HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

3

MARULIĆ

2009.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Slavko Pauk
Uređuje uredički odbor
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2009.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 48 29 375; tel./fax: 49 22 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 210 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 35 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 USA dolara (500 kn).
Inozemstvo Europa 65 Eura (420 kn)
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

BROJ 3 **ZAGREB, svibanj-lipanj 2009.** **GOD. XLII.**

Biblija nevjernikâ

"Hermeneutičkim religijama" mogli bismo nazvati sve vjere i konfesije utemeljene na neumornome iščitavanju i direktnoj interpretaciji svetih tekstova. Takvo određenje pristajalo bi npr. judaizmu, a od kršćanskih vjeroispovijesti spomenute bi kriterije mogao, u svojim temeljnim crtama, zadovoljiti samo protestantizam. Katolicizam je, ipak, od samih svojih začetaka bio malo drukčije ustrojen.

Sve do prijevoda Svetoga pisma, pogotovo u liturgiji, na narodne jezike obični puk nije baš ni mogao biti verziran u biblijskim pitanjima i sadržajima, a posljedice takva povijesnog razvoja danas su dvojake: s jedne strane, u krilu katoličke ortodoksije, rijetki su, u modernome društvu, primjeri religijskog fundamentalizma i nesnošljivosti, ali, s druge strane, postavlja se pitanje koliko takav, ublaženi pristup vlastitim dogmama i vjerskim načelima može kod pojedinaca stvoriti čvrst, personaliziran religijski credo koji će biti u stanju oduprijeti se izazovima bezbožnoga, sekulariziranog društva.

U svrhu dobivanja konkretnoga odgovora na pitanje o relevantnosti Svetoga pisma danas, novinar Francesco Antonioli okupio je na jednome mjestu svjedočanstva brojnih (50) talijanskih intelektualaca, poduzetnika, političara, znanstvenika i estradnih umjetnika, odreda deklariranih ateista ili agnostika, koji su prihvatili izazov komentiranja biblijskih pasusa što su ostavili traga u njihovim životima. Knjigu, pod naslovom "La Bibbia dei non credenti", objavila je 2002. godine izdavačka kuća "Piemme", a na sljedećih dvadesetak stranica donosimo iz nje neke zanimljive dijelove u hrvatskom prijevodu.

Nakon predgovora svećenika Enza Bianchija slijedi opsežniji uvod urednika Francesca Antoniolija o nastanku i značenju djela, a zatim i izbor priloga sakupljenih u knjizi (uz napomenu da nismo uvrstili nijedan od onih, ipak malobrojnih, tekstova koji ne pokazuju osnovno poštovanje i pristojnost u prilaženju takvoj osjetljivoj temi).

Implikacije ovako zamišljenog istraživanja, kao i otvorena pitanja koja iz njega proizlaze, uistinu su mnogobrojni. Hrvatskim vjernicima, ipak, uz dobrodošlo preispitivanje vlastite savjesti i dosljednosti, ono će, nadamo se, poslužiti prvenstveno kao poticaj za promišljanje o ostvarivosti sličnoga projekta kod nas. Ili, ako je on neizvediv; barem o mogućnosti realizacije kakve, vrlo osobne i upečatljive, "Biblije vjernikâ".

Ako ih se, jasno, pronađe dovoljan broj u našoj lijepoj zemlji.

Enzo BIANCHI[1]

Predgovor

Govoraše im: Kraljevstvo je Božje kao kad čovjek baci sjeme u zemlju. Spavao on ili bdio, noću i danju sjeme klija i raste – sam ne zna kako... *Mnogim takvim prispodobama navješćivaše im Riječ, kako već mogahu slušati.* (Mk 4,26 – 27.33)

Ta mi riječ, s početka Isusova propovijedanja, pada na pamet dok pregledavam raznovrsne stranice ove zbirke, svjedočanstva koja pokazuju kako sjeme Riječi, bačeno na različite, možda čak i slučajne načine, klija u srcima i duši muškaraca i žena našega vremena, te donosi plodove, proizvodeći intuicije i tračke smisla na prividno neobjašnjiv način; dakako, sjeme ponekad daje neočekivane plodove, koji ne traju čak ni dulje od razdoblja jednog sunčana popodneva – poput bršljana izrasla nad glavom proroka Jone, ali koji uspijevaju donijeti svježinu, zaliječiti rane, udahnuti hrabrost ili pak samo uljepšati susret i, zašto ne, pobuditi čuđenje i poticajna pitanja.

"Svakomu kako već može shvatiti" ne tiče se samo slušateljeve ograničene sposobnosti razumijevanja, nego podrazumijeva i prirođen univerzalni potencijal poruke: ništa se ne smije izgubiti, svaka riječ sadrži u sebi samoj djelotvornost "govorećeg" bića za onoga tko je prima, onkraj svake dobne, kulturne, društveno uvjetovane i životnim iskustvom određene razlike.

Na prvi pogled, čudi kako nitko od sugovornika nije citirao pa makar jedan od bezbrojnih tekstova, svejedno da li iz Staroga ili Novog zavjeta, koji predstavljaju, često u pozitivnome svjetlu, osobe koje ne pripadaju izabranom narodu: ni spomena o rimskome satniku, Sirofeničanki, zahvalnome samarijanskom gubavcu, koje sve odreda Isus hvali zbog toga što su mu iskazali povjerenje i zahvalnost, toliko strane mnogim njihovim "religioznim" suvremenicima; nema ni ikakvih pozivanja na različite tekstove koji ističu slabu vjeru, ako ne i nevjericu samih Isusovih učenika, što je dimenzija koja bi te "vjernike" učinila sličnijima "onima bez vjere". Ali baš iz tog neispunjenog očekivanja možda i u mnogih vjernika čitatelja ovih stranica, proizlazi dragocjena poruka: opet se potvrđuje da je jedno od temeljnih načela deontologije dijaloga omogućiti drugomu da se odredi, da ocrta svoj identitet, da razjasni koji su vidovi sugovornikove "vjere" u stanju pobuditi interes, iznenađenje, uznemirenost ili simpatiju.

Ovo dakle nije knjiga biblijske egzegeze (samorazumljiva primjedba, jer tko bi uopće imao pretenzija učiniti je takvom?), no ne radi se ni o zbirci "laičkih" meditacija ili duhovnih kurioziteta, a nije ni riječ o jednome od onih novinarskih istraživanja ili forumskih diskusija koji potiču jalove raspre. Više mi se čini poticajem, primamljivim u sažetosti svoje forme, koji je ponuđen vjernicima i nevjernicima u dvjema danas, vjerojatno više nego ikad, vrlo važnim dimenzijama: produbljivanju kulturnih i povijesnih korijena koji održavaju na životu sustav vrijednosti zajednički svim ljudima i, s druge strane, razvijanju veće osviještenosti u pogledu zajedničke protuidolatrijske borbe, koju je svaka osoba "dobre volje" pozvana podržati u ime vlastite i tuđe slobode. Već se dugo zapravo govori o Bibliji kao o "velikom kodeksu" zapadne civilizacije, no što to konkretno znači? Koje su epizode, koja lica i koje biblijske slike oblikovali simbolički i kulturni obzor generacija muškaraca i žena rođenih i odraslih unutar granica društva koje ne možemo a da ne odredimo kršćanskim? I koje od tih pripovijesti, događaja, povijesnih ili legendarnih osoba još i danas progovaraju na način na koji to, primjerice, čine besmrtni likovi klasičnoga teatra?

Još je važniji drugi "prostor" što ga otvaraju ove stranice: protuidolatrijska borba, to jest svakodnevna borba za oslobađanje od starih i novih oblika ropstva i borba za potvrđivanje veličine i slobode ljudskoga bića. Jer, ako postoji granica između vjere i ne-vjere, između slobodna prianjanja uz drugu, od nas veću stvarnost i pokoravanja vlastitom egoizmu i vladajućemu mentalitetu, ona ne prolazi međama država i vremenskih epoha, ne razdvaja vjeroispovijesti ili načine razmišljanja, nego protječe srcem svakoga čovjeka, bio on vjernik ili ne; i upravo ondje, a ne drugdje, nalazi se mjesto gdje sjeme može proklijati, a da i nitko ne zna kako, i donijeti najrazličitije plodove, veličanstvene baš zbog njihove šarolikosti.

[1] Enzo Bianchi, rođen 1943. u Castel Boglioneu, talijanski je redovnik, pisac i publicist, poglavar ekumenske redovničke zajednice u Boseu. (Prev.)

Francesco ANTONIOLI[2]

Uvod

Biblija nevjernikâ: naslov je, bez sumnje, nategnut. U redu, zamisao i treba biti izražena na privlačan, zamaman, bitan, pa čak i energičan način. Ipak, u području tako intimnu kao što je vjera postoje takve i tolike nijanse, senzibiliteti i "boje glasa" da je načiniti sintezu raspona koji se otkriva na ovim stranicama uistinu teška zadaća. Određenje osobe "nevjernikom" funkcionira samo u nekim slučajevima, iako sam se donekle baš njime kao glavnim mjerilom poslužio u traženju sugovornikâ: na papiru laikâ, u svakome pogledu, što je moguće više, od vjere "udaljenih" ateista (ili barem prividno takvih), sumnjičavaca koji su u potragu krenuli neoubičajenim putevima. Naivnost, vjerojatno, s moje strane: nisam uopće ni sanjao da ću naletjeti na tako brojna iznenađenja.

S druge strane, danas je gramatika vjerovanja kompleksna i artikulirana. Velike monoteističke religije stupaju na mjestu. Množe se modeli "uradi sam", novi pokreti povezani s raznim oblicima New Agea, pod vodstvom samoproglašenih karizmatskih gurua ili lukavih televizijskih propovjednika, kadri okupiti na tisuće pomazanih: događa se to uglavnom s druge strane oceana, ali polako i sigurno uplovljava taj brod i u naše luke. Da i ne govorimo o mrežama koje bacaju prepredeni "ribari duša" – čarobnjaci i vještice neutaživog apetita za novcem, provincijski šarlatani i sveci servirani u orijentalnom umaku – koji na kraju perušaju dežurne nesretnike bilo iz redova najjednostavnijih duša, bilo onih najsnobovskijih (koje si, možda, bacanje novca mogu i priuštiti). Ukratko, vlada poprilična konfuzija.

Oni koji si ozbiljno postavljaju temeljna pitanja, nastupaju s raznih pozicija. Neke od njih osobito su jasne. "Nisam ateist. Čovjek sam koji ne vjeruje", naglašava primjerice Erri de Luca, jedan od najpoticajnijih pisaca na tom planu. "Ateist se lišava Boga, odnosno širokih mogućnosti da ga prizna, ne toliko za sebe koliko za druge. Vjeruje ne onaj tko je povjerovao jednom zasvagda, nego onaj tko, u poslušnosti participu prezenta te riječi, neprestano obnavlja svoj kredo. Priznaje sumnju, osjećajući tijekom života kolebanje i nužnost negacije kao protuteže. Sigurno, ima dana kada vjernik neznatno ili pak uvelike popusti, jer upravo je to ulog u najtežoj od svih ljudskih vokacija. Ja sam pak netko tko ne vjeruje."

Bit problema ostaje u mogućnosti ponude smisla, koju tradicionalne religije više ne uspijevaju ocrtati neposredno, vjerojatno zbog nesposobnosti da se posluže jezikom primjerenim suvremenom društvu. Ne postoje sigurne luke, nedostaju nam istinski kompasi koji bi nam pomogli u orijentaciji. Štoviše, "nekršćaninu je", kao što precizira filozof Salvatore Natoli, "strana ponuda spasenja. Za njega ona nema nikakva smisla, ali to nije dovoljno da bismo je proglasili besmislenom. Granica između smisla i besmisla nikada nije konačno zadana. Kršćanstvo je, kad se pojavilo, raspršilo klimave izvjesnosti, ali je i dalo nove sigurnosti: značenje i određenje pojedinačnim životima i povijesti. Danas su kršćanske izvjesnosti na izmaku, ali nije tako i s potrebom za vjerovanjem." Pa ipak, u sekulariziranom postmodernom društvu, upravo iz Svetoga pisma neočekivano niču klice novoga dijaloga i mogućih rješenja.

Da, Knjiga nad knjigama. U tome leži bit. Prema razmišljanju Giannija Vattima, "ako je Bog mrtav, odnosno ako je filozofija postala svjesna da ne može sa sigurnošću utvrditi posljednji temelj, time je također okončana 'nužnost' filozofskog ateizma." I ne samo to. Zaključak koji nam daje naslutiti otac "slabe misli" na papiru je vrlo plodan: "Ako više ne postoji filozofija (historicistička, poput hegelijanizma ili marksizma, ili pak pozitivistička, kao što su to razni oblici scijentizma) koja smatra da može dokazati Božje nepostojanje, slobodni smo, opet, slušati glas Svetoga pisma."[3] Postaje, prema takvoj postavci, neizbježnim ozbiljno shvatiti Bibliju, "kao jednu od knjiga koje su najdublje obilježile 'paradigmu' zapadnjačke kulture".

Sigurno, biblijski je Bog za Vattima slobodan od "preambula fidei", te od dogmi, kao i od hijerarhije. Riječ je o manjemu Bogu, razvodnjenom i "slabom", pa čak i "do krajnjih granica oslabljenom", kao što naglašavaju njegovi kritičari, zanemarujući ipak taj poticaj osobitu zanimanju za Sveto pismo. Koji, ustvari, u svom bitnom određenju, znači pozitivnu predispoziciju: "Uza svu nesigurnost", pojašnjava torinski intelektualac, "vezanu uz stvari koje smatramo istinitima jer smo ih čuli od osoba koje uživaju naše povjerenje, ali povjerenje uvjetovano osjećajem prijateljstva, ljubavi i poštovanja."

[2] Francesco Antonioli (Torino, 1963.) novinar je informativnog web-magazina "Il sole-24Ore". Surađivao je u mnogim talijanskim listovima i publikacijama, a objavio je knjige: "Cercatori di Dio. Reportage sulle tracce degli ultimi eremiti.", " Pier Giorgio Frassati. Il borghese delle otto beatudini" i "I mass media e la formazione alla pace". (Prev.)

[3] Ova razmišljanja nalaze se u Vattimovoj knjizi „Dopo la Cristianità. Per un cristianesimo non religioso" (Garzanti, 2002.), kao dio uvoda u zbirku predavanja na temu religije u postmodernome vremenu, koja je filozof održao na Njujorškom sveučilištu. (Prev.)

Nešto drukčiju ali blisku perspektivu naznačio je ljeta 2002. godine u Camaldoliju i kardinal Carlo Maria Martini, koji je, ne slučajno, podržavao iskustvo "Katedre za nevjernike" u milanskoj biskupiji. Naglašavajući "važnost upućenosti kršćana u Sveto pismo kako bi se pristupilo međureligijskom i interkulturalnom dijalogu", bivši milanski nadbiskup istaknuo je kako je "sva Biblija prožeta takvim dijalogom, jer izlaže povijest naroda Božjeg koji je, dolazeći sve više i više u dodir s njima, djelomično apsorbirao nove kulture i nove načine razmišljanja a djelomično primijenio na njih rasvjetljujuću moć rasuđivanja." Jasno je naznačena metoda: "Dijaloški stav, pun poštovanja, ali i svjestan vlastitih vrednota i sigurnosti, stav je dakle što ga promiče Sveto pismo i koji je toliko potreban za uspješan dijalog s drugim religijama i kulturama."

To nije sve. Martini je otišao i dalje od toga: "Smatram kako je Sveto pismo uistinu knjiga budućnosti Europe. Želimo li stvoriti zajedništvo naroda svjesnih vlastitih vrijednosti i sposobnih za promicanje dijaloga, pravde i mira u cijelome svijetu, sa sigurnošću se možemo pozvati na knjigu koja je odigrala tako značajnu ulogu u povijesti europskih naroda, počevši od trenutka kada je Pavao primio Makedončev poziv u pomoć i otišao u Europu pronositi evanđeosku poruku."

Ovu smo knjigu zamislili u tom duhu i na crti takvih argumenata. Da se razumijemo: to nije zbirka rasprava profesionalnih bibličara, i ni približno ne iscrpljuje nepregledna bogatstva što ih kriju biblijske stranice. Ona nije ništa drugo nego slobodno i otvoreno sučeljavanje, pomalo nalik onome što se već neko vrijeme događa u pustinjačkom obitavalištu na brijegu Monte Giove u Markama, ili u drugim zajednicama, kao što je u prvome redu samostan u Boseu. Ni ovdje se nevjerniku riječ ne prepušta u nadi da će kazati nešto što bi onoga tko vjeruje trebalo učvrstiti u njegovoj vjeri. Izazov je isti kao onaj nedavni „Kulturnog projekta talijanske Crkve"[4], pogotovo gdje se nazire mogućnost stvaranja neke vrste idejnih laboratorija što bi pokrenuli „ konvergencije kojima se ne poništavaju identiteti, nego, naprotiv, vrednuju različite pripadnosti i korijeni. (...)"

I eto nas, dakle, pred ovim kolektivnim „heterodoksnim" čitanjem u pravome smislu riječi, to jest: „izvankanonskim". Pripremanje knjige bilo je dugo i naporno, ali svakako i fascinantno. Početni popis sudionika (nužno arbitraran) sačinjavalo je više od 250 imena; u konačnici, sveden je na zanimljiv uzorak od

[4] Projekt Katoličke crkve u Italiji koji je osmislio kardinal Camillo Ruini, a cilj mu je jačanje njezine prisutnosti u kulturnome životu zemlje. (Prev.)

50 osoba. Intelektualci, književnici, redatelji, političari, filozofi, pisci, glumci, poduzetnici, novinari, ljudi s estrade, bivši teroristi bremenite prošlosti (da, čak dvojica takvih, jer Biblija je namijenjena svakome, bez distinkcije): označiti ih „nevjernicima" pojednostavlja uvelike stvar za one koji ne vole etikete i koji bi se, već prema osobnom slučaju, mogli izjasniti kao ateisti, agnostici, mlakonje, sumnjama progonjeni, nepraktični vjernici, tražitelji, nevjernici (baš tako), ali i krivovjernici. Ne nedostaje ni poneka anomalija, kakav osebujan i neočekivan vjernik, iznimka koja potvrđuje pravilo, općenitu orijentaciju. U isključenjima, da se razumijemo, nema nikakve pozadine (zašto ovaj da, a onaj ne), ona su proizašla samo iz praktičnih motiva (inače bih bio sazvao polovicu Italije...).

(...)

Razmišljanja su nastala u punoj slobodi. Pretpostavka je bila da ne bude nikakva omekšavanja, cenzure i korekcija izvornih tekstova s moje strane, pa makar, možda, kakvom glasovitom teologu i prisjeli... Uz jednu jedinu obvezu lojalnosti: puno poštovanje u pristupu, pa i kod onih koji se polemički ili kritički oštro izjašnjavaju o Svetoj rimskoj crkvi ili religiji uopće. Ova knjiga nije lakomislen pothvat. Sveto pismo na raspolaganju je svima; štoviše, svima bi tu – kao što je, ne zaboravimo, odredio II. Vatikanski koncil u konstituciji Dei Verbum – trebalo osigurati širok pristup. Ovdje ćete, bez sumnje, naći pristup iz drukčijih, neuobičajenih perspektiva. Ne radi se dakle o znanstvenome priručniku, i nitko ne tvrdi da bi se dijalog i sučeljavanje mogli iscrpiti u pothvatu ove vrste; bilo bi to vrlo površno. Ovo je samo prvi korak. Ali za njim ostaju glasovi na koje valja obratiti pažnju.

(...) Prilozi odišu vitalnošću, nisu nimalo otrcani. Često je Biblija daleko sjećanje, iz djetinjstva ili adolescentskog razdoblja. Nekima pak bila je zanimljiva s književnoga gledišta. Kod gotovo svih, u dobru ili zlu, izbija na površinu okorjelo neznanje o predmetu. Očito, prvi ja nisam nipošto izuzet od takva neznanja. O Bibliji znamo malo i loše, zbog površna odgoja i uvelike racionalističke kateheze, još uvijek previše zaokupljene poučavanjem moralnih propisa i slabo zainteresirane za prenošenje kulture i životnoga iskustva.

Internetski dnevnik „punto.com" naručio je, u proljeće 2002., od agencije Eta Meta istraživanje o potrebi televizijskih gledatelja u Italiji za svetim. I – ispostavilo se da bi sedam od deset ispitanih Talijana željelo više religijskih sadržaja na malim ekranima, te da čak 15% ispitanika priželjkuje biblijski kviz u glavnom televizijskom terminu. (...) Donekle proturječno, s obzirom na to da je, baš u vrijeme provođenja spomenutog istraživanja, na Veliki petak, mnogo više ljudi pratilo radije emisiju *Scherzi a parte* nego prijenos Križnoga

puta koji je vodio umorni i bolježljivi papa Wojtyła. No, svejedno, živimo još uvijek u lijepoj zemlji.

Kako god bilo, postoji fascinacija Svetim pismom. Dokazuju to ne samo sadržaji koje su iz njega obilno crpile književnost, kinematografija, glazba i umjetnost općenito, nego i pažnja koju u posljednje vrijeme laičko izdavaštvo posvećuje svijetu Biblije. S druge strane kanala La Manche, izdavačka kuća „Canongate" iz Edinburgha plasirala je 1998. godine na tržište pojedine knjige Staroga i Novoga zavjeta (po cijeni od jedne funte) s predgovorima autora koji su na prvi pogled prilično daleko od suptilnih egzegetskih tehnika. Među njima, u ediciji „Pocket canons", pojavljuje se čak i Bono, vođa rock-grupe U2, koji pronalazi sličnosti između Psalama i bluesa, opisujući čak kralja Davida kao preteču Elvisa Presleyja. U Italiji, gdje već godinama postoji nekonfesionalno udruženje „Biblija" za proučavanje Knjige u suradnji sa stručnjacima različitih provenijencija, istu je formulu preuzela izdavačka kuća Einaudi, objavivši u kratkom vremenu prijevod komentara Davida Grossmana Knjizi Izlaska, te Antonije S. Byatt Pjesmi nad pjesmama. Nakon toga, svjetlo dana ugledali su također Lukino Evanđelje, popraćeno riječima neprežaljenog Franca Lucentinija te, između ostalih, Dacie Maraini i Sebastiana Vassallija.

Ne preostaje nam, sada, drugo nego zaputiti se ovim čudnovatim putem. Uz jedno upozorenje: „Božjom odsutnošću – nastade svijet", kao što je nedavno primijetio Umberto Galimberti. „Ali i na odsutnosti treba biti zahvalan. Zbog toga, nije uputno dizati galamu unutar ili izvan religijskih granica. Ne smije se bučiti u ime Božje ili protiv njega. Galama ovoga svijeta ne smije prekriti, krikovima afirmacije ili odbacivanja, šutljivu bit iz koje su proizašle sve riječi. Iz tog ozračja, koje nije čin vjere, nego zahvalnosti, može se pristupiti iščitavanju svetih tekstova." Riječ je, dakle, o pozivu na slušanje. Uz svijest da nam je nasuprot neprijeporna provokacija: razmišljanja „nestručnjakâ", često neupućenih, ili smatranih takvima, točnija su, dublja i potresnija od tolikih monotonih riječi nespretno uobličenih u mnoge dosadne nedjeljne propovijedi.

Marcello VENEZIANI[5]

Naša zlatna telad

Kad je Mojsije vidio kako je narod postao razuzdan – ta Aron ih je pustio da padnu u idolopoklonstvo među svojim neprijateljima (...). (...)

Sutradan reče Mojsije narodu: Težak ste grijeh počinili. Ipak ću se Jahvi popeti. Možda za vaš grijeh oproštenje pribavim. *Mojsije se vrati Jahvi pa reče:* Jao! Narod onaj težak je grijeh počinio napravivši sebi boga od zlata. Ipak im taj grijeh oprosti... Ako nećeš, onda i mene izbriši iz svoje knjige koju si napisao. *Nato Jahve odgovori Mojsiju:* Onoga koji je protiv mene sagriješio izbrisat ću iz svoje knjige. Nego, idi sad! Povedi narod kamo sam ti rekao. Anđeo će moj pred tobom ići. Ali u dan kad ih pohodim, zbog njihova ću ih grijeha kazniti.

Udari Jahve po narodu pomorom zbog teleta što im ga Aron načini. (Izl 32,25.30–35)

*

Ključni odlomak. Smatram ga nevjerojatno modernim. Predstavlja jako dobro prijelaz s fetišizma na religiju, a to je put koji bismo trebali priželjkivati i današnjem društvu. Promišljanje o tim aspektima čini mi se hitnim, neodgodivim. Dovoljno je osvrnuti se uokolo: u tijeku je deifikacija vlasništva, apoteoza robe. I ne samo to. U biblijskim redcima, uostalom, nalazimo nešto poput parabole o idolatriji: "Napravili su sebi boga od zlata."

Iza fetišizma naših dana skriva se međutim temeljni nihilizam kojim je već prožeta suvremena kultura. Nije to drugo nego način, ponekad dramatičan, da se ispuni praznina, a ona je, na kraju krajeva, ikonografsko obilježje današnjeg vremena.

Govori se kako religije potpiruju sukobe među kulturama. U stvarnosti nije baš tako. Za nama su dva stoljeća strašnih fanatizama, nastalih upravo u krilu praktičnog ateizma, u znaku odbijanja transcendencije. Francuska revolucija također je bitno odredila ta zastranjenja. Zlo je u premještanju Apsolutnoga

[5] Marcello Veneziani, roden 1955. u mjestu Pugliese di Bisceglie (Bari), poznati je talijanski novinar i publicist desne poltičke orijentacije. Objavio je djela: *La cultura della destra, La sconfitta delle idée, Di padre in figlio. Elogio della tradizione, Communitari o liberal. La prossima alternativa.* Za njega, tradicija nije jednostavno "kult prošlosti, nego ideja kontinuiteta i, ponajviše, ideja perspektive. (Prev.)

na zemlju i u stvaranju osrednjih trbuhozboraca Božje volje. Ili, još gore, trbuhozboraca lažnih idola. U tome je bit: u prekomjernosti zlatne teladi.

Bibliju sam čitao neredovito. Slušao sam kako se o njoj pripovijeda u neprimjerenim ambijentima. Ipak, vraćao sam se nekim odlomcima, koji su me, poput ovoga, posebice zaokupljali. Smatram da imam snažan religiozni osjećaj. Održavam ga ukrštanjima s književnošću. Volim uzvišene stranice, pune nemira i vrtoglavice. Cijenim,primjerice, radove Simone Weil, francuske spisateljice umrle 1943., čija su djela objavljena postumno. Ili Mirceu Eliadea, rumunjskoga povjesničara religija, još jednoga autora koji mi je posebno drag. Njegova je zasluga što je jasno pokazao da religiozni osjećaj ne pripada primitivnome stadiju ljudskog bića, nego čovjekovoj unutarnjoj strukturi. Što je upravo potvrda neophodnosti protuotrova fetišizmu i zlatnoj teladi.

Silvia RONCHEY[6]

Password

Po ležaju svome, u noćima,
tražila sam
onoga koga ljubi duša moja:
tražila sam ga, ali ga nisam našla. (Pj 3,1)

*

Otkako sam ga, kao adolescentica, pročitala u prijevodu Guida Ceronettija, taj me stih nikada više nije napustio. Postao mi je uobičajeni *password* na internetskim stranicama, kao i u informatičkim programima. Upotrebljavam ga kao *screensaver* za svoje računalo.

Quaesivi et non inveni: tražila sam, ali nisam našla. O Pjesmi nad pjesmama, o njezinu erotizmu, prividno nespojivu s biblijskim kontekstom, rečeno je toliko toga. Od Origena do sv. Bernarda, crkveni su oci napisali mnoštvo akrobatskih stranica kako bi objasnili njezino alegorijsko značenje. U teološkoj egzegezi, najprivlačnija je ideja da su ovi stihovi neka vrst dijaloga duše s misterijem.

[6] Silvia Ronchey (Rim, 1958.) predaje Bizantsku civilizaciju na Sveučilštu u Sieni. Piše za dnevnik La stampa, gdje uređuje rubriku cl@ssici u tjednom prilogu *Tuttolibri*. Objavila je djela *L'anima del mondo, Lo stato bizantino* i *La decadenza*.

Priznajem, ipak, da mi je danas osobno najbliža skeptička pozicija do koje je stigao upravo Ceronetti. Po svoj prilici, Pjesma je tekst kojim se ne želi kazati ništa. Greškom je završio u Bibliji. *Quaesivi et non inveni*. Inspirirao je mnoge, u svojoj ispražnjenosti, upravo zbog toga što izražava potragu koja se nikada ne razrješava. Kao ni pisanje, eros, znanje općenito. *Quaesivi et non inveni*. Za mene je to neka vrst lozinke. Sveti Augustin izražavao je misterij kao biće *superior summo meo et interior intimo meo*, obraćao mu se sa *ti* i identificirao ga s Bogom. Meni je pak od teologije draža psihoanaliza: misterij je ukotvljen u našoj psihi. Nema ipak, vjerujem, neke velike razlike.

Quaesivi et non inveni. Proučavala sam ga, čitala i prečitavala, na latinskom, potom na grčkom. Odjekivao je poput mantre. Odjekuje još uvijek. Rabila sam ga kao didaskaliju za mnoge svoje planove. Ponekad sam ga stavljala na stranu, ali uvijek se vraćao. Ponovo bi izronio. Prepotentan. Na kraju krajeva i u filologiji je tako, arhetip nikada ne pronalazimo. Vrijedi za sve ono erotsko u znanju, te za sve ono spoznajno u erosu.

Imala sam pomagače u svome zaljubljivanju u Pjesmu nad pjesmama. Pored Ceronettija, naravno. Na primjer, knjižničara samostana na otoku Patmosu. Mnogo godina odlazila sam tamo proučavati prastare bizantske rukopise. S njihovim čuvarom (phylax) održavala sam bogatu i čestu epistolarnu razmjenu. U pismima smo rabili citate iz Pjesme nad pjesmama. A sugovornik mi je bio pravoslavni monah iz klauzure, pravi pravcati mistik.

Quaesivi et non inveni. Ostaje za mene temeljno načelo, paradigma, metoda, polazna točka. Kao što čini Sulamka, odlazeći u potragu za svojim voljenim: da ga nikada ne nađe.

Folco QUILICI[7]

Jona i more

I uzevši Jonu, baciše ga u more – i more presta bjesnjeti.
Tada velik strah Jahvin obuze ljude te prinesoše žrtvu Jahvi i učiniše zavjete.
Jahve zapovjedi velikoj ribi da proguta Jonu. Tri dana i tri noći ostade Jona u ribljoj utrobi. Iz utrobe riblje stade Jona moliti Jahvu, Boga svojega. On reče:

Iz nevolje svoje zavapih Jahvi,
i on me usliša.
Iz utrobe podzemlja zazvah,
i ti si mi čuo glas. (...)

(Jon 1,15–16; 2,1–4)

*

Tu biblijsku epizodu najbolje poznajem. Nalikuje mi na pomorsku priču, sa svim njezinim metaforama. Riječ je o inicijaciji, obredu zrelosti, o ispitu doraslosti. Nedavno sam dublje upoznao osobnost Carla Collodija; smatrali su ga okorjelim antiklerikalcem, a on se međutim izravno okoristio pričom o Joni. Njegov Pinokio ustvari, skočivši u vodu, završi u trbuhu kita. I ondje, unutra, započinje njegova metamorfoza.

Ipak, jedan zanimljiv aspekt ne da mi mira: Stari zavjet, stvoren u pustinjskoj civilizaciji, uspijeva na strašan način opisati more. Tome se pridružuje kazneni aspekt općega potopa, i u tom smislu voda dobiva uistinu amblematsko značenje; pretvara se u antielement. Postoji određeno prezirno divljenje, gotovo strava u odnosu prema vodi. Prema slanoj vodi posebice, znaku uništenja, kao u slučaju Kartage. Sigurno, riječ je o strahu koji proizlazi iz sudara s nepoznatim: i nije slučajno more ostalo jedno od mjesta najbremenitijih tajnama i tjeskobom. Prijelaz preko mora uvijek je kušnja koju valja svladati: izazov, odnosno put oslobođenja. Podsjeća nas dramatično na to i strašni egzodus onog patnjom razorenog i očajnog čovječanstva koje se stišće u rasklimanim morskim dvokolicama osuđenima na siguran brodolom usred Mediterana, ili, ako sve prođe dobro, na sretno pristajanje u našim lukama...

Jona tri dana i tri noći ostaje u utrobi kita. Smrt i ponovno rođenje u majčinu trbuhu, potpuno jednako kao Pinokijeva preobrazba u čovjeka. Te teme tisućljećima postoje u različitim kulturama na našem planetu, u Polineziji kao i na obalama Crvenoga mora. U Indiji, Kini, Japanu, Peruu: svuda. Dokaz da je morska simbolika doista univerzalna.

Uvijek me je zaokupljao odnos čovjeka i mora. Na žalost, danas su neke autentične veze pred nestajanjem. Morske "fešte" – nevažno da li prigodom inicijacije ili u znak zahvale – u mnogim su narodima svedene na svoju suhoparnu turističku dimenziju. Više nemaju duše.

[7] Pisac, esejist, putnik i novinar, roden u Ferrari 1930. godine, posvetio je život proučavanju odnosa čovjeka i mora. Snimio je, diljem svijeta, više od tri stotine dokumentarnih filmova, mnoštvo televizijskih reportaža, i objavio također velik broj knjiga, od kojih su najpoznatije romani *Mare rosso* i *Alta profondità* te biografije Roalda Amundsena i Jacka Londona. (Prev.)

Alessandro BARBERO[8]

Blagoslovljene hijene

"Vaš govor neka bude: Da, da, – ne, ne! *Što je više od toga, od Zloga je."* (Mt 5,37)

Riječ neka vam je uvijek ljubezna, solju začinjena: znajte svakomu odgovoriti kako treba! (Kol 4,6)

*

Oduvijek me fascinirala navedena izreka iz Govora na gori. Smatram je očaravajuće aktualnom. Istovremeno, neaktualna je, odlučno protivna duhu vremena. Riječ je o čvrstu pozivu da se ne skrivamo iza licemjerja izgovorenih i prešućenih riječi. Što ne znači ukidanje onih nijansi koje nam pomažu da shvatimo koliko je svijet komplicirano mjesto; nije to pozivanje na maniheizam, a ni na simplifikaciju. Stvari ne treba pojednostavljivati. Umberto Eco na jednome mjestu kaže: "Za sve kompleksne probleme postoji jednostavno rješenje, i ono je pogrešno." No, govoriti *da* kada je *da*, i *ne* kada je *ne*, bez sumnje nije nikakva banalnost.

[8] Alessandro Barbero, roden 1959. u Torinu, profesor je Srednjovjekovne povijesti na Sveučilištu Istočnog Pijemonta "Amedeo Avogadro" u Vercelliju. Godine 1996. osvojio je Nagradu Strega za svoju prvu knjigu *Bella vita e guerre altrui di Mr. Pyle, gentiluomo*, nakon čega je objavio još nekoliko knjiga. Autor je mnoštva znanstvenih tekstova o srednjem vijeku i redovit člankopisac u dnevniku *La stampa*. (Prev.)

Nisam vjernik i uopće me ne zanimaju religijska pitanja. No smatram da se moram priključiti isusovcima kada upozoravaju: *Distingue frequenter*. Pa razlikujmo onda: kada Isus kaže "ako je *da*, onda *da*; ako je *ne*, onda *ne*", nema tu simplicizma, nego velika moralna dubina. Danas je u Italiji normalno lagati, znajući savršeno da se govori neistina, i normalno je biti uvjeren da tako treba postupati. Sjetimo se samo televizijskih emisija kao što su *Hijene*; ne gledam nikada televiziju i nije me uopće briga što ću ispasti snob, ali moj četrnaestogodišnji sin Michele, koji je povremeno gleda, odvukao me je da pogledam upravo *Hijene*; i, eto, u tome programu članovi družine *Trio Medusa* ismijavaju političare postavljajući im pitanja za koja vrlo dobro znaju da će im oni na njih odgovoriti lažima, jer im je ta naviklost na strah od istine postala drugom naravi. Ili, pogledajte samo kakva je panika uhvatila lidere ljevice kada je Nani Moretti s jedne tribine izgovorio ono što svi u Italiji misle i privatno slobodno govore: no, izgovoriti to javno činilo se takvom nezamislivom prijelomnom gestom, i ustvari je neki u Maslini[9] još nisu shvatili. Neka si, onda, ponovno pročitaju Govor na gori. Vrijedi za njih kao što je vrijedilo za farizeje prije dvije tisuće godina: "Ostalo dolazi od Sotone."

Tko zna je li sveti Pavao, pišući Kološanima, želio reći isto ono što je izrekao Krist; mislim, ondje gdje preporučuje: "Neka vam riječ bude ljubazna..." Meni se, kad bolje razmislim, to čini drukčijim govorom, to je onaj uobičajeni sv. Pavao koji kaže da "treba biti svima sve, ribaru ribar, seljaku seljak..."; priručnik je to retorike vladanja, rekao bih čak da su te riječi suprotne Isusovima. No, meni sveti Pavao nikada nije bio simpatičan.

Primio sam katolički odgoj, međutim i tu valja razlikovati: bio je to, s obzirom na vrednote koje su mi prenijeli roditelji, odgoj od temeljne važnosti, ali što se tiče upoznavanja kršćanskog nauka i svetih tekstova, nije bio toliko uspješan. Iz te perspektive, moja je edukacija bila konvencionalna i manjkava: ni nedjeljna misa ni vjeronauk što sam ih kao dijete morao pohađati nisu nikada u meni pobudili iskru interesa. Ne mogu reći da posjedujem biblijsku kulturu, ni da sam onaj novozavjetni odlomak zamijetio već kao dječak. "Da, da, ne, ne": sigurno mi to nije oduvijek u glavi. Jamačno, kao medievist neprestano nalijećem na Bibliju. Intelektualci srednjega vijeka znali su je napamet. Mislim, primjerice, na fra Salimbenea iz Parme, briljantnoga kroničara 13. stoljeća čija

[9] „L'Ulivo" (Maslina), koalicija talijanskih stranaka lijevog centra nastala sredinom 90-ih godina prošloga stoljeća. Na vlasti 1996. – 2001., a proširena i preimenovana u Uniju pobijedila je i na izborima 2007. Ujedinjenjem njezinih dviju najvećih stranaka – Lijevih demokrata i Tratinčice – nastala je 2007. godine Demokratska stranka. (Prev.)

su djela u cijelosti zasićena biblijskim citatima, što je, uostalom, i plod znatne mnemoničke izvježbanosti. Za orijentaciju u labirintima srednjovjekovne kulture, nesumnjivo, mora se ozbiljno računati s Knjigom nad knjigama. No danas mi se čini kako se, barem u katoličkoj zemlji kao što je Italija, poznavanje Biblije zauvijek izgubilo: intelektualce ona zanima samo u iznimnim slučajevima, mislim tu na jednog Ceronettija, a od običnih ljudi zanimanje za nju sama Crkva nije nikada očekivala, dapače. Proveo sam eksperiment na svojim studentima, inače znatiželjnima i pozornima: nemaju nikakvu ideju o svetim tekstovima religije kojoj mnogi od njih, ipak, pripadaju. Možda je to neizbježno, s obzirom na to da je Crkva kroz svoju povijest činila sve kako bi obeshrabrila prisnost s čitanjem Svetoga pisma. I sada, kada bi se ta prisnost mogla ostvariti, jer Crkva, barem službeno, više ne pokazuje strah da će vjernici krenuti stranputicom, već je kasno. Sigurno, tu su propovijedi tijekom svete mise, ali u homilijama se gotovo uvijek naglašavaju samo moralne implikacije svetopisamskih odlomaka, a to nije dostatno da bi se stvarno proširilo poznavanje biblijskoga teksta u svoj njegovoj kompleksnosti.

Marco BOGLIONE[10]

Biserje, svinje i softver

Ne dajte svetinje psima! Niti svoga biserja bacajte pred svinje, da ga ne pogaze nogama pa se okrenu i rastrgaju vas! (Mt 7,6)

Nadalje: kraljevstvo je nebesko kao kad trgovac traga za lijepim biserjem (...). (Mt 13,45)

*

Da, biserje pred svinje. Što reći? Oduvijek me to muči. Uistinu sam o tome razmišljao nebrojeno puta. Sjećam se jednog razgovora sa svojim dragim američkim prijateljem, katolikom. Govorio sam mu o svojim poduzetničkim teškoćama, o vizijama i romantici što prate izradu projekata, te o zastrašujućim razočaranjima s kojima se čovjek suočava kada ga suradnici prevare ili presta-

[10] Marco Boglione (Torino, 1956.) predsjednik je kompanije BasicNet koja upravlja grupom industrijskih poduzeća posvećenih promicanju i razvoju prozvoda marki Kappa, Robe di Kappa i Jesus Jeans. (Prev.)

nu podržavati. Ideja koja mi se vrzmala po glavi bila je jasna: Bacio si biserje svinjama, izabrao si pogrešne osobe.

I tako sam, dok smo putovali američkim autoputom, upitao prijatelja za englesku verziju. Rekao mi je: *Give not that which is holy unto dogs, neither cast your pearls before the swine.* Dobro, pomislio sam, *swine* nije tako negativno, to bi otprilike bilo kao *prasac*. Kada želiš nekome dati do znanja da je govnar, ne nazoveš ga prascem, nego svinjom. Vjerovao sam da sam nešto otkrio, ali istina je bila drukčija, i Chris me je na nju upozorio: *lest haply they trample them under their feet, and turn and rend you*, nakon što pogaze biserje, svinje se okrenu i rastrgaju te. Na to nisam nikada pomislio. Ukratko, nije to samo poziv na oprez da ne potratiš priliku i da dobro paziš kome povjeravaš svoja dobra. To je također snažan poticaj na osobnu samozaštitu. Možda je to manje poznat dio, ali nalazi se u biblijskome filigranu. Uostalom: *homo homini lupus*.

Čini mi se kako Biblija, i sveti tekstovi općenito, imaju izvanrednu sposobnost opetovanja malog broja ideja. Baš tu aktivira se duhovni mehanizam. Religija je životna filozofija. Dapače, mnogo više u skladu s današnjim znanjem, mogli bismo ustvrditi kako je ona softver koji valja ugraditi u hardver kako bi ovaj mogao funkcionirati/živjeti kako treba. Jesam li vjernik? Vjerujem da sve što činimo ima smisao koji nadilazi našu pojedinačnu egzistenciju, vjerujem da treba prihvatiti misterij a da pritom ne upadnemo ni u rezignaciju ni u depresiju. U tom smislu: da, vjernik sam. U pogledu vjere u crkvenom smislu, moram biti iskren: ne. Iako se taj softver sigurno nalazi u meni; možda zato što sam se školovao kod Braće kršćanskih škola i, bez obzira na sve, nikad nisam osjetio potrebu da školu promijenim.

Pitam se: jesu li onaj oprez i nepovjerljivost protivni zapovijedi ljubavi prema bližnjem? Ne. S jedne strane, život je kontakt i razmjena. Ali tijelo je slabo, podložno kušnji, analogno: griješi. I komada. Duh je, naprotiv, digitalan, čist. Onaj tko se bavi poduzetništvom vodi osvajački, organizacijski rat: ukratko, prisiljen je da se konfrontira, da se izloži. Mora se nagnuti van, uz rizik pada. Ali, na kraju krajeva, Evanđelje nam također govori da je nužno sukobiti se, bez sigurnosti u pobjedu.

I eto biserâ, koji su rezultat tvoje kreativnosti, tvoje inteligencije. Izražavaju tvoje vizije, tvoje strasti. Uobličuju nešto vrlo intimno, osobno. Dragocjenost su koju valja uzgajati, paziti i braniti.

U svakom slučaju, nitko me do sada, na sreću, nije rastrgao. No, poneka mi se svinja jamačno uspjela jako približiti svojim zubima.

Fulvio SCAPARRO[11]

Djeca, Pinokio i Petar Pan

Donosili mu dječicu da ih se dotakne, a učenici im branili. Opazivši to, Isus se ozlovolji i reče im: Pustite dječicu neka dolaze k meni; ne priječite im, jer takvih je kraljevstvo Božje! Zaista, kažem vam, tko ne primi kraljevstva Božjega kao dijete, ne, u nj neće ući. *Nato ih zagrli i pa ih blagoslivljaše polažući na njih ruke.* (Mk 10,13–16)

*

Od tolikih vidova Biblije, spremišta naložene drevne mudrosti, ovaj me je uvijek pogađao. Što je to tako važno u djeci da ih se odraslima pokazuje kao uzor? Iz najranijih godina života ne sjećamo se gotovo ničega, a u odrasloj dobi čak težimo izbrisati sjećanje na djetinjstvo. A ipak Isus raskida s uvriježenim: kao da rijeci kaže da teče prema izvoru. Život se često prikazuje u obliku krivulje; od rođenja do smrti, s odraslom dobi kao zenitom, na najvišoj i najprestižnijoj točki. U ovome evanđeoskom odlomku otkrivamo, naprotiv, radikalan preokret, u kojemu se baš rođenje i smrt pretvaraju u najvažnije trenutke.

Tu postoji sličnost s bajkama, od kojih često pamtimo samo zgode i nezgode protagonistâ. Svaka pripovijest, ako bolje pogledamo, počinje opisom nekog nedostatka, *otvaranjem*; slijedi središnji dio, ispunjen pustolovinama i dramatičnim preokretima, to jest *peripetijama*. A onda zaključak, *razrješenje, rasplet*: u pravilu, stiže se do nove situacije, s izmijenjenim protagonistom, spremnim za novu priču. Na kraju krajeva, Krist naznačuje upravo potpunu promjenu metode i stila; u suočavanju sa životom, potiče nas da budemo više sanjari nego realisti, više junaci nego kalkulanti.

Nije to, po svoj prilici, sve. Onaj tko stiže na ovaj svijet, pokazuje veliko povjerenje. Znamo: djeca se ne rađaju s predodžbom o smrti, nego s posvemašnjim sudjelovanjem, bilo u radosti bilo u bolu: smiju se i plaču čitavim tijelom, žive u jedinstvu s okolinom. Tek rastući uče diferencirati, tajiti, lagati. Dok su maleni, nema alternative: treba se osloniti na odrasle. Neobično je, ako ste primijetili, da je i sam Isus kao dijete prikazan u umjetničkim djelima uvijek s rukama pruženima prema nekome. I ne ukazuje se slučajno na djetinjstvo kao na pri-

[11] Milanski psihoterapeut, docent psihologije na Milanskom sveučilištu, osnivač udruge GeA (Genitori Ancora) za obiteljsko posredovanje. Komentator i uvodničar u dnevniku *Corriere della sera*. (Prev.)

mjer koji treba slijediti, a ne na predadolescenciju, razdoblje stalnog, izrazitog nemira, kada niste "ni riba ni meso". Onako kako ga ja vidim, poticaj mi se čini jasnim: onkraj svake karakterne nijanse, treba znati odvojiti se od svakodnevne rutine, često prožete nepovjerenjem i pretjeranom kompetitivnošću, kako bismo pronašli put do sebe samih i do povjerenja. Vjernik bi tu mogao govoriti o molitvi. Onaj tko to nije, čak i ako je sirov ne bi mogao zanijekati ganuće zaustavivši se pred prizorom zore ili sumraka (početka i kraja, zapravo). U svakom slučaju, pred sveprožimljućim iskustvima povjerljivoga predanja: kao što se događa najmanjima.

Sjećate li se završetka *Pinokija*? Mnogima se nije svidio "dječak od mesa" (kako piše Collodi) koji sažalno promatra odbačene drvene ostatke na stolici: gotovo ikona svečanog odricanja od djetinjeg stanja. Potpuno suprotno Petru Panu i njegovu tvrdoglavom odbijanju odrastanja, tako da se "petarpanštinom" označava baš fenomen odraslih koji zauvijek žele ostati djeca. Važno je kako odrastamo: donekle, ta se tema nalazi također u filmu Petera Weira "Društvo mrtvih pjesnika", s Robinom Williamsom u ulozi Johna Keatinga, neobičnog profesora u vrlo strogoj muškoj Akademiji Welton. *Tko se ne učini malenim, neće ući?* Eto, mislim da se od nas ne traži da glumimo djecu, kada bismo, naprotiv, trebali biti odrasli i zreli, nego da sačuvamo njihovu raspoloživost, njihovo povjerenje. U stvarnome životu samo su neki umjetnici ili mistici uspjeli postati takvi: ako negdje postoji nebesko kraljevstvo, oni će ući na glavna vrata. A onda će Stvoritelj, ako postoji, morati biti vrlo milostiv prema svima nama koji smo zaboravili djetinjstvo, ili smo ga pomiješali s petarpanštinom.

Goffredo FOFI[12]

Zakej i intelektualci

I uđe u Jerihon. Dok je njime prolazio, eto čovjeka imenom Zakej. Bijaše on nadcarinik, i to bogat. Želio je vidjeti tko je to Isus, ali ne mogaše od mnoštva jer je bio niska stasa. Potrča naprijed, pope se na smokvu da ga vidi jer je onuda imao proći. Kad Isus dođe na to mjesto, pogleda gore i reče mu: Zakeju, žurno siđi! Danas mi je proboraviti u tvojoj kući. *On žurno siđe i primi ga sav radostan. A svi koji to vidješe stadoše mrmljati:* Čovjeku se grešniku svratio! *A Zakej usta i reče Gospodinu:* Evo, Gospodine, polovicu svog imanja dajem siromasima! I ako sam koga u čemu prevario, vraćam četverostruko. *Reče mu na to Isus:* Danas je došlo spasenje ovoj kući, jer i on je sin Abrahamov! Ta Sin čovječji dođe potražiti i spasiti izgubljeno! (Lk 19,1–10)

*

U jednom Mazzolarijevu spisu pronašao sam, prije mnogo godina, bilješke uz ovaj odlomak iz Lukina evanđelja, koji mi je bio zanimljiv i poticajan. Ako me sjećanje ne vara, Don Primo je događanje što ga prenosi evanđelist protumačio vrlo religiozno. Moja interpretacija bila je, naprotiv, mnogo zemaljskija i konkretnija.

Luka pripovijeda o bogatašu iz Jerihona, Zakeju, nadcariniku, željnu da vidi Isusa koji okružen mnoštvom prolazi gradom, kamo ga je bio pretekao glas o njegovim čudesima (posljednje je bilo ozdravljenje slijepca na putu). Nizak rastom, popeo se na smokvu kako bi ga mogao vidjeti.

Pogađale su Mazzolarija, a pogađaju i mene te šture riječi: *Potrča naprijed, pope se na smokvu da ga vidi*. Naprijed i gore. Dva kretanja. Krenuti u susret i vidjeti. To jest upoznati. Što su to, ako ne vrlo precizne i važne dužnosti onoga tko prihvaća djelovanje i ostanak – na skroman, ali osviješten i odgovoran način – u povijesti, ne kao što "skot je sviko", nego "krepost tražeći i znanje".

Danas se velika većina ljudi pomiruje i usuglašava s jednim jedinim sustavom vlasti i s društvenim i ljudskim modelima koji, kao što znamo, proizvode mlitavost, uz utjehu ili krinku lažne savjesti koju promiču mediji prema preciznim naputcima vlasti. Pa dobro, današnja zadaća "manjih" sastoji se u tome da ne prianjaju uz činjenicu svoje različitosti i superiornosti, radi tkozna kakve udobne sudbine, nego da budu prisutni i tu prisutnost usklade s dužnostima koje su, uostalom, goleme i pred kojima se koljena prigibaju a pamet muti.

Manjine ili su etičke ili ne donose ništa samo po sebi istinski različito. A etičke manjine mogu preživjeti, obnavljati se, pridobivati nove osobe samo ako postoji, iz naraštaja u naraštaj i od osobe i skupine osobi i skupini, prenošenje spoznaja i vrijednosti bez naslaga interesa koji bi ih prekrivali... Ali prenošenje čega? Evo kako nam Zakej, u svojoj žeđi da vidi i upozna te da se onda i promijeni (vidjevši i upoznavši on kaže: *Evo, Gospodine, polovicu svog imanja dajem siromasima! I ako sam koga u čemu prevario, vraćam četverostruko*), ukazuje na nešto što bi nas trebalo duboko obvezati i pomoći nam da se promijenimo. Podbada nas: naprijed i gore. Unatoč našem niskom rastu, našim fizičkim i

[12] Goffredo Fofi, rođen u Gubbiju 1937., "angažirani" je intelektualac, zajedljiv komentator, kazališni i filmski kritičar. Pokretač i glavni urednik mjesečnika *Lo Straniero*. (Prev.)

društvenim ograničenjima, zadaća nam je da krenemo ususret Pravednom i Novom, da ga vidimo čak i onda kada to drugi teško mogu, da ga prepoznamo, primimo, mijenjajući pritom sebe same.

Kakvu bi drugu zadaću mogli imati oni koje smo nekoć još mogli nazivati intelektualcima, a danas je bolje da ih zovemo jedinom formulom koja nas uistinu može razlikovati a ujedno i učiniti sličnima: jednostavno "ljudima dobre volje"? Ni grupacije, ni stranke, ni korporacije, ni lobiji, ni sindikati, ni mafija, ni d.d. ili d.o.o. Čak ni obitelji, u svijetu već podijeljenom između njih, svijetu pod nadzorom snažnijih "obitelji" o kojima ovisi naše blagostanje i način razmišljanja, nego povratak uvijek onoj prvoj razlici, "dobroj volji" o kojoj nerazlučivo ovise znanje i dobra djela.

Massimo CACCIARI[13]

Nikodem i naše nesigurnosti

Bijaše među farizejima čovjek imenom Nikodem, ugledan Židov. On dođe Isusu obnoć i reče mu: Rabbi, znamo da si od Boga došao kao učitelj jer nitko ne može činiti znamenja kakva ti činiš ako Bog nije s njime. *Odgovori mu Isus:* Zaista, zaista, kažem ti: tko se ne rodi nanovo, odozgor, ne može vidjeti kraljevstva Božjega!

Kaže mu Nikodem: Kako se čovjek može roditi kad je star? Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se? *Odgovori Isus:* Zaista, zaista, kažem ti: ako se tko ne rodi iz vode i Duha, ne može ući u kraljevstvo Božje. Što je od tijela rođeno, tijelo je; i što je od Duha rođeno, duh je. Ne čudi se što ti rekoh: "Treba da se rodite nanovo, odozgor." Vjetar puše gdje hoće; čuješ mu šum, a ne znaš odakle dolazi i kamo ide. Tako je sa svakim koji je rođen od Duha.

Upita ga Nikodem: Kako se to može zbiti? *Odgovori mu Isus:* Ti si učitelj u Izraelu pa to da ne razumiješ? Zaista, zaista, kažem ti: govorimo što znamo, svjedočimo za ono što vidjesmo, ali svjedočanstva našega ne primate. Ako vam rekoh zemaljsko pa ne vjerujete, kako ćete vjerovati kad vam budem govorio nebesko? (Iv 3,1–12)

*

Uvijek sam taj noćni susret doživljavao dramatičnim i tajnovitim. Neodgodiv razgovor sučeljava mudrog, starog izraelita Nikodema s novošću Isusa Krista. Stari čovjek očituje zavidnu sposobnost čuđenja pred onim što mu je strano: znakovit pokazatelj kako bi trebalo pristupati različitome. Mogli bismo reći da se odlomak pomalo doima kao kakav ikonografski prikaz inteligentna odnosa sa strancem (svaki drukčiji odnos, uostalom, promiču, čini mi se, samo beskorisni idioti). Taj judejski vođa, pazite dobro, ne namjerava se odreći identiteta koji ga određuje, ali, istovremeno, pokazuje djelotvornu znatiželju, iskren i dubok interes: želi shvatiti.

Tu se eshatološka pričuva Staroga zavjeta, koji ja radije nazivam "prvim ugovorom", transformira kroz radikalan prijelom: postoji kraljevstvo Božje koje nije od ovoga svijeta. Snažno desakralizatorsko usmjerenje koje nalazimo, primjerice, u odnosu između proroštva i politike – i po kojemu sve zemaljsko biva relativizirano – zaoštrava se, što je tema koja me je uvijek zaokupljala. Drukčiji je to mesijanizam, ali nedvojbeno u kontinuitetu s onim hebrejskim. A u Nikodemu – ništa nam ne otkriva da je on potajni kršćanin, iako se izraz "nikodemit" kasnije počeo rabiti kao oznaka za osobu koja krišom pripada nekoj vjeri – opažamo sav nemir čovjeka koji se nalazi pred nerješivom mukom.

Drugi evanđeoski odlomci izražavaju paradoks. Kao epizoda sa Zakejem, koji je, na kraju krajeva, marginalan lik, ali biva izabran samo zbog toga što se uspeo na drvo kako bi jasnije vidio Isusa. Vjerojatno ima pravo Vattimo kada tvrdi da se sada, nakon smrti ideologija, može Svetom pismu pristupiti u novom duhu. Mnogo, jasno, ovisi o zamoru od politikantstva i o učincima ideološke opijenosti prošlih desetljeća. Ali bilo bi pogrešno kada bi fenomen zaživio samo kao reakcija na zgađenost onim što se više ne može podnijeti. Opažam sav domašaj takva izazova: laik nevjernik mogao bi, odvažujući se na tako obvezujuće čitanje, dosegnuti viziju noviju i svježiju čak i od onih stručnih. No ne može to biti više od prvoga koraka: lake prečice ne postoje, a ako se njima i zaputimo, neće nas odvesti nikamo. Nakon prvog pristupa Bibliji mora uslijediti tekstualno i povijesno produbljivanje: u protivnom će se opet, zbog površnosti, završiti u ideologiji, u svjetonazoru s naočnjacima.

Preveo i uvodnom bilješkom popratio
Jerko Grgec

[13] Massimo Cacciari (Venecija, 1944.) redoviti je profesor estetike na Venecijanskom sveučilištu. Bio je zastupnik u parlamentu od 1976. do 1983., a od 1995. do 2000. gradonačelnik Venecije. Osnivač je nekih važnih filozofskih i kulturnih revija, kao što su *Angelus novus* i *Laboratorio politico*; objavio je mnoštvo knjiga, od kojih su najpoznatije *Geo-filozofija Europe* i *L' arcipelago*. (Prev.)

Hortulus animae

M. Pantelić, sestri Agneziji

Pogled na bolnički prozor da izbjegnem zimu ili bol od studi

Ulaz u naš vrt čuvaju sad nove vladarice nasrtljivih pitanja
Prazne klupe i dječja vika izdaleka
Napuštene ljuljačke njišu mrazne suze

Moje kerubsko cvijeće gleda ko oko iz crne duplje okna
I izdiše u staklu zore
Tijelo ostavljeno tami
Uskoro će Čas jutarnji, Matutin, molitve,
A sve je više lica odsutnih u svim crkvama svijeta

Pet muka žalosnih vuče strpljivim hodnikom kolona sestara
Sunce okrutno kliže podom što miriše na Arf i staračke nade
Sa zidova scene nekih pučkih pobožnosti
U tvom Ferdinandovcu svagdan bje blagdan
Kako je danas i ne pitaš
Rijetko i govoriš
Ustati od vremena na vrijeme jedini je obred
s pogledom na kameni mir onog koji tebi i sestrama tvojim spremi dom
I ne sluteći puta radosna do posljednjeg putovanja

U dnevniku molitvenom sve je više praznih stranica

Za leđima brbljava ulica, iz školskih klupa eksplozije djevojačkih nemira
Miriše trava u našem vrtu
Vespera. Šipak sprema plameni govor
crno sjeme šimšira u srcolom bjeline

Evandeoski versi suhih grana, a tvoja usta nijema
Duša oslobođena
Poletjela za tragom sunca
Medu stoljetne grane našeg vrta

Osluškujem tihu molitvu srca
noseć ti na uzdarje brojanice, krunice tvoje pisane
da po njima brojiš unaprijed dane svečane
ogrlicu od tvojih iluminacija
stil i pero najstarijeg pisma danas već zaboravljenog
ostavljene nekom tko će ga zavoljeti poput tebe
s listićima kneževskih misala
inicijala i sigli
s križem na prsima idući i mojim i našim križnim putem
svakog od nas oduvijek

Kad mislim vrt
Mislim naš dušni vrt
Na zrnje šutnje što zvoni za zidom nadomak ceste
Na korijenje slabašno što plodi svakog proljeća
Na sjenku koja dolazi za zvonima tri velika Časa dana i godine
Možda tvoju možda vlastitu
Na drhtaj riječi slabašne što uzvinu se do svoda crkve
A u meni se širi dok ne zgasne a ruke se sklope na molitvu

Mislim na svjetlo u ružama
Možda tren vječnosti

A možda je to samo pogled na bolnički prozor
što motreć neumoljivo postojano
zjenici samo vraća sliku vrta

Stjepan KRASIĆ

Sjećanje na dominikanca o. Karla Žanića (1918. – 1993.)

Lijepe su stvari koje se vide.
Ljepše su one koje poznamo.
Najljepše su one koje ne poznamo.
(Niel Stensen)

Ako se bokokotorski zaljev s pravom smatra "zaljevom hrvatskih svetaca" (bl. Ozana Kotorska, bl. Gracija Kotorski, sv. Leopold Bogdan Mandić), Kaštelanski se zaljev na neki način može smatrati zaljevom svetih ljudi Dominikanskog reda. Ako i zanemarimo činjenicu da se g. 1242. na Klisu rodila Margarita, jedna od najstarijih svetica Dominikanskog reda, kćerka ugarskog kralja Bele IV. i bizantske princeze Marije Láskaris, koji su se, bježeći pred Mongolima, sklonili najprije na Klisu, a onda u Trogiru, stoji tvrdnja da se na razmjerno malom području od Splita do Trogira rodilo i živjelo nekoliko dominikanskih redovnika koji su iza sebe ostavili trag ljudi sveta života. Djelomično sačuvana povijesna vrela govore o nekolicini tih redovnika koje ću ovdje makar s nekoliko riječi predstaviti. Među njima su po dva Splićanina i Trogiranina te jedan Kaštelanac.

Povjesničari Dominikanskog reda Giovanni Michele Piò, Toma Malvenda, Sigismondo Ferrari, Vinko M. Babić i dr. govore o Grguru Splićaninu da je u prvoj polovini XIII. st. osnovao samostan u Splitu i da je u njemu umro na glasu svetosti. Drugi Splićanin o kojemu imao pouzdane podatke da je umro na glasu svetosti jest fr. Valarije, preminuo početkom XVII. st. O njemu, na žalost, znamo samo to da je prilikom povratka kući s hodočašća u Svetu zemlju na brodu preminuo. U službenim spisima generalnog kapitula (vrhovnog zakonodavnog tijela) Dominikanskog reda 1612. godine u Rimu kaže se da je umro "na velikom glasu svetosti". Kad su mornari htjeli baciti tijelo u more, otkrili su da je, u znak pokore, ispod odjeće nosio željezni lanac. Zadivljeni time, nisu ga, po običaju, bacili u more nego odvezli do luke Hanià (lat. *Cidonia*, tal. *La Canèa*) na sjeverozapadnoj obali otoka Krete, i tu ga vrlo pobožno sahranili u dominikanskoj crkvi sv. Nikole Grčke provincije.

Nesumnjivo najpoznatiji hrvatski dominikanac koji je umro na glasu svetosti jest Trogiranin bl. Augustin Kažotić, najprije zagrebački, a zatim biskup grada Lucere u Apuliji (Trogir, oko 1260. – Lucera, 3. kolovoza 1323.), koji je kao

borac za slobodu Crkve, zaštitu najsiromašnijih, reformator školstva i zauzeti pastir ostavio u hrvatskoj i talijanskoj vjerskoj povijesti neizbrisiv trag, tako da mu je pripala čast najstarijeg službeno proglašena hrvatskog blaženika. Budući da se o njemu u javnosti zna najviše, nije potrebno na nj trošiti mnogo riječi. Drugi Trogiranin koga pobožna tradicija u Dominikanskom redu spominje kao blaženika jest Nikola Milinović. Njemu pripada zasluga da je u prvoj polovini XV. st., po uzoru i preporukama Rajmunda iz Capue i sv. Katarine Sienske, počeo obnovu svoje Dalmatinske provincije. Znamo o njemu da je, nakon što je u rodnom gradu ušao u Dominikanski red, zahvaljujući novčanoj potpori trogirskih gradskih vlasti studirao u Mlecima i tu se upoznao s dominikanskim reformnim pokretom koji je imao za cilj obnovu strogog načina redovničkog opsluživanja u duhu Osnivača reda. U tom je duhu – dopuštenjem pape Eugena IV. i državnih vlasti – na otoku Čiovu osnovao samostan Sv. Križa, odakle se isti način života proširio na cijelu ondašnju dominikansku Dalmatinsku provinciju. Sačuvana povijesna vrela tvrde za nj da je kao starješina čiovskog samostana svima prednjačio svetim i uzornim životom. U znak poniznosti zatražio je, malo prije smrti (11. srpnja 1451.), da bude sahranjen ne u crkvi, koju je sagradio, nego ispred nje, "ispod nogu braće". Na velikoj nadgrobnoj ploči braća su mu, uz natpis na latinskomu, dala isklesati lik, a oko glave zrake kao znak svetosti. Pobožni su ga vjernici smatrali blaženim i rado mu hodočastili na grob, zazivajući njegovo ime protiv zlih duhova.

To područje Kaštelanskog zaljeva, koje je u prošlosti bilo izdašno izvanrednim primjerima duha i uzorna kršćanskog života, kao da je bilo predodređeno da i u naše vrijeme, rođenjem o. Karla Žanića, potvrdi glas "zaljeva svetaca Dominikanskog reda". No prije toga, o komu je zapravo riječ.

O. Karlo Žanić se rodio 18. ožujka 1918. u Kaštel Novomu u brojnoj kršćanskoj obitelji. Nakon završene pučke škole u rodnom mjestu upisao se g. 1929. u dominikansku gimnaziju u Bolu na otoku Braču. Tri godine kasnije prešao je u Dubrovnik, gdje je u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji položio ispit zrelosti. U istom je gradu g. 1937. ušao u novicijat, zamijenivši krsno ime Josip redovničkim Karlo, te završio filozofski i teološki studij. Prve je zavjete položio 1. listopada 1938., a svečane 9. listopada sljedeće godine. Za svećenika je zaređen u Splitu na blagdan sv. Petra i Pavla (29. lipnja) 1943. godine.

S uspostavom komunističke vlasti nakon završetka drugog svjetskog rata za cijelu su Crkvu u Titovoj Jugoslaviji – kao što je poznato – pa tako i za dominikansku Dalmatinsku provinciju nastupili teški dani. Postojala je ozbiljna opasnost da nove vlasti, između ostaloga, ukinu redovničke zajednice ili da

novim zakonskim propisima potpuno onemoguće njihovo djelovanje. Bojeći se najgorega, tadašnji je provincijal o. Anđelko Fazinić za svaki slučaj odlučio skloniti na sigurno nekoliko mlađih profesora i studenata svoje redovničke provincije da oni, kada dođu bolji dani, obnove tadašnju Dalmatinsku, kasniju Hrvatsku provinciju. Budući da je Čehoslovačka bila jedina nekomunistička zemlja u koju je još bilo moguće putovati, o. Fazinić je g. 1947. o. Karla Žanića s nekolicinom dominikanskih studenata i profesora (Franom Hijacintom Eterovićem, Rajmundom Kupareom, Augustinom Pavlovićem, Nikolom Farčićem i dr.) poslao u češki grad Olomouc, gdje je postojalo ugledno filozofsko-teološko učilište Dominikanskog reda, da tu studiraju i "čekaju bolje dane". No bili su loše sreće. Malo iza kako su stigli u taj češki grad primijetili su da se komunisti pripremaju preuzeti vlast, pa su zatražili od svojih redovničkih poglavara da se sklone u nekoj zapadnoeuropskoj zemlji. Njihove slutnje uskoro su potvrdili događaji koji su komuniste doista doveli na vlast. Zadnjim vlakovima uspjeli su, prije zatvaranja granica i te sada komunističke zemlje, prijeći u Austriju, odakle su pošli na nova odredišta ovisno o tomu koja im je zemlja bila spremna dati utočište.

U toj novoj seobi i traženju sigurnijeg skloništa o. Karlo Žanić je otišao najprije u Nizozemsku, a odatle u Kanadu. Krajem pedesetih godina starješine su ga poslale u Brazil da kao misionar djeluje među tamošnjim hrvatskim iseljenicima. Nakon dvije godine rada u São Paolu, o. Karlo se narušena zdravlja vratio u Kanadu, gdje je, uglavnom u Montréalu i Sherbrookeu, proveo ostatak života. Prilagodivši se novoj sredini i njezinim potrebama, počeo se baviti raznovrsnom djelatnošću, naročito držanjem propovijedi, konferencija i duhovnih nagovora svjetovnjacima i hrvatskim časnim sestrama Kongregacije svetih anđela čuvara koje je g. 1953. iz Korčule doveo u Sherbrooke. K tome je bio toliko naučio i usavršio francuski da se mogao mjeriti s najboljim domaćim svećenicima, pa su ga često i rado pozivali da u raznim kanadskim gradovima propovijeda i drži konferencije. Ugasio se u Sherbrooku, iscrpljen od rada i bolesti, 19. studenoga 1993. u samostanu hrvatskih časnih sestara dominikanki u 75. godini života, 55. godini redovništva i 50. godini svećeništva.

O. Karlo Žanić bio je iskren i velik domoljub. Iako je najbolje godine života proveo u tuđini, domovine nikada nije zaboravljao. Neprestano je o njoj govorio i pisao, nadajući se da će se jednoga dana u nju vratiti, kada bude slobodna i samostalna. Budući da je vrijeme nepovratno protjecalo a da se u domovini ništa bitno nije mijenjalo, sve je svoje raspoložive sile uložio u to da duhovno pomogne hrvatskim iseljenicima i izbjeglicama. G. 1948. potpisao je, skupa s drugim hrvatskim izbjeglim dominikancima, apel predsjedniku SAD-a protiv ondašnjih komunističkih vlasti i njihova gaženja vjerskih i političkih prava u Jugoslaviji, nakon čega je, skupa s ostalim potpisnicima apela, najprije bio osuđen na smrt, a onda na dvadesetgodišnji zatvor u odsutnosti. Zadnjih petnaestak godina života nostalgija za domovinom toliko ga je obuzela da joj je pošto-poto htio biti što bliže, kad se već nije usuđivao u nju vratiti. Stoga je svake godine po šest mjeseci provodio u Rimu kao ispovjednik u bazilici Sv. Marije Velike (*S. Maria Maggiore*), "gdje se", kako je govorio, "jače nego u Kanadi osjećao dah domovine" i gdje su ga mogli posjetiti brat Frane, sestra Marija, udana Juras, i njihove obitelji.

U vrijeme tog boravka i rada u Rimu vjerujem da su, više nego igdje drugdje, došle do izražaja sve njegove ljudske, kršćanske i redovničke sposobnosti i vrline. Spomenut ću, najprije iz vremena svoga studija, a zatim i vremena kad sam bio mladi profesor u Rimu, nekoliko osobnih iskustava koja, vjerujem, možda više nego išta drugo otkrivaju veličinu njegova duha.

Ispovjednički je posao po sebi vrlo naporan, a o. Karlo ga je obavljao s rijetko viđenom ljubavlju i predanošću, što je privlačilo posebnu pozornost onih koji su se, iz svih krajeva svijeta, dolazili ispovijedati u toj poznatoj papinskoj bazilici: svjetovnjakâ, svećenikâ, redovnikâ i redovnica, mladih, starih... Osim "prolaznih" imao je velik broj stalnih penitenata svih staleža i uzrasta. Budući da je bio poliglot, s lakoćom je, osim na hrvatskomu, francuskomu i talijanskomu, ispovijedao također na engleskomu, španjolskomu, portugalskomu, njemačkomu, češkomu i ruskomu. Prema pokornicima se odnosio s izvanrednom ljubeznošću, strpljivošću, dobrotom i vedrinom. Svima je htio pomoći, sve utješiti i ohrabriti, pa su se ljudi najradije kod njega ispovijedali. Postao je najpopularniji i najomiljeniji ispovjednik ne samo u toj bazilici, nego vjerojatno i u cijelom Rimu. Pisac ovih redaka više puta je bio očevidac velikoga reda ljudi pred njegovom ispovjedaonicom, dok su ostale ispovjedaonice znale biti prazne. Na moju primjedbu da previše radi obično je odgovorao: "U nebu će biti dovoljno vremena za odmor." Iako bolestan, nije ustajao iz ispovjedaonice sve dok i zadnjega ne bi pomirio s Bogom. Bojeći se za njegovo zdravlje, od vremena do vremena dolazio sam u baziliku samo da ga u određeno vrijeme izvedem iz ispovjedaonice kako bi se malo odmorio i okrijepio nekim toplim jelom. Znalo se dogoditi da, ispovijedajući, zakasni na objed ili večeru te nađe samo već ohlađeno jelo. Penitenti su nerijetko dolazili na ispovijed ili po savjet i u samostan koji se nalazi nasuprot bazilici. Smatrali su ga svetim čovjekom. Više puta sam čuo od njegovih poštovatelja i pokornika: "Ako postoji svetac,

to je otac Karlo." Kad zadnje dvije godine zbog bolesti nije mogao dolaziti iz Kanade, uporno su ga tražili ne samo u bazilici nego i u samostanu, čudeći se da jedan tako svet čovjek nije stalno na raspolaganju vjernicima.

Ima još jedna stvar vezana uz ime o. Karla. Bio je nevjerojatno darežljiv čovjek. Sve što mu nije bilo neophodno potrebno za život odmah je dijelio drugima. Budući da je bolovao od dijabetesa, a u samostanskim sobama u Rimu nije bilo tople vode, instalirao je u svojoj sobi poseban električni uređaj spojen sa slavinom za grijanje vode. Jednoga sam dana primijetio da uređaja više nema. Misleći da se pokvario, rekoh o. Karlu da ću mu ga ja odnijeti na popravak. On se nasmiješio rekavši mi da se nije pokvario nego da dobro radi. Shvatio sam da ga je nekomu darovao. Kad sam mu prigovorio da je i njemu potreban, odgovorio mi je: "Jedan mi se siromah žalio da nema tople vode pa sam mu ga poklonio. Njemu je sigurno potrebniji nego meni." Tako je bilo i u drugim prilikama. Kako su ga ljudi mnogo voljeli i cijenili, rado su mu poklanjali razne stvari, koje su kod njega ostajale samo dotle dok nekom drugomu ne zatrebaju. "Isus je rekao da ćemo siromaha uvijek imati."

Njegova je darežljivost posebno došla do izražaja za Domovinskog rata. Čim je izbio rat, o. Karlo nije čekao da ga netko podsjeti na to da bi za naše prognanike i najugroženije trebalo prikupljati pomoć. U tu se svrhu odmah dao na posao. Pisao je na stotine pisama svim ljudima u svijetu koje je poznavao i za koje je pretpostavljao da bi mogli pomoći. Njegova su pisma većinom bila ukrašena posebnim, vrlo ukusno izrađenim crtežima uplakanog hrvatskog djeteta u narodnoj nošnji što su ih izradile sestre dominikanske u Sherbrookeu. Prikupljeni je novac samo dotle zadržavao dok ne bi saznao da se netko nalazi u nevolji. Takvih je, na žalost, bilo mnogo. Dio tog novca dao je meni na čuvanje, uz napomenu: "Ti si bliži domovini nego ja i znaš bolje komu je najpotrebniji. Posebno ti stavljam na srce brigu za našu djecu čiji se očevi bore za domovinu ili su dali živote za nju. Novac po sebi nije ništa, ali je u stanju obrisati koju suzu i učiniti da život bude malo manje težak."

Rekoh da je o. Karlo kao ispovjednik u Rimu imao velik broj prijatelja i poštovatelja. Među njima je bio i predsjednik Republike Italije Oscar Luigi Scalfaro, koji mu je nerijetko telefonirao ne samo dok je bio u Rimu nego i u Kanadu da ga pozdravi i preporuči se u molitve. Bio sam neposredni ili posredni svjedok njihovih odnosa, pa ću ovdje spomenuti jedan razgovor s predsjednikom Scalfarom o o. Karlu kako sam ga zapisao u svoj dnevnik 25. ožujka 1993.: "Danas točno u 15,00 sati telefonski me nazvao predsjednik Republike Italije Oscar Luigi Scalfaro i zanimao se za o. Karla Žanića. Rekao mi je da je još

prije nekoliko godina od njega, dok je još bio ispovjednik u bazilici S. Maria Maggiore, primio prekrasno pismo u kojemu ga je pozvao da nešto učini za siromahe. 'Nisam mu, na žalost, odgovorio. Danas je blagdan Navještenja. Sjetio sam se toga pisma pa bih želio porazgovarati s o. Karlom što bih konkretno mogao učiniti za siromahe.' Rekao sam predsjedniku Scalfaru da mi je čast čuti ga, s njime porazgovarati, jer o njemu kao čovjeku, kršćaninu i političaru imam ne samo ja nego i svi mi u Angelicumu najbolje mišljenje. "Ja sam samo siromašan čovjek koji nastoji izvršiti svoju dužnost', odgovorio mi je. Dao mi je svoj privatni telefonski broj rekavši mi da ga slobodno uvijek mogu nazvati ako mi zatreba. Budući da nisam imao telefonski broj o. Karla, obećao sam mu ga što prije pribaviti. Odmah zatim sam telefonirao profesorici Priscilli Varvesi, poštovateljici o. Karla, koja mi je dala broj. Zatim sam telefonirao u Sherbrooke o. Karlu i rekao mu da se za nj zanimao predsjednik Scalfaro te ga moli da mu se što prije javi na predsjednikov gore naznačeni broj."

O. Karlo je radi diskrecije obično ta pisma slao meni, nakon čega sam ih ja uručivao u pedsjednikov ured u Kvirinalskoj palači. Predsjednik Scalfaro je na svako odgovarao. Tako sam i 20. travnja 1993., ujutro u 8 sati, kad se otvara predsjednikov ured, uručio jedno pismo o. Karla. Navečer istoga dana u 22 sata telefonirao mi je o. Karlo iz Sherbrookea obavijestivši me da mu je malo prije toga telefonirao predsjednik potvrdivši primitak njegova pisma. Pomislivši da se ne radi o pismu koje sam toga jutra uručio nego o kojem prethodnomu, rekao sam mu da će mu predsjednik na ovo vjerojatno odgovoriti sljedećih dana. "Radi se o pismu koje si mu jutros predao", odgovorio je o. Karlo.

Dana 3. lipnja 1993. bio sam s jednom skupinom skauta iz Italije u audijenciji kod predsjednika Scalfara u Kvirinalu. Sa mnom su bili prior Angelicuma o. Agostino Giordano i profesor o. Vittorio Lagutaine, kapelan skauta. On se dobro pozna s predsjednikom Scalfarom, koji je bio odvjetnički pripravnik kod njegova oca, i čija je kći više godina bila članica njegove skautske udruge. Kad me je šef protokola predstavio predsjedniku, on se odmah sjetio naših razgovora. Zadržavši se sa mnom neko vrijeme, u vrlo prijateljskom tonu rekao mi je: "Drago mi je da Vas i osobno mogu upoznati, i to zahvaljujući o. Karlu. To je velik i svet čovjek." Poklonio sam mu nekoliko knjiga o Hrvatskoj koje svjedoče o prijateljskim odnosima naših dviju zemalja: monografiju o Dubrovniku prevedenu na talijanski ("Città croata martire"), knjigu o slikaru Ivanu Lackoviću Croati, knjigu Andrije Mutnjakovića u Lucijanu Vranjaninu, graditelju Urbinatske kneževske palače, te svoju monografiju o Ivanu Dominiku Stratiku s posvetom, u znak zahvalnosti za simpatije za Hrvatsku: "Al Signor Presidente

Oscar Luigi Scalfaro con ammirata e cordiale simpatia un piccolo segno di riconoscenza per quanto fa per il martoriato popolo croato." Kad je otvorio Mutnjakovićevu knjigu i vidio o čemu se radi, rekao mi je: "Ne mislite valjda reći da je jedan Hrvat sagradio Urbinatsku palaču." "Projektirao, gospodine predsjedniče", odgovorio sam mu. "Zanimljivo. Nisam to još čuo." Opraštajući se od mene, ponovno se sjetio o. Karla: "Pozdravite mi mnogo o. Karla."

Kad smo već kod predsjednika Scalfara i o. Karla, reći ću nešto što sam mislio ostaviti za povijest; valjda neću time otkriti nikakvu državnu tajnu, u koju je upućeno svega nekoliko ljudi, od kojih su neki još na životu. Evo što sam 12. studenoga 1993. zapisao u svoj dnevnik:

"Bio sam, skupa s trojicom drugih hrvatskih svećenika [...] u Papinskom hrvatskom zavodu na sastanku s veleposlanikom RH pri Sv. stolici prof. Ivom Livljanićem koji nas je obavijestio o vrlo teškom trenutku za RH nakon što je Gianni De Michelis, ministar vanjskih poslova Republike Italije, od zemalja Europske Unije zatražio sankcije protiv nje zbog navodne agresije na Bosnu i Hercegovinu." O njegovu se prijedlogu za nekoliko dana trebalo raspravljati u Bruxellesu. Bili smo vrlo iznenađeni i zabrinuti. Uvođenje bilo kakvih sankcija protiv RH, u trenutku kad se nakon velikosrpske agresije borila za opstanak na vlastitom teritoriju, moglo je imati nesagledivo teške posljedice za njezin opstanak. Situacija je bila to teža što je dotadašnji veleposlanih RH u Italiji gosp. Ivica Maštruko dobio premještaj u Atenu, a novi veleposlanik prof. dr. Davorin Rudolf bio je stigao u Rim, ali još nije bio predao vjerodajnice na Farnesini [Ministarstvu vanjskih poslova], tako da u tom trenutku nije mogao zastupati Hrvatsku, niti bilo što službeno poduzeti u vezi s De Michelisovom inicijativom. Kasnije sam, iz neslužbenih izvora, saznao pravi razlog De Michelisove inicijative: predsjednik RH je nekoliko dana prije toga predložio da posrednici i jamci mira na Balkanu budu SAD, Njemačka, Engleska, Francuska, Rusija i Turska, ne spomenuvši Italiju. Zbog toga se njezin ministar vanjskih poslova našao zapostavljen i uvrijeđen pa je protiv RH zatražio uvođenje ekonomskih sankcija iznijevši kao razlog njezinu navodnu agresiju na BiH.

Prof. Livljanić nam je rekao da nam sve to priopćava kako se ne bismo iznenadili ako sljedećih dana čujemo i te strašne vijesti. Na kraju nas je pozvao da molimo za Hrvatsku, uputivši nam sljedeće riječi: "Ne znam da li netko od Vas može u ovom trenutku nešto učiniti za domovinu, ali sigurno za nju možete moliti." U mojoj glavi kao nikad dotad počele su se gomilati najcrnje misli o sudbini domovine. Kad sam malo došao k sebi, sjetio sam se onog telefonskog broja predsjednika Scalfara, rekavši veleposlaniku: "Prije određenog vremena

predsjednik Scalfaro mi je dao svoj telefonski broj, ovlastivši me da ga nazovem ako mi nešto zatreba. Ne znam da li to slučajno može biti od kakve koristi?" "Ne znam ni ja. Prenijet ću to veleposlaniku Rudolfu", odgovorio je. Nakon što sam se vratio u Angelicum, u 15,30 tetefonirao mi je gosp. Rudolf, rekavši mi da mu je malo prije veleposlanik Livljanić prenio sadržaj našega razgovora u Zavodu sv. Jeronima. Zatim mi je kazao: "Ja mislim da bi trebalo iskoristiti tu mogućnost. U ovom trenutku ne vidim neke druge mogućnosti. Prenesite predsjedniku Scalfaru da sam upravo stigao u Rim s hitnom i važnom porukom za nj od predsjednika RH dr. Franje Tuđmana. Budući da još nisam uspio predati vjerodajnice na Farnesini, još ne mogu ništa službeno poduzeti. Zato ga zamolite da me što prije primi kako bih mu uručio poruku predsjednika Tuđmana. Ako Vas bude pitao o čemu se radi, recite mu da sam, budući da odnosi između RH i Italije nisu najbolji, dobio zadaću učiniti sve što je u mojoj moći da se podignu na najvišu razinu dobrosusjedskih odnosa."

Ovdje neću opisivati kako sam se osjećao kad sam saznao što moram učiniti i što sve može ovisiti o ishodu jednog telefonskog razgovora. Budući da sam sâm ponudio svoje usluge, nisam imao izbora. Stavio sam na papir sve što mi je rečeno da kažem, preveo na talijanski da nešto ne bih krivo rekao ili preskočio, prekrižio se i pomolio Bogu te točno u 16,45 okrenuo telefonski broj Kvirinalske palače. Javio mi se dežurni službenik Predsjedničke palače maresciallo XY. Predstavio sam se i rekao što želim. Uzeo je sve moje podatke, odgovorivši mi da će postupiti kako sam molio. U 17.15 zazvonio je moj telefon. Na vezi je bio predsjednik Scalfaro. Ispričao sam se zbog smetnje i protumačio mu zašto zovem. „Nemojte se ispričavati. Dobro ste učinili što ste me zvali. U interesu je naših zemalja da gaje najbolje odnose." Upitao sam ga kada bi bilo moguće da primi veleposlanika Rudolfa, na što mi je odgovorio: „Može doći kada želi." „Najljepša Vam hvala, gospodine predsjedniče. No da li to znači da biste ga već sutra mogli primiti?" „Može i sutra. No neka se javi u moj protokol gdje će mu biti rečeno kad će biti slobodan termin." Zahvalivši na najljepši mogući način predsjedniku na ljubaznosti, odmah sam prenio njegovu poruku veleposlaniku, koji je učinio kako mu je rečeno. Sutradan je u razgovoru s predsjednikom Republike Italije riješio sve nesuglasice oko De Michelisove inicijative i dotadašnjih odnosa dviju zemalja. Da je čitava stvar tako sretno završila, bilo je moguće zahvaljujući prijateljskim vezama o. Karla Žanića s talijanskim predsjednikom.

Na kraju ću reći i to kako sam mu javio smrt o. Karla. U subotu, 20. studenoga 1993., u 11,30 telefonirala mi je iz Kaštela gospođa Marija Juras, sestra o.

Karla, da je prošle noći u 0,30 po srednjoeuropskom vremenu u Sherbrookeu njezin brat preminuo. U 14,30 istoga dana vijest mi je potvrdila telefonom i starješica samostana u Sherbrookeu s. Ignacija Bojanić, rekavši mi da je o. Karlo preminuo zbog šećerne bolesti. Liječnici su učinili sve što su mogli, ali nije bilo koristi. Jednostavno mu je nestalo kisika u krvi. Bio je svjestan do samoga kraja, primio je svete sakramente umirućih, sa svima se vedro i smireno oprostio... Znajući za njegove odnose s predsjednikom Scalfarom, obavijestio sam predsjednika dopisom koji sam uručio na protokolu u Kvirinalskoj palači. Dana 26. studenoga u 18,35 telefonirao mi je predsjednik i izrazio mi sućut rekavši da mu je vrlo žao što nema više dragog oca Karla. „Toga sam čovjeka vrlo cijenio kao sveta redovnika. Ako bude tiskana neka spomen-sličica [tal. *ricordino*], molio bih Vas da mi je pošaljete." Iskoristio sam priliku da mu zahvalim za poboljšanje odnosa između Italije i Hrvatske i rekao da znamo cijeniti njegovu dobrotu te da za nj molimo. Odgovorio mi je: "Zahvaljujem Vam za molitve, koje su nam svima potrebne. A što se tiče odnosa Italije i Hrvatske, rado ću učiniti koliko mogu da oni budu što bolji." Budući da spomen-sličica dotle nije bila tiskana, zamolio sam starješicu samostana u Sherbrookeu s. Ignaciju i s. Felicitu Vukmanić, koje su se odmah pobrinule da je tiskaju, pa sam jednu odmah i poslao predsjedniku, koji mi je zahvalio posebnim brzojavom koji još čuvam u svom arhivu.

I mnogi su drugi štovatelji o. Karla, saznavši za njegovu smrt, tražili tu spomen-sličicu, često poprativši vijest o njegovoj smrti riječima: "Za nj ne treba moliti, nego se njemu moliti."

Ovo kratko svjedočanstvo ima isključivu svrhu sačuvati od zaborava ljudski i duhovni lik jednog skromnog i krhkog čovjeka koji svojom vanjštinom nije privlačio ničiju posebnu pozornost, ali je u redovitim stvarima – što je značajka svetaca – bio doista izvanredan. Sveci često žive među nama, a da to i ne primjećujemo. Jedan od njih, ali nikako i jedini, bio je o. Karlo. Bila bi neoprostiva pogreška da našim, na žalost tako uobičajenim nemarom padnu u zaborav. Drugi narodi znaju mnogo bolje od nas cijeniti svoje velikane. Na grobu jedne ugledne ličnosti u velikoj rimskoj crkvi posvećenoj "Kraljici Anđela i Mučenika" (*Regina degli Angeli e dei Martiri*) u blizini glavnog željezničkog kolodvora stoji napisano: VIRTUTE VIXIT. MEMORIA VIVIT. GLORIA VIVET (Živio je kreposno. Živi u uspomeni. Živjet će u slavi). Ne nalazim ljepših riječi koje bi se bez zadrške mogle primijeniti i na o. Karla Žanića.

Česma

U noći bruji nježnim
uzdasima,
ili joj se odroni
koja snažna kap
i zazvoni
kao biser.

Po danu se obilno
razasiplje
romonjenjem
kroz raspoređene
tokove
žuboreći pjesmom
visina
s kojih je sišla
u doline
da napaja umornoga
putnika,
koji želi da pored nje
otpočine.

I ptice je povazdan
okružuju
i pojačavaju
njenu ljepotu,
ili se lagano dotiču
njena slapa,
da ih osvježi

Dok ona teži
za konačnim
smirenjem,

a ne zna
kad će ga dočekati.

Mobitelka

Jednog sam slučajnog dana sjedio u autobusu pokraj nje, mlade i privlačne djevojke.

Nisam obraćao posebnu pažnju na nju, gledao sam ulice i prolaznike. Ona je gledala u svoj mobitel, grčevito ga je držala u ruci i nije skidala pogled s njega.

Gledao sam i promet i automobile, to živo pulsiranje grada u kretanju.

Ona je, sada već s izrazom dosade, i dalje gledala u svoj mobitel.

Prolazeći pokraj parka vidio sam mnoge krasne boje rane jeseni. Vidio sam i psa koji se radovao jednom otpalom listu.

Ona je i dalje gledala u svoj mobitel. Nitko ju nije zvao, nitko nije slao poruke i vjerojatno je zato tako uporno gledala u njega i nevidjela ništa oko sebe, čak ni mene, starog znatiželjnika koji se sve više čudio vremenu u kojem živi.

Cijeli jedan svijet zgurio se u taj maleni aparat, a nitko da nazove...

Obala u magli

Spustila se magla, ona gusta jesenska magla, mrzovoljna i zlovoljna, prohladna i kostobolna. Na nasipu uz rijeku, osamljenom kao i oni sami, dvojica šetača idu jedan prema drugome. Iznad njih grakću vrane, ne vide se i zato njihovo graktanje poprima nešto nadrealno, nešto kobno i zlokobno, pa dušu zazebe pomisao da vrane znaju nešto što je običnom čovjeku nedostupno, da to one budućnost proriču.

Šetači se sve više približavaju jedan drugome, nesvjesni su toga, pa čak i kada samo nekoliko koraka preostaje do susreta, do pozdrava, možda i radosnog, nakon kojeg slijedi kratak razgovor, dobroćudan, prijateljski, a onda čak i poziv na kavu u obližnjem kafiću, poziv na piće i lagano druženje, no, oni se neće vidjeti, ta magla je teška, preteška i oni će proći jedan pokraj drugog i nestati u svojoj svakidašnjoj osamljenosti.

Grakću vrane, zaista, one znaju ono što mi ne znamo.

Ružno jutro

Bilo je mutno i oblačno, prohladno, vodnjikavo i sveukupno nikakvo.

- Kakvo ružno jutro - poluglasno je rekla ona dok je na tramvajskoj stanici popravljala šminku.

- *Post nubila Febus* - reče s laganim osmijehom susjed koji je slučajno čuo što je promrmljala.

Ona ga je mrko pogledala.

- To na latinskom znači – poslije oblaka sunce. *Post nubila Febus*.

- Fetus? Kakav fetus? Zašto ste rekli fetus? - dosta osorno zapitala je.

- Nisam rekao fetus, nego Febus!

- Jeste, kazali ste fetus.

- Nisam.

- Dobro sam ja čula, rekli ste fetus - očito se ona željela upustiti u svađu i zato je oštro zarinula svoj pogled u susjeda i opasno povisila glas.

On je uzdahnuo.

- Zaista, ovo je jedno ružno jutro - još je rekao i brzo ušao u prvi tramvaj koji je naišao, iako mu zapravo taj tramvaj uopće nije trebao.

Nepoznati nitko, zauvijek

Nepoznati nitko izvukao se posljednji iz svoje dosadne zabitne kancelarije na kraju ničega i vrlo zadovoljan što je još jedan dan prošao zadovoljavajuće neprimjetno odlučio je popiti jednu kavu u obližnjem kafiću.

Izašao je iz uredske zgrade ne pozdravivši nikoga, tek je lagano klimnuo glavom prema Gospodinu Portiru koji ga je često gnjavio kada bi zaboravio iskaznicu za ulazak u zgradu. Da, tog se Portira trebao čuvati.

Dok je tako hodao ulicom prema kafiću netko ga je grubo odgurnuo. Nepoznati nitko promrmljao je neku žurnu ispriku, kao da je on sam kriv za to, a te ulične situacije bile su mu oduvijek mrske i neugodne.

Stigavši u kafić, čekajući svoj topli crni napitak, pogledao se u veliko ogledalo koje je gotovo cijelom svojom dužinom pokrivalo zid.

Sve u svemu, u toj ogledalnoj slici nije bilo ničega što bi privuklo njegovu pažnju, iz ogledala u njega je tek nezainteresirano gledao Nepoznati nitko.

Ljerka MIKIĆ*

Istina

Tvrde sam šije, Gospodine!
Dosljedan u samouništenju,
uporan u neposluhu,
siromah u vrlinama,
lijen u činjenju dobrih djela.

Umišljen kako sam dobar
u vršenju zla
koje ima zlatan sjaj
i opojan miris grijeha.

Moje je jedino bogatstvo
gomila laži
i glib koji doseže
do grla,
ispire mozak,
sapinje srce i dušu;
ako još imam osjećaje
i pamtim slike djetinjstva.

Daleko sam, Gospodine,
predaleko od Savjesti.
Sjeti se sluge nevrijednog,
uprljanog anđela
koji nosi smrt.

Nekada,
kad se oblaci zarumene
uspavljujući sunce
i cjelivajući dan,
poželim se naći
u podnožju Križa
koji nosi
i dariva Život.

* Ljerka Mikić rođena je 1967. godine u Kostrču, u Bosanskoj Posavini. Osnovnu je školu pohađala u rodnom mjestu i u Tolisi, a srednju (zanimanje poljoprivredno-strojarski tehničar) u Orašju.

U književnosti se pojavila 1998. godine zbirkom pjesama "Molitva", u izdanju HKD-a „Napredak", podružnica Orašje. Svoju drugu zbirku naslovljenu "Cvjetovi vjere" objavila je u izdanju Franjevačkog svjetovnog reda bosanskog bratstva kraljice Katarine u Sarajevu 2006. godine. Treću samostalnu zbirku izabranih pjesama naslovljenu "Graditelji sreće" objavila je 2008. godine u izdanju HKD-a "Napredak", podružnica Orašje.

Pjesme je objavljivala i u zajedničkim zbirkama u izdanju Književno-likovnoga društva "Rešetari" iz Rešetara, u tjedniku za kulturu "Hrvatsko slovo", te u knjizi "Posavski književni zbornik" (Tolisa, 2008.).

Rijeke života

Panorama srca
u reljefu duše.
Polja misli
u planinama želja
prosijecaju
kanjone snova.

Snovi grle
oblake
i ljube nebo.
Predivan pogled
prema dole.
Neopisiv užitak.

Vrhovima zvijezda
teku
rijeke života.

Put

Maglovito more potonuća.
Odlazi dobro.
Ostaje loša
navika
samo sažaljenja.

Gušenje u dimu
izgorjelih želja
i ispunjenih
promašaja.

Stepom prolaze
prazni vlakovi
pobjede.

Pijesak potapa brod.
Voda pjeni.
Zrak vrije.

Na putu
do dna
još jednom
taknuti
zvijezde.

Zatvoren krug

Drvored stihova
u magli slova.
Mraz misli
u kori sjećanja
ostavlja trag.

Strah škripi
na praznom
papiru.

Unatrag
otkucava
sat.
Vraća se
vrijeme.

Tuga boli
uči
pijanstvu
i mirisu dima.

Zatvoren krug
oko
žrtvenika.

Vladmir DEVIDÉ

Za tigra koji želi umrijeti – pomoći nema

sjećanju na oba Božidara,
Velimira, Ružu i Zorana

Krajem svibnja 1980. godine doletjela je iz Tokija u Zagreb moja žena Yasuyo. Bilo joj je to prvo putovanje izvan Japana i tada još nije znala ni jedne jedine hrvatske riječi. Upravo je nekoliko dana ranije umrla majka blagajnice mojega Fakulteta strojarstva i brodogradnje, gospođe Tee. Spremili smo se poći na njezin pogreb. Poučio sam Yasuyo da članovima pokojničine obitelji, koji će stajati uz lijes u mrtvačnici, pruži ruku i izrazi sućut riječima „moje saučešće". Tako su to bile prve dvije hrvatske riječi koje je Yasuyo naučila.

Kasnije smo još često, u tridesetak godina, do danas oko dvije stotine puta, prisustvovali pogrebu ili kremiranju na Mirogoju ili Miroševcu ili u krematoriju, mojih rođaka ili prijatelja ili susjeda ili znanaca ili kolega iz osnovne ili srednje škole ili s fakulteta ili s Akademije, i Yasuyo je pritom uvijek ponavljala one dvije prvonaučene riječi, „moje saučešće".

Pri svakome je od tih pogreba bilo prilike razmisliti o smrti. Francuski je nobelovac medicine, dr. Alexis Carrel, u svojoj briljantnoj knjizi *Man, the Unknown* (*Čovjek nepoznanica*) na jednome mjestu napisao da „čovjek nikada neće pobijediti smrt, jer je ona cijena koju plaća za svoj mozak i za svoju ličnost". Zaista, svaki je čovjek samim svojim rođenjem osuđen na smrt i to neopozivo, bez prava na priziv i bez izgleda na pomilovanje ili aboliciju. Doduše, srećom ne znamo kada će ona nastupiti, ali je posve sigurno da smo joj svakoga dana za točno jedan dan bliži.

Vrlo se mnogo i vrlo različito razmišljalo o smrti, kako je valja primiti i kako se odnositi spram nje. O tome su govorile i pisale velike religije i veliki pojedinci. U ponečem su se slagali, a u ponečem su iznosili vrlo različita ili čak suprotna gledišta. Čak je često i jedan te isti čovjek na smrt tijekom svojega života gledao različito, već prema onome što je u međuvremenu doživio i preživio i što je to za nj značilo.

*

Naš se obiteljski grob nalazi na trećem polju Mirogoja, na njegovu sjevernom rubu, približno deseti od arkada. Izrađen je od kovanog željeza prije više od stotine godina u građevinskoj i umjetničkoj bravariji mojega djeda po ocu, Božidara Devidéa. To je lijepa konstrukcija u tadašnjem secesijskom stilu. Prvotno je bio obojen zeleno, a šezdesetih je godina prošloga stoljeća, dok sam bio u Japanu i prepustio mužu moje sestrične Cvijete da se za vrijeme moje odsutnosti brine o grobu, obojen crno. Tek sada, nakon smrti mojega sina, ponovno je obojen izvornom zelenom bojom, kao i prije kakvih 110 godina.

Prvo na popisu pokopanih na tom našem obiteljskom grobu ime je samog Božidara Devidéa, rođenog 22. rujna 1866. godine i umrlog 21. studenog 1900.

Božidar je bio jedan od sinova mojeg pradjeda Josipa Ferdinanda Devidéa koji je sredinom devetnaestog stoljeća došao u Zagreb iz Praga i od kojega su potekli svi još živi kao i već umrli Devidéi u Hrvatskoj, pa tako i oni koji su to bili po ženskoj liniji a onda primili očevo prezime, te njihovi potomci. Primjerice, majka prof. dr. sc. Ive Hergešića, osnivača Katedre za komparativnu književnost na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, kao i majka profesora matematike Jurice Golubića, bile su rođene Devidé. Josip Ferdinand je, došavši u Zagreb, ovdje razvio bogatu karijeru: postao je Vitez reda Cara Franje Josipa, počasni građanin čitavog niza hrvatskih gradova, istaknuti kulturni i javni radnik koji je, među ostalim, organizirao prvi zagrebački Velesajam, tada pod imenom *Gospodarska izložba Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinska*. Bio je i nositelj raznih značajnih funkcija a time i relativno imućan, dobrostojeći građanin. Tako je, pored ostalog, sinu Božidaru bio u stanju omogućiti otvaranje i pokretanje *Radionice za građevinsku i umjetničku bravariju*, koja je u ono vrijeme bila jedna od najvećih u ovom dijelu Europe i za Austrougarske povremeno zapošljavala stotinjak radnika i naučnika, koji su se tada zvali „šegrti" a kod svojega poslodavca nisu samo učili zanat već su tu bili i na stanu i hrani.

Božidarova radionica ušla je i u našu knjigu *Zagreb 1900*, na duplerici, str. 146/147. Na toj slici, koja je u velikom formatu bila izložena na izložbi naše secesije (sâm Božidar u to je vrijeme već bio mrtav), u prednjem planu pozirаju Božidarovi sinovi Božidar (7 god.), Velimir (4 god.) i Zvonimir (3 god.) uz ploču za ravnanje („Richtplatte"). Igor Mandić je u prikazu te knjige napisao da se po toj fotografiji vidi kako su u ono kapitalističko doba obrtnici i malu djecu eksploatirali za teške fizičke radove (!).

U ono se vrijeme radnici obrtnikâ nisu plaćali mjesečno, nego svake subote. Odatle i izreka „Bog ne plaća svake subote".

Tako je jedne subote u studenom 1900. godine Božidar opet obilazio petoricu svojih dužnika za koje je protekli tjedan u radionici izveo neke radove. No, kao za inat, te subote nijedan nije isplatio naknadu za izvršene radove. A to je bilo još za Austrougarske, vrlo vjerojatno posljednje državne tvorevine na ovim prostorima u kojoj je još kako-tako funkcionirala „pravna država". Kad mi je o tome – davno je to bilo – pričala moja majka, rekla mi je kako je nato Božidar napisao ženi Henrietti oproštajno pismo u kojem kaže da ne može svojim radnicima, što su proteklog tjedna zdušno i pošteno radili, reći da ih sada nema čime isplatiti, i da će se ubiti. To mi Božidarovo pismo majka tada nije pokazala, no kad je sama 1983. godine umrla pa sam sređivao njezine papire, našao sam ga i pročitao. U njem Božidar moli ženu, kad njihova „tri crvića" odrastu (sinu Božidaru tada je 6 godina, Velimiru 3 a Zvonimiru 2 godine), da ih u njegovo ime zamoli za oproštenje za ovo što će sada učiniti, jer da on svojim radnicima ne može reći da ove subote nije u stanju da im plati što su pošteno zaslužili. Pismo je isprva pisano vrlo brižno i lijepo, upravo kaligrafski, no kako je tekst odmicao rukopis je postajao sve drhtaviji, isprekidan i gotovo teško čitljiv. Nakon što je ženi ostavio oproštajno pismo, otišao je na Mirogoj na grob svojih roditelja i ustrijelio se. Takva poslovna etika i osjećaj dužnosti, pa makar i s pogrešnim konzekvencijama, djeluju danas posve neshvatljivo.

Kad sam pročitao to pismo, ne samo da sam bio zgranut i užasnut, nego se dogodilo još nešto, što ni danas, kakvih 25 godina kasnije, ne razumijem. Naime obuzeo me neki čudan i pomalo jezovit osjećaj da sam sada *ja on*, da sam ja sâm sada onaj Božidar koji će se ustrijeliti! Naravno, logički mi je bilo jasno da je to besmislica, ali sam tako osjećao. Kao da se neka emanacija Božidarovih gena od prije više od 100 godina, negdje izvan vremena i prostora, sada pretočila u moje gene nekom iracionalnom indukcijom. Sve je to bio užasan osjećaj kakav možda imaju ljudi koji se odluče na suicid. Trajalo je nekoliko sati dok stravični osjećaj nije počeo blijedjeti i konačno nestao. No nikada se kasnije nisam odlučio da još jednom pročitam Božidarovo oproštajno pismo ženi Henrietti iz 1900. godine.

Drugi je na popisu pokopanih u našem obiteljskom grobu Božidar, najstariji sin prvog Božidara, rođen 21. srpnja 1893. godine i umro 3. kolovoza 1920. Ni njega ni njegova oca nisam osobno poznavao jer su obojica umrli prije nego sam se rodio. Ovaj je Božidar umro još mnogo mlađi nego otac, koji si je oduzeo život u 34. godini života. Mladi je Božidar umro u 27. godini nesretnim slučajem. Bio je student tehnike i aktivni športaš koji je svake nedjelje odlazio u Podsused i tamo u Savi vježbao plivanje.

Jedne takve nedjelje, dok se odmarao na obali, začuo je krik i poziv upomoć neke djevojke koja se utapala. Ne časeći časa, bacio se u rijeku da je spasi. No ona ga je u panici grčevito zgrabila za ruke tako da nije mogao plivati te su se oboje utopili.

*

Treća je na popisu pokopanih Henrietta, supruga prvog Božidara, koja je rođena 17. kolovoza 1868. i umrla 18. rujna 1923. godine – i opet prije mojega rođenja. O njoj malo što znam. Kad joj se suprug Božidar ubio, nije mogla sama voditi radionicu s nekoliko desetaka radnika, pa se preudala za poslovođu i predradnika firme, Modeca. Tako je naslijeđena građevinska i umjetnička bravarija dobila ime *Devidé i Modec*. S Modecom je Henrietta imala sina Ljudevita, koji je u Parizu studirao medicinu i tamo se proslavio razvijanjem neke nove metode liječenja tuberkuloze vađenjem rebara; no bio je morfinist i završio, također još mlad, rezanjem žila u kupatilu. Bio je oženjen nekom Parižankom i pokopan negdje u Parizu.

U međuvremenu umro je i Modec, pa je vođenje građevinske i umjetničke bravarije *Devidé i Modec* pripalo mojem ocu Velimiru, kao starijem još živom sinu prvog Božidara Devidéa.

Henrietta je imala naše „porodično blago" u obliku dugačkoga i teškog lanca od masivnoga zlata. Po njezinoj smrti taj je pripao mojem ocu kao njezinom najstarijem živom sinu.

Po završetku Drugoga svjetskog rata, jedna od prvih pljački Hrvatske što su ih provele partizanske vlasti bila je promjena novca; dok se u Srbiji novac iz vremena rata mijenjao u jugoslavenske dinare u omjeru 1:1, u Hrvatskoj se tek za sedam naših kuna dobio jedan jugoslavenski dinar. Time moj otac nije mogao isplatiti preostalih 7 radnika[1], pa je morao otići „na bubanj" Henriettin teški zlatni lanac.

Tek usput: u toj je prodaji posredovao jedan moj rođak po majci koji se, dakako nezakonito, bavio i takvim poslovima. U tom je poslu imao i kompa-

[1] Ako se dobro sjećam, bili su to: dva Poznića (otac i sin), Žiger, Bregeš, Paulić, Stanković i Bosanac Mijo Duić. (No mogao je umjesto nekoga od njih biti i Černe, Mauko ili Bognar.) Svakako, Miji Duiću možemo zahvaliti što smo partizansko preuzimanje vlasti 1945. godine preživjeli relativno podnošljivo. Duić je kao dugogodišnji član ilegalne Komunističke partije uživao njihovo povjerenje, pa kad su partizani ušli u Zagreb, otišao je u njihovu komandu i zauzeo se za mojeg oca, rekavši im da je uvijek bio dobar prema njima radnicima i pomagao im i da nikad nije imao veze ni s kojim ustašom. Neki drugi zagrebački obrtnici nisu imali svojeg Miju Duića, pa je jedan od naših susjeda odveden u logor a neki drugi u obližnju šumu gdje je navodno likvidiran a partizani su se uselili u njegov stan smatrajući ga „ratnim plijenom".

njona koji je bio toliko naivan i nesmotren da je, kad su oba bili uhapšeni, odao da su zlatninu prodavali jednom moćnom partizanu. Mislio je, jadnik, da će ga to spasiti od kazne, ali je djelovalo suprotno i bio je strijeljan. Moj je rođak bio mudriji, uporno je sve nijekao, i na koncu bio pušten jer su se ispitivači uvjerili kako nikome neće govoriti kome je prodavao zlato.

*

Četvrti je na popisu pokopanih u našem obiteljskom grobu moj otac Velimir, rođen 9. lipnja 1897. godine i umro 29. prosinca 1955. Nakon smrti Henriette i njezina drugog muža Modeca, Velimir je kao najstariji preživjeli sin prvog Božidara morao preuzeti vođenje građevinske i umjetničke bravarije *Devidé i Modec*. Ta je radionica čak primila zlatne i srebrne medalje na svjetskim izložbama u Londonu i Parizu!

Velimir je u pedesetim godinama prošloga stoljeća obolio od Parkinsonove bolesti, za koju tada nije bilo posebnog lijeka. Čak je, već teško bolestan, putovao u Beč nekom poznatom specijalistu, tražeći pomoć. Vratio se dosta optimističan, i čak potrčao nekoliko stepenica rekavši: „Meni će biti pomoženo!"

Nažalost, nije bilo tako. Bolest je napredovala i pored tremora učestali su sve jači bolovi i ukočenja. Tada su ga nagovorili da se podvrgne operaciji kod nekoga tada slavnoga kirurga – što je bilo fatalno. Mlađi neurokirurg koji je asistirao pri toj operaciji u povjerenju nam je rekao da je bio zgranut gledajući kako slavni liječnik nemilice i gotovo divljački siječe čitave snopove živaca na vratu mojeg oca. Čini se da je htio provjeriti kakav će učinak na mojeg oca kao pokusnog kunića imati neka njegova, po mojem mišljenju sumanuta, ideja o tretiranju Parkinsonove bolesti. Efekt je bio katastrofalan: otac je postao potpuno nepokretan i trpio je strašne bolove, a kao posljedica neoprostivo slabe njege u bolnici razvili su mu se užasni dekubitusi na oba bedra, koji su puknuli skroz do kosti odakle je potokom tekla sukrvica i krv. Kako je imao vrlo jako srce, muke su trajale sve dok gangrenozno tkivo nije zahvatilo i sámo srce te je konačno smrt zaustavila grozne patnje. Mrtvome su mu ruke bilo tako ukočene da su im morali slomiti kosti kako bi tijelo mogli položiti u lijes. Glasoviti kirurg nije smatrao potrebnim ni izraziti obitelji sućut.

*

Peta je na popisu pokopanih u našem obiteljskom grobu moja majka Ruža Devidé r. Braum, rođena 1. travnja 1890. godine i umrla 11. prosinca 1983.

Ruža je patila od opstipacije, pa je svakog dana pred zoru, u 3 sata izjutra, na plinskom plameniku zagrijala pa popila čašu mineralne vode (Donat). Jednog je dana pored toga željela zagrijati još nešto, pa je naumila zapaliti dva plamenika. Na nesreću, najprije je nesmotreno zapalila prednji plamenik a tek onda stražnji. Tako se dogodilo da joj je plamen prednjega plamenika zahvatio noćni haljetak, koji je odmah planuo. Ja sam u to vrijeme još spavao i, valjda nekom telepatijom, sanjao vatru. Probudio me je prodoran krik iz kuhinje i kad sam dotrčao onamo, majka je već bila živa buktinja. Nije bilo vremena bježati u sobu po neku ponjavu kojom bih je obavio da ugasim požar, pa sam golim rukama stao silovito trgati njezinu odjeću, jedva osjećajući grozne boli od vatre koja mi je pržila šake.

Nazvao sam hitnu pomoć i od bolova se i užasa onesvijestio; probudivši se za nekoliko sekundi, ponovno sam nazvao hitnu, koja nas je oboje odvezla u bolnicu. Medicinska sestra koja je tada bila u hitnoj službi u noćnoj smjeni, trgajući s mojih šaka do crnila izgorjelu kožu od groze je pala u nesvijest, pa je posao morala dovršiti dežurna liječnica. Dežurni je kirurg zaključio da mi se mora provesti transplantacija kože s nogu na šake. Donesen je pokretni aparat za EKG koji je pokazao da mi srce u tom trenutku ne bi podnijelo takvu operaciju, pa je zaključeno da ga najprije treba pripraviti za takav zahvat. Obje su mi šake na sirovo meso debelo namazane vazelinom i omotane vatom i gazom.

Nakon tjedan dana jačanja srca odvezen sam u operacijsku salu radi transplantacije. Kad su počeli skidati zavoje, liječnik je začuđeno uskliknuo: „Gledajte, pa ovo je nevjerojatno! Sirovo meso obiju šaka počinje epitelizirati! Apsolutno nevjerojatno!" Operacija transplantacije privremeno je otkazana da bi se vidjelo kako će se proces epitelizacije kože nastaviti. Konačno se pokazalo da transplantacija kože s nogu uopće neće biti potrebna!

Je li tome pridonijela moja majka koja je molila čitavo to vrijeme dok su meni pripavljali srce za zahvat? Majka je stalno ponavljala kako moli samo za mene a ne i za sebe. Kad sam bio primljen u bolnicu, zabilježeno je da na šakama imam opekline trećega, a kad sam otpušten – opekline prvoga stupnja. Vjerojatno bi izgledalo neuvjerljivo da opekline trećega stupnja ne bi ostavile baš nikakvih tragova?

No, što se događalo s mojom majkom? Naše su sobe, muška i ženska, bile susjedne, pa sam više puta zalazio majci da vidim kako je. Pri jednom takvom posjetu vidio sam kako joj iz aparata za infuziju u venu ne ulazi fiziološka otopina ni otopina šećera nego – zrak! Pobojao sam se da to može dovesti do embolije, pa sam upozorio odjelnu sestru. No ona nije reagirala. Onda sam otrčao do dežurnog liječnika, koji je odmah isključio tu „pneumoinfuziju".

No odjelna se sestra nato vrlo naljutila i upozorila me da ne smijem dolaziti u majčinu sobu i da će me premjestiti na drugi odjel, na drugom katu. Očito je, vjerujem, htjela da majka što prije umre i tako joj olakša posao previjanja opekline (koja, uostalom, uopće nije bila smrtonosna ni po intenzitetu ni po zahvaćenoj površini). Tada ju je svukla do gola i stavila pred otvoren prozor – a vani je bilo -20 °C! Dakako, majka je dobila upalu pluća i liječnik je propisao injekcije antibiotika. Međutim odjelna sestra, odlučna, po mojem mišljenju, da provede svoj plan, nije joj dala nijednu dozu antibiotika nego letalnu dozu amfetamina, tako da je nekoliko minuta kasnije majka bila mrtva. Mislim da je, valjda opravdano, pretpostavljala da nitko neće pitati zašto je umrla devedesettrogodišnja starica!

Što da radim? Da tužim odjelnu sestru da mi je hotimično ubila majku? Možda bi bila oformljena kakva komisija, koja bi vjerojatno zaključila da nije bilo greške već je nastupila komplikacija – ili nešto slično. A majka mi ne bi bila vraćena. Tražio sam da se provede obdukcija, i nalaz je pokazao da je umrla od upale pluća a opekline uopće nisu bile smrtonosne.

Dok se meni još planirala transplantacija, kirurg je pozvao moju ženu i u povjerenju je upozorio da se može dogoditi da mi nakon takve operacije zauvijek ostanu zgrčeni prsti obiju šaka. No, tome sam srećom izbjegao.

*

Šesti i (do sada) posljednji na popisu pokopanih na našoj obiteljskoj nadgrobnoj ploči moj je sin jedinac i jedino dijete, profesor Zoran Devidé, rođen 22. kolovoza 1957. godine i umro 12. veljače 2009.

Kad su Zoranu mogle biti kakve dvije godine, jednog sam dana u kupaonici spazio par njegovih majušnih bijelih cipelica. Ne znam zašto mi je pogled na njih tako intenzivno posvijestio koliko volim to dijete.

Zoran je već kao dijete pokazivao izuzetnu nadarenost. Kad mu je bilo šest godina, naučio sam ga kako se vuku potezi u šahu, ali ništa više od toga jer se sam šahom nisam bavio, ništa me od teorije šahovskih otvaranja, središnjica i završnica nije zanimalo, zbog – kako mi se činilo – proizvoljnosti pravila te igre. Zašto konj skače baš dva polja ustranu i jedno naprijed? Zašto pijun smije „jesti" „en passant"? Zašto su dopuštene rošade? Zašto se pijun koji dogura na kraj table, pretvara u kraljicu? Itd. Sve mi se to činilo bez nekog razumnog opravdanja. No Zoran je uskoro sam počeo čitati šahovsku literaturu, i već mjesec-dva nakon što sam ga naučio poteze glatko bi me pobjeđivao pa se morao ogledati s ozbiljnijim protivnicima.

Kad mu je bilo tek kakvih 14 godina, postao je pionirski prvak Hrvatske, i to s najboljim dotadašnjim i uopće najboljim mogućim rezultatom: 11 pobjeda iz 11 partija! A s dvadesetak godina jedini je od trideset naših šahista u simultanci pobijedio bivšeg svjetskog prvaka Borisa Spaskog, koji mu je na tome posebno čestitao! Naš majstor Braslav Rabar proricao je Zoranu blistavu šahovsku karijeru. U šahovsku literaturu ušla je i jedna njegova partija, koju je dobio protiv sovjetskog velemajstora Viktora Piskova, pod imenom „Devidéove tri kraljice". Ubrzo je došao do kategorije majstora FIDE, iako njegovi šahovski kolege smatraju da je po nadarenosti, znanju i razumijevanju „kraljevske igre" zapravo spadao u rang velemajstora, ali zbog slaboga zdravlja nije to formalno potvrdio na iscrpljujućim turnirima. Igrao je i godinama kao šahovski profesionalac za jedan austrijski klub, a s velikih je natjecanja skupio više od pola tuceta pokala.

Prvi znaci psihičke bolesti javili su se u njegovim dvadesetim godinama, kad je nakon neke neuspjele stomatološke intervencije ostao bez prva dva zuba u gornjem zubalu. To si nikad nije dao ispraviti protezom, iako ne bi bilo teško.

Kasnije se bolest povremeno vraćala. Kad bi buknula, bio bi hospitaliziran na psihijatriji neke od zagrebačkih bolnica, gdje bi ga za kakvih mjesec dana sanirali i tada bi niz godina bilo sve u najboljem redu. Diplomirao je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu njemački jezik i komparativnu književnost. Posljednjih desetak godina radio je kao profesor njemačkoga jezika na srednjoj školi u Križevcima, omiljen među đacima i nastavnicima, tako da je o tome snimljena i jedna televizijska emisija.

Posljednji je put bolest buknula u obliku, kao i uvijek, iracionalnih optužbi da boluje od dijabetesa i raka. Bilo je to krajem 2008. godine. Upućen je najprije u bolnicu u Vinogradskoj ulici a odanle u Vrapče, gdje je – bez uspjeha – liječen punih šest mjeseci, a kako je bolest napredovala upućen je iz Vrapča na psihijatriju KBC „Zagreb" na Rebru. Tamo mu se za samo desetak dana stanje toliko, upravo neočekivano, popravilo da je otpušten kući i čak je počeo ponovno predavati na svojoj školi u Križevcima. No bolest se počela vraćati, pa je sâm otišao u KBC na Rebru, moleći da ga prime na još nekoliko dana jer su mu tu uspješno pomogli. Nisu ga primili, s obrazloženjem da prema mjestu stanovanja, u Vinogradskoj ulici, ne spada k njima već u Vrapče, a tamo se, poučen iskustvima, nije želio vraćati. Nakon nekoliko dana provedenih kod kuće nije više mogao izdržati patnje i bolove, te je počinio samoubojstvo bacivši se u Savu.

Tek po pokušaju sređivanja njegove ostavštine vidio sam da se Zoran nije samo intenzivno bavio šahom, nego je i pisao poeziju – dobru poeziju![2] To, valjda iz skromnosti, nikad nigdje nije objavio. Tri dana prije nego se ubio, 9. veljače 2009. godine, napisao je pjesmu u kojoj su i ovi redci:

Mnogi dragi prijatelji i prijateljice,
razni doktori i doktorice,
brojne tablete i tabletice,
svi mi žele pomoći,
ali nema pomoći
za tigra koji želi umrijeti.

Naime Zoran je još od djetinjstva volio „velike mačke", lavove i tigrove, pa su mu đaci od milja dali nadimak „tigrić", što je s veseljem prihvatio.

Truplo mu je tek više od mjesec dana kasnije Sava izbacila kod Dugog sela.

Tri mjeseca nakon smrti još je stiglo na njegovu adresu pismo s pozivom da učestvuje na jednom, 28. međunarodnom šahovskom turniru...

*

Za treću od spomenutih, Henriettu Modec, ne znam kako je i od čega umrla u 55. godini života. Međutim za sve petero preostalih, dva Božidara, Velimira, Ružu i Zorana, uvjeren sam da nisu trebali umrijeti onda i onako kada se i kako to dogodilo. Stariji Božidar ne bi bio trebao umrijeti 21. studenog 1900. godine da mu je barem jedan od petorice dužnika platio dug ili da je sam bio manje skrupulozan u osjećaju dužnosti prema svojim radnicima. Božidar junior ne bi bio umro da se tada u Podsusedu među kupačima i plivačima našao bar još jedan koji bi priskočio u pomoć utopljenicima. Velimir ne bi bio trebao umrijeti u 58. godini da se glasoviti kirurg nije njime, po mojem mišljenju, poslužio kao pokusnim kunićem za svoju, uvjeren sam, sumanutu ideju o liječenju Parkinsonove bolesti rezanjem vratnih živaca. Ruža nije trebala umrijeti od upale pluća, da je odjelna sestra nije, po mojem mišljenju namjerno, usmrtila letalnom dozom amfetamina. A Zoran vjerojatno nije trebao 12. veljače 2009. godine skočiti u Savu, da su ga htjeli primiti u KBC na Rebru. U svim je tim slučajevima presudila ljudska bešćutnost, nesavjesnost ili neodgovornost. Hoće li tako biti i s preostalo dvoje koje treba jednog dana završiti u našem obiteljskom grobu, naime sa mnom i mojom ženom Yasuyo, možda netko drugi jednom napiše nekoliko redaka.

[2] U brojnim bilježnicama koje je ostavio, zabilježio je tisuće analiza šahovskih partija i tisuće pjesama!

Tomislav MARETIĆ

Kišobrani, čajnik, šturci...
(haiku)

proljetna kiša –
raznobojni kišobrani
u oba smjera

vjetar pomiče
kišobrane ostavljene
da se suše

prespavavši zoru
zakasnih na Liride –*
travanjsko jutro

nagli pljusak –
trg se zašarenio
od kišobrana

prazan trg –
tek po koji kišobran
čeka svoj tramvaj

šljiva u cvatu –
do slapa i natrag lete
prvi šišmiši

zgasivši radio
spuštam prozor kraj polja –
pjesma šturaka

noćna svjetiljka –
crveni cvat kestena...
pod drvoredom

dunja u cvatu –
za laticama trči
nespretno štene

za vrtnim stolom
vrući čajnik – kamelije
u sumaglici

stablo bazge
u cvatu – bijeli
tanjuri mirisa

čekajuć naš let
mirišemo parfeme
na podlaktici

šetnja uz more –
domaćini zovu, svak
u svoj gostinjac

šetnica ispod
mosta Galata – netko
podiže ribu

* Liridi su meteori koji su ime dobili po tome što im je ishodište (radijant) u sazviježđu Lira. Radi se ostacima kometa Thatcher, a naš planet prolazi kroz njezinu putanju u travnju, s maksimalnim brojem zvijezda padalica oko 21./22. travnja.

Galata toranj –
na vjetru nepomična
galebova krila

prije polijetanja –
cvjetovi maslačaka
uz uzletište

labud slijeće
preko auto ceste –
visoka trava

kad kos zastane
s pjesmom jasno se čuju
poljski zrikavci

lovac na leptire –
djed, ostavi unuku
polja s leptirima

bagrem i bazga
razmjenjuju mirise –
glatko jezero

ni šum slapa
niti prometna cesta –
let šišmiša

puž se sklonio
*pod klobuk osinca*** *–*
sjene borova

prolaze kišobrani –
na stolu verande
puši se čajnik

** Osinac (*Suillus luteus*), jestiva gljiva što raste u kasno ljeto i jesen, redovito uz borove, s čijim korijenom živi u simbiozi (*mycorrhiza*).

Stjepan TOMIĆ

Pregled rađanja sustavne dogmatske misli na hrvatskom jeziku u *Katoličkom listu* (1849. – 1870.) s posebnim osvrtom na polemike o papinoj nezabludivosti*

(nastavak IV.)

5. Ivekovićeva kritika Žerjavićeve "Papine nepogrešljivosti"

Tek u svibnju, kad je svjetlo dana ugledala Žerjavićeva knjiga *Papina nepogrešljivost*, iznova su se nastavile polemike. Ovaj put zajednički su protiv Žerjavića polemizirali Franjo Iveković[1] i Juraj Posilović.[2]

Juraj Žerjavić bio je rimski đak. On i Stadler zajedno su 1862. otišli u Rim, iste su godine (1865.) stekli doktorat filozofije, iste godine bili i zaređeni (1868.), zajedno su odslušali sve što je potrebno za doktorat teologije (1869.), ali je Žerjavić dva mjeseca prije rigoroza (u svibnju) dobio slom živaca i vratio se u Zagreb (točno na dan Haulikove smrti) odgodivši polaganje ispita za kasnija vremena, koja se nikad nisu dogodila. Stadler se iz Rima vratio mjesec dana kasnije s titulom doktora teologije.

Za razliku od Stadlera, koji je uz nešto znanja ponudio mnogo vjere, Žerjavić je htio biti ono što, po svemu se čini, nije mogao: precizni znanstveni logičar. Uz to je bio i malo previše gladan pera, pa je rado i mnogo pisao te nam je od njega ostalo nekoliko oduljih članaka i tri knjige. Nažalost znao se kititi i tuđim perjem.

Žerjavićeva je knjiga relativno opsežna sa svoje 202 stranice teksta i još četiri uvoda. Može se reći da je tekstovno najdulja teološka knjiga koju je dotad o jednom teološkom pitanju napisao Hrvat na svom materinskom jeziku. Knjiga obiluje citatima iz otačkih, papinskih, koncilskih i teoloških tekstova, pa bi mogla biti korisna da, nažalost, nije u priličnoj mjeri nepouzdana. Žerjavić se, naime, premalo osvrtao na kontekst. Inače, imao je dobru ideju da što

* Magistarski rad iz dogmatske teologije, što ga je autor obranio 2007. godine na zagrebačkom Katoličkom bogoslovnom fakultetu pod mentorskim vodstvom red. prof. dr. sc. Ivana Karlića

[1] Usp. F. IVEKOVIĆ: *"Nepogrešljivost papina"* (kritika i razprava), ZKL-1870., br. 21, 23, 25-26, str. 183-187, 207-211, 232-233, 239-242.

[2] Usp. J. POSILOVIĆ: *Jeruzalemski koncil i papina nepogrešljivost*, ZKL-1870., br. 22, 24, str. 189-191, 216-218.

temeljitije osvijetli problem i dokaže kako je vjera Crkve u papinu nepogrešivost doista bila trajna vrijednost, ali zbog prevelike sklonosti prema ponavljanju,[3] nesistematičnosti[4] i pokatkad samovoljnom tumačenju nekih događaja, osjetno je umanjio vrijednost svoga djela, pa mu je s pravom prigovoreno da ga je radio na brzinu i na temelju nepouzdanih autora. Ipak, dobra mu se volja i dvije stotine stranice teksta ne mogu zanijekati bez obzira na sve promašaje, jer oni koji su od njega više znali nisu, osim (ponekih negativnih) kritika, napisali ništa.

Žerjavić je knjigu podijelio u osam dijelova, u kojima obrađuje pojedine aspekte ove dogme. O sadržaju možda će najbolje govoriti naslovi pojedinih dijelova: *I. Kako stoji razum prama crkvenom učiteljstvu? (1-10), 2. Svjedočtvo sv. pisma za nepogrešljivost sv. Petra i njegovih posljednjikov (10-19), 3. Pak što veli um na ovo svjedočanstvo sv.pisma? (19-40), 4. Svjedočtva sv. otac za apoštolsku punovlast papinu u odlukah sv. vjere (40-83), 5. Svjedočtvo svih općenitih saborov za apoštolsku punovlast papinu u vierskih odlukah (83-120),*[5] *6. Rimski pape zasvjedočuju svoju nepogrešljivost pozivajući se svečano na svoju apoštolsku punovlast i nepogrešljivost u vierskih odlukah pred licem čitave crkve (120-158),*[6] *7. Kralj i narodi pripoznaše nepogrešljivost papinu u vierskih odlukah (159-167), te 8. poglavlje: Opovrgnuće težkoć i prigovorov proti nepogrešljivosti (167-202).*[7]

Franjo Iveković, koji bijaše ne samo prilično učena, mada katkad i u znanstvenim stvarima svojeglava osoba, nego i poznat kao vješt lovac tuđih promašaje, napisa dosta temeljitu kritiku Žerjavićeve knjige. Ipak, mi ćemo se ovdje zadržati samo na nekim detaljima.

[3] Cjelokupni je materijal glatko mogao sažeti na sedamdesetak stranica, op. st.

[4] Npr. u dijelu teksta s naslovom *Svjedočtvo sv. pisma za nepogrešljivost sv. Petra i njegovih nasljednika* (str. 10-19) umjesto preciznog suvremenog tumačenja tih dvaju tekstova, on je najednom sve razvodnio pomalo nesuvislim citiranjima otačkih tumačenja nepogrešivosti itd.

[5] Žerjavić ovdje precizno ide od sabora do sabora, preskačući jedino V. lateranski, i donosi podatke kako je na svakom od njih više nego evidentno štovan ne samo papin primat nego i da sabori, po njegovom uvjerenju, nisu o papinskim prijedlozima raspravljali, nego ih samo potvrđivali.

[6] Ovaj dio Žerjavić je obradio u tri poglavlja: *Svečane izjave papinske o punovlasti apoštolskoj u vierskih odlukah* (122-136), *Rimski pape su svoje vrhovno nepogrešljivo sudačtvo kroz sve vjekove vršili pred licem čitave crkve, koja je bezuvjetnu nadležnost njihova sudišta svečano pripoznavala* (136-144) i *Svjedočtvo bogoslovne škole za nepogrešljivost papinu u vierskih odlukah iza vremena sv. otac* (144-158).

[7] Ovaj završni dio svoje knjige Žerjavić je obradio u sedam poglavlja: *Čemu onda sabor ako je definitivna izreka papina bezuvjetno odlučujuća i nepogrešljiva (1), Ako je papa sam o sebi nepogrešljiv sudac u vierskih odlukah, onda biskupi u saboru nisu sudci nego jedino glasnici papine odluke (2), Pape sami očitovaše da ne mogu ni za vlas odstupiti od odluke općenitoga sabora (3), Sabor konstancski i baselski svečano izreče ter ustanovi da je sabor uvjeke nad papu (4), Sveti Cyprian se je snažno opirao odluci pape Stjepana (5), Treba razlikovati izmedju stolice Petrove i pape. Petrova stolica je nepogrešljiva a nipošto papa koji ju zauzimlje (6), Pape su jur u vjeri pogriešili (7).*

Kritiku Iveković ovako započinje: *Ovom je knjigom g. pisac očevidno nakanio jedno navesti razloge svojoj vjeri u nepogrešljivost papinsku, a drugo istimi razlozi čitaoce uputiti o toj nepogrešljivosti. Druga ova nakana daje nam pravo pogledati jesu li mu razlozi zbilja temeljiti i vriedni osvjedočiti nas o stvari predloženoj? K tomu je Katolički list već više puta pokazao da pristaje uz manjinu biskupa na koncilu vatikanskom, da je dakle proti nepogrešljivosti papinskoj. Priznati mi je odmah da me je g. pisac nekimi izrekami već u samom uvodu iznenadio i u meni sumnju pobudio da li stvar toliko znamenitu raspravlja s dovoljnom objektivnošću? Kaže, naime, od kolike li je znamenitosti nepogrešljivost papinska da se najočivestnije vidi odatle što se protivnom nauku isti primat obara. Za čudo mi je kako toga neuvidjaju, da drugih ne spominjem, biskupi Rauscher i Dupanloup, o čihovoj i pravovjernosti i uvidjanosti neće doista nitko razložno sumnjati. Nadalje, g. Žerjavić svoje misli i osjećaje rad podmeće svemu svietu. Tako veli "ta cieli sviet znade" kako se je Pio IX. ovim nepogrešljivim učiteljskim ugledom poslužio; i opet (u ovu se je knjigu) samo ono sneslo i poredalo "što misli i drži vas sviet".*[8]

Prikazavši pisca odmah u početku svojih opaski u tako negativnom svjetlu, Iveković je lakim koracima nastavio "sjeći" svoga protivnika.

G. Žerjavić brani najprije svoju thesu, onda na koncu obara prigovore proti njoj. Ja ću usuprot promotriti najprije onu stvar, koja je u njegovoj knjizi posljednja: stvar Honorijevu.[9] *U tom se svi slažu, infallibiliste i protivnici njihovi, recimo antiinfallibiliste: ako se samo o jednom papi može historijski dokazati da je pogriešio, tj. ex cathedra nešto učio kao članak vjere, što je ipak bilo krivovjersko, onda nije nijedan papa počamši od Lina do Pia IX. nepogrešljiv.*[10]

Iveković se poziva na knjigu rotenburškog biskupa Hefelea *Causa Honorii papae*, koja je tiskana 1869. godine u Napulju, te veli da će iz nje crpsti svoju glavnu argumentaciju odnosno prigovore.

Slijedeći Hefelea postavlja tri pitanja: Da li je Honorije išta *ex cathedra* propisao kao vjerski nauk što je ipak bilo krivovjerno (1), da li je ijedan opći

[8] Usp. F. IVEKOVIĆ: *"Nepogrešljivost papina"* (kritika i razprava), ZKL-1870., br. 21, 23, 25-26, str. 183-187, 207-211, 232-233, 239-242, ovdje: str. 183.

[9] Zbog monofizitskih (u ono vrijeme političkih) razdora car Heraklije je predložio, zajedno s carigradskim patrijarhom Sergijem i nekim biskupima da se, mira radi, nadalje uči kako su u Kristu dvije naravi, ali samo jedna volja i jedno djelovanje. Taj se nauk naziva monoteletstvom. Protiv toga je ustao jeruzalemski patrijarh Sofronije, a Sergije da spasi sebe napisa pismo papi Honoriju u kojemu predloži da se ne govori ni o dvjema voljama ni o dvama djelovanjima, a kao razloge spomenu kako mu izraz dvije energije (djelovanja) zvuči kao da u Kristu postoje dvije protivne volje. Honorije u pismenom odgovoru ustvrdi kako i njemu izraz jedna energija miriše na monofizitstvo, a dvije energije na nestorijanstvo, te da nijedan od tih termina nije biblijski i da je doista najbolje da ih se ne upotrebljava.

[10] Usp. F. Iveković: Isto, str. 183-184.

sabor sebi prisvojio pravo da preispituje papin nauk i da ga eventualno osudi zbog krivovjerja (2) i kako su suvremenici, posebno rimski pape, prihvatili osudu (3).

Na temelju analize Honorijeva pisma Iveković, odnosno Hefele, dolazi do zaključka da je Honorije doista učio da je u Kristu jedno djelovanje odnosno složio se s carigradskim patrijarhom Sergijem da treba zabraniti govor o dvama djelovanjima.[11] Glede drugog pitanja, zna se pouzdano da su oba Honorijeva pisma bila čitana na Trećem carigradskom ekumenskom koncilu (680. – 681.) i to u prisutnosti izaslanika pape Agatona (678. – 681.). Papa je poslao pismo caru i saboru u kojemu je osudio monoteletizam i njegove začetnike, ali nije ni riječi rekao o Honoriju, no sabor je – sa začetnicima zablude – podjednako osudio i Honorija i Sergija riječima: *Cum his vero simul proiici a sancta Dei catholica ecclesia, simulque anathematizari praevidimus et Honorium, qui fuerat papa antiquae Romae,eo quod invenimus per scripta, quae ab eo facta sunt ad Sergium, quia in omnibus eius mentem secutus est et impia dogmata confirmavit,*[12] dodajući kako na kraju 16. sjednice saborski oci uskliknuše: *Sergio haeretico anathema, Cyro haeretico anathema, Honorio haeretico anathema, Pyrrho haeretico anathema.*[13]

Iveković nadalje spominje još niz zapisa s toga koncila koji Honorija proglašavaju heretikom i odluku da se kao po vjeru opasna spale oba njegova pisma Sergiju, pa kao nedvojbeno zaključuje da je taj sabor sebi prisvojio pravo

[11] Najizazovniji sporni dijelovi Honorijevog pisma doslovno glase: *Non oportet ad dogmata haec ecclesiastica retorquere, quae neque synodales apices super hoc examinantes neque auctoritates canonicae visae sunt explanasse, ut unam aut duas energias aliquis praesumat Christi Dei praedicare ... Nos enim non unam operationem vel duas Dominum Iesum Christum eiusque sanctum spiritum, sacris literis percepimus, sed multiformiter cognovimus operatum ... Unde et unam voluntatem fatemur Domini nostri Iesu Christi, quia profecto a divinitate assumpta est nostra natura non culpa; illa profecto quae ante peccatum creata est, non quae post praevaricationem vitiata ... Non est itaque assumpta a Salvatore vitiata natura, quae repugnaret legi mentis eius." U prijevodu bi ti dijelovi mogli glasiti: Ne treba odbacivati one crkvene doktrine za koje niti su o tome sinodalni oci obavili ispitivanje, niti se vide jasna razjašnjenja kanonskih auktoriteta, naime da netko jedno ili dva djelovanja Krista Boga propovijedanjem pretpostavlja ... Mi naime u Svetom pismu ne otkrivamo niti jedno niti dva djelovanja Gospodina Isusa Krista i njegovog svetog duha, nego spoznajemo da djeluje na puno načina ... Stoga ispovijedamo jednu volju Gospodina našega Isusa Krista jer je od božanstvenosti bila uzeta naša narav, ali ne grješna nego ona koja je bila stvorena prije grijeha, ne ona koja je izopačena nakon pronevjere povjerenja ... Nije stoga od Stvoritelja uzeta iskvarena narav koja bi se opirala zakonu njegova uma.* Citirano prema Ivekovićevom članku, ZKL-1870., br. 21, str. 184.

[12] Usp. Isto, str. 185. Tekst bi u prijevodu mogao glasiti: *S njima koji su uistinu istodobno odbačeni od Božje svete katoličke Crkve, pobrinuli smo se da bude izopćen također Honorije, koji bijaše otac starog Rima, stoga što smo uvidjeli u pismima, koja je pisao Sergiju, da je u svima njegove zamisli slijedio i bezbožni nauk potvrdio.*

[13] U prijevodu: *Neka je heretik Sergije isključen (odbačen, odvojen), neka je Kyr heretik isključen, neka je heretik Honorije isključen, neka je heretik Pir isključen.*

da sudi jednome papi, te da je, na kraju, tu koncilsku osudu prihvatio i Agatonov nasljednik, papa Lav II. (682. – 683.), koji u svom pismu caru Konstantinu piše: *Pariter anathemizamus novi erroris inventores, id est Theodorum Pharanitanum, Cyrum Alexandrinum ... nec non et Honorium, qui hanc apostolicam ecclesiam non apostolicae traditionis doctrina lustravit, sed profana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est.*[14]

Iveković upozorava Žerjavića da krši temeljna pravila hermeneutike nastojeći iskriviti posve jasni smisao sabora (osudu Honorija kao heretika) drugim spisom (pismom pape Lava II. koji Honoriju pripisuje samo "opaku izdaju"), premda i u njemu jasno stoji da Honorije nije bio samo nemaran i neoprezan nego da je u sebi nosio i *nastojanje i privolu da se prava vjera skvari i oskvrni.*[15]

Po Iveković-Hefeleovoj tvrdnji osudu pape Honorija ponovili su i sedmi (II. nicejski 787. godine) i osmi (IV. carigradski, 869. – 870. godine) opći crkveni sabori, a sve je te osude priznao i papa Hadrijan II. (867. – 872). Iveković, nadalje, tvrdi kako je poznato da je *još u srednjem vijeku, kad je papinstvo najvećma cvalo, bio općenit nauk crkveni, da se papa može skinuti sbog herese, nu samo sbog herese; koji nauk predje u Corpus iuris canonici.*[16]

U sljedećem nastavku[17] Iveković raspravlja o zamjeni pojmova primata i papine osobne nepogrešivosti. Tako veli kako je neosporno da je Isus ustanovio crkveno učiteljstvo i obdario ga nepogrešivošću, da se to nepogrešivo učiteljstvo odnosi na apostolski zbor na čelu s Petrom, te da su rimski biskupi Petrovi nasljednici odnosno da je Crkva kao takva nepogrešiva. Kao sporno ističe dvojbu: je li svaki Petrov nasljednik dobio osobnu povlasticu učiteljske nepogrešivosti; mogu li se njegove izjave smatrati nepogrešivima, te obvezuju li vjernika na prihvaćanje pod prijetnjom izopćenja.

Osnovni Ivekovićev prigovor Žerjaviću, ali i svim infalibilistima, jest da su pomiješali pojmove primata i infalibiliteta, da ovaj dokazuju onim, tj. iz primata izvlače argumente za nauk o papinoj osobnoj nepogrešivosti.

U biti, sukob se mišljenja ovdje događao na razini odnosa papa-episkopat. Po infalibilistima Petar je temelj na kojemu je Crkva sagrađena; po drugima to su i apostoli ne samo zato što je i Petar apostol nego ponajprije zato što je Isus

[14] Usp. Isto, str. 186. Tekst bi u prijevodu mogao glasiti: *Podjednako osuđujemo nove izmislitelje obmana (bludnja), tj. Teodora Faranskog, Kira Aleksandrijskog itd., kao i Honorija, koji ovu apostolsku Crkvu nije prosvjetljivao naukom apostolske tradicije nego je opakom izdajom pristao da se obori čista vjera.*

[15] Usp. Isto, str. 187.

[16] Usp. Isto, str. 186.

[17] Usp. Isto, str. 207-211.

svoje obećanje da će biti s njima u sve dane do svršetka svijeta izrekao pred svim apostolima. Iveković stoga odlučno tvrdi da je nužno imati posebne dokaze koji će nesumnjivo posvjedočiti da su Petar i pape nepogrešivi, što je na neki način nužnost jer se zbog infalibilističkih potreba, gotovo neargumentirano,[18] negiralo ulogu apostolâ, odnosno episkopata, nastojeći negacijom pojačati afirmaciju svoje teze.

Ivekovićev prigovor teče logičnim putem: mada je svim apostolima zajedno obećan Duh istine, tj. crkveni su temelji nepogrešivi, iz toga ne slijedi nužno, niti to itko razuman zaključuje, da je i svaki pojedini biskup kao apostolski nasljednik nepogrešiv. Ista logika mora vrijediti i za apostola Petra, tj. da bi se dokazala njegova osobna nepogrešivost, nužni su neki dodatni argumenti.

Iveković zatim dokazuje kako se papina nepogrešivost ne može izvesti ni iz jednog biblijskog teksta, pa čak ni iz najpoznatijega (Lk 22,32),[19] gdje, po njegovoj egzegezi, Isus govori o kreposti vjere (usprkos izdaji Petrova će vjera u Isusa ostati), a ne o spoznaji i sadržaju vjere, odnosno u konačnici o vjerskim zabludama, te *nijedan sveti otac u prvo otačko doba, sve do Grgura Velikog, nije pomenutih rieči Hristovih tumačio u smislu u kojem im tumače sadanji infallibiliste, a po koncilu trientskom ima se Sveto pismo tumačiti secundum unanimem consensum patrum.*[20] Usput primjećuje da se Honorije nije ponašao u skladu s Isusovim riječima, tj. nije Sergija utvrdio u pravoj vjeri nego ga je, dapače *in omnibus eius mentem secutus est et impia dogmata confirmavit, kako kaže medju katolici nepreporno nepogrešljivi VI. ekumenski koncil.*[21]

Analizirajući Žerjavićevo raspravljanje o tome što veli ljudski um o nepogrešivosti, Iveković veli podrugljivo da se tu pisac našao u svom elementu, te *syllogisme kao iz rukava sipa*, no nije riječ o silogizmima nego o njihovoj umalo suprotnosti, tj. sofizmima, a kao primjer citira ovaj: *Isus Hrist je načinio da je ciela učeća crkva nepogrešljiva; nu tko može učiniti ono što je više, može za stalno i ono što je manje; nepogrešljivost čitave učeće crkve zahtieva po sebi nepogrešljivost velike množine u skupini, ergo (...) Hrist je načinio svakoga pojedinoga apostola nepogrešljivim; zašto i kako bi sada njegova moć oslabila i tako henjala da on ne bi mogao kroz sve viekove jednoga, glavu sv. crkve (...) obdariti darom nepogrešljivosti ter u toj prednosti ga uzdržati?!*[22]

[18] Možda bi bolje bilo reći da se problem episkopata odgurivalo ustranu kao smetnju infalibilitetu.

[19] *"Šimune, Šimune, pazi Sotona je zatražio da vas prorešeta kao pšenicu. Ali ja sam molio za te da se tvoja vjera ne utrne. Tako i ti, kad se jednoć obratiš, učvrsti svoju braću!"* (Lk 22,31–32)

[20] Usp. Isto, str. 209.

[21] U prijevodu: Nego je *"u svemu slijedio njegov duh (Sergijev) i bezbožni nauk potvrdio."*

[22] Usp. Isto, str. 209.

Iveković se doslovce podruguje Žerjavićevoj logici pišući: *Ta Hrist je načinio svakoga pojedinoga apostola čudotvorcem, zašto i kako bi sada njegova moć oslabila i tako henjala da on ne bi mogao kroz sve viekove jednoga, glavu sv. crkve ... obdariti darom čudotvornosti ter u toj prednosti ga uzdržati? Bio bi to krasan prizor: u Rimu bi papa sliepim vid i hromim hod vraćao, gubave bi očišćavao, gluhim sluh podavao i mrtvace bi uskrišavao; bezvjerni, katolici, protestanti, razkolnici, Židovi i pogani došli bi liepo željeznicom u Rim pak se očima i rukama mogli osvjedočiti o istini katoličtva!*[23]

Ili na Žerjavićevu tvrdnju: *Može li se na svietu što čudnovatijega i neobičnijega samo i pomisliti od one tvrdnje da je crkva doduše nepogrešljiva, no usta njezina (papa) da mogu glede crkvenoga nauka pogriešiti i zabluditi?* Iveković odgovara: *Ja mogu sasvim liepo pomisliti da čitavo tielo čovječje može nešto činiti čega ne može pojedini njegov ud, pa zato mogu sasvim liepo pomisliti da može ukupna crkva biti nepogrešljiva, a uza to da ipak jedan njezin ud, bio taj baš i glava ili usta, može sam po sebi pogriešiti. Povrh toga uzimajuć prispodobu onu o crkvi kao o tielu strogo (doslovno, kako hoće g. Žerjavić), odsiecimo glavu od tiela, pak da vidimo kako će glava i njezina usta govoriti nepogrešljivo! A to čine infallibiliste dočim papi samomu o sebi bez ostalih nasljednika apostolskih pripisuju nepogrešljivost.*[24]

I na Žerjavićeve hvalospjeve o apostolskoj ili Svetoj stolici (katedri), te govor o papama kao Kristovim nasljednicima, Iveković primjećuje da su se nekoć svi biskupi nazivali Kristovim namjesnicima jer Krist Duha istine nije obećao samo Petru nego svim apostolima, a da se u posljednje vrijeme forsira termin o papi kao Kristovu namjesniku, a pomalo zanemaruje titul Petrova nasljednika zato da se biskupe stavi u podređeniji odnos (Krist-apostoli) od stvarnoga (Petar-apostoli).

Iveković, nadalje, upozorava kako su se sve četiri poznate patrijaršije (Jeruzalem, Antiohija, Aleksandrija i Rim) kitile titulima apostolskih stolica (*apostolicae sedes*) te napominje kako je Rim bio na cijelom Zapadu jedina apostolska stolica ili *Theopolis*.

Zbog premnogih sofizama i olakog preskakivanja logike Iveković se u jednom trenutku toliko naljutio na Žerjavića da je napisao: *Da sam iz rimske škole, tražio bih da se Žerjavićeva knjiga metne na indeks!*[25]

[23] Usp. Isto.

[24] Usp. Isto, str. 210.

[25] Usp. Isto, str. 210.

Usput Žerjaviću prigovara i to što se oborio na onu poznatu maksimu bl. Vinka Lerinškog o sadržaju katoličke vjere (*quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est*) s dodatkom o konačnom pravorijeku koncila. Žerjavić misli da to pravilo nije dobro jer je teško saznati što vjeruje Crkva raspršena po svem svijetu, a i sabore je teško sazivati, pa se sve može daleko lakše rješavati po nepogrešivoj osobi rimskoga pape. Iveković to, naravno, ismijava spominjući kako odsad kad neku časnu sestru zgrabe skrupule ne treba se o tome savjetovati s ispovjednikom, ali ni s biskupom, jer su oni pogrešivi, nego je najbolje da smjesta napiše pisamce u Rim i odatle dobije nepogrešiv savjet.

U novom nastavku[26] Iveković spočitava Žerjaviću neprikladno citiranje izvora, veleći kako je malo koji njegov citat uspijevao provjeriti jer su kratice naprosto nerazumljive i neuhvatljive. Ipak, na jednom primjeru, iz Hermina *Pastira*, pokazuje kako Žerjavić ne samo da netočno citira tekst nego izvlači i netočne zaključke. Naime, na temelju činjenice da Herma šalje prijepis svoje knjige papi Klementu, da je *saopći i drugim općinam*, Žerjavić izvlači ne samo zaključak o papinom primatu nego, dosljedno, i o papinskoj nepogrešivosti, pa ga Iveković podsjeća da je Herma istu knjigu poslao i đakonisi Grapti, pa logično slijedi da i ona ima i primat i nepogrešivost.

Iveković, nadalje, praktički obacuje sve Žerjavićeve argumente za papinu nepogrešivost jer su svi oni dokaz samo za primat, te zaključuje: *U posljednjih pet glava navode se dokazi za nepogrešljivost papinsku iz spisa malone svih svetih otaca, iz odluka svih ekumenskih koncila, iz izjava papinskih, iz svjedočanstava bogoslovnih školah i izpoviesti kraljeva i naroda ... on suponuje da se u prvenstvu sadržava i nepogrešljivost, pa dokazima za prvenstvo dokazuje nepogrešljivost. Tu bismo mogli prekinuti svaki dalnji razgovor!*[27]

Provjerivši neke otačke citate ustanovljuje za sve da se tiču primata, ali nikako infalibiliteta. Napose se naljutio na Žerjavićevo trganje iz konteksta nekih izjava sv. Bazilija. Stoga sam citira Bazilijeve protivne tvrdnje, koje se na svoj način dotiču upravo papinske nepogrešivosti, ali i rječito govore o jednom fenomenu na koji se u Katoličkoj Crkvi malo obraća pažnja, tj. o priličnom nerazumijevanju između katoličkog Istoka i Zapada već u otačko vrijeme: *Čemu nam pomoć od oholih zapadnjaka. Oni ne znaju istine i neće da je nauče. U stvari Marcelovoj boriše se proti onim koji su im istinu kazali i utvrdiše krivovjerstvo ... Neka zapadnjaci dodju podignut kršćane, koji skoro pogiboše pod arijstvom jer tudj glas više vriedi nego domaći ... Uzdamo se da nas vi zapadnjaci nećete zaboraviti kao što ne zaboravlja majka čeda svojega. Valjda će, ako mi propadnemo, krivovjerstvo i do vas doprieti kako je i kršćanstvo iz naših krajeva proizašlo!*[28]

Na kraju Iveković donosi kratki historijat razmišljanja o papinoj osobnoj nepogrešivosti, te veli da je dominikanac Melchior Cano (+1560.) bio prvi koji je u današnjem smislu govorio o infalibilitetu, a da su njegov teološki nauk preuzeli isusovci, koji smatraju *da je borba za nepogrešljivost reć bi glavni zadatak njihovu obstanku. Odatle se vidi kako je stara ta nauka!*[29]

Potom oštru kritiku Žerjavićeve knjige opravdava s ovih šest razloga:

1. G. Žerjavić je samo "priredio" svoju knjigu, tj. iz drugih knjiga prikupio stvar; zato imajuć ja pred očima one prave pisce mogao sam biti i oštriji. Krivnja je g. Žerjavića u tom što je lakoumno vjerovao piscem Bog zna kakovim. Ako nemaju infallibilisti boljih pisaca i dokaza, stvar koju brane im je zacielo desperatna.

2. G. Žerjavić pokazuje mnogo volje k pisanju, a želiti je da se k nam ne doseli površnost talijanska, koja silu dokaza postavlja u silnoj deklamaciji.

3. Valja priečiti put do nas novoskolastičnoj methodi, po kojoj se preko najteže stvari preskače lakim sofismatom.

4. Svakoga tko god je protivnoga mnenja mora uvrieditи ona rekao bih drzovitost, kojom se npr. na str. 167. kaže: "Ova istina o nepogrešljivosti papinoj u vjerskih odlukah stoji tako stalno i čvrsto da možemo smjelo ali iskrena srca pozvati svakoga bogoslova i katoličkog umnika, neka nam pokaže samo jednu istinu, jedan članak sv. vjere, jednu dogmu, koju bi očivestnije i temeljitije zasvjedočavalo i Sv. pismo i predaja otačka i škola bogoslovna i glas cieloga kršćanstva, pače ista usta hudih neprijatelja papinstva, nego li se to zasvjedočuje upravo nepogrešljivost papina u vjerskih odlukah."

5. Trebalo je pozorna učiniti g. pisca kako ne bi još koji put tako neuredjena čeda iznesao na sviet. Iz svega je vidjeti da je knjiga brzo sastavljena, kao da je, štono vele, naručena. Tu nema kazala tu je čudna razdielba: za glavom XVI. ide glava VI. ne naznačivši drugačijom štampom da su glave 1-16. podredjene glavi V. Tu ima krivo pisanih imena: Vimcentij Lyranski, Anselmo Succanski, Krasmo i Crasmus, Alfonso Fostat, Reynaldo Paale, stožernik Orosij itd.

6. Kod spekulativnih iztraživanja fides praecedat scientiam, nu kod iztraživanja historijskih ne smije vas ništa voditi nego ljubav prema istini. Ne valja dakle stvoriti si najprije mnenje apriori, pa ga tada ići iskat u historiji jer ste tako prisiljeni

[26] Usp. Isto, str. 232-233.
[27] Usp. Isto, str. 233.
[28] Usp. Isto, str. 240.
[29] Usp. Isto, str. 241.

historiju razapeti na Prokrustovu postelju. U tom je pogriešio g. Žerjavić, kao što griješi svakolika novoskolastična škola.[30]

Ivekovićevi dobro izabrani citati misaono podosta razbarušenog, pa čak i nespretnog Žerjavića, katkad sklonog i falsifikatima, dobro pogađaju bit onodobnih polemičkih problema, barem u našim krajevima: sklonost većine (u našim uvjetima manjine) da se olako koristi sofističkim nadmudrivanjem, a ne ozbiljnim promišljanjem problema. S druge strane racionalistički usmjerena njemačka teološka škola previše se oslanjala na razum, a premalo na postojeću vjeru ili želju većine vjerništva da se na sve izazove vremena odgovori upravo dogmom o nepogrešivosti crkvene glave. A to je Žerjavić kao rimski đak nosio u sebi kao glavnu "znanstvenu" istinu, koja je, s druge strane, Iveković kao njemačkom učeniku bila u priličnoj mjeri strana. Glede pak samog Žerjavićevog pokušaja objašnjenja, razjašnjenja ili apologije papine nepogrešivosti, može se mirne duše reći da je njegova knjiga u pravom smislu riječi bila antipropaganda za novu dogmu ili čak mlin na vodu antiinfalibilista.

6. *Posilović o jeruzalemskom saboru*

Uza svoga nešto mlađega bečkog doktorskog kolegu Franju Ivekovića, zaređenog 1860., koji je u to vrijeme imao najoštrije pero u zagrebačkoj nadbiskupiji, odnosno i u cijelom hrvatskom kleru, u polemiku se uključio i Juraj Posilović (zaređen 1858.), koji je svoj napad na Žerjavićevu knjigu usmjerio samo na njegovu, ipak pretjeranu, infalibilističku vjeru u ponašanje apostola Petra na jedinom apostolskom saboru, koji je bio održan vjerojatno oko 48. godine u Jeruzalemu (usp. Dj 15). Naime, Žerjavić izričito tvrdi da je na tom saboru apostol Petar *sam* donio konačne odluke, te da je njegovim govorom bila *završena* prethodna dosta žustra diskusija. Budući da je takva tvrdnja ipak, najblaže rečeno, previše neutemeljena, nećemo se ovdje na nju previše ni osvrtati, no ipak, jer je izazvala Posilovićev odgovor u dva nastavka,[31] valja i o svemu tome reći poneku riječ.

Prevelike slabosti Žerjavićeve knjige prisilile su i Posilovića da o njoj, slijedeći Ivekovića, i sam podrugljivo zapiše: *Najprije mi je priznati da je malo težko razumjeti što upravo misli g. Žerjavić o dekretu toga koncila i kako odatle hoće da dokaže nepogrešljivost papinu. On ne govori jasno. Je li tomu krivo što je on svoje djelce, kako se čuje, na vrat na nos napisao; ili se nije sam u svoje dokazivanje pouzdavao, ja toga ne znam.*[32]

Posilović se, na prvi pogled, ne može načuditi otkud Žerjaviću ta pomalo nebulozna ideja da je Petrovim govorom, koji nije bio samo govor nego i (nepogrešiva) odluka, smjesta završio jeruzalemski sabor kad je iz *Djela apostolskih* više nego vidljivo da nije baš bilo tako. Naime, jasno se spominju i govori Pavla i Barnabe, ali i Jakovljeva zaključna riječ, da bi se u pismu crkvenim zajednicama, kao neke vrste službenom saborskom dokumentu, naglasilo da su odluku donijeli *apostoli i starješine sa svom Crkvom* (Dj 15,22),[33] odnosno *Duh Sveti i mi odlučismo ne stavljati vam nikakvog drugog tereta...* (Dj 15,28).[34]

Posilović još dodaje da je potpuno sigurno da sveti Pavao nije primio nikakve regule od sv. Petra jer, kako slijedi iz Gal 2,6–8, sebe izričito stavlja u isti red sa sv. Petrom glede nauka i apostolstva. Glavni "krivac" za te Žerjavićeve zaključke, po Posilovićevu mišljenju, svakako je bivši isusovac i profesor na Gregoriani Carlo Passaglia,[35] čovjek burna života i još burnijih spisa, koji je

[30] Usp. Isto, str. 242.

[31] Usp. J. POSILOVIĆ: *Jeruzalemski koncil i papina nepogrešljivost*, ZKL-1870., br. 22, 24, str. 189-191, 216-218.

[32] Usp. Isto, str. 189.

[33] Možda jednog dana teolozi uoče da su u toj nepogrešivoj odluci jednakovrijedno sudjelovali i svi vodeći članovi jedne (jeruzalemske) zajednice.

[34] Uz tekst iz *Djela apostolskih* Posilović u duhu onodobne, a dobrim dijelom i suvremene, egzegeze stavlja i događaje zapisane u Gal 2,1–10, koji su se dogodili otprilike četiri godine kasnije, op.st.

[35] Carlo Pasaglia (1812. – 1887.) po Kasperovom mišljenju bio je jedan od najgenijalnijih teologa 19. stoljeća. Svratio je na sebe pažnju spisom *De Ecclesia Christi*, kojim je prethodnik nauka o mističnom tijelu. Na katedri dogmatike naslijedio je Giovannija Perronea i predavao je petnaestak godina (1844. – 1858.) izgradivši teologiju koja se osnivala na zamjernom poznavanju grčkih otaca. Kao dogmatičar posebno se istakao svojim djelom (u četiri sveska) kojim je opravdao dogmu o Bezgrešnom začeću. Na katedri ga je naslijedio J. B. Franzellin (1816. – 1886.), jedan od glavnih koncilskih teologa. Zanimljivo je dodati da je Passaglia nakon silaska s katedre najprije (1860.) napisao knjižuljak (*Papa i kralj*) u obranu papinske države, ali odmah potom još jedan (1861.) u kojemu je istim argumentima tvrdio da je papinska država suvišna, te da cijela Italija treba postati jednom političkom zemljom, usp. R. AUBERT: *Crkvena znanost izvan Njemačke*, u: Jedin VI/I, str. 655. *Katolički list* nema lijepo mišljenje o njemu, te spominje kako je porekao sve svoje tvrdnje o potrebi papinske svjetovne vlasti u knjizi *Pro causa italica ad episcopos catholicos*, auctore presbytero catholico, gdje se poziva na Tertulijana, Klemeta Aleksandrijskog, Jeronima i druge. Pristavši uz talijansku državu, a protiv papinske, neko je vrijeme predavao filozofiju u Torinu, ali se onda i toga odrekao, pa se pomirio s papom. U vrijeme svađe s papom jedan mu je talijanski list usporedio devet ranijih tvrdnji (iz knjige Papa i kralj) s novima (iz 1861.) pa to izgleda ovako: *papa ne može biti podložnik kralja Italije – papa mora biti podložnik talijanskog kralja (1), da papa nije ujedno i kralj bilo bi smutnji i razdora – ostane li papa kraljem nastat će smutnje i razdori (2), ako papi otmu zemlju, oslabjet će i Crkva – za Crkvu će biti velika korist čim papa bude bez zemlje (3), dužni smo poštovanje papinoj svjetovnoj vlasti – treba ustati protiv papine svjetovne vlasti (4), oni koji se bune protiv papine svjetovne vlasti pokazuju da nemaju duha pobožnosti i vjere – pobožni i vjerni moraju ustati protiv pape kao kralja (5), za obavljanje duhovne vlasti papi je nužna svjetovna vlast – svjetovna vlast šteti papinoj duhovnoj vlasti (6), biskupi moraju jednodušno braniti papu kao kralja – biskupi su dužni da ustanu protiv pape kao svjetovnog kralja (7), po tridentskom saboru mora se izopćiti onaj tko napada papinu državu – biskupi su u zabludi ako isključuju iz Crkve one koji si prisvajaju papino zemljište (8), nužno je kad se netko protivi papinim svečanim izjavama – plemenito domoljublje može se usprotiviti papinim svečanim izjavama (9).* Ta promjena u samo godinu dana dovoljno govori o duhu vremena i teološkom nesnalaženju, čak i

još 1850. godine tiskao knjigu *De praerogativis beati Petri* i bio jedan od dalekih, ali svakako začetničkih stupova u pripremanju nove dogme. Upravo u spomenutom djelu Passaglia je ustvrdio kako je *solus Petrus praefinivit legem de abrogatis mosaicis institutis*.[36]

Posilović dalje ponavlja ono što je već Iveković više-manje iscrpio, i zaključuje: *Neima dvojbe kod bogoslovah da su svi apostoli, kako svjedoci i učitelji, isto tako bili i sudci u vjeri. Zato se čudim kako je g. Žerjavić, pošto je sve apostole priznao nepogrešljivimi učitelji, prelazeć na pitanje ob učiteljskom sudištu (kako ga on zove) najedanput jedino glavu crkve, samu po sebi, bez ostaloga učiteljskog tiela, učinio sudcem i tumačem nepogrešljivim nauka Isusova, tako da moraš hoćeš-nećeš pomisliti da ostali apostoli ili neimaju nikakve sudbene vlasti ili, ako je imaju, da nisu nego samo podredjeni sudci. No apostoli nisu samo sbilja sudci već su sudci prvoga i najvišjega reda, kano Petar. Oni su svi neposredni svjedoci nauku Isusovu, isto tako treba da su i prvi nepodredjeni sudci. (...) Ako su pako jednaki, onda je naravno da najvišji i zadnji sud u vjeri ne može biti nego jednoglasje svih kompetentnih sudacah. (...) Što valja za Petra i apostole, to isto valja za papu i biskupe, budući da su ovi nasljednici apostolom, kao što je onaj sv. Petra.*[37]

7. Žerjavićev odgovor na kritike

Na sve te napade Žerjavić je odgovorio oduljim prilogom na šesnaest stupaca, odnosno osam stranica, pod naslovom *Causa Honorii papae*.[38] Kopirajući Ivekovića, koji se obilno služio Hefeleovom knjižicom tiskanom u Napulju, i Žerjavić se u svom polemičkom uzvraćanju služi istom knjižicom. Čini mi se važnim naglasiti da se u ovom članku Žerjavić, mada tek usputno i pomalo napadački, ipak uspio dotaći onoga najvažnijega što se u vrijeme polemika o dogmi više-manje izbjegavalo, bolje rečeno – na što gotovo da se nije ni obraćala prevelika pažnja, a to je *Sitz im Leben* nekog događaja. Ovdje se to odnosi na papina pisma i okolnosti u kojima su ona nastala. Naime, polemike su se vodile više kao lingvistička natezanja oko istrgnutih citata, pa su jedni podastirali jedne, a drugi druge, a svi uglavnom bijahu istrgnuti iz konteksta.

vrhunskih teologa, u nekim temama, odnosno o zbunjenosti koju je kod ljudi izazivalo postojanje papinske države, usp. Passaglia, ZKL-1861., br. 46., str. 358.

[36] Usp. J. POSILOVIĆ, Isto, str. 216. Prijevod: *Sam je Petar propisao zakon o derogiranju mojsijevskih institucija.*

[37] Usp. Isto, str. 217.

[38] Usp. J. ŽERJAVIĆ: *Causa Honorii Papae*, prilog broju 31. Katoličkog lista, ZKL-1870., br. 31, str. 285-292.

Žerjavić već u prvoj rečenici gotovo slavodobitno uzvraća na sve Ivekovićeve poruge da je danas *jedan od najsgodnijih dokazov za nepogrešljivost papinu upravo papa Honorije*,[39] a kao glavni argument za tu tvrdnju spominje istu Hefeleovu knjižicu kojom se služio i Franjo Iveković, te tvrdi da se autor trudio iz petnih žila dokazati Honorijev upad u herezu, ali da je svima očito da u tome uopće nije uspio. Stoga Žerjavić sav svoj polemički osvrt bazira na analizi iste knjige, pomoću koje ga je *čuveni profesor hebrejskog jezika svojom učenom i trieznom razpravom, dolikujućom jedino njegovu imenu i glasu na to pozvao*, uzvraćajući tako sitnom porugom na prilično teške Ivekovićeve prosudbe.

Žerjavić Ivekovićevu kritiku svodi na tri, po njegovu mišljenju, temeljna pitanja: Da li je Honorije naučavao išta krivovjerno (1), je li ikoji sabor sebi prisvojio pravo da sudi papi ili da ga osudi kao krivovjerca (2), te jesu li rimski pape prihvatili eventualnu osudu (3).

Za razliku od Hefelea odnosno Ivekovića, Žerjavić ne smatra da je carigradski patrijarh Sergije bio dobronamjeran, odnosno da je *bona fide* Honoriju predložio nešto za što je smatrao da je u tom trenutku prihvatljivo. Naprotiv, Sergije je bio *nakićen krivovjerskom perfidijom toli za Sofronija koli za Honorija, ne bi li ih kako svojom perfidnom himbenošću tamo zaveo da katolikom zabrane porabu izraza dvie djelatnosti, dvie volje, a krivovjercem time prosto polje ostave da svoju dogmu uglave.*[40] Da je njegova prosudba Sergijeva karaktera, odnosno prosudba njegovih učitelja, ispravnija od one kritičarske, Žerjavić dokazuje analizom Sergijeva pisma papi, u kojemu Sergije na sva usta hvali aleksandrijskog patrijarha Cyra – *najodurnijeg monothelita*, veli Žerjavić – da je mnoge krivovjerce priveo u krilo Katoličke crkve pod uvjetom da priznaju u Kristu jedno jedino djelovanje.[41] Međutim, terminu *jedno jedino djelovanje* suprotstavio se Sofronije pa se Sergije dosjetio da problem može biti riješen zabranom spominjanja broja djelovanja, odnosno naredbom da se govori kako je na djelu uvijek jedan te isti Krist. Kao argumentaciju ponudio je tvrdnju kako o dvama djelovanjima nema ni spomena u Bibliji, a i oci, mada ne navodi koji, također govore o jednom djelovanju.

Budući da se Sergije, sve se čini, nije baš najbolje snalazio u teološkim finesama, a bio je vješt praktičar odnosno političar, kao najsnažniji argument

[39] Usp. Isto, str. 285.

[40] Usp. Isto, str. 286.

[41] Sergije doslovce piše papi ovako: *Post multas disputationes et labores quos cum nimia prudentia et saluberrima disputatione in hac causa (Cyrus) impendit (...) coadunati sunt cum sanctissima ac sola catholica ecclesia, et unus grex Christi veri Dei nostri.* U prijevodu: *Poslije mnogih razgovora i mnogoga truda, koje s vrlo mnogo razboritosti i vrlo korisnih rasprava (Kir) upotrijebio u ovoj stvari (...) prisjedinjeni su s presvetom i jedinom katoličkom crkvom, i jedno stado Krista našega pravoga Boga.*

ponudio je pastoralni uspjeh, tj. obraćenje i spas goleme množine eutihijanaca, koji su pristali na jedinstvo pod uvjetom da se u Kristu navješćuje samo jedno djelovanje. Što je dakle, po njegovu mišljenju, govor o dvjema voljama i dvama djelovanjima u usporedbi sa spasenjem golemog broja duša! Žerjavić, dakako, tvrdi kako je Sergije sve to činio zato što je bio krajnje pokvaren, a usput je *i u srcu i u duši svojoj bio posvema protivan nauku katoličkom o dvijuh djelatnostih i voljah u Hristu.*[42]

S druge strane stajao je Honorije, koji *pade u mrežu nastavljenu tolikom himbenošću, ali ne ipak utoliko da bude učesnikom one herezije. (...) Dvije stvari proviruju iz papinih poslanicah: prva je točno nastojanje izložiti nauk katolički glede jedinstva osobe i dvojstva narav u Hristu (...) druga nastojanje isto tako točno izbjegavati sve moguće načine izraze o jednoj ili o dviju djelatnostih kano nenužne za izražaj nauka katoličkoga, a vrstne dati povoda raznim smutnjam i bludnjam. (...) U tom se približi te ulovi u himbenu zamku one perfidne Sergijeve srednje staze, da zabrani porabu jednoga i drugoga izraza, jedne i druge formule. Otaj korak bijaše bez dvojbe krivnja pape Honorija – ne velimo pred Bogom i u sviesti svojoj, jerbo držimo (ako samo g. Iveković dozvoli) da je iz dobre i čiste namjere radio – ali svakako pred licem crkve. Izraz dvie djelatnosti prije nove herezije ne bijaše za stalno nuždan, nu pošto se je krivovjerstvo stalo širiti, nastade onaj izraz ne samo sgodan nego upravo nuždan da hereziju s korenom izčupa ter uništi. To se ne dade izpričati što bi se bio katolički dogma mogao izpoviedati drugimi sličnimi ili istovjetnimi izrazi: ne propisati bo ovaj izraz dvie djelatnosti, koji bijaše najsgodniji, najspretniji i najtočniji, nego ga pače zabraniti pod ništetnimi izlikami, to je značilo podpomagati neizravni i zakrilivati stranku heretičnu i biti joj na ruku. (...) To bijaše prava, to jedina krivnja i grieška Honorijeva.*[43]

Žerjavić potom prelazi na obranu Honorija od protivničkih tvrdnji da je i formalno učio herezu, te u tu svrhu citira papina pisma[44] u kojima on govori o dvjema naravima i dvama djelovanjima u Kristu, no s manjim lapsusom, naime Honorije je djelovanje izjednačio s *pojedinimi pojavi njezinimi, i to bi bila njegova glavna pogreška.*[45]

Iako se papa u svom pismu Sergiju složio s tim da bi bilo korisno zabaciti formulacije o dvjema voljama i dvama djelovanjima, iako se složio s himbenim heretikom, on ipak – tvrdi Žerjavić – ne samo da nije pogriješio učeći jednu volju i jedno djelovanje u Isusu nego je, dapače, predočio ispravan nauk, mada se ipak *dao uloviti u himbenu zamku one perfidne Sergijeve srednje staze da zabrani porabu jednoga ili drugoga izraza, jedne i druge formule.*[46] Da bi potkrijepio svoje tvrdnje Žerjavić obilno citira Honorijeva pisma iz kojih se lako može vidjeti da on dobro razlikuje dvije naravi u Kristu, a da razmišljanje o dvjema voljama i djelovanjima ipak treba prepustiti "gramatičarima".

Žerjavić ujedno i vraća lopticu Ivekoviću, koji ga je prekorio da barata istrgnutim citatima, pokazujući mu da se time služio i on sam, kao i njegov izvor (Hefele). Spor o tome koliko je u Kristu volja (jedna, dvije ili više), Žerjavić nastoji riješiti relativno preciznom analizom Honorijevih tekstova, te dokazuje da Honorije negira postojanje dviju volja u Kristu, ali samo u onom ljudskom smislu, tj. težnji prema dobru odnosno zlu (ove nema u Kristu jer je posljedica istočnoga grijeha). Dvije volje u Kristu jesu ljudska (isključivo težnja prema dobru) i božanska. S time su u uskoj vezi i djelovanja, pa Žerjavić veli kako bi tvrdnjom da u Kristu postoji samo jedna volja (božanska s kojom se potpuno stopila ljudska) bilo zanijekano i Kristovo čovještvo.

Žerjavić ipak priznaje da se Honorije dao navući na tanak led od Sergija tzv. "izmišljenim problemom". Naime, Sergije je papi namjerno pisao samo o problemu ljudske volje u Kristu, a papa je precizno odgovorio isključivo na taj problem tvrdeći, naravno, da bi govor o dvjema (ljudskim) voljama sugerirao postojanje ljudske grešne naravi u Kristu, a poslije (najprije od monoteletâ,

[42] Usp. Isto, str. 286.

[43] Usp. Isto, str. 287.

[44] U prvom pismu Honorije piše: *Enimvero duce Deo perveniemus usque ad mensuram rectae fidei, quam apostoli veritatis scripturarum sanctarum funiculo extenderunt, confitentes Dominum Iesum Christum mediatorem Dei et hominum, operatum divina media humanitate Verbo Dei naturaliter unita, eundemque operatum humana ineffabiliter atque singulariter assumpta carne, discrete inconfuse atque inconvertibiliter plena divinitate; et qui coruscavit in carne plena divinis miraculis, ipse est et carneus effectus plene Deus et homo, passiones et opprobria patitur, unus mediator Dei et hominum in utrisque naturis ... ut nimirum studenda mente mirabiliter manentibus utrarumque naturarum differentiis, congnoscatur uniri.* U slobodnom prijevodu to bi moglo glasiti: Doista pod Božjim vodstvom doprijet ćemo sve do punine prave vjere, koju apostoli preko svetih spisa raširiše kao put istine, ispovijedajući Gospodina Isusa Krista kao posrednika između Boga i ljudi, djelatna božanskom posredstvom ljudske naravi, koje su stvarno sjedinjene u Riječi Božjoj, (u dubini?) združene puninom božanstva nepomiješano i nepromjenljivo (Honoriju kao da nisu poznati kalcedonski termini: inconfuse, immutabiliter, indivise, insuperabiliter – nepomiješano, nepromjenljivo, nedjeljivo, nepodvojivo, op. st.); *i koji je cijelim tijelom bio odsjaj božanske čudesnosti, potpun Bog i čovjek i po tjelesnim činima, (napose) po podnesenim mukama i sramotama, kao posrednik između Boga i ljudi jedan u objema naravima ... da uistinu svakovrsnim duševnim naporom bude spoznat takvim čudesno ostajućim razlikama obiju naravi.*

U svom drugom pismu o istoj temi Honorije kaže: *Utrasque naturas in uno Christo unitate naturali copulatas cum alterius communione operantes atque operatrices confiteri debemus; et divinam quidam quae Dei sunt operantem, et humanam quae carnis sunt exequentem, non divise, neque confuse aut convertibiliter, Dei naturam in hominem et humanam naturam in Deum conversam edocentes, sed naturarum differentias integras confitentes.* U slobodnom prijevodu to bi moglo glasiti: Moramo priznati obje naravi u jednom Kristu kao prirodnu zajedničku cjelinu povezanu s drugim djelovanjima i djelatnostima, i božansku kojoj su svojstvena božanska djelovanja, i promišljajući ljudsku koja je po tijelu, da nisu niti djeljive, niti pomiješane ili promjenljive, Božju narav u čovjeku i ljudsku narav u Bogu jednu na drugu upućujući, ali priznajući naravima netaknute (cjelovite) razlike. Usp. Isto, str. 287.

[45] Usp. Isto, str. 287.

[46] Usp. Isto.

a onda i od drugih) bijaše papino pismo protumačeno kao govor o Kristovoj cjelovitoj osobi.

Glede ostalih prigovora, da je naime šesti opći crkveni sabor ili Treći carigradski papu sudio i osudio, Žerjavić ponajprije izlazi s jednim sofizmom, tj. da se radilo o već mrtvom papi koji, dakle, više nije imao nikakvih ovlasti u Crkvi, pa, dosljedno, nije ni mogao biti iznad saborskih otaca, niti su oni njega mogli podvrgnuti svojoj vlasti, te dodaje kako u ono vrijeme Honorijeva pisma nitko nije smatrao učenjem *ex cathedra*. Žerjavić se koristi još jednim sofizmom tvrdeći kako su, istina, saborski oci sudili Honoriju, ali samo u stvarima vjerskim, a nikako u dogmatskim definicijama izdanima *ex cathedra*, čime je *de facto* u raspravu uveo krajnje sumnjivu razdiobu papine osobe na službeni (učenje o vjeri i moralu *ex cathedra*) i privatni dio (može i krivo naučavati tzv. "vjerske stvari"). Uz to je, veli Žerjavić, saborom vladala stranka protivna rimskoj stolici, a papini poslanici da se nisu usprotivili što zbog straha za vlastiti život, što zbog činjenice da je u međuvremenu umro papa Agaton, a novi (Lav II.) još nije bio izabran.

Ivekovićev pak prigovor da je upravo taj papa i sam osudio Honorija, pobija tvrdnjom da Lav II. nije Honorija proglasio heretikom nego je izrekao samo prijekor što nije odmah zabludu ugušio nego svojom neopreznošću i nemarom dopustio da se rasplamsa. Na kraju, na temelju pisma pape Hadrijana II. (867. – 872.) osmom općem, odnosno IV. carigradskom saboru (869. – 870.), Žerjavić dokazuje da sabor papi nije sudio zbog naučavanja *ex cathedra*, te ako je i sudio učinio je to tek s papinskim dopuštenjem.

U zaključku veli: *Svekolike žice su se jurve nategnule: sve se iztražilo, sve izpitalo, a Honorij ostao čist od svakog krivovjerstva. Ponavljamo dakle da je Honorij po nemaru svojem k tomu doprineo da se heretici razširiše ter uzjoguniše, nu po nemaru nješto propustiti, to kod nas ne znači ex cathedra definirati. Toliko smo imali odgovoriti na onu jošte najtrezniju Ivekovićevu točku u njegovoj učenoj razpravi: neka znade g. Iveković da skutonoše isusovački (kako dostoji reći) na znanstvene razloge znadu istim načinom odgovarati.*[47]

(nastavlja se)

[47] Usp. Isto, str. 292.

Živko PRODANOVIĆ

iza zatvorenih očiju

iz pjesme u pjesmu
plove moji snovi
na starinskim lađama
sve do neotkrivenih obala
onih obala
gdje se miris čudesnih začina
miješa s djevojačkim osmijehom

iz sna u san
na bijelim lađama
plove moje pjesme
sve do kamenih luka
onih luka
gdje se miris ruma
miješa sa cerekanjem
nikakvih djevojaka

sve putuje
i željeno i neželjeno
i hrabro i nehrabro
i smisleno i nesmisleno
sve je to utovareno na lađe
samo još ne znam
mogu li te lađe zaploviti
ako otvorim oči
i još ne znam
imam li pravo otvoriti oči
i tako potopiti
te divne bijele lađe

listajući nenapisano

dok sam listao nenapisano
prostreli me
prostrjeli me
prostrijeli me
mrzogled stihova
onih koji su tek u
mojoj glavi zajedno
besmisleno smisleni
pa me stihovi pitaju
što će biti s njima
ako se meni nešto
zlodogodi
a oni ostanu nenapisani
i sami
kakva je njihova sudbina

pitam ja njih,
nezahvalne stvorove od riječi
što će meni biti bez vas
ako se vama nešto dogodi

ponavljam zapisano

zapliće se nesigurna sigurnost
o zloću sigurne nesigurnosti
nepouzdanost se pouzdano kotrlja
nemarnost marno ne mari
netrpeljivost trpi jer ne trpi

pitaju me sobovi s dalekog sjevera
pomalo umorni od prolaznosti
zar je to pjesnikova poruka
koju treba odnijeti
onom rudaru u rudniku dijamanata
koji u životu
niti jednu pjesmu nije pročitao

o sobovi moji s dalekog sjevera,
ja samo ponavljam zapisano
i što da vama i njima kažem?

Dubravko KRSTIĆ

Tibor Mali

Za Tibora Malog, kojemu je to bilo pravo ime, mogu pouzdano reći da mi je bio prijatelj. Možda upravo sada s nebeskih visina pomno prati o čemu to pišem, vjerojatno se nadajući da neću iznositi kompromitirajuće događaje. Mogao bih ustvrditi da takvih stvari u njegovu životu nije bilo, iako je on sebi ponekad pripisivao neke situacije koje su mi često bile smiješne jer nisu bile ni neugodne, ni sramne. Ali Tibor je imao svoje viđenje stvari, događaja, situacija, pa i cjelokupnoga postojanja i od njega nije odstupao ni pedlja, kao neki profesionalni ratnik kojega samo smrt može udaljiti od zacrtanoga cilja.

Znali smo se godinama, a i radili smo u istoj firmi. On je jedno vrijeme radio kao portir, pa smo često ujutro u velikoj portirnici pili kavu i pričali o tekućim problemima i osobnim iskustvima. Radio je puno (najčešće noćne smjene, jer je tada bio u miru sa svojim mislima i gomilom knjiga koje su mu bile na dohvat ruke, kada bi obilazio zgradu) tako daje kasnije nego drugi završio fakultet. Inače, to kod njega nije bilo upitno jer je bio zadivljujuće uporan i marljiv. Jedino su ga posao i egzistencija malo udaljili od knjige, ali je na kraju ipak izvojevao pobjedu. Možda s malo većom mukom, bez koje nema nauke, rekao sam mu kada je s nezadovoljstvom govorio o svojim fakultetskim danima.

Potištenost ga je znala hvatati i na poslu kada je, u novoj zgradi, u novoj sredini, postao bitan čimbenik održavanja cjelokupnog pogona, koji je bio krvotok zgrade. O svemu su pitali njega, svaki problem rješavao je sa svojom glasovitom čvrstinom, točnošću i upornošću, dok su drugi pobirali vrhnje na njegovim rezultatima i učinkovitim rješenjima.

Kako nije volio loše odnose na poslu, tako nije volio ni svjetske odnose, pa se zato redovito živcirao, a ja bih mu govorio da se opusti i nađe ženu za oslobađanje viška energije koju je posjedovao, a nije konstruktivno trošio.

Dok smo se penjali na Sljeme uvijek istom penzionerskom stazom jer ja nisam nikada želio ići bržim i strmijim putem, znao je zdušno kritizirati svjetsku politiku, pa sam naprosto uživao u polaganom koraku i neobaveznoj priči.

A na Sljeme smo zajedno krenuli kada se Tibor vratio iz bolnice, gdje je operirao grlo, jer imao je rak. Možda je to bilo od pušenja, jer je godinama pušio tri do četiri kutije cigareta na dan i ispijao brojne kave. Jeo je malo, tako

da je bio žgoljav, a visok. Kad sam se prije tri godine udebljao deset kilograma, bio sam težak kao i on iako je od mene bio viši petnaestak centimetara.

Kada smo odlazili na kave za vrijeme pauze rekao mi je da bi bilo dobro da idemo na Sljeme, on zbog svoje bolesti, a ja zbog šećera. Tako smo krenuli i to nam je postala rutina. Prije toga išao je sam, a tada se već ostavio i kave i cigareta. Nekad bi popio kavu, no obavezno sa šlagom.

Meni je do Sljemena i natrag trebalo više vremena nego većini ljudi i to gaje pomalo uznemiravalo. Znao sam mu reći: - Otiđi gore i naruči jelo, a ja ću, polako, stići malo kasnije - iako sam bio uvjeren da to nikad ne bi napravio. Naprosto je bio takav. Ako je do nekoga držao, nije ga napuštao, pa bi na moje prigovore samo uzdignuo obrve i nasmijao se.

- Svi će stići gore prije nas - rekao bi i ubrzao hod.

- Baš me briga za druge ljude, ja imam svoj ritam - rekao bih mu, namjerno se zaustavljajući kako bih popio vode i uzeo mali sendvič da me ne uhvati hipoglikemija.

Kada je u moj život stigla Rea, na Sljeme smo išli u troje. On je postao još bolji, pristojniji i galantniji, ako je to uopće bilo moguće, jer uvijek je bio vrlo uljudan. Svojoj družici o Tiboru sam ispričao sve što sam znao.

- Rea je moja buduća žena - obznanio sam mu ono o čemu sam prvi put u životu razmišljao.

Malo se nasmijao i poput djeteta ponovio moje riječi u koje nije sumnjao, ali ih je ostavio da ih brusi vrijeme pred nama.

Otkad ga ja znam, nije imao ženu, no o njima je uvijek govorio s velikim poštovanjem, ali i sa sumnjom. U njegovom kraju žena je boravila uz štednjak, u kuhinji, a djeca su joj se motala oko nogu.

- Kod nas u Bosni žena je uvijek bila par metara iza svog čovjeka. Nije baš da mi se to sviđalo, ali jednostavno sam odrastao uz takav odgoj, gdje se zna što je čiji posao - govorio je pomalo tužno jer je ovdje u metropoli vidio i shvatio da ljudi žive sasvim drugačijim životom.

Pratio je taj način života, ali ga nikada do kraja nije usvojio. - Žene su ovdje opasne i izravne, samosvojne i emancipirane, u svakom slučaju drukčije, iako vjerujem da se i u mom kraju dosta toga promijenilo.

- Drukčije - ponovio sam. - Možda je to ključna riječ opisa naših života, ali nije te to valjda „zabetoniralo“ da si nekoga ne nađeš.

- Nije, naravno, pogotovo kad vidim vas dvoje, poželim takav odnos, ali kad vidim druge ljude odmah se ohladim i izgubim volju za potragom. Bolje da si sam, kažem samom sebi i tražim nova rješenja za popunjavanje vremena.

- Nemoj gledati one kojima ne ide i koji nisu u stanju složiti lijepe mozaike, već obrati pažnju na ljude koji te mogu nadahnuti.

U pokušajima uvjeravanja da sve može biti dobro i veselo, igra koja treba trajati do samoga kraja, dokle god srce kuca i tijelo drhturi, rekli smo mu da imamo indijanska imena – ja sam Oštra Obrva, a Rea je Dugo Stopalo. Moje su obrve zaista oštre i opasne, a Rea ima duže stopalo od mene, tako da možemo nositi istu obuću, a i odjeću, pa se zabavljamo i na taj način.

Nikada nisam saznao što je on doista mislio o našem načinu shvaćanja stvarnosti, ali to nije ni važno. Nismo mu našli indijansko ime, jer se nismo ni trudili, a ni on ga nije poželio imati. Svejedno, nekoliko godina nakon njegove smrti prozvali smo ga Odbjegli Vjetar jer gaje taj pojam najbolje oslikavao. Kao mlad je došao u metropolu i rijetko bi odlazio kući. Koliko ja znam, nekoliko puta je obišao oca i majku i na kraju im je otišao na sahranu.

Od dolaska u veliki grad vrijeme je provodio sam sa sobom, kao i njegov omiljeni glumac, Clint Eastwood, iako mu je i Bruce Lee bio jednako intrigantan i drag. Volio je samoću, pravednost, poštenje i držao je do morala i dragih osoba koje to možda i nisu na vrijeme uočavale. Baš kao i njegovi filmski junaci. Ja sam ga shvaćao, a kao da mi je nešto nalagalo druženje s njim, baš zbog tih ljudskih odlika koje je posjedovao za razliku od nekih drugih ljudi koji su doticali moje vrijeme, a ujedno se činili simpatičnijima od njega. Obično bih brzo zaboravljao fina, pristojna i nasmijana lica, jer su u većini slučajeva bila dvolična. Upravo je to i Tibor Mali često osjetio na svojoj koži i znao je doživjeti razna razočaranja.

- I to je dio igre. Život se na taj način igra s nama, postavlja nam granice do kojih bismo trebali stići ako želimo nešto postići. Ali, naravno, bez gaženja preko drugih ljudi da bi se stiglo do cilja - znao sam mu reći i ukrasti osmijeh s njegovog lica, koje je bilo blaženo i na neki način sramežljivo kada bi se govorilo o važnim temeljnim stvarima.

Već je iduća sekvenca odavala njegovu tvrđu stranu i s lica mu se nije moglo lako iščitati što tog trenutka osjeća. To mu je valjda bila neka vrst obrane. Vjerojatno nije želio iznevjeriti svoje filmske junake, koji su bili tvrdi i nisu pokazivali previše osjećaja.

- Naravno, to se samo po sebi podrazumijeva - bio je siguran i odrješit kad bi razgovarao o nečem takvom. Njegovu svijest nisu uspjela osvojiti zla suvremenoga svijeta. Bio je čovjek drugog vremena, koji kao da je pao s drveta u ovaj brzi svijet, pokušavajući se u njemu snaći i nekako svoje vrijeme proživjeti u miru i ugodi (koliko je to bilo moguće). A moguće je bilo samo djelomično i

zbog toga smo Rea i ja željeli da ima ženu koja će u njemu izazvati osjećaje kojih je on nadasve dostojan, a ujedno će ga mnoge stvari manje zanimati i mučiti.

Tu su također znali nastati problemi, jer je Tibor Mali imao čudan način ophođenja s osobama koje su mu bile drage. Da bi ga netko prihvatio morao ga je dobro poznavati, recimo, kao ja. Očito smo jedan u drugome pronašli zlatne rudnike prijateljstva.

Sa ženama je bio još teži. Pazio je što govori, vladao se džentlmenski, bio je ugodan u razmjenjivanju misli i iskustava, ali sve u svemu više zatvoren i odmjeren. Znao je da u današnje doba ima malo žena koje bi pratile njegove "zastarjele" nazore.

To sam mu i rekao, više da ga malo zainteresiram nego kao neku kritiku , jer sam zapravo dijelio njegovo mišljenje. Lice bi mu ostalo jednako žuto i sva zajapurenost koja bi mogla uslijediti, ne bi promijenila temeljnu boju koja ga je određivala.

Za svaki slučaj imao je rečenicu koju je u takvim slučajevima izgovarao, a koja je meni već bila poznata. Njom se branio i od mojih čestih beskrupuloznih zadirkivanja.

- Nije da te zafrkavam, ali oko mene je uvijek bilo pet-šest žena - rekao je dajući svojoj taštini vode nakon dugotrajne suše.

Zbog te rečenice zavolio sam ga još više, a on je tada sve te žene stavljao na pijedestal, iako ni s jednom nije imao dubljih odnosa. Tako je barem rekao. Sve su one završavale kao prijateljice, tko zna iz kojeg razloga.

- Ne vjerujem u prijateljstvo između muškarca i žene - rekao sam i šaleći se i misleći ozbiljno.

Nije se složio s time, a vidljiv znak njegovog neslaganja bila je srebrna kosa koja se nekako uzdigla i nakostriješila. Bio je to lijep prizor, a danas kad se toga sjetim mislim da je mogao imati indijansko ime – Srebrna Glava. I ništa tu nije ni čudno ni neistinito, jer je Tibor Mali vrijedio za dvojicu.

On me sada gleda iz meni nepoznate perspektive, a ja se na kraju toplo nadam da je okružen ženama kao što je prije pričao da je bio, nekada davno, u mladosti.

Adolf POLEGUBIĆ

Banjevački visovi

brda
sa svih strana brda
veće manje najmanje najveće

svakom smo znali imena:
Debeljak, Umac, Mutvica...

o svakom
su priče pričane

svaki je jedinstven
kao i selo
što prostire se
s jedne
i s druge strane polja

a sv. Ivan na brežuljku
uz počivalište
banjevačkih pučana
kulaka i nadničara
nijemi je svjedok vremena

i rata Morejskog
i novijih ratova

a križ do nove crkve
podignut u spomen na Tomislava
i sve hrvatske mučenike

težake izborana lica
pognute od motike

u baštinu potomcima

Jerko GRGEC

Areligija na krilima tupe stvarnosti

Uvod

Od tri sina blizanca iz bogate američke poduzetničke obitelji, samo je Harold Dee imao ozbiljnih problema u životu. Dok su njegova braća s manijakalnom predanošću proučavala udžbenike i stručne knjige koji će im jednoga dana osigurati korporativni identitet, te priskrbiti krvlju i znojem otplaćeno mjesto u poslovnome svijetu, on je pronalazio vremena tek za Bibliju, recitirajući satima naizust čitave pasuse iz Svetoga pisma. Prestao je jesti, spavati, nije se više ni šišao, pa su ga konačno, nakon nekoliko mjeseci bradatog terora, razočarani roditelji izbacili iz svoga doma.

Šest godina poslije tog sudbonosnog trenutka, čitava obitelj još jednom se okupila, no sada su okolnosti bile posve drukčije. Harold Dee postao je poznati propovjednik, i stigavši zajedno s putujućim vjerskim cirkusom natrag u svoje rodno mjesto, održao je u prepunoj dvorani cjelovečernji religijski program. U prvome redu nalazili su se njegovi roditelji i dva brata, kojima su, nesumnjivo, bile namijenjene završne riječi propovijedi. Rekao je: "Bože, hvala ti za knjige koje ljudima znanje daju. Za beletristiku, znanstvena djela, matematičke udžbenike te za knjige koje govore o zakonima ove zemlje. Ali, najviše od svega, neka ti je vječna hvala za Knjigu života, tvoju Svetu Bibliju, svaku riječ kojoj si poučio svoga vjernoga slugu, Harolda Deeja. Amen."

Harold Dee, dakako, nije stvarna osoba, i premda se radi o uvjerljivu naslovnom liku pjesme američkog country-pjevača Portera Wagonera[1], u njegovu se karakternom profilu ne možemo baš prepoznati, odnosno osjećamo da je takva kristolika figura koja uspješno pomiruje znanstvenu paradigmu moderne tehnološke civilizacije s unutrašnjim vjerskim osjećajem prisutnim u svakom ljudskom biću, pomalo nestvarna, i da bismo takvoga gospodina teško mogli susresti u svakodnevnome životu.

Razlog je tomu sama narav zapadnoga svijeta, ili, preciznije, nepomirljivost religijskoga svjetonazora i vladajuće, znanstveno-racionalističke paradig-

[1] Riječ je o pjesmi "Brother Harold Dee" s Wagonerova albuma "Wagonmaster" iz 2007. godine.

me određene scijentističkom idejom o heliotropskoj tendenciji[2] koja prožima čitav univerzum, podrazumijevajući neku vrst raciomanijakalnog oslanjanja na slabašne štake empirijskih znanosti.

Prije nego što se pozabavimo pitanjem koliko spomenuta teza, koju svesrdno potpomažu i propagiraju blago rečeno sumnjive osobe iz popularno-znanstvenoga miljea (Dawkins, Hitchens, Dennet, Odifreddi i komp.), odgovara istini, red je da se usredotočimo na teorijsko određenje takvoga kulturnog jaza, određenje kojemu se, kao što ćemo imati priliku vidjeti, teško može zanijekati vjerodostojnost i čije posljedice pogađaju danas cjelokupno čovječanstvo.

Dvije kulture

Godine 1959. britanski znanstvenik i književnik C. P. Snow održao je na sveučilištu Cambridge predavanje kojim je želio upozoriti svijet na činjenicu rasapa komunikacije između znanstvene i humanističke kulture[3], dvaju, u njegovoj interpretaciji, nosivih stupova modernoga društva. Ubrzo je predavanje, pod naslovom "Two cultures and the scientific revolution"(Dvije kulture i znanstvena revolucija) uobličeno u knjigu, koja je izazvala mnogobrojne raspre s obiju strana Atlantika, a *The Times Literary Supplement* nedavno ju je uvrstio na svoj popis 100 knjiga koje su najviše utjecale na formiranje zapadnog javnog diskursa posljednjih pedesetak godina.

Snow u svojoj knjizi izražava uvjerenje kako se intelektualni život cjelokupnog zapadnog društva polarizira na dvije suprotstavljene grupacije koje međusobno više uopće ne komuniciraju. S jedne je strane znanstvena kultura, koja, naglašava on, uistinu jest prava pravcata kultura, ne samo u intelektualnom nego i u antropološkom smislu, iz čega izvodi sljedeću tvrdnju: "Zapamtite, to su vrlo inteligentni ljudi. Njihova kultura jest, u mnogim aspektima, zahtjevna i hvale vrijedna tvorevina. U njoj (ipak) nema baš mnogo umjetnosti, uz (vrlo značajnu) iznimku glazbe."[4] Za predstavnike humanističke kulture Snow kaže da su, usprkos tobožnjem osjećaju superiornosti, jednako ograničeni i specijalizirani kao i prirodnjaci koje, primjerice, izvrću ruglu zbog toga što ne nalaze

[2] Izraz je preuzet iz romana Allana Walla "The Lightning Cage", u kojemu označava opći trend zasnovan na pretpostavci da sve mračne, neobjašnjive dijelove naše svijesti i svijeta koji nas okružuje karakterizira težnja za dolaženjem na svjetlo, kako bi se mogli posve logički, racionalno objasniti i prihvatiti.

[3] Treba ipak napomenuti da C. P. Snow u izvornom tekstu nikada ne upotrebljava izraz "humanities" (humanističke znanosti), nego govori o "literarnoj kulturi", što danas, s obzirom na, objektivno, marginalizirani položaj književnosti kao izvora znanja u modernome društvu, djeluje prilično deplasirano.

[4] Cit. C. P. Snow: „Two cultures and the scientific revolution", str. 12-13, izd. Cambridge University press, 1961.

vremena pročitati neka od velikih djela britanske književnosti. No, kada bi njima netko postavio pitanje: Znate li objasniti drugi zakon termodinamike? (prema autorovu mišljenju znanstveni ekvivalent pitanju: Jeste li čitali Shakespearea?), rijetki bi odgovorili potvrdno.[5] Britanski pisac postavio je spomenute teze zbog toga što je strahovao da će se šum u komunikacijskome kanalu između dviju suprotstavljenih kultura negativno odraziti na mogućnost rješavanja stvarnih problema na svjetskoj razini, te je pokušao, ipak, u dopunjenom izdanju iz 1963. godine zauzeti malo optimističniji stav u pogledu posredovanja među zaraćenim stranama i mogućnosti stvaranja treće, životno sposobne – opće kulture.

Danas pak, prilazeći istoj problematici s polustoljetne distance, možemo slobodno reći kako je Snowov optimizam bio u potpunosti neopravdan. Jaz između dviju kultura produbljen je do te mjere da egzaktne znanosti i tehnika određuju cjelokupnu našu egzistenciju, a njihova metodologija često kontaminira dobar dio društvenih znanstvenih disciplina, reducirajući ih pritom na razinu ne pretjerano relevantnih, pseudoznanstvenih igračaka nedarovite djece.[6] Poguban utjecaj prisilnog empirizma na vjerske osjećaje pojedinca vidljiv je na svakome koraku; od nepopravljivih zaljubljenika u astrologiju koji, u pravilu, opravdanje svojih najdubljih čuvstava započinju riječima: Ne vjerujem u horoskop, ali..., sve do katolika koji se prečesto ne usuđuju glasno izreći svoja uvjerenja bojeći se da ona, na danjem svjetlu, (vampirski) nepovratno ne izgube obilježja bilo kakve smislenosti.[7]

Geometrijskom progresijom naš životni obzor zagušuje sve veći broj tehničkih pomagala, produbljujući zjapeću provaliju između malenog broja onih koji te aparate stvaraju i održavaju te nepreglednog mnoštva laika koji se njima tek koriste. Ukratko, možda nećemo trebati čekati predugo da servisiranje tehnocentričnog kostura moderne civilizacije bude prepušteno isključivo "empiričarima" (u tom pogledu, već danas je razvidno da se, primjerice, studenti prirodnih i tehničkih znanosti jedini doimaju kao ljudi istinske vokacije, prianjajući svome pozivu otprilike isto onako kao što sveamerički dečko /na

[5] Snow zatim iznosi još jedan, elementarniji primjer: A kada bi im netko postavio pitanje o masi ili ubrzanju, znanstveni ekvivalent pitanju: Znaš li čitati?, ne više nego jedan od deset visoko obrazovanih ljudi osjećao bi da govore istim jezikom.

[6] Ova se tvrdnja odnosi u prvome redu na temeljitu analizu najvažnijih filozofskih strujanja 20. stoljeća iz pera Alana Sokala i Jeana Bricmonta, koja zorno dokazuje da su se najvažniji predstavnici suvremene filozofije u svojim radovima često koristili znanstvenim žargonom prirodnih znanosti bez ikakva pokrića; no tiče se i kršćanskih teoloških djela koja se služe izrazito znanstvenim diskursom.

[7] Na to su imuni samo pristaše njuejdžovskih sljedbi i kultova, čija je vjera, u svojim temeljnim postavkama, toliko apstraktna da postoji isključivo u njihovim glavama, funkcionirajući otprilike kao Maupassantov luđak koji veselo zaobilazi svaku razumsku prepreku.

filmskome platnu/ prihvaća sugestiju Ujaka Sama koji ga, u trenucima krize, ispruženim prstom poziva u borbu). Onoga trenutka kada se to dogodi, predstavnicima i baštinicima humanističke kulture i društvenih znanosti neće preostati drugo nego da sa zebnjom iščekuju zeleno svjetlo (pseudo)znanstvene potvrde valjanosti svake životne potrepštine, od 10 esencijalnih hranjivih tvari za njegu suhe kose preko 100% samoupijajućeg gela za čišćenje zahodskih školjki sve do pravilne raspodjele proteina, bjelančevina i ugljikohidrata u svakodnevnim obrocima. A za nekoliko stoljeća, postoji velika vjerojatnost da se, poput Alice u čarobnome svijetu iza ogledala, nađemo u društvu u kojemu "milijuni radnika (s prosječnim kvocijentom inteligencije 45) žive u raskoši na znoju i muci nekolicine aristokrata".[8]

Očekivali bismo, nakon svega iznesenog, da je crni oblak materijalističke filozofije i racionalizma, koji nedvojbeno prekriva danas svaki znanstveni, pa tako i teološki diskurs, doveo do poplave znanstvenih traktata o Božjem nepostojanju i o ništavnosti samoga vjerskog osjećaja, adaktirajući jednom zasvagda problematiku koja je nekoć zaokupljala svakog iole inteligentna čovjeka, i prožimajući istovremeno najsitnije životne pojedinosti naše svjetovne egzistencije. Ipak, to se nije dogodilo, a razlog izostanka takvih strujanja bit će nam mnogo jasniji bacimo li pogled na trendove u znanstvenim promišljanjima naravi i postanka univerzuma nastalima (pretežno) u drugoj polovici 20. stoljeća.

Od Einsteina do Lema – znanost i vjera

Od najvažnijih i najutjecajnijih znanstvenika 20. stoljeća, treba odmah reći, vrlo malo ih se izjašnjavalo ateistima. Albert Einstein, Max Planck, Werner Heisenberg i Erwin Schrödinger (da spomenemo samo nekoliko primjera) prepoznavali su naprotiv u fino ugođenim svemirskim zakonitostima utjelovljenje samoga uma kao, za njih, ničega manjeg nego božanskoga kreativnog principa. Svi su oni sačuvali u sebi makar mutno deističko ili panteističko uvjerenje, odbijajući ipak ideju personaliziranoga božanstva kakvu nalazimo u glavnim monoteističkim religijama.

[8] Cit. C. M. Kornbluth: "The marching morons" (Marširajući kreteni). U toj priči oslikano je društvo budućnosti u kojemu 3 milijuna genetički usavršenih znanstvenika održava na životu civilizaciju nesposobnih idiota. I dok je Kornbluthova premisa pomalo rasistička (do takvog stanja stvari došlo je stoga što su se inteligentni ljudi odbijali razmnožavati, ostavljajući pitanje prirasta isključivo u rukama znojnih, prigiupih i neobrazovanih /uglavnom/ emigrantskih masa), ne bi bilo pretjerano nategnuto zamisliti da aristokrati potječu iz redova prirodnjaka i tehničara, a idioti da su neizbježan produkt irelevantnosti društvenih znanosti.

Schrödinger je, primjerice, bio vrlo konkretan u dijagnosticiranju manjkavosti znanstvenog svjetonazora, napisavši u svojoj knjizi "My View of the World" (Moj pogled na svijet): "Znanstvena slika svijeta koja me okružuje vrlo je deficijentna. Daje mi mnogo faktičkih podataka, stavljajući sve naše iskustvo u veličanstveno dosljedan kontekst, ali je sablasno šutljiva o svemu što nam je zaista blisko srcu i do čega nam je uistinu stalo." S druge strane, velik je također broj znanstvenika i popularnoznanstvenih pisaca koji su, unatoč svome deklariranu ateizmu ili agnosticizmu, pisali o organiziranoj vjeri (s naglaskom, jasno, na kršćanstvu) vrlo smireno, bez histerije i povišenih tonova.

Britanski fizičar Freeman Dyson tako je napisao da su "znanost i religija dva prozora kroz koje možemo promatrati svijet oko sebe. Slobodni smo izabrati. Kao što kaže švicarska poslovica: Neki ljudi vole ići u crkvu, a neki vole jesti trešnje."[9] Drugi primjer, uz mnogo kritičkiji pristup, nalazimo u monumentalnome djelu Stanisława Lema, poljskog fizičara i pisca znanstvene fantastike, pod znakovitim naslovom "Summa technologiae". U toj knjizi Lem kategorički poriče svakoj religiji djelotvornost u rješavanju globalnih problema zaključujući kako "nijedna religija ne može za čovječanstvo učiniti ništa, jer nije empirijska znanost".[10] Nekoliko redaka kasnije, on predlaže vrlo konkretne izmjene u judeo-kršćanskome sustavu koji je, prema njegovu mišljenju, obilježen mehanicističkim determinizmom. "Teologija", piše on, "nije sklona metodološki se modernizirati uvođenjem odnosa indeterminističkoga tipa između dva svijeta. U takvoj 'probabilističkoj' metafizici to što molitve ne bivaju saslušane ništa ne bi smetalo, jer bi u njoj vladale samo vjerojatnosti: duše bi bivale besmrtne, ali ne sve, grijesi bi se kažnjavali, ali ne uvijek. Ali u religiji između sadašnjosti i vječnosti obvezuje viši tip knjigovodstvenih odnosa od onoga koji karakterizira Prirodu."[11] Ipak, u istome djelu, oprezno se priznaje kako religijska pitanja imaju za svakoga pojedinca vrlo veliko značenje, jer ljudski mozak nije samo misleća nego i vjerujuća mašina.

Ta zadnja Lemova misao poslužit će nam kao nit vodilja u analizi druge strane medalje znanstvene publicistike o religijskim temama, kao koristan parametar u procjenjivanju valjanosti i plauzibilnosti odrješitih ateističkih napisa o (ne)opravdanosti religioznoga osjećaja i na njemu utemeljenih, vjerskih insti-

[9] Cit. Freeman Dyson: "Infinite in all direction", str 4, Perennial library, Harper &Row, 1989. Ako to kome zvuči previše frivolno, na drugom mjestu Dyson kaže: "... za fizičara, znanstveni materijalizam i vjerska transcendencija nisu ni inkompatibilni, ni uzajamno isključivi. Naučili smo da je materija čudna. Dovoljno čudna da ne ograničava Božju slobodu da od nje napravi što god zaželi." Isto, str. 8.

[10] Cit. Stanisław Lem: Summa technologiae, str. 168 – 169, Nolit, Beograd, 1977.

[11] Isto, str. 169.

tucija. Uz to, često ćemo se vraćati i na Snowovo određenje znanstvene kulture kao prave pravcate kulture, ne samo u intelektualnom nego i u antropološkom smislu, i pokušat ćemo ga primijeniti na stvarne ljude od krvi i mesa koji (ovo je znanstveno potvrđena činjenica) zaista žive na našem tužnom planetu.

Drugim riječima, radove ljudi poput Richarda Dawkinsa, Piergiorgia Odifreddija i Johna Allena Paulosa ocjenjivat ćemo već prema tome koliko su spomenuti autori sposobni shvatiti ljudsko biće u njegovoj cjelini i (ne manje važno) koliko uvjerljivo i utemeljeno predlažu novi formativni princip koji bi trebao odrediti sudbinu čovječanstva u bliskoj budućnosti.

Religije na provjeri devetkom

Jedan od prvih pisaca koji su u proteklome, 20. stoljeću pokušali ponuditi znanstvene dokaze ateističkog svjetonazora bio je francuski anarhist Sébastien Faure, objavivši 1908. godine pamflet "Postoji li Bog? – 12 dokaza za njegovo nepostojanje". Dokazi su podijeljeni u tri grupe: protiv Boga stvoritelja (njih šest), protiv Boga kao upravljača ili providitelja (4) i, posljednja dva, protiv Boga suca. Faureov uradak prilično je dosljedno strukturiran u postuliranju smislene i obvezujuće bezbožne filozofije iz koje bi se, prema autorovom mišljenju, trebali izvoditi odnosi među nacijama i pojedincima, ali svako pronicavo zapažanje (ima ih u knjizi nekoliko) nalazi svoj poništavajući kontrapunkt u iracionalnim tvrdnjama, poput one kojom Faure, pozivajući se na Lukrecijev aforizam "Ex nihilo nihil", označava stvoriteljski čin neprihvatljivim apsurdom.

U tom pogledu njegova je knjiga, koju je inače uputnije shvatiti, u prvome redu, kao politički motiviran i vrlo emotivan prosvjed protiv nepravde i nejednakosti u tadašnjem kapitalističkom društvu, svoj prirodni nastavak gotovo sto godina kasnije dobila u popularnoznanstvenim radovima Richarda Dawkinsa i Piergiorgia Odifreddija, ili pak u teško shvatljivim, hibridnim ostvarenjima kao što je nedavni dokumentarac "Zeitgeist", u kojemu se, s onu stranu bilo kakva racionalnog diskursa, miješaju znanstveno potvrđene (?) činjenice i najrazularenije, fantazmagorične tlapnje poluobrazovana autora, tajnovitoga gospodina Petera Josepha.[12]

[12] Spomenuti dokumentarac zanimljiv je isključivo kao primjer nepoštivanja inteligencije onih kojima je namijenjen. U paralelama između Isusa i egipatskog boga Horusa, koje se u filmu iznose kao znanstveno utemeljen dokaz neautentičnosti kršćanstva, figuriraju nepostojeće "povijesne" ličnosti i krive geografske lokacije, a manipuliranim mnoštvom fino posloženih činjenica (?) nezahtjevnu se gledateiju podvaljuje iluzija istinitosti podastrtih podataka.

a) Darwinov rotvajler i "Evanđelje po Znanosti"

Za razliku od Carla Sagana i Stanisława Lema, koji su ateizam prilično dosljedno prakticirali u privatnom životu, objašnjavajući ga također na vrlo racionalan način u svojim spisima[13], veći dio znanstvenika koji kategorički odbacuju samu ideju institucionalne religije vrlo je brzo prisiljen platiti danak vlastitoj iracionalnosti i podržavanju (proklamiranim načelima usprkos) fiksnih ideja sumnjive provenijencije. Razmišljanja talijanske astrofizičarke Margherite Hack u tom su pogledu vrlo znakovita. U jednome trenutku, komentirajući prve retke Knjige Postanka, ona kaže: "Dugo sam proučavala prostor i svemir. Za mene je ideja da je netko, štoviše – neko superiorno biće, stvorilo svijet s određenom namjerom, potpuno apsurdna. Energija je stvorila svijet u kojem živimo. To je činjenica (...)", a ubrzo nakon toga dodaje:"Drukčiji je, ipak, slučaj Evanđelja i Kristova naučavanja: za mene je Krist prvi istinski socijalist i demokrat u povijesti."[14]

Takav rascjep svijesti karakterizira i britanskoga evolucijskog biologa i publicista Richarda Dawkinsa, koji već dugi niz godina vodi bijesni križarski rat protiv Boga i "organizirane religije". U knjigama kao što su "Đavlov kapelan" i "Iluzija o Bogu" on zastupa tezu kako je ideja Božjeg stvaranja svemira prekomplicirana da bi se njome objasnio njegov (prirodnim zakonitostima lako objašnjiv) postanak, pri čemu ističe također da nadnaravni stvoritelj gotovo sigurno (?!) ne postoji, što koncept vjere kvalificira kao iluziju.

Bez želje da ugazimo preduboko u infantilni svijet militantnog, sekularnog humanizma "Darwinova rotvajlera", ograničit ćemo se na to da da njegovu filozofiju stavimo pred ogledalo Snowova određenja znanstvene kulture i da je sagledamo u svjetlu spomenute Lemove misli o ljudskome mozgu kao vjerujućoj mašini. Kao odgovor na pitanje koliko je spomenuti autor sposoban shvatiti ljudsko biće u njegovoj cjelini dostajat će sljedeći citat: "Dawkins je izrazio želju: Kada budem umirao, **najradije bih** da mi život odstrane pod općom anestezijom, kao da je riječ o bolesnom slijepom crijevu."[15] A na upit o tome kakav to novi formativni, odgojni princip isti gospodin predlaže za cjelokupno čovječanstvo, bacit ćemo pogled na pasus iz Dawkinsove knjige "Đavlov kape-

[13] Carl Sagan cijeloga se života trsio oko oslobađanja svijeta od demona iracionalnosti, a Lem je u mnogim svojim romanima ostavio vrlo pamtljive, lapidarne definicije bezbožnog svjetonazora, poput one koju izgovara inteligentni kompjutor Golem XIV: Bog je potpuno skrivena nerazumljivost koja se postulira kako bi se objasnila potpuno vidljiva nerazumljivost.

[14] Cit. "La Bibbia dei non credenti", str. 22-23. Edizioni Piemme, 2003.

[15] Cit. Julian Barnes: "Nothing to be frightened of", str. 94, Jonathan Cape London, 2008.

lan" iz kojega je bjelodano kakvim to neoborivim argumentima autor pokušava ispuniti rupe u diskontinuiranome umu neprosvijećenih pojedinaca: "Jednom sam prilikom zamolio uvažena astronoma, prijatelja moga kolege, da mi objasni Veliki prasak. Učinio je to najbolje što je mogao (i što sam ja mogao shvatiti). Zatim sam ga upitao kakvi su to temeljni fizikalni zakoni omogućili spontan nastanak vremena i prostora? 'Ah,' nasmiješio se, 'to je već izvan granica znanosti. Sada stvar moramo predati našem prijatelju svećeniku.' Ali, zašto baš svećeniku? Zašto ne vrtlaru ili kuharu?"

Iskreno, ako čovjek zaista ne shvaća zbog čega je slično pitanje uputnije postaviti svećeniku, teologu ili filozofu, onda pred sobom imamo osobu ne baš tako prodorne inteligencije, a njezine teorije o epidemijskome širenju religije ne možemo, ni uz najveće mentalne napore, shvatiti drukčije nego kao protuslovne maštarije zaraženog uma.

Ne ulazeći u relevantnost ostalih Dawkinsovih znanstveno-popularnih djela (*Sebičnog gena* i drugih), preostaje nam samo duboko se zamisliti nad psihološkim profilom čovjeka čiji spisi o religijskim pitanjima ne prelaze granicu Kalimerova šmrkavog zdvajanja nad učinjenom mu nepravdom (Nije pošteno! Ljudi još uvijek vjeruju u Boga!), ali kojega se, u današnjem sekularnom društvu, unatoč očitim nedostacima i proizvoljnostima njegove filozofije, časti i slavi kao čovjeka koji je "promijenio naš način razmišljanja".[16]

Slučaj talijanskog matematičkog logičara Piergiorgia Odifreddija ponešto je drukčiji. Godine 1999. taj profesor logike na sveučilištu u Torinu objavio je knjigu "Il Vangelo secondo la Scienza – Le religioni alla prova del nove" (Evanđelje po Znanosti – Religije na provjeri devetkom) u kojoj tvrdi da svaka religija prolazi kroz točno određene faze razvoja, od vjerskoga mita u praskozorju povijesti, preko književne pripovijesti sve do filozofskoga promišljanja, koje se onda nužno korigira, ili pak u potpunosti briše, rezultatima znanstveno-matematičke provjere. Nakon obavljanja svih nužnih kontrola i utvrđivanja istinitosti znanstvenom metodom, Odifreddi dolazi do zaključka da je budizam jedina posve humanistička, demokratska i znanstveno prihvatljiva religija, koja je, ipak, zbog svoje niječne, individualističke etike i zbog svojih simbola neprimjerena imaginariju zapadnoga svijeta. "Na kraju našega puta", piše talijanski znanstvenik, "ponovo dakle otkrivamo ono što je Pitagora vrlo dobro znao, to jest da je istinska religija matematika, a da je sve ostalo praznovjerje. Ili, drugim riječima, religija je matematika siromašnih duhom."[17]

Da je ostalo na tome, ne bi se Odifreddiju moglo previše zamjeriti. Bio bi zapamćen tek kao još jedan u nizu "cerebralnih manijaka" koji je stvarnog čovjeka pomiješao s apstraktnim i vrlo privatnim halucinacijama o cjelovitosti ljudskoga iskustva. No njegovi napadi ubrzo su se usredotočili na ono što mu je, kao Europljaninu i Talijanu, ipak najviše smetalo, a to je činjenica prvenstva i široke rasprostranjenosti kršćanske religije na Starome kontinentu. Iz, dakle, vrlo osobne antipatije spram svega kršćanskog proizašla je 2007. godine knjiga "Perché non possiamo essere cristiani (e meno che mai cattolici)", "Zašto ne možemo biti kršćani (a pogotovo ne katolici)", u čijem uvodu Odifreddi ističe kako kršćanstvo, "s obzirom na to da je religija za doslovne kretene, ne dolikuje onima koji su, možda na vlastitu nesreću, osuđeni na to da takvi ne budu".[18]

U knjizi se također može pročitati kako prianjanje uz priču o stvaranju čovjeka na sliku Božju nije mnogo racionalnije od vjerovanja u bajku o rođenju duge kao pečatu poslijepotopnoga saveza, jer se i jedno i drugo lako može objasniti jednostavnim biološkim i optičkim zakonima. Iz svega toga izvodi se zaključak da ne možemo biti kršćani, a pogotovo ne katolici, ako istovremeno želimo uščuvati svoj razum i poštenje. "Za razliku od religija", nastavlja autor, "znanost nema potrebe zahtijevati nikakav monopol na istinu. Ona ga jednostavno ima. I zato: prihvatimo jednom zasvagda da moramo Pitagori dati Pitagorino, naime jedincatu znanstvenu objektivnost, a Kristu Kristovo, tj. jednu od tolikih religijskih subjektivnosti, izbjegavajući, bez obzira na sve, miješati sveto s profanim, odnosno: logičke dubine s teološkim površnostima."[19]

Piergiorgio Odifreddi, mora se reći, u svojim je protureligijskim invektivama konkretniji i razumniji od Dawkinsa, a čak je i njegov formativni princip za stvaranje novoga čovječanstva prilično logično postavljen. Nedostaju nam ipak, u njegovim radovima, makar obrisi čarobnog šešira iz kojega će novi čovjek znanstvene paradigme (jednog lijepog dana) isplivati na površinu, a gotovo da posve izostaje i osobna razina koja bi nam pomogla da dubinski shvatimo barem konkretnoga čovjeka u njegovim protureligijskim osjećajima i razmišljanjima, ako već ne možemo shvatiti apstraktnu filozofiju koju nam pokušava prodati.

[16] Godine 2006. izdavačka kuća "Oxford press" objavila je, povodom 30-godišnjice izdanja "Sebičnog gena", knjigu "Richard Dawkins – How a scientist changed the way we think", u kojoj 20 poznatih znanstvenika, pisaca i filozofa slavi njegova postignuća, prikazujući ga kao renesansni lik, prodorne inteligencije, koji je svojim razumijevanjem evolucije otvorio put k nadasve humanističkom svjetonazoru u političkim i etičkim pitanjima.

[17] Cit. Piergiorgio Odifreddi: "Il Vangelo secondo la Scienza", str 211. Einaudi, 1999.

[18] Cit. Piergiorgio Odifreddi: "Perche non possiamo essere cristiani", str. 10., Longanesi, 2007.

[19] Isto, str. 227.

Ako bismo Dawkinsov i Odifreddijev svjetonazor, jednostavnim rječnikom i na temelju analiziranih djela, pokušali svesti na zajednički nazivnik, sve više od određenja: apstraktna filozofija za apstraktne ljude, bilo bi uistinu previše laskavo za tu dvojicu medijski vrlo eksponiranih ateističkih bojovnika. Istina, zadovoljavajući odgovor na dva temeljna pitanja, naime o prožetosti stvarnoga čovjeka znanstveno-racionalističkim svjetonazorom i o samoj naravi znanstvene kulture, nećemo, na žalost, pronaći ni kod jednoga modernoga znanstvenopopularnoga pisca, ali valja reći da se davanju donekle suvisla (iako još uvijek apstraktna) odgovora jedan od njih ipak uspio približiti.

b) Matematička nepismenost i "Areligija"

Godine 2008. John Allen Paulos, profesor matematike na Sveučilištu Temple u Philadelphiji, objavio je knjigu "Irreligion – A mathematician explains why the arguments for God just doesn't hold up" (Areligija – matematičar objašnjava zašto su razlozi za vjerovanje jednostavno nevaljani). U predgovoru toga djela autor precizno iznosi važan, rani pokazatelj svoje odrasle duševnosti: "Kad mi je bilo 10 godina, potukao sam se s bratom i doživio otkrivenje da tvar od koje su načinjene naše glave nije drukčije vrste od tvari crvenoga tepiha na kojemu sam baš bio oderao ruku, ili od tvari stolice o koju je moj brat udario glavom. Spoznaja da je sve naposljetku sastavljeno od iste materije, da ne postoji bitna razlika između tvarnog sastava mene i ne-mene bila je čista, jasna i okrepljujuća."[20]

Na takve izjave ne nailazimo često, a čak i kad na njih naletimo skloni smo ih ne shvatiti pretjerano ozbiljno.[21] Ipak, kada takvim opisom započne knjiga koja pretendira poništiti Stvoriteljevu opstojnost matematičkim dokazima, red je da na nju obratimo malo više pozornosti.

Da bismo dobili nešto bolju sliku o piscu Paulosu i njegovim uvjerenjima, nužno je napraviti malu digresiju i vratiti se dvadesetak godina u prošlost, kada je svjetlo ugledala njegova najznačajnija knjiga, međunarodni bestseler "Innumeracy – mathematical illiteracy and its consequences" (Inumeričnost – matematička nepismenost i njezine posljedice, Hill & Wang, New York,

[20] Cit. John Allen Paulos: Irreligion, str X.

[21] Npr. kada Liv Ullman u filmu "Mindwalk" izgovara riječi fizičara Fritjofa Capre o tome kako bi se naš svjetonazor trebao promijeniti zbog toga što na subatomskoj razini nema stvarne razlike između *tebe* i *mene*, ili pak kada američki pisac Isaac Asimov za svoju mladenačku privrženost magazinu *Astounding* i znanstvenofantastičnim pričama kaže da je prispodobiva fanatičnome sportskom navijaštvu, samo što on s takvom zanesenošću nije obožavao, npr., nogomet nego znanost.

1988.). Knjiga je to u kojoj se opetovano ističe kako ljudima, u sve kompleksnijem svijetu punom besmislenih koincidencija, nije potrebno više činjenica (njima smo već preplavljeni), nego razvijanje sposobnosti ovladavanja poznatim faktima. "Statistički testovi i intervali povjerenja," kaže autor, "razlika između uzroka i korelacije, uvjetna vjerojatnost, princip nezavisnosti i multiplikacije, umijeće procjenjivanja i provedba eksperimenata, pojam očekivane vrijednosti i distribucije vjerojatnosti, kao i najbanalniji primjeri i protuprimjeri svega toga, trebali bi biti mnogo poznatiji. Vjerojatnost, kao i logika, nije više samo za matematičare. Prožima sav naš život."[22]

Paulos se u knjizi koristi upravo takvim, matematičkim i logičkim oružjem kako bi dokazao nedjelotvornost parapsihologije, astrologije, alternativne medicine i mnogih drugih pseudoznanstvenih zanimacija. No, knjiga poprima zastrašujuće tonove svaki put kada autor pokuša odrediti etiologiju bolesti, osmišljavajući istovremeno terapiju za inumeričnošću pogođeno čovječanstvo.

Na više mjesta tako se ponavlja da u matematički nepismenih ljudi, na žalost, postoji vrlo izražena tendencija personalizacije svijeta koji ih okružuje, iz čega slijedi da ih prečesto varaju njihova vlastita iskustva ili su pak prevareni medijskim naglaskom na pojedincima i drami u njihovim životima. Inumeričnost proizlazi također iz loše edukacije, psiholoških blokova i romantičnih, pogrešnih predodžbi o naravi matematike. "Ponekad mislim", kaže Paulos o tom problemu, "kako bi bilo dobro da svake godine sveučilišni profesori matematike i osnovnoškolski učitelji zamijene mjesta na nekoliko tjedana. Studentima matematike učitelji ne bi naštetili (a mogli bi i ponešto naučiti), dok bi se đaci trećih, četvrtih, petih razreda osnovne škole mogli uvelike okoristiti kompetentno prikazanim matematičkim zagonetkama i igrama."[23]

Autor u knjizi elaborira i djelotvorniji sustav traženja životnih suputnika preko osobnih oglasa, predlažući također uvođenje institucije "statističkih ombudsmana" na televizijskim mrežama i u novinskim redakcijama kao dobrodošli korak u borbi protiv boleštine inumeričnosti. Matematičari koji se ne žele udostojati prenijeti svoje znanje široj publici, prema Paulosovu mišljenju pomalo su nalik multimilijarderima koji ne daju ništa u dobrotvorne svrhe.

Američki je profesor nakon objavljivanja te knjige napisao njih još nekoliko, u kojima daje savjete iz matematičkog čitanja novina i burzovnog ulaganja, a

[22] Cit. John Allen Paulos: Innumeracy, str 134.

[23] Isto. str. 76.

onda se, konačno, 2008. odlučio obračunati i s dragim Bogom te sa svima koji se izjašnjavaju vjernicima.

Djelo "Irreligion" počinje uistinu impresivno (vidi citat na 458. str.). No već nakon desetak stranica bjelodano je da knjiga ne sadrži ni približno tako čvrste, logički neprobojne argumente kao što su oni iz djela o opasnostima matematičke nepismenosti. Svi pobornici teorije inteligentnoga stvaranja, prema Paulosovu mišljenju, griješe zbog toga što izvanrednu kompleksnost i raznolikost živih bića objašnjavaju još zamršenijom kompleksnošću (idejom Stvoritelja) koja se ničim ne može objasniti. Uzroke prirodne kompleksnosti bioloških organizama mnogo je logičnije objasniti zakonima evolucije i prirodnog odabira, koje autor uzima zdravo za gotovo (ne spominjući nijednom stvarne probleme u pojašnjavanju nastanka svijesti). Da bi čitateljima što plastičnije predočio valjanost evolucijske teorije, on poseže za vrlo plitkom poredbom, ističući kako je moderno slobodno tržište nevjerojatno složen i slojevit sustav pa svejedno nikomu ne pada na pamet upitati se tko ga je stvorio.

Odgovor na tzv. antropijski princip također je primjereniji znanstvenofantastičnom romanu nego znanstvenoj raspravi,[24] dok se stvarnost, objektivnost i univerzalnost moralnih standarda tumači, još jednom, uz pomoć evolucijske teorije. U knjizi možemo pročitati i to da su ateist ili agnostik koji se ponašaju moralno u neku ruku moralniji od vjernika, koji to čine iz straha od beskrajne muke ili radi postizanja vječnoga blaženstva, što autor potkrepljuje dvojbenim podatkom o podzastupljenosti ateista u američkim i japanskim zatvorima.

Blagim, malograđanskim tonovima i profinjenim, kulturnim ritmom John Allen Paulos uzduž i poprijeko stranica ovoga djela ocrtava obrise vlastitog nevjerovanja, kojim onda (neuspješno) pokušava, kao kakvom izvanzemaljskom protoplazmom inficirati cijelu zemaljsku kuglu. Dobivena slika, ipak, amaterska je, slaboga kolorita i loše raspoređenih elemenata te, na nesreću, ne izaziva naše divljenje.

No u zadnjem poglavlju knjige, pod naslovom "Atheists, Agnostics, Brights" događa se, pomalo predvidljivo, značajan preokret. Odbačena je konačno svaka pretenzija na znanstveno utemeljenu kritiku i Paulos priželjkuje da netko snimi pandan "Planini Brokeback" u kojemu bi se prikazala drama pobožne osobe koja se polako sučeljava sa svojom bujajućom nevjerom. Autoru je na pameti filmska verzija romana Martina Gardnera "The Flight of Peter Fromm", ali

[24] "Još jedan odgovor antropijskom principu jest taj da su uz drukčije konstante i fizikalne zakone mogući i razvili bi se drugi oblici života, možda ne zasnovani na ugljiku (...)"

zadovoljio bi se i areligijskom serijom ili sapunicom sličnoga fokusa. Najzanimljivije od svega jest to što on nikakvim argumentima ne potkrepljuje nužnost takvoga, manjinskoga diskursa. A ne čini to jer jednostavno zna (duboko u sebi) da postoji, u Americi i svijetu, velik broj ateista ili agnostika koji se ne usuđuju očitovati i kojima treba pomoći da razbiju beskorisnu ljušturu kulturnih tradicija i psiholoških uvjetovanosti te da, zajedno s Paulosom, internetskom grupom "The Brights"[25] i sličnim mudracima, učine svijet boljim mjestom.

Kratkim pretresanjem opusa američkog profesora matematike završili smo pregled prvoga dijela skice "znanstvene" publicistike o vjerskim pitanjima. Dužni smo samo još baciti pogled na djela kršćanske (i općenito vjerske) apologetike zadnjih pedesetak godina koja se odlikuju istim, znanstveno-racionalističkim diskursom, donoseći, ipak, malo drukčije rezultate.

Apostoli razuma

U današnje vrijeme teško je od popularnoznanstvenih djela kršćanske inspiracije očekivati da se obraćaju više pojedinčevoj vjeri nego razumu. Frivolnim i duhovitim protuznanstvenim aksiomima kakvima je primjerice veliki Chesterton tumačio nesvodivost i jedinstvenost prirodnoga ustrojstva[26], nema, na žalost, više mjesta u kršćanskoj apologetici. Nezamislivo je također da takvo djelo započne uvodom sličnim onome iz knjige Ignacea Leppa "Psihoanaliza ljubavi", u kojemu se ističe da razum još ni izdaleka nije zahvatio sva područja ljudskoga života i da našim najčvršćim uvjerenjima i vjerovanjima gospodare iracionalna shvaćanja i zakonitosti.[27] Od Guittonova djela "Bog i znanost", gdje se Stvoritelj opisuje kao "kvantni promatrač čitavoga kozmosa", sve do opsežne prošlogodišnje znanstvene studije Tončija Matulića "Metamorfoze kulture", u čijem uvodu autor žali što u nas teologija gotovo uopće ne primjenjuje jedno od svojih temeljnih načela, "intellectus fidei", odn. sposobnost mišljenja prema kriterijima logičkog razmišljanja i znanstvenoga argumentiranja, svi su takvi uradci napisani u ključu odveć "racionalne obrane ne-racionalnoga shvaćanja".[28]

[25] "The Brights", grupa koju su Paul Geisert i Mynga Futrell pokrenuli zbog toga što je "u ovome trenutku naturalistički svjetonazor nedovoljno izražen unutar velikog broja kultura. Cilj je ovoga pokreta stvoriti okvirnu internetsku organizaciju individualaca s političkim i društvenim utjecajem i snagom."

[26] "Drvo daje plodove zato što je čarobno drvo. Voda teče nizbrdo zato što je začarana; sunce sija zato što je začarano." Cit. G. K. Chesterton, "Orthodoxy".

[27] Vidi. Ignace Lepp: Psihoanaliza ljubavi, str. 4-5, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

[28] Parafraza podnaslova knjige Branka Bošnjaka: "Filozofija i kršćanstvo – racionalna kritika iracionalnoga shvaćanja".

Također, uzimajući u ruke neke od najvažnijih kršćanskih znanstvenopopularnih knjiga 20. stoljeća, osim uvjerljive logičke obrane teoloških načela iznenadit će nas i spoznaja da su svi u njima izneseni argumenti zapravo neka vrst reinterpretacije ili dotjerivanja (već prema najnovijim znanstvenim otkrićima) petopuća kojim je sv. Toma Akvinski u svojoj "Teološkoj sumi" dokazivao Božje postojanje. Sve dakle što možemo pročitati u važnijim studijama te vrste objavljenima u posljednjih pedesetak godina, kao što je npr. knjiga Claudea Tresmontanta: "Comment se pose aujourd'hui le probleme de l'existence de Dieu" (1966.) (Kako se danas postavlja problem Božjeg postojanja) ili Landuccijev "Prima che Abramo fosse, Io sono"(1967.) (Prije nego što Abraham posta, ja jesam), a i u mnogobrojnim apologijama kreacionizma i teorije inteligentnoga stvaranja, ne ide mnogo dalje od argumenata o *prvom pokretaču, prvom uzroku, nužnome biću, savršenome biću* te o *krajnjem svrhodavcu*, koji se, izgleda, ni nakon dugostoljetne intenzivne uporabe nisu potrošili ni izgubili na svježini i aktualnosti.

Ipak, s obzirom na pretjeranu, znanstveno zasnovanu racionalnost kojom npr. Landucci i (pogotovo) Tresmontant [29] teorijski pojašnjavaju svoj privatni credo, i s obzirom na činjenicu rastakanja teologije druge polovice XX. stoljeća u mnoštvo ne baš lako shvatljivih sekulariziranih rukavaca (teologija mrtvog Boga, Thomasa Altizera, južnoamerička teologija oslobođenja, crna teologija Jamesa Hala Conea i feministička teologija Mary Daly te razni oblici prirodnih teologija koje odbacuju nadnaravne elemente i objašnjenja),u traženju paradigmatičnog primjera znanstveno utemeljenoga autorskog djela takve vrste nećemo se obratiti ni teologu ni ortodoksnu vjerniku, nego, radije, bivšemu ateistu, filozofu i dugogodišnjem teoretičaru bezbožnosti, koji se potkraj života obratio na deistički svjetonazor i čija je posljednja knjiga izazvala u akademskim krugovima pravu histeriju.

[29] Pomalo živcira način na koji Tresmontant opetovano u svome djelu, veoma samilosno i s očitim kompleksom superiornosti, govori o starim religijskim, kozmogonijskim i teogonijskim mitovima, „čija naučavanja čine prekrasnu poemu. Ali poezija nije isto što i potraga za istinom, tj. za onim što jest." (str. 82) Poetskome nadahnuću francuski autor dao je oduška tek na mjestima gdje pozitivno ocjenjuje znanstveni doprinos Teilharda de Chardina, svog prijatelja, kojemu je bio i izvršitelj oporuke za njegova teološka djela. Ostatak njegove znanstvene studije uistinu je besprijekoran, a slično se može ustvrditi i za knjigu „Prima che Abramo fosse, Io sono" Piera Carla Landuccija. Jedino što im se, općenito govoreći, može „zamjeriti" jest upravo prekomjerno oslanjanje na ljudski *ratio* nauštrb osjećaja, koji su jednako važni u formiranju čovjekova svjetonazora.

Antony Flew: "Postoji Bog"

Antony Garrard Newton Flew (1923.) britanski je filozof najpoznatiji po svojim radovima s područja filozofije religije. Dugi niz godina izjašnjavao se kao ateist, zastupajući tezu presumpcije ateizma (sve dok se eventualno ne pojavi dokaz Božjeg postojanja). Ipak, u poodmakloj životnoj dobi, 2004. godine, preobratio se, a tri godine nakon toga izdao je i knjigu "There is a God – How the world's most notorious atheist changed his mind" (Postoji Bog – Kako je najozloglašeniji ateist na svijetu promijenio mišljenje).

Mnogi njegovi kolege sumnjali su u zdrav razum britanskoga filozofa, a nije nedostajalo ni onih koji su smatrali da Flew uopće nije napisao to djelo, nego su autorstvo pripisivali Royu Abrahamu Vargheseu, koji u knjizi figurira tek kao autor kratkoga dodatka. Sam Flew ustrajno, do današnjega dana, odbija takve insinuacije, a s obzirom na to da se još uvijek, s navršenih 86 godina, doima vrlo lucidno u svojim nastupima, nema valjanoga razloga da mu ne povjerujemo na riječ.

Već na početku knjige filozof nam otkriva da je njegovo preobraćenje kulminacija misaonoga procesa koji je trajao veoma dugo i uvijek se odvijao u poslušnosti prema nalogu koji Platon u Državi pripisuje Sokratu, naime da treba slijediti razlog kamo god nas on vodi. Osobitu opasnost, neku vrst endemskoga zla dogmatskoga ateizma autor opisuje ovako: "Uzmite izjave tipa 'Ne bismo smjeli postavljati pitanja o tome kako to da svijet postoji; on je tu, i to je sve' ili 'Budući da ne možemo prihvatiti hipotezu transcendentnog izvora života, odlučili smo povjerovati u nemoguće: da je život nastao spontano i slučajno iz materije'"[30], zaključujući kako u sličnim, kategoričkim tvrdnjama nema ni razumnosti ni valjanosti. Naglašava da je nužno izvesti filozofske zaključke iz znanstvenih podataka, a kada čovjek to čini, ne ponaša se kao znanstvenik. "Naravno," pojašnjava se dalje u istome poglavlju, "znanstvenici su isto toliko slobodni razmišljati filozofski kao i svaki drugi čovjek. I, jasno, neće se svi oni složiti s mojom osobitom interpretacijom činjenica koje sami generiraju. Ali njihovo neslaganje morat će stajati na vlastitim filozofskim nogama. Drugim riječima, ni njihov autoritet, ni njihova znanstvena ekspertiza nisu tu nimalo relevantni."[31]

[30] Antony Flew: "There is a God", 2007. HarperCollins, str. 89.

[31] Isto, str. 90 – 91. Slično i Claude Tresmontant u djelu "Comment se pose adujourd'hui le problème de l'existence de Dieu": "Filozofa zaokuplja sve. Karakteristika je filozofije da uzima u obzir totalitet stvarnosti, kako bi se on mogao promišljati." (str. 430) Spominjemo to samo kao ilustraciju podudarnosti Flewovih tvrdnji i zaključaka s onima iz djelâ kršćanski inspirirane znanstvene publicistike.

Tri najvažnija znanstvena pitanja na koja Antony Flew u ovoj knjizi nastoji dati suvisao odgovor jesu:

1) Kako su nastali prirodni zakoni?

2) Kako je fenomen života proizašao iz ne-života?

3) Kako je nastao univerzum, odnosno kako je nastalo sve što je fizičko?

Odgovarajući na prvo pitanje, autor opširno citira poznate znanstvenike 20. stoljeća, od Einsteina do Hawkinga, pokazujući da su svi oni vidjeli vezu između prirodnih zakona i božanskog uma, koji je te zakone stvorio. Nadalje, u istome poglavlju, objašnjava se valjanost hipoteze antropijskog principa, prema kojemu se sve fino podešene fizikalne konstante našeg univerzuma ne mogu shvatiti drukčije nego kao unaprijed stvoren preduvjet pojavi i održivosti života na našemu planetu.

Što se tiče filozofskog izazova s kojim se susreću istraživanja podrijetla života, Flew smatra da je on sadržan u filozofskom pitanju na koje zasad ne postoji zadovoljavajući odgovor: Kako svijet neinteligentne materije može proizvesti bića s unutarnjom svrhom, autoreplikacijskim sposobnostima i "kodiranom kemijom"? Poglavlje završava citatom fiziologa nobelovca Georgea Walda koji smatra da je preegzistentni um, kao matrica fizičke stvarnosti, stvorio fizički univerzum sposoban za proizvedbu organskog života.

I, konačno, tu je i odgovor na pitanje o postanku univerzuma. Autor naglašava kako je još prije tridesetak godina izjavio da bi se ateisti trebali osjećati neugodno pred činjenicom da su kozmolozi pribavili znanstveni dokaz onoga što je sv. Toma Akvinski smatrao da je nemoguće dokazati filozofskim putem, naime da svemir ima početak u vremenu. "Moderni kozmolozi", nastavlja Flew, "činili su se jednako uznemireni mogućim teološkim implikacijama svojega rada. Uslijed toga domislili su se putevima bijega kojima se željelo održati ne-teistički status quo."[32]

Ti putevi uključivali su ideju mnogostrukog univerzuma, brojnih svemira generiranih beskrajnim fluktuirajućim događajima u vakuumu, kao i zamisao Stephena Hawkinga o samoobuhvatnom univerzumu, no autor nijednu od njih ne shvaća pretjerano ozbiljno, govoreći, primjerice, da mu ideja mnogostrukog univerzuma nalikuje pomalo na slučaj đaka kojemu učitelj ne vjeruje da mu je pas pojeo zadaću, na što on zamjenjuje prvu verziju pričom da mu je zadaću pojeo čopor pasa, prevelik da bi se prebrojio.

[32] Isto, str. 126.

Zaključak autorova "hodočašća razuma" iznesen je u posljednjem poglavlju knjige, znakovito naslovljenom "Otvoren prema svemogućnosti": "Znanost nam znanstvenim putem ne može pribaviti dokaz Božje opstojnosti. Ali tri točke dokaza koje smo razmatrali u ovome svesku – prirodni zakoni, život sa svojom teleološkom organiziranošću i postojanje univerzuma – mogu se objasniti samo u svjetlu Inteligencije koja razjašnjava i vlastitu opstojnost i postojanje svijeta. Takvo otkriće ne dolazi nam preko eksperimenata i jednadžbi, nego kroz razumijevanje struktura koje te iste jednadžbe i eksperimenti otkrivaju i ocrtavaju."[33]

Svaka stranica Flewove knjige odiše mirnoćom i intelektualnim poštenjem u traženju razumski prihvatljivog odgovora na pitanje o svrhovitosti fizičkoga univerzuma i o smislenosti postojanja ljudske vrste. Dojam o silnome mentalnom naporu uloženom u ovu knjigu nije nimalo pretjeran, jer proizlazi iz činjenice da je čak 80% djela izvedeno iz filozofskih spekulacija poznatih znanstvenika i filozofa, kojima se Antony Flew, duhovitim parabolama i pronicavim deduktivnim razmišljanjem, priklanja u zaključku o svemogućoj, izvanprostornoj i izvanvremenskoj Inteligenciji koja jedina može zadovoljavajuće objasniti svijet koji nas okružuje.

Čisto racionalnim putem došao je britanski filozof do deističke vizije univerzuma, ostavljajući ipak mjesta za daljnje korekcije svojih ideja, sve u skladu s proglašenim načelom posuđenim od Sokrata, o nužnosti slijeđenja razlogâ ma kamo ga oni odveli. A nas su odveli, gotovo, do samoga kraja.

Zaključak

Nakon kratkoga putovanja bespućima racionalistički zasnovane apologije i kritike religioznoga osjećaja nameće nam se jednostavan zaključak. Teza o nepomirljivosti religijskoga i znanstveno-tehničkoga svjetonazora, postavljena kao polazište našega prikaza, ne odgovara stvarnom stanju stvari u današnjem svijetu, odnosno možemo sa sigurnošću reći da nije istinita. Ipak, znanost i tehnika više nego uspješno nagrizaju formativne temelje moderne civilizacije, što ljudima poput Dawkinsa i Odifreddija efikasno omogućava medijsku prodornost i plasiranje sumnjivih ideja pod krinkom utemeljenosti i znanstvene provjerljivosti.

[33] Isto, str. 155.

No kada pisac promatra čovječanstvo na isti način, s istom hladnokrvnom nepristranošću, kao iskusni zoolog jednostavne primjerke zemaljske faune, što može učiniti jedino ako samoga sebe nije dobro pogledao u ogledalu, njegov pokušaj neće i ne može donijeti konkretne rezultate. Tužno, ali istinito, današnji je čovjek čisto funkcionalna životinja. Književnost i filozofija ne zanimaju ga previše, ali svoju smrtnost on još uvijek ne prihvaća kao nešto normalno. A dok se to ne promijeni, dok ne prestane osjećati žudnju za vječnim životom, pa makar i upotrebljavao religiju tek kao jednu od strategija u privatnoj psihološkoj borbi protiv smrti, teško će mu itko uspjeti sa životnoga obzora iščupati ideju Boga.

Kakva je uloga znanstvenoga diskursa u svemu tome, slikovito nam pokazuje citat iz Papinijeva romana "Gog", u kojemu George Bernard Shaw, kao jedan od likova, ogorčeno ustvrđuje da su "sve brbljarije o ljudskom napretku besramno šarlatanstvo. Dok znanost ne ukine smrt, nije učinila ništa."[34] A sve dok Dawkinsu, Odifreddiju i Paulosu ne pođe za rukom stvoriti čovjeka na svoju sliku, svako će prepiranje o opravdanosti vjerskoga osjećaja nalikovati antičkoj raspravi između Platona i Antistena o konju i o ideji konja, pri čemu ne treba posebno ni isticati kome bi bila namijenjena uloga grčkoga cinika.

Platon bi mu opet, kako i priliči, pokušao objasniti da onaj tko vidi konja ali odbacuje pozvati se na konjstvo, ima samo tjelesne oči, a ne i duhovne, na što mu ovaj ne bi odgovorio samo usmeno, nego bi vjerojatno napisao i knjigu.

Znanstvenopopularnu studiju s pregršću neoborivih dokaza, nošenu na krilima tupe stvarnosti[35]... kao siguran začetak ukletog kruga iz kojega više ni jedan ni drugi ne bi mogli izaći.

[34] Cit. Giovanni Papini: *Gog*, str. 174, izd. HKD sv. Jeronima, 1935.

[35] Vidi: Edgar Allan Poe: *Sonnet – to science*, gdje američki pisac znanost vidi kao strvinara s krilima od tupe stvarnosti.

Rajko GLIBO

Valovi bajke

Svaki je osmijeh metafora
Iza koje kuha
Svakodnevna juha
Laži i obmana.
Umoran od osmijeha
Koji oko mene
Mimohodno žure;
Svijetom izluđen
Vraćam se kući
U kliniku duha
Zgrožen mržnjom
Koja skrivena
Iza osmijeha kuha.
Tko se pameću prsi
Mršavu pamet nosi
Zdrav osmijeh folklora
Izvještačenjima prkosi,
Pečat identiteta nosi.
Osimboljavanje traži
Od stvarnog stvarnije
Fiksirano čuvstvo
Nosi ožiljke
Subverzivnih hajki.
Oštrim umijeće
Pronalaženja mjerljivog
I udomljenje u bajki
Na valovima bajke plivam
Bajka je moja
Mentalna hrana;
Životna je i tražena
Kao istina sama.
Kao refleks istine
Ona stameno traje
I u svakom vremenu
Kao život životna je.
Prema nama ne prestaje
Ozlobljena hajka.
Živim ponosno i sretno
Dok živi moja bajka

Postrojbe svetog Franje

Pjesma je, sveti Franjo,
Tvojom svetošću obojena
„Dvostruka molitva Bogu".

Na svakom mom vidiku
Sa Tvojom pomoći
Na polje pjesme zađem
I pravi put k Bogu
Preko Tvog zagovora naađem.

Ne prestajem se ponositi
Jačinom postrojbi Tvojih
Kod sunarodnjaka mojih

Tvoja je svetost slatka
Kao u oranici rišak
Na obalama pjesme
Bezbožničke mrvice
Odavna su višak

Naš Sveti Franjo
Bogatstvom duše
Siromaštvo krili.
Njegovi smo sljedbenici
Postojano bili,
Bili i opstali
Mi ljudski stvorovi mali.

Josip PLANINIĆ

Od velikog praska svemira do velikog odskoka

Hoće li naš svemir odskočiti?

Prema predodžbi velikog odskoka (*big bounce*, engl.), koju je formulirao teorijski fizičar A. Ashtekar sa suradnicima, naš je svemir nastao iz kolapsa prethodnog svemira. Hoće li ista sudbina zadesiti i nas?

Bumo vidli. Uobičajeno razmišljamo da je u našem kozmosu dominirala gravitacija zvijezda i drugih objekata: ili je svemir dovoljno gust da će gravitacija zaustaviti njegovu ekspanziju započetu velikim praskom (*big beng*, engl.) i povući sve natrag, ili se to neće zbiti i širenje svemira nastavit će se zauvijek. Međutim, opservacije dalekih supernova u posljednjih desetak godina poljuljale su to gledište. Svemir ne samo da se širi, on se širi ubrzano zbog djelovanja misteriozne odbojne sile, koju kozmolozi nazivaju "tamna energija". Onda je pitanje, ako se svemir ne bude više skupljao, je li on već odskočio svoj posljednji odskok?

Možda ne. Kozmolozi su još jako u mraku glede tamne energije. Prema nekim teorijskim modelima narav će se tamne energije nakon stanovitog vremena promijeniti, prijelazom iz odbojne u privlačnu silu sličnu gravitaciji. Ako se to dogodi, zaustavit će ekspanziju svemira i galaksije će se početi jurnjavo skupljati. Pitanje ovisi o svemirskoj tvari i gustoći energije, što mi nismo mogli točno izmjeriti a da bismo bili sigurni kako svemir neće eventualno prestati ekspandirati. Ako je tvari i energije u svemiru više nego što pokazuju sadašnje opservacije, uslijedit će kozmički kolaps.

Prema teoriji velikog odskoka, u oba scenarija svemir će se možebitno skupljati i kolabirati dok ne dostigne najveću gustoću, u skladu s teorijskim predviđanjem. U tom trenu međutim, iako se, dakle, uglavnom ponaša prema očekivanju pri kontrakciji, umjesto da dostigne singularitet velikog praska on odskače i započinje ponovnu ekspanziju. Ta teorija reciklirajućeg svemira temelji se na takozvanoj petlji kvantne kozmologije (*loop quantum cosmology*, LQC, engl.), koja se razvija od 2003. godine i neovisna je o Einsteinovoj općoj teoriji relativnosti; ona opisuje zbivanje kada se mikroskopski volumeni izlože ekstremnim gravitacijskim silama, kao što se dogodilo, primjerice, u blizini velikog praska.

Predviđanje klasične kozmologije slijedi iz rješenja jednadžbi opće relativnosti uz pojednostavljene pretpostavke o svemiru. Prema LQC-u izvedena je računalna simulacija svemira i – umjesto da se skupljanje nastavi do beskonačne gustoće velikog praska, svemir je prestao kolabirati i promijenio je smjer razvoja prema ekspanziji. Singularitet velikog praska doslovce je nestao (Physical Review Letters 96, 141301).

Kada se sva materija skupi u mikroskopski volumen, pa se svemir približi takozvanoj Planckovoj gustoći od $5{,}1 \times 10^{96}$ kg/m^3, tad se zaustavlja kontrakcija i nastaje odskok nakon kojega slijedi razvoj (našeg) svemira. Planckova se gustoća ne može dostići, zbog izvanrednih odbojnih sila (usporedba – kao da je 10^{12} sunčevih masa komprimirano na veličinu protona); to zabranjuje teorija. Tako velika kompresija reaktivno izbacuje snažnu silu koja može nadjačati gravitaciju. Ta pojava repulzije uzrokuje odskok svemira, koji se dalje širi zbog velike inercije; ekspanziju nakon velikog odskoka ne može usporiti ništa osim – gravitacije.

LQC-pristup također osvjetljava drugu misterioznu fazu našeg svemira; to je inflacija, pojava naglog napuhavanja svemira u prvim djelićima sekunde nakon velikog praska; ta inflatorna faza opravdava pojavu jednake zagrijanosti u velikim područjima svemira, premda nije bilo dovoljno vremena da se toplina posvuda i proširi. Time se također tumači problem ravnog svemira, koji nastaje kao ravnoteža između stalne ekspanzije i gravitacijskog skupljanja našeg svemira.

Također je važno razmatranje predinflatornog svemira, što ga opisuje model LQC-a, kao jedina postojeća teorija koja predviđa tu fazu ekspanzije. Prethodno postojeći svemir bio je zgusnut u neki mikroskopski volumen. Kozmos koji bi se mogao prisjećati prošlog svemira može biti posebno zanimljiv filozofima.

Ipak, spomenuti istraživači posebno se boje eksperimenta koji možda i ne pripada dalekoj budućnosti; riječ je o kozmičkom osnovnom zračenju (KOZ) koje je nastalo puno kasnije nego kozmička kvantna faza (koju razmatra LQC). I premda se KOZ pojavljuje 370 tisuća godina poslije velikog praska, u tom su razdoblju kvantni gravitacijski efekti mogli igrati važnu ulogu. Za sada je nejasno kako su rani kvantni efekti LQC-modela mogli utjecati na pojavu KOZ-a; možda će LQC predviđati nešto što je različito od klasične kozmologije.

Budući eksperimenti mogli bi otkriti je li svemir bio podvrgnut inflaciji ili superinflaciji, kako LQC naziva ekspanziju koja je prethodila inflaciji; istraživanje se odnosi na potragu za gravitacijskim valovima koje je mogla proizvesti samo inflacija.

Iduće godine Europska svemirska agencija lansira satelit Planck, koji bi mogao pribaviti mnoge pojedinosti o razvoju svemira; ako KOZ detektira gravitacijske valove na kozmološkoj skali, onda (vrlo vjerojatno) propada LQC-teorija (pojava superinflacije inače prigušuje nastanak gravitacijskih valova).

Jedan od autora istraživača, koji je prešao pedesetu godinu života, rekao je kako se nada da će još prije smrti saznati je li teorijski model LQC-a ispravan ili nije.

Danas se teorijski za svemir prihvaća standardni inflacijski model velikog praska; svemir je započeo razvoj odnosno ekspanziju iz singularne točke prije 13,8 milijardi godina. Novi eksperimenti pokazuju da je svemir ravan, ili sasvim malo zakrivljen (zaključuje se iz mjerenja anizotropije kozmičkoga mikrovalnog pozadinskog zračenja (KOZ), pomoću satelita WMAP) te da se svemir ubrzano širi (iz analiza mjerenja crvenog pomaka tipa Ia supernove slijedi da takozvana kozmološka konstanta nije nula te da je pozitivna); spomenuto pozadinsko zračenje otkriveno je polovicom šezdesetih godina prošlog stoljeća kao "šum" koji dolazi iz svih smjerova svemira a predstavlja zaostalo zračenje ili KOZ-a (kozmološku je konstantu uveo Einstein u svoju gravitacijsku teoriju polja kako bi svemir prikazao statičnim, a kasnije se te konstante odrekao kad je ustanovljeno da se svemir širi).

Sadašnja je procjena da se u svemiru nalazi oko 30% tvari i 70% tamne energije, s obzirom na kritičnu gustoću mase svemira (ako svemir ima kritičnu gustoću onda će se njegovo širenje zaustaviti, svemir poprima ravnu geometriju). Dakle zbroj gustoća mase tvari i tamne energije treba odgovarati kritičnoj gustoći svemira. Kako to obrazložiti?

Od spomenutih 30% svemirske mase tvari samo 4% je obična, barionska tvar (zvijezde, planeti, plin i zvjezdana prašina), koja je velikim dijelom optički nevidljiva (tek 0,5% barionske mase pripada sjajećim zvijezdama), a 0,3% mase nose neutrini, dok sva preostala masa svemira pripada tamnoj tvari; masa te skrivene, tamne tvari mogla bi najvećim dijelom pripadati još neotkrivenim elementarnim česticama (vodeći je kandidat čestica neutralino).

Koliko god da je standardni kozmološki model velikog praska zasnovan na fizikalnim zakonima, ostavio je nekoliko važnih pitanja bez dogovora, među kojima su: količina i sastav tamne tvari, uzrok stvaranju prvih velikih nakupina tvari (početak evolucije zvijezda), uzrok homogenosti svemira, što je ili tko je započeo ekspanziju svemira, što je zapravo bio veliki prasak, je li bilo drugih prasaka, što je uzrok ubrzanom širenju svemira, što je tamna energija?!

Pojedina bi istraživanja željela prikazati svemir potpuno autonomnim, kakav bi bio uz protegnuće u beskonačnost prije velikog praska, kao i u budućnost, za beskonačan broj ponavljanja evolucijskih ciklusa, odnosno kozmoloških recikliranja. Tako se zaobilazi kozmološko i filozofsko pitanje o prvom uzroku; ili, nema prvog uzroka u početku svemira, prije početka bio je prethodni početak, itd.

Koncept o mnoštvu svemira pojavljuje se kao moguće matematičko rješenje u kvantnoj teoriji (što bi riješilo problem vremensko-prostornog singulariteta). Svemir ili kvantni sustav s mnoštvom kvantnih stanja nakon mjerenja dijeli se u kopije; tako se može govoriti o beskonačnosti "paralelnih svjetova" koji koegzistiraju s onim koji mi gledamo. Tako se govori o *multivers* (engl.), svemirima umjesto jednog, našeg svemira, *univers*. Međutim teze o drugim svemirima nisu eksperimentabilne.

Što kaže metafizika?

Kritika hipoteze o mnoštvu svemira kaže kako ta pretpostavka uvodi besmislenu količinu "prekomjerne metafizičke prtljage" uz fizikalni opis svijeta. Eksperimentiramo uvijek i samo u jednom svemiru, pa uvoditi beskonačno mnogo drugih svemira da se opravda uski tehnički pristup našem svijetu, čini se kao antiteza "Ockhamovoj britvi" (ili načelu ekonomičnosti, koje traži pojednostavljenje; W. Ockham, 14. st., piše da svemogući Bog može stvoriti novu vrstu tvari, kao i da bi se svijet mogao dijeliti i umnažati do u beskonačnost, ali to su samo filozofske mogućnosti).

Spomenuti model velikog odskoka, koji nije empirijski provjeren, navodi na predodžbu o reciklirajućem beskonačnom svemiru, u prošlosti i budućnosti.

Do 18. stoljeća specijalna je metafizika bila samostalna filozofska disciplina koja se dijelila na racionalnu teologiju, racionalnu psihologiju i racionalnu kozmologiju, koju I. Kant kritizira s obzirom na četiri kozmološke antinomije, proturječja: o početku svijeta u vremenu i o njegovoj ograničenosti u prostoru, o nužnom biću, o djeljivosti svijeta te o kauzalitetu.

U prvoj antinomiji, svijet je vremenski i prostorno ograničen ili je pak beskonačan. Što se tiče vremenske (ne)ograničenosti, ako svijet nema početka u vremenu, morao je postojati beskonačan niz događaja. Prije sadašnjeg trenutka beskonačan je niz morao biti potpun; ali beskonačan niz ne može nikad biti potpun. Stoga, svijet je morao imati početak u vremenu. No ako svijet započinje u vremenu, moralo je biti neko prazno vrijeme prije početka; ali u praznom vremenu nikakav početak nije moguć, itd. Tako se čini, po Kantu, da se obje hipoteze mogu filozofski opravdati, demonstrirati. Stoga te postavke nisu znanstvene.

Preostale antinomije govore o nužnom biću, o djeljivosti svijeta te o kauzalitetu. O svemiru se iznosi i takozvani kozmološki argument kao dokaz Božje opstojnosti, što Kant odbacuje i postavlja pitanje – je li uopće metafizika moguća kao znanost?

Ali po Kantu, iz netočnosti dokaza ne smije se zaključiti da je egzistencija Boga kao najrealnijeg bića nemoguća; ona ostaje moguća, iako ju teorijski ne možemo dokazati. Kant ne odbacuje svaki put k Bogu; on zastupa pristup koji se temelji na postulatima moralnog zakona. Taj zakon zahtijeva svetost, a ta svetost može se pronaći kod osjetilnog umnog bića samo pod pretpostavkom egzistencije koja traje u beskonačnost. Uz besmrtnost ljudske supstancijalne duše potrebno je biće koje je vrhovni uzrok prirode. Prihvaćanje Božje opstojnosti nije objektivna nego subjektivna, moralna dužnost. Iz perspektive teoretskog uma to je samo hipoteza, a u odnosu na praktični um to je čista umna vjera, jer je samo čisti um izvor iz kojeg ta vjera proizlazi.

Dakle, znanost prihvaća standardni model svemira koji je prije približno 14 milijardi godina započeo ekspanziju iz singularne (posebne) točke. Spomenuta pitanja ostaju otvorena, kao i pitanje što je bio uzrok velikom prasku te otkud potječe njegova energija.

Znanstvenik vjernik kao odgovor prihvaća mogućnost Nadnaravne intervencije. Agnostik neodređeno dopušta taj odgovor ili očekuje više od budućih znanstvenih istraživanja.

Bratu mati

Otišao je domu svome
za Božić.
Njegov brod je
tako iznenada
napustio
voljenu luku ...

I kad suze naše
presuše postepeno,
tuga u beskraju mora
i nedorečenosti
ostat će vjerna
srcu i duši

Nešto čime ćemo
naučiti živjeti
i dočekivati svaki Božić
u radnju nove čežnje
za djetinjstvom,
za prošlošću
u kojoj je srebrom smijeha
kitio bor naših srdaca

I prisutnost njegova
nabujat će kao plima
uvijek ponovno otkrivana
u svakoj pjesmi
u svakom šumu vala
u svakoj ljepoti
uma i srca

U nesebičnoj spremnosti
na pomoć,
na način koji ni mi,
njegovi najbliži,
nismo mogli shvatiti...

A svaka njegova molba
i priznanje
i svaka nepravda
ostat će molitva
nedorečena,
ljubav neshvaćena,
neprihvaćena
na slamicu položena
patnja skrivena...

Sada počiva u sigurnosti
naših srdaca
odakle ga nitko i ništa
ne može ukloniti.

I bit će nam blizak
kao što smo bliski
sami sebi:

Naš Anđeo čuvar
stare majke svoje
brata svoga blizanca
i sestre svoje....

A.D.0x824
(ili osamdesetčetvrta)

Premda je svakoga dana, i subotom i nedjeljom, "i petkom i svetkom", od jutra naporno radio, X se nikada nije osjećao umornim kada bi se navečer, nešto prije sedam sati, vratio kući. I premda je radio u skladištu jednog distribucijskog centra, na mjestu kontrolora robotiziranih transportera koji prenose goleme pakete s robom, pri čemu je ponekad intervenirao ako bi nešto krenulo krivo – "ručno" upravljao prijenosom, odnosno slaganjem paketa ili popravljao manje kvarove na transporterima, nikad nije pomislio da mu je posao dosadan i zatupljujući i da bi bilo zgodno potražiti neki bolji ili barem drugačiji. Dapače, osjećao je da taj posao u potpunosti ispunjava njegov život i da mu osim toga posla u životu ništa drugo nije potrebno. Nije osjećao nikakvu potrebu za novim doživljajima, iskustvima, znanjima, poznanstvima, nove ljubavne avanture više mu se nisu činile privlačnima, ono dvoje djece koje je imao s različitim ženama nije ga zanimalo, a te žene još manje (ni jedno ni drugo dijete nikada u životu nije ni vidio). Zapravo, osim posla za koji nikada nije gubio volju i energiju, već je uvijek za nj pokazivao bezgranični elan, kao da se radi o stvari od koje zavisi egzistencija i budućnost cijelog čovječanstva (a on ga je i shvaćao otprilike na takav način), u životu su ga interesirale jedino dnevne novosti, pikanterije iz života "društvene elite", te filmski ili sportski spektakli koji su se prikazivali na interaktivnoj televiziji. U skladu s tim interesima bio mu je uređen i dnevni raspored – radio je od osam ujutro do šest popodne, a po povratku kući zavalio bi se u fotelju i gledao televiziju negdje do iza ponoći. I premda je bio relativno slabo naobražen i pripadao onoj najnižoj, ili, kako bi se to reklo, "osnovnoj" društvenoj klasi, nikada sebe nije smatrao beznačajnim čovjekom, dapače oduvijek je bio ponosan na sebe i svoj rad, šefovi su ga često znali pohvaliti, a prije koju godinu dobio je i priznanje povodom tridesete obljetnice predanog rada na korist svoje lokalne zajednice i cijelog čovječanstva. Svečanu diplomu odmah je dao staviti u pozlaćeni okvir, te ju je objesio na istaknuto mjesto u svojoj sobi, dok je onaj sitniš (a nadao se nekoj većoj svoti) koji je također dobio, jedva bio dostatan da za tu prigodu počasti kolege u kantini.

Bio je već prešao pedesetu, no fizički se i psihički osjećao izvrsno, "kao mladić" znao bi reći. Budućnost ga nije opterećivala. Znao je da mu preostaje

još nekoliko desetljeća ovog njegova zanimljivog i dinamičnog posla (koji je nekada znao nazvati i veoma kreativnim, jer treba zaboga znati smjestiti tako mnogo robe u tako malo skladište, premda je pritom zaboravljao da svim manipulacijama upravlja skladišni računalni sustav a ne on), nakon čega ga čeka mjesto u nekom pristojnom domu umirovljenika. I do njega su doduše doprle glasine kako po takvim domovima ljudi obično umru već nakon godinu-dvije, no on nije obraćao pažnju na te insinuacije. Televizija je često prikazivala priloge iz staračkih domova u kojima krepke starine slave svoje stote obljetnice, tako da je bio uvjeren da će, ako treba i uz pomoć uznapredovale medicine, bez problema dosegnuti prosječni ljudski vijek od preko devedeset godina. Nekada bi pomislio kako će mu tada faliti malo akcije, no onda će barem po cijeli dan moći gledati televiziju.

No te ga je večeri obuzeo nekakav čudan nemir i neraspoloženje koje ga je gotovo izbacilo iz ustaljenog životnog ritma. Naime, čim je nakon dolaska s posla uključio videozid, na pamet mu je pala slika čovjeka koja je jučer, nekako u isto ovo vrijeme, iznenada prekinula uobičajeni televizijski program.

Nije ga zbunio ni taj prekid, ni ono što je taj čovjek u onih nekoliko sekundi prije nego je ta elektronička diverzija bila onemogućena uspio reći; zadnjih su se godina počesto dešavali takvi "upadi" u televizijski program kojima su teroristi nastojali izreći neku od svojih sumanutih parola i time postići određeni propagandni efekt. Zbunio ga je prosijedi lik ispijena lica koji je ugledao na ekranu, njegov pogled i njegov glas. Nešto mu je u vezi s tim čovjekom neobično zapuštene vanjštine, čiju je dob bilo teško odrediti – mogao je biti znatno stariji od X-a, ali je mogao biti i njegov prerano ostarjeli vršnjak – izgledalo poznato. Zapravo, učinilo mu se da se radi o nekome koga poznaje. No problem je bio u tome što je bio siguran da ga ne poznaje iz običnog života – iz susjedstva, s posla, iz kupea nadzemne željeznice (kojom je putovao na posao i vraćao se kući) ili s interaktivne televizije, ljude takvoga izgleda i tako ozbiljnog izraza lica uopće nije bilo ni moguće sresti, ni u realnom ni u virtualnom svijetu, već iz svojih "bolesnih sjećanja".

Već mu se naime više puta u životu dogodilo da mu odjednom u svijesti iskrsnu scene za koje ne može pronaći pravo mjesto u kronologiji vlastitog života, odnosno ljudi za koje je nemoguće odrediti tko su, što su i odakle su se našli u njegovoj glavi. Obično bi se nakon takve epizode obratio svome liječniku, jer mu se činilo da se radi o nekom psihičkom poremećaju. Pošto bi čuo X-ovu tužbalicu ovaj bi se obično malo namrštio, rekao da se radi o "bolesnom sjećanju", jednoj vrsti akutnog poremećaja pamćenja, te mu propisao prilično

dozu nekog lijeka "za pamćenje i smirenje". Lijek je bio tako efikasan da bi se već nakon dan-dva jedva sjećao da je i bio u kod liječnika, a kamoli da bi se sjećao nekih detalja vezanih uz razlog tog posjeta.

No ovaj put je problem bio u tome što mu se učinilo da je lik s televizije upravo jedan od ljudi koji su ga već nekoliko puta pohodili u onim košmarima i što je njegova pojava izazvala pravu provalu "bolesnih sjećanja" kakvu dotad još nije doživio. Scene s mladićem sličnih crta lica, slične boje glasa, koje su mu se prošle večeri nizale u svijesti bile su posve jasne i ni po čemu se nisu razlikovale od pravog sjećanja. Zapravo, bio je na trenutke uvjeren da je to sjećanje uistinu ono "pravo". Sve ga je to strašno uznemirilo, pa je odlučio otići k liječniku sutra ujutro, prije posla. No kasnije, nakon obilne večere, bio se posve smirio i gotovo zaboravio na čovjeka s televizije. Ujutro također nije imao nikakvih problema, pa se nadao da će ova bolesna epizoda proći sama od sebe. No sad se opet sve vratilo. I to još intenzivnije nego jučer.

X-u se učinilo da bi najbolje bilo poći k liječniku još večeras, no razočarao se čim je pogledao na sat. Kad bi krenuo i istog trena, nikako ne bi mogao stići prije završetka njegova radnog vremena. Što sad? pitao se zapadajući u beznađe, suočen s osjećajem da mu misli izmiču kontroli. Onaj lik stalno se pojavljivao pred njegovim mentalnim očima, na trenutke se mijenjao, preobražavao, (izgledalo mu je kao da prati nečije odrastanje), povremeno bi izgovarao neke nejasne, nepovezane rečenice. X je pokušavao ne misliti, izbaciti uljeza iz svoje glave, no bez uspjeha. Dva usporedna toka misli, jedan koji se vrtio oko lika s videozida od jučer i drugi koji mu je pokušavao skrenuti misli u nekom drugom smjeru, strujala su mu kroz svijest i činilo mu se na trenutke da ne zna koji je od ta dva toka onaj "pravi", koji bi trebalo slijediti. Košmar u glavi bivao je sve veći i veći. X čvrstozažmiri i pokri lice rukama. Činilo mu se da mu glava puca od nekog neobičnog pritiska iznutra. No uto mu sine spasonosna misao – da bitnu ulogu u svemu tome ima glad i da će se puno bolje osjećati kad se najede. Kajao se što nije jeo odmah čim je došao s posla. A tako je činio gotovo redovito, rijetko bi mu nešto tako privuklo pažnju da bi objed odgodio – kao što mu se to desilo jučer i danas.

Nekako je ustao iz fotelje i doteturao do malog stola za objed u čajnoj kuhinji. Na stolu ga je već odavno čekala večera na pladnju pokrivenu prozirnim polukružnim poklopcem. Večera se isporučivala točno u sedam sati iz centralne kuhinje putem sistema pokretnih traka koji se protezao kroz zidove i vanjske podzemne cijevi. Premda se gotovo ohladila X se pohlepno baci na tanjur pun neke guste, želatinozne juhe s okruglicama čiji je okus podsjećao

na meso. Zaista, bilo je potrebno samo nekoliko zalogaja da se počne osjećati bolje. Kad je završio s jelom, popio je skoro litru energetskog napitka koji mu je bio isporučen u velikoj boci još ranije. I sve je najednom opet bilo dobro. Sve one nedoumice, slike, sjećanja, kao da su isparili u trenu. X se zadovoljno zavalio u fotelju, bulјeći u videozid na kojem se vrtio program Gradske interaktivne televizije. Emisija koja se upravo prikazivala bavila se očito povijesnim temama – dok su se na videozidu izmjenjivali kadrovi velikih kamenih građevina s tornjevima, među kojima je najupečatljivija bila ona nekada poznata pod nazivom Vatikanska bazilika sv. Petra, na kojoj se kamera zadržala nešto dulje, monotoni glas spikera iznosio je neke pojedinosti o jednoj drevnoj religiji zvanoj kršćanstvo i jednoj reakcionarnoj organizaciji zvanoj Katolička Crkva (o kojima je X znao vrlo malo, gotovo ništa), koje su kao povijesni anakronizmi nestale tek prije nešto manje od pola stoljeća.

Pedantno su bili pobrojeni svi "povijesni grijesi i zločinstva" ove religije odnosno organizacije, kao što su borba protiv slobodoumlja i napretka, služenje totalitarnom poretku i bezbrojna krvoprolića koja je izazvala u želji da ljudsku misao ograniči sustavom svojih praznovjerja i zabluda, te se nametne čovječanstvu kao vrhovni ideološki i politički čimbenik. Zatim je bilo napomenuto da se smrt posljednjeg Pape, vrhovnog poglavara te organizacije, godine 2051. može smatrati konačnim krajem ne samo Crkve kao institucije odnosno kršćanstva kao religije, nego krajem bilo kakve religiozne ideje uopće. Na koncu je govornik podigao glas i slavodobitno ustvrdio – Eto, bestidnicu nije uopće ni trebalo uništavati. Nestala je sama od sebe.

X je gledao ovu emisiju onako kako je gledao i sve ostale, uglavnom uopće ne shvaćajući o čemu se tu radi, riječi bi mu ulazile na jedno a izlazile na drugo uho, dok bi mu slike isparile iz pamćenja istom brzinom kojom su nestajale s videozida. Vatikansku baziliku sigurno ne bi prepoznao kad bi mu negdje bila pokazana, bilo na slici, bilo u stvarnosti, premda ju je na televiziji vidio već više desetakaputa.

No ipak, osim riječi *Papa* koja mu je već bila poznata, ali iz nekog drugog konteksta, pažnju mu je privukla spomenuta godina 2051. Te je godine završio srednju školu i dobio posao. Sjetio se proslave završetka školovanja, velike zabave u gradskom parku i kolega s kojima je dotada dijelio školske klupe. No sad je izgledalo kao da su mu sjećanja na taj događaj nekako zamućena, da su mentalne slike koje je dozvao u svijest, posebno likovi na njima, prilično nejasni i neraspoznatljivi. Crv neke neobične sumnje proradio je iznenada u njegovoj glavi. Učinilo mu se da s tim sjećanjima nešto nije u redu. I ne samo sa

sjećanjima na taj događaj, na proslavu završetka školovanja, već sa sjećanjima na cijelo djetinjstvo i mladost. Činilo mu se zapravo da osim onog sjećanja kojega je bio svjestan, tog pomalo shematičnog niza doživljaja i utisaka koji je nosio u svojoj lako dostupnoj memoriji, i oduvijek ga smatrao onim istinskim, negdje u dubini njegova uma postoji još jedan niz koji se odnosi na isto to razdoblje, ali se od onoga prvog znatno razlikuje. Taj osjećaj nije bio nov, no sada se, prvi put, osjetio uvjerenim da se tu ne radi ni o čemu bolesnom ili nenormalnom, već da stoji pred neshvatljivom tajnom koja ga je podsvjesno, a ponekad i svjesno, mučila već desetljećima.

Tada mu, iznenada, u svijesti ponovno bljesne onaj lik s videozida od jučer, ali ne kao zagonetka, nego kao prosvjetljenje. Neke informacije dotad zapretane u dubinama njegova mentalnog sklopa iznenada su se povezale. Slika davno prohujalog vremena napokon je poprimila posve jasne obrise, a X je shvatio da onaj lik predstavlja odgovor na mnoga njegova pitanja. Naime, u tome je čovjeku nenadano prepoznao svog nerazdvojnog druga iz djetinjstva i mladosti koji je na neki neobjašnjiv način bio izbrisan iz njegovog pamćenja... Ali ne samo iz tog pamćenja.

X-a je preplavio neobičan osjećaj za koji ne bi mogao odrediti (kad bi uopće o tome mislio) radi li se o ozarenju ili o užasu. U hipu je dohvatio konzolu svoga multiplayera i počeo tragati po memoriji. Fotografije završnog razreda srednje škole. Lako ih je pronašao i pogledao na videozidu. Sada mu se prvi put u životu, dakako onome kojega je bio posve svjestan (a te je slike gledao već stotinama puta) učinilo da na njima nešto, odnosno netko nedostaje. Pa nije li tu kraj njega stajao netko drugi, upravo onaj čovjek kojega je vidio jučer (a čijega se imena nikako nije uspijevao sjetiti), a ne onaj debeli slaboumnik kojega doduše nikada poslije nije vidio, jer takve je i nemoguće igdje vidjeti osim na televiziji, ali za kojega zna da je napravio blistavu poslovnu karijeru (i to samo zato što mu je stari radio za neke tipove iz Gradske kuće Srebrni sumrak) i koji stanuje tamo u "zatvorenom gradu", gradskom području rezerviranom za društvenu elitu (višu srednju i visoku klasu), okruženu bodljikavom žicom, pod budnom paskom agenata koji unutra puštaju samo one s propusnicom što se dobiva samo u nekim posebnim okolnostima i za posebne potrebe (dostavljači s kojima se susretao u svom skladištu često bi svjedočili o gnjavažama na "kapiji", za koje nitko nije vidio nikakvog razloga). Pomisao na bodljikavu žicu i bedeme (ona najviša klasa, tzv. velikani, političari i poslovni magnati skupa sa svim članovima Gradske kuće stanuju u posebnom dijelu zatvorenog grada, tzv. "zabranjenom gradu" opasanom bedemima i to je tako u svim gradovima svijeta) pokrenula

je u X-ovoj glavi novu bujicu sjećanja na zaboravljenu prošlost. Na prošlost u kojoj su mu se takve stvari, odnosno činjenica strogog razdvajanja društvenih klasa, činile sramotnima i skandaloznima. X se za trenutak našao u dilemi – Je li to zaista skandalozno i sramotno?

X-u se tokom zadnjih trideset i nešto godina nikada nije učinilo da nešto s tom činjenicom nije u redu jer je uvijek imao dojam da ljude iz viših slojeva prilično dobro poznaje. Recimo, kompletnu rukovodeću i tehničku ekipu svoga poduzeća (menadžeri i inženjeri pripadaju, ovisno o rangu, višoj srednjoj i visokoj klasi i kao takvi žive u zatvorenom gradu) upoznao je na brojnim videokonferencijama, videosastancima kao i neformalnim videodruženjima, s mnogima je od njih i osobno kontaktirao i smatrao ih je svojim poznanicima. A što se tiče političara, zabavljača, sportskih zvijezda i ostale "estrade", njih je svakodnevno gledao na televiziji, znao je za mnoge detalje iz njihovih života (pa i onog intimnog dijela), tako da mu se činilo da ih sve poznaje odlično, gotovo kao bliske prijatelje, tim više što se s njima moglo komunicirati izravno preko videozida u raznim informativnim i zabavnim emisijama (premda su sugovornici u toj komunikaciji zapravo bili avatari tih osoba – njihovi reprezentanti u virtualnom svijetu koji su se "replicirali" po potrebi – čega bi ljudi postajali svjesni tek na trenutke kad bi se na kanalu videokomentara pojavila glasina kako neka od estradnih zvijezda u realnom svijetu uopće ne izgleda tako kako izgleda na interaktivnoj televiziji).

No one davne 2051. X je imao sasvim različito mišljenje. Ne samo o toj stvari, već i o gomili drugih koje su mu se sve do par trenutaka činile sasvim normalnima. A te su godine, krajem petoga i početkom šestog decenija 21. stoljeća, bile godine velikih previranja i promjena na planetarnoj sceni. Bilo je to vrijeme gradnje Gibraltarske brane, najvećeg građevinskog pothvata u povijesti čovječanstva, koji je gradove na mediteranskoj obali spasio od općeg potopa uzrokovanog otapanjem ledenih kappa zbog globalnog zatopljenja – svi drugi gradovi uz obalu bili su prepušteni svojoj sudbini osim nekoliko najvećih, poput New Yorka, Los Angelesa, Tokija, Bombaya, Shanghaia, Sidneyja, Buenos Airesa, Rio de Janeira i Lagosa, koji su također spašeni izgradnjom sistema brana. U to je vrijeme bio završen i veliki projekt reorganizacije sustava urbanih centara – svi manji gradovi i naselja bili su sravnjeni sa zemljom, a stanovništvo preseljeno u najbliže urbano područje (obično se radilo o megalopolisima s desecima milijuna stanovnika), čime su uz ostalo povećane i površine obradivog zemljišta koje je predano na upravljanje kontinentalnim agrokorporacijama. U to je doba reformirana i Organizacija Ujedinjenih naroda, koja se pretvorila u pravu Svjetsku vladu zadobivši ključnu političku ulogu na globalnoj razini. Preduvjet za tu reformu bio je, dakako, temeljit preobražaj svjetskog geopolitičkog sustava, što je provedeno postupno, tokom gotovo dva desetljeća, pri čemu su sve preostale granice između negdašnjih političkih Unija i Zajednica bile izbrisane, a svijet upravno podijeljen na šest kontinenata i na kontinenalne urbane centre koji su nazvani "gradovima".

Sve je to bilo moguće ostvariti zahvaljujući naporima članova Kuće mudrosti, organizacije koja se predstavljala kao okupljalište najvećih umova ljudskog roda, najeminentnijih znanstvenika i humanista koji su suočeni s katastrofalnom situacijom u koju je zapala ljudska civilizacija (zagađenje zraka, vode i tla, globalno zatopljenje, otapanje ledenih kapa i podizanje razine mora i oceana, porast intenziteta UV zračenja na površini Zemlje, nestajanje šumske vegetacije i širenje pustinje, itd. itd.) odlučili poduzeti odlučnu akciju. Osnovna ideja koju je ta organizacija počela propovijedati, a nešto kasnije i provoditi u praksi bila je: potpuno jedinstvo ljudskog roda, što je podrazumijevalo ukidanje rasnih, nacionalnih, ideoloških, vjerskih, kulturnih, jezičnih i bilo kakvih drugih razlika među ljudima i konačno ujedinjenje čovječanstva u svjetsku zajednicu, jer je samo zajedničkim snagama i uz angažiranje svih raspoloživih ljudskih i materijalnih resursa moguće izbjeći propast ljudske civilizacije i konačni nestanak ljudske vrste. Svoju akciju ta je organizacija provodila pod parolom Svijet je moja zemlja – Znanost je moja vjera, koja je kasnije postala njezin moto i neka vrst pozdrava njezinih članova (radi se o izreci slavnog znanstvenika iz 17. st. kojeg su zajedno s još nekim drugim slavnim imenima iz povijesti znanosti članovi Kuće smatrali svojim pretečom i slavili na svojim okupljanjima, premda su se istovremeno smatrali i nastavljačima jedne druge drevne tradicije, koja je po njihovom uvjerenju vukla korijene još iz biblijskih vremena).

Može se reći da su ideje Kuće mudrosti naišle na jednodušno prihvaćanje širom svijeta. Malobrojni nezadovoljnici bili su ušutkani onog trenutka kad je akcija počela donositi prve rezultate, premda valja naglasiti da je sudbina planeta Zemlje još uvijek upitna, s obzirom na to da je njezina devastacija samo donekle usporena, a ne i zaustavljena. Kuća mudrosti tako je učvrstila svoju poziciju i stekla ogroman politički utjecaj. Proširila je svoje djelovanje na sva područja svijeta (odnosno na sve svjetske gradove), pa je tako uspostavljena mreža Kontinentalnih i Gradskih kuća kao savjetodavnih tijela pridruženih organima izvršne vlasti, dok je najviše upravno tijelo organizacije prozvano "Vrhovna kuća Slobodno čovječanstvo" i pridruženo Svjetskoj vladi.

Na reforme koje su inicirali članovi Kuće mudrosti X je gledao blagonaklono, pomalo se i oduševljavao njihovim idealima, no njegov zaboravljeni i u sjećanju ponovno uskrsnuli drug (čije je ime napokon uspio dozvati u pamćenje), nije baš dijelio to oduševljenje. X se sjetio mnogobrojnih polemika s M.-om oko raznih poteza gradskih vlasti iz vremena dok su bili maturanti i studenti (da, nekada davno X je čak i studirao, no još uvijek se nije mogao sjetiti kako se naposljetku ipak našao u skladištu). Na kraju je ipak prešao na M.-ovu "stranu", a razlog za to bila je upravo ona bodljikava žica. Jednog su dana naime počela prisilna preseljenja ljudi iz jednog dijela grada u drugi – neke iz centralnih dijelova selili su na periferiju, dok su neke s periferije selili u centralne dijelove. To je doduše bilo vrijeme općeg kaosa izazvanog doseljavanjem ljudi iz manjih gradova i naselja koji su se u to doba nestajali s lica zemlje (premda su golemi neboderi sa stotinjak katova i kilometarski duge zgradurine nicali svuda uokolo nevjerojatnom brzinom), tako da bi se sve to možda i moglo shvatiti i prihvatiti, da oko centralnih dijelova Grada ubrzo nisu niknule te bodljikave žice koje su pomno počeli nadgledati policajci i policijski agenti u civilu. Gradske su vlasti objašnjavale da su posebne mjere zaštite određenih kvartova vrijedile i prije (neki su kvartovi uistinu i prije bili okruženi žicom i pod stražom) i da se sada u pogledu sigurnosti na javnim mjestima uvodi stanovit red i organizacija.

No ograde su počele stvarati brojne probleme, premda je život bio organiziran tako da uopće ne bude potrebe da građani iz ograđenog dijela grada izlaze van ili da oni iz vanjskog dijela ulaze unutra. Tako su se recimo i studentski dom u kojemu je X stanovao i fakultet koji je pohađao nalazili unutar žice, no problem je bio što mu je roditeljski dom u kojem je živio sve do odlaska na fakultet ostao vani. X se sjećao kako bi odlazeći u posjet roditeljima obično upao u strahovitu gužvu na nekoj od malobrojnih "kapija" koje su povezivale odvojene dijelove grada, tako da je morao čekati satima. Te su gužve izazvale brojne prosvjede građana, osobito studenata, a M. je kao odvažan čovjek, dobar govornik i inače osoba puna ideja i uvijek spremna na akciju, postao jedan od vođa studentskog prosvjeda. X je, naravno, također učestvovao u tim prosvjedima u kojima se zahtijevalo bezuvjetno rušenje ograda koje razdvajaju grad, no sve se to nekako razvodnilo u roku od samo nekoliko dana – prosvjednika je svakim danom bivalo sve manje i manje, da bi onih nekoliko stotina koliko ih se skupilo na jednom gradskom trgu zadnjeg dana prosvjeda policija pokupila u svoja vozila i odvezla u zatvor. X je primijetio da su neki od okupljenih uspjeli pobjeći i bio je uvjeren da je i njegov drug među njima.

Ta epizoda s odvođenjem u zatvor predstavljala je kraj one zagubljene niti koja je povezivala sjećanja na njegovu istinsku prošlost i X-u se činilo da nakon toga dolazi scena u kojoj mu kao gotovom srednjoškolcu koji je upravo položio ispit zrelosti nude dobro plaćeni posao u skladištu, koji on, dakako, s oduševljenjem prihvaća. I otada sve postaje normalno.

U tom se trenutku X ponovno u mislima vratio u sadašnjost. U nevjerici se ogledao oko sebe. Zar je to moguće? Sanjam li? što se to događa?... Odakle taj prekid, diskontinuitet u mome pamćenju? Kako je moguće da do jednog trenutka poznaješ čovjeka družiš se s njim, vidaš ga svakodnevno, a onda on odjednom nestane i iz tvoga života i iz tvojih sjećanja? Zašto je nestao? Kako se našao među teroristima? Tko je prepravljao fotografije i videozapise iz moje osobne arhive? Tko je to prepravio moju osobnu povijest i zašto? Uhvatila ga je drhtavica i držala sve vrijeme dok je iz sjećanja pokušavao izvući još koji detalj zaboravljene prošlosti.

Onda se sjetio svoga djetinjstva i mnogih njegovih "zaboravljenih" pojedinosti, odrastanja u malom roditeljskom stanu u golemoj zgradi na periferiji Grada, i M.-a koji mu je bio vršnjak i živio u stanu nekoliko katova iznad njegova. Zajedno su išli u vrtić, pohađali su isti razred osnovne, a poslije i srednje škole, trenirali u istom sportskom klubu, zajedno odlazili na zabave i cijelo se djetinjstvo i mladost nekako držali zajedno. Tek su im se nakon upisa na fakultet životni putovi razdvojili – M. je imao više smisla za društvene, a X za prirodne znanosti, pa su upisali različite fakultete. No i nakon toga nalazili su se vrlo često.

Po karakteru bili su posve suprotni tipovi, X je bio introvertiran, šutljiv i povučen, a M. ekstrovertiran, vrlo komunikativan, pomalo i nametljiv, pa su se zgodno nadopunjavali, premda bi često zbog toga dolazilo do nesporazuma. X se sjetio epizode kad ga je M., koji se uvijek previše brinuo za prijateljevo samopouzdanje, puno više nego se to X-u sviđalo, nagovorio da umjesto njega nastupi u prvoj postavi nogometne reprezentacije njihove srednje škole (koja se zvala Sloboda-Jednakost-Bratstvo) u utakmici sa reprezentacijom srednje škole Novi humanizam. X, koji ni inače nije bio neki sportski tip, a pogotovo ne zaljubljenik u nogomet, ipak je prihvatio tu mogućnost, najviše zbog jedne djevojke u koju se zagledao u to doba, a za koju je bio uvjeren da će doći promatrati utakmicu. No desila se grozna nesreća; jedan od "novih humanista", mrcina od skoro dva metra i stotinjak kila, bezobzirno ga je skršio pri jednom prodoru, tako da je X bio iznesen s terena s prijelomom potkoljenice i podljevom ispod oka, te je završio u bolničkom krevetu. M. se hvatao za glavu, ispričavao

se bezbroj puta i posjećivao ga u bolnici svakog dana (srećom su tada već bile poznate tehnike brzog zarastanja kostiju, tako da je X mogao normalno hodati već nakon tjedan-dva).

X se ponovno vratio u sadašnjost, na trenutak malo bolje raspoložen. Ta zgodna epizoda iz zaboravljene prošlosti čak mu je izmamila smiješak na lice. No još je uvijek bio u šoku. Bezbrojna pitanja i dalje su mu odzvanjala u glavi – Sanjam li sve ovo? Kako se ovakvo što moglo dogoditi? Zašto? Kada? Tko?...

Nije bio svjestan koliko je dugo bio zaokupljen nevjerojatnim spoznajama o svojoj prošlosti, prije no što mu je pažnju privukla slika koja se pojavila na videozidu. Započela je naime "središnja informativna emisija" Gradske interaktivne televizije. Glavna vijest bila je o akcijama jedinica pod zapovjedništvom združenog stožera Svjetske Unije u borbi protiv terorista. Reporteri su s lica mjesta javljali o opsežnoj akciji kojom su u podzemne hodnike što su ih teroristi iskopali u dubinama Amazonske prašume (premda se o nekim dubinama zapravo nije ni moglo govoriti, jer su od te nekadašnje prašume ostali samo izolirani otoci od po svega par hiljada ili najviše par desetaka hiljada kvadratnih kilometara šume usred suhe savane koja se polako pretvarala u pustinju) upumpane ogromne količine bojnih otrova. Vojni zapovjednici davali su optimističke izjave kako se nadaju da će roboti koje su upravo poslali da pretraže one hodnike ubrzo iz podzemlja izvući trupla mnogih terorističkih kolovođa za kojima se intenzivno traga već decenijima.

No odmah zatim emitirana je udarna vijest kako je utvrđeno da su hodnici potpuno prazni i kako tamo nije pronađen nijedan jedini mrtvi terorist. Potom je uslijedilo očitio nervozno uključivanje na razne lokacije diljem svijeta – u zgradu sjedišta Združenog stožera armije Svjetske Unije, u zgradu Svjetske vlade, a svoje su izjave dali i čelnici mnogih europskih institucija. Svima je postavljeno jedno te isto pitanje – Kako to da bezbrojne antiterorističke akcije snaga Svjetske Unije ne daju nikakve rezultate i da nakon nekoliko desetljeća neprestanog angažmana vojno-policijskih trupa, kao i snaga za obavještajnu djelatnost i elektroničko-kibernetičku zaštitu, terorističke skupine još uvijek prijete svjetskom poretku i sigurnosti?

Politički i vojni čelnici (točnije njihovi avatari) obično su se preznojavali pred očima javnosti, nastojeći istaći neke uspjehe u toj borbi, pri čemu su obično napuhavali i neke sasvim beznačajne događaje. No neki su puni bijesa udarali šakama o stol i obećavali da će te podzemne štakore sve odreda potamaniti već u sljedećoj akciji.

Zatim je uslijedila (naravno, virtualna) konferencija za novinstvo vrhovnog komesara za borbu protiv terorizma Svjetske Unije. Pljuštala su slična novinarska pitanja: Kako to da ni najnovija akcija njegovih snaga nije uspjela? Kako to da su teroristi još uvjek sposobni jačati i širiti svoje podzemne mreže po svim gradovima svijeta (čak i u njihovim zatvorenim dijelovima) i u njih uplitati sve više i više ljudi? Kako to da mogu upadati u programe raznih interaktivnih televizija, osobito onih službenih, kao i drugih, manje važnih elektroničkih medija i širiti svoju propagandu, izazivati sumnju u temeljne društvene vrijednosti osobito među pripadnicima osnovne klase i poticati ih na nerad i nered? Kako to da uspijevaju u akcijama uništavanja virtualnog svijeta, u kojima mnoga kibernetička bića, avatari posebice, gube velike dijelove svoga identiteta, a to onda rezultira i ozbiljnim psihičkim problemima njihovih nosilaca u realnom svijetu? Kako su uspjeli onesposobiti sustav Svjetske banke, pri čemu se prije nešto manje od godinu dana financijska kriza iz virtualnog svijeta prelila i u realni?

Komesar se također preznojavao, pokušavao se nekako snaći i izvući no nije bio previše uvjerljiv. Na koncu je jedan novinar vrlo odrješito postavio pitanje – Je li istina da vođa jedne od terorističkih frakcija ima nadnaravne sposobnosti? Novinar je htio još nešto dodati, no hitro mu je oduzeta riječ, a u konferencijskoj je dvorani na trenutak nastalo komešanje. X je bio siguran da su drznika jednostavno izbacili iz kanala. Na takvu nebulozu komesar, jasno, nije imao nikakvog komentara.

X pomisli kako se tako dugo i uporno odupiranje terorista svim naporima tolikih vojnih i policijskih snaga zaista može protumačiti jedino njihovim nadnaravnim sposobnostima. I sam je naime čuo glasine kako je vođa jedne od njihovih frakcija, poznat pod nadimkom Papa, neobično vidovit čovjek koji na neki neobjašnjiv način uspijeva saznati najstrože čuvane planove o pokretima antiterorističkih jedinica i njihovim akcijama (bilo je jasno da ni najgenijalniji informatički stručnjak ne bi mogao doći do tih podataka, jer su se planovi akcija donosili na realnim sastancima čelnika Združenog stožera armije Svjetske Unije, a prenosili u zapečaćenim omotnicama) koje onda priopćava terorističkim komandantima. Pričalo se također o njegovoj sposobnosti da u trenu prevaljuje velike udaljenosti (recimo da se u jednom trenutku nalazi negdje u Amazonskoj prašumi, a već u sljedećem trenutku u podzemnim kanalima nekog od svjetskih gradova gdje su se okupljali pripadnici njegove terorističke frakcije), kao i sposobnost da se istovremeno nađe na dva različita mjesta (recimo da je istovremeno i u Amazonskoj prašumi i u onim podzemnim kanalima), štoviše

jedna je informativna agencija nedavno objavila nevjerojatnu priču (kasnije je ta priča proglašenu terorističkom dezinformacijom, agencija je ugašena po hitnom postupku, a direktor i nekolicina novinara, a čini se i svjedoka koji su tobože prisustvovali događaju, bili su uhapšeni i suđeni zbog uznemiravanje građana i terorističke propagande) kako se taj neobični starac tajnovito pojavio na prozoru negdašnjih papinskih odaja (veza s njegovim nadimkom očito nije slučajna) u Rimu, s kojega su se u staro doba tadašnji poglavari Katoličke crkve obraćali javnosti, te pokretima ruke, vertikalnim i horizontalnim, pozdravljao turiste i slučajne namjernike na Trgu Svjetske Republike (ranije poznatom kao Vatikanski trg sv. Petra), da bi isto tako tajnovito nestao trenutak prije nego su pristigli policajci i specijalci, policijski i vojni, zasuli prozor plotunima iz svega raspoživog oružja (što je izazvalo znatna oštećenja na starodrevnim fasadama, kao i u unutrašnjosti zgrade Muzeja praznovjerja i vjerskog fanatizma).

X-u su se, dakako, sve te priče činile fantastičnima, no nakon onoga što je spoznao o sebi samome bio je sposoban vjerovati u bilo kakvo čudo.

U tom trenutku nastadoše smetnje u televizijskom programu (informativna emisija nastavljena je vijestima koje su se odnosile na lokalnu zajednicu) i na videozidu se ponovno pojavi onaj lik od jučer, njegov zaboravljeni drug iz mladosti, a danas očito glasnogovornik teroristâ. Užurbano je počeo čitati proglas:

"Draga braćo i sestre, dragi prijatelji, ovo je proglas Pokreta za oslobođenje.

Vrhovna kuća Slobodno čovječanstvo, što je sasvim neprikladan naziv, prikladnije bi bilo da se zove Pokoreno čovječanstvo, iskoristila je svoj utjecaj i političku moć, ali i neka druga sredstva, da cijeli ljudski rod podvrgne svojoj vladavini. Svjetski, kontinentalni i gradski parlamenti, kao i tijela izvršne i sudske vlasti samo su marionete u njihovoj ruci koje daju privid legitimiteta za odluke koje se ne donose po redovnoj demokratskoj proceduri. Budite svjesni da šačica nedodirljivih upravlja cijelim planetom po svojoj volji i odlučuje u vaše ime.

Zbog vlastitih interesa, a ne, kako to oni vole reći, zbog situacije u kojoj se čovječanstvo našlo, podijelili su društvo na klase koje uopće ne komuniciraju, i sve ih, a onu najnižu napose, upregnuli u jaram robovskog rada kakav je nepoznat u ljudskoj povijesti. Zahvaljujući raznim narkoticima i psihoaktivnim tvarima koje stavljaju u hranu i piće oni vas čine sretnima i zadovoljnima. Ako misle da je to potrebno ne prezaju ni od toga da vam pomoću raznih tehnika izbrišu ili modificiraju pamćenje, a ako taj postupak ne uspije onda vas jednostavno likvidiraju, bez ikakve krivnje i suda. Oni su vam dali iluziju lijepog i ugodnog života, ali su vam oduzeli slobodnu volju, dostojanstvo, vjeru i ljudskost i pretvorili vas u organske strojeve.

Dragi prijatelji, probudite se. Upravo ste vidjeli da najnovija akcija armije Svjetske Unije nije dala nikakve rezultate. Budite sigurni da neće ni one buduće, a neće ih više ni biti mnogo. Jer naše vrijeme upravo dolazi.

Pridružite nam se da bismo zajedno srušili sve ograde i bedeme, te uspostavili humano i pravedno društvo."

Zatim su ponovno nastale smetnje, a onda se na videozidu pojavio poznati voditelj Gradske interaktivne televizije. Na licu nije uspijevao sakriti zaprepaštenje što je uljezu bilo omogućeno tako mnogo medijskih sekundi i to još u udarnom terminu. Bilo je očito da se radilo o velikoj i dobro pripremljenoj terorističkoj akciji, s obzirom na to da raniji upadi nikada nisu trajali duže od nekoliko trenutaka. Voditelj se na brzinu se ispričao zbog, kako je rekao, "sumanutog pamfleta" a onda najavio specijalnu emisiju u kojoj će se vodeći ljudi Grada obratiti javnosti povodom svih tih dezinformacija koje su "uzbunile sve poštene građane".

X naglo osjeti poriv da upadne u program i kaže tom uštogljenom idiotu da je sve što je rečeno u onoj poruci istina, no odmah je shvatio kakva bi to bila glupost. Za manje od minute policijski bi mu specijalci upali u stan... A njegovu reakciju ionako nitko ne bi primijetio.

X se onda sjetio starih vremena kad se virtualnom svijetu (za koji se tada upotrebljavala i riječ internet) moglo pristupati bez ikakvih zapreka i ograničenja, kad si tamo mogao reći odnosno napisati sve što misliš i čuti ili pročitati sve što je itko tamo rekao ili napisao. Sada pak osnovna klasa može pristupati virtualnom svijetu samo preko interaktivne televizije, pri čemu te intervencije nitko drugi ne može ni vidjeti ni čuti osim voditelja i producenata u televizijskom studiju. Dakako politička je elita imala tobože uvjerljive argumente – da je virtualni svijet ionako prenapučen, s obzirom na to da se tamo, uza sve intelektualne i medijske, odvija i većina poslovnih aktivnosti i da informatička infrastruktura jednostavno ne bi mogla izdržati bilo kakav dodatni pritisak, no X više nije u to vjerovao. Ako je sve to funkcioniralo prije pedeset ili možda čak sto godina, onda sigurno može i sada.

X je još neko vrijeme proveo zaokupljen svojim izgubljenim i ponovno nađenim sjećanjima, a onda je obratio pažnju na najavljenu specijalnu emisiju koja je upravo počela. U njoj su emisiji gostovali najviši predstavnici gradske vlasti zajedno s dva člana Gradske kuće Srebrni sumrak. Voditelj je najprije ponovio formulaciju o "sumanutom pamfletu" koji je "uzbunio sve poštene građane", i napomenuo da je lice s videozida poznati terorist i kriminalac za kojim se traga već godinama. Onda je jedan od one dvojice, uglađen starac

koji je vjerojatno prevalio osamdesetu, demantirao sve one "insinuacije" vezane uz Vrhovnu kuću Slobodno čovječanstvo, kao i uz mrežu Kontinentalnih i Gradskih kuća. Nekoliko puta je ponovio poznatu tvrdnju da su Kuće, kao udruženja stručnjaka i znanstvenika na raznim područjima, savjetodavna tijela koja pružaju podršku organima izvršne vlasti, i da u svojim rukama niti imaju kakvu vlast, niti im je ona potrebna. Naglasio je da je za upravljanje tako složenim sustavima kao što je svjetska zajednica ili gradska komuna pomoć stručnjaka nužna, i hineći povrijeđenost zbog toga što ljudi tobože misle da je pripadnost Kući privilegij, a ne težak teret, zaključio kako bi rado prepustio svoje mjesto nekom drugom i posvetio se uzgoju cvijeća u domu umirovljenikâ kad bi znao da je itko u ovome gradu sposoban da ga zamijeni. Zatim je započeo priču o složenosti obrazovnog sustava i problemu nedostatka stručnog kadra (dakako, zaboravljajući spomenuti da se prilika za školovanje pruža samo rijetkima), te napomenuo da u ekspertnom timu kojim upravlja ima mnogo vrsnih stručnjaka, no da će se tek u idućih nekoliko godina iskristalizirati ime koje će biti proglašeno njegovim nasljednikom. Još je dodao da se, premda je prevalio osamdesetu, osjeća se izvrsno i da je uvjeren da će dobrobiti Grada i cijelog čovječanstva posvetiti još cijelo jedno svoje desetljeće.

Zatim je pažnja posvećena tvrdnji o narkoticima i psihoaktivnim tvarima u hrani. Riječ je preuzeo čelni biotehnolog iz Centralne gradske kuhinje te naglasio da se u hranu koja se isporučuje građanima uistinu stavljaju neki medikamenti, ali samo oni koji sprečavaju razne zarazne bolesti i infekcije, o čemu se odlučuje u sektoru javnog zdravstva. Nikakvih drugih nepoželjnih tvari u hrani nema, a svatko može odnijeti hranu ili energetske napitke na analizu nepristranog laboratorija i dobiti rezultate. A ako ni njima ne vjeruje neka hranu spravlja sam – uskliknuo je na kraju, prešutjevši, dakako, činjenicu da se osnovni prehrambeni artikli, bilo sirovi, bilo pripremljeni, nigdje drugdje ne mogu nabaviti – ni u prodajnim centrima (gdje se od hrane prodaju samo razne slastice i dodaci jelima) ni kod proizvođača – kontinentalnih agrokombinata koji svoje proizvode isporučuju isključivo centralnim gradskim kuhinjama, kao i činjenicu da gradski stanovi nisu opremljeni nikakvim uređajima za pripremu hrane.

Ta se rasprava otegnula sve do kasno u noć. X ju je vrlo slabo pratio, puno je više bio zaokupljen svojim starim drugom, sjećanjima koja su mu još uvijek odnekud navirala u svijest i razmišljanjem o onoj tajnoj organizaciji koja se naziva Pokretom za oslobođenje. Naposljetku je zaspao u svojoj fotelji.

Kad je sutra ujutro stigao na posao zatekao je obavijest da se zajedno sa svim ostalim zaposlenicima uputi u konferencijsku salu. Bila je to velika prostorija za sastanke, druženja i veće skupove, s mnoštvom konferencijskih videozidova uz koje su bili postavljeni stolovi sa stolicama, te jednim golemim videozidom (onim glavnim) visokim nekoliko metara, na "čelu" sale. Prostorija se brzo punila ljudima (sve su to bili njegovi kolege s posla), a točno u osam sati na glavnom se videozidu pojavio generalni direktor kompanije. Spomenuo je terorističku akciju od jučer i osvrnuo se na tvrdnju o robovskom radu radnika u poduzećima i njihovu iskorištavanju od strane nekih tobožnjih centara moći. Počeo je objašnjavati kako je rad najveća ljudska vrijednost, oko koje je organiziran cijeli čovjekov život, i kako se ni u slučaju njegove firme, a ni svih ostalih, ne radi ni o kakvom iskorištavanju, već o zajedničkom naporu jedne skupine ljudi na dobrobit njih samih, lokalne zajednice i cijelog čovječanstva. Spomenuo je velike građevinske pothvate od prije nekoliko decenija i upitao se – što bi ostalo od čovječanstva da nije bilo toga požrtvovnog i iscrpljujućeg rada naših predaka i nas samih? Zatim je nastavio – Zar nismo svjesni da ne radimo ni za koga drugoga nego za sebe i svoju djecu... Naglo je zastao kao u nekoj nedoumici, pa se onda ispravio – Odnosno za budućnost, nas i generacija koje dolaze. Spominjanje nekakve naše djece bilo je dakako neumjesno. Premda su mnogi ljudi imali djecu, gotovo nitko, a posebice ne pripadnici osnovne klase, nije na nju obraćao nikakvu pažnju. Institucija braka odavno je bila zaboravljena, a djeca koja bi se rađala iz neke slučajne veze, već bi nakon nekoliko dana bila oduzeta majkama i smještena u gradske odgojno-obrazovne institucije, gdje su stjecala sva znanja i vještine potrebne za uspješnu profesionalnu karijeru. No s obzirom na to da je u zadnje vrijeme usavršena tehnika masovne proizvodnje ljudskog podmlatka sa svim potrebnim svojstvima u specijaliziranim biokemijskim laboratorijima, već se razmišljalo o zabrani bilo kakve prirodne reprodukcije ljudskih bića.

X uopće nije pratio direktorovo izlaganje, bavio se vlastitim mislima i povremeno zijevao kad bi mu se direktorova priča učinila dosadnom. Doduše onaj lapsus s djecom podsjetio ga je na vlastito odrastanje uz roditelje i na osjećaj topline obiteljskog doma koji mu je također bio izbrisan iz pamćenja.

Osjećao je kajanje što se nikada, poslije onoga prijeloma u svom životu, više nije ni sjetio svojih roditelja, a kamoli pomislio da im se javi. No, možda se i ne bi toliko kajao da je znao kako je tokom svih tih godina gradska informativna služba uredno stvarala privid njihove komunikacije šaljući na videozid njegova roditeljskog doma, a kasnije i doma umirovljenika u koji su mu roditelji

bili smješteni (i tu proveli svega nekoliko mjeseci), razne "njegove" poruke, pozdrave, čestitke, a napose isprike što nikako ne uspijeva pronaći vremena da posjeti svoju mamu i tatu.

Kad je direktor završio, na videozidu su se nenadano pojavile najnovije vijesti Gradske interaktivne televizije. Vijest dana odnosila se na sinoćnju policijsku akciju u kojoj je otkriveno jedno leglo terorista u spletu podzemnih kanala u nedalekoj četvrti. Nekoliko je terorista bilo ubijeno u obračunu s policajcima, dok ih je desetak bilo uhapšeno. Reporter je sa zadovoljstvom konstatirao da je uhapšen i onaj teroristički glasnogovornik koji je prošle večeri nakon upada u program pročitao "odvratni pamflet", dok je u pozadini bila prikazana slika njegova privođenja u policijsko vozilo.

Ta vijest, a pogotovo slika prijatelja koji ulazi u policijsko vozilo, zaledila je X-a. Zurio je u videozid neko vrijeme u nevjerici. Srce mu se steglo. Znao je da teroriste ubijaju odmah na licu mjesta ili ih radi medijskog efekta prikažu zarobljene na televiziji i onda pogube neposredno nakon reportaže. Bilo je sigurno da je njegov prijatelj već pretvoren u dim u gradskoj spalionici otpada, koja je bila posljednja postaja ne samo za društveni otpad već i za sve poštene građane bilo koje klase.

No tu je ipak postojala jedna iznimka, i mnogi bi se, skupa s X-om, sigurno iznenadili kad bi znali da se zemni ostaci umrlih članovi Kuće polažu u raskošne mauzoleje smještene u podzemlju Zabranjenog grada, uz razne ceremonije i rituale, te da se njihova imena štuju i spominju na raznim njihovim svetkovinama. Također bi se svi oni začudili kad bi znali da se najviši članovi Kuće uopće i ne bave znanošću, nego prakticiraju drevne rituale koji su se nekada označavali terminom "crna magija", pri čemu dolaze u kontakt s mnogim bićima "astralnog svijeta", napose s bićem koje nazivaju Veliki učitelj mudrosti (i smatraju ga svojim utemeljiteljem i inspiratorom), a koje im usprkos mnogim molbama, ipak ne može pomoći da iskorijene tu "terorističku gamad", jer je, kako im je to biće jednom samo priznalo, onom čovjeku poznatom pod nadimkom Papa "dana veća moć". Dakako da je to priznanje izazvalo pravu konsternaciju među članstvom Kuće, dotle da su neki zahtijevali temeljitu reviziju svih tajnih učenja svoje organizacije, dok su drugi opet bili izričito protiv toga da se išta mijenja, što je sve izazvalo mnoge sukobe i potrese unutar Kuće, koji i dalje traju.

No, da je sve to i znao, X-a to ne bi nimalo dotaknulo. Bio je potpuno zaokupljen slikama iz jedne davne i ipak sretne mladosti koje su mu promicale kroz svijest. Osjetio je da mu naviru suze. Pokrio je lice rukama. Kolega za istim stolom primijetio je da se s njim nešto događa i začuđeno ga je promatrao. No

to je čudno ponašanje primijetio i jedan od šefova. Prije nego je X došao k sebi, taj je naglo ustao sa stolice i izašao iz dvorane. X nije bio svjestan šefova izlaska, no i da je bio i da je znao za njegov razlog, vjerojatno ga to ne bi uopće uzbudilo. Osjećao se potpuno ispražnjenim, bezvoljnim, posve mu je bilo svejedno hoće li sutra, ili za nekoliko sati, ili za nekoliko minuta biti mrtav ili ne.

"Program" u konferencijskoj dvorani ubrzo je završio i zaposlenici su se počeli vraćati na radna mjesta. Na izlasku iz dvorane X-a je dočekao onaj šef i naložio mu da se po završetku rada javi u njegovu sobu. X-u se taj nalog uopće nije učinio čudnim, zapravo jedva je shvatio što se od njega traži i jedva je na to obratio pažnju. Samo je davno usvojena rutina spriječila da nalog ne bude zagubljen u vakuumu njegove potresene svijesti.

Taj mu se radni dan činio dugim poput godine. Tupo je buljio u komandnu ploču potpuno odsutan i više ga je puta kolega s drugog kraja skladišta alofonom upozoravao da se kod njega događa nešto neobično. X-u se u tim trenucima činilo da ga netko budi iz snova.

Naposljetku je došao i kraj radnog vremena. Kratki pisak alofona označio je da je gotovo s poslom za taj dan. X se istog trena uputio prema šefovu uredu. Zakucao je na vrata...

Nitko ga poslije više nikada nije vidio. Niti je itko na tu sitnicu uopće obratio pažnju.

Povratak

I.

Planina svisoka
zamišljeno gleda
u vodoskoke radosti moje
nad jezerom i Gradom –
Kamengradom…
Na tvrđavskim vratima,
pod zvonom zavjetnim,
majka čeka utonuće
u zahvale molitvene.
čovjek na suhozidu
nalik je na oca moga,
koji se počeo kameniti
onoga dana
kad zapjevah o pobjedama,
u kojima ćemo se
do nogu poraziti…

II.

Sunce žrtveni oganj pali
od mirisnih trava i lovora, uspomena…
Umoran od vremena i daljine,
na potoku lijenom,
možda još jučer rijeka života bijaše,
perem krvave haljine
zabranjenog djetinjstva…

III.

Mlijekom mjesečine iz besanih noći,
ljubav moja i ja,
zapisujemo pjesmu
o nađenoj kćeri i sinu
u izgubljenim zavičajima,
da bi velika moćna riječ
napokon ubila ono malo smisla
kog tražilo se u velikom bijegu
po blještavilu svjetskih pustinja…

IV.

Vrijeme je da lađa Odisejeva
potone u mirnu luku spasa,
a putnici u vjeri spasiteljnoj
ponovno rođeni budu
za život vječni budućega vijeka
i putovanja neslućena...

Zagreb, Zadar, Imotski, ljeto 1990.

Posječeni trubaduri

*

Pjesnik s Petricom
druga za galge Potepuhu traži
po Opatovini punoj cvijeća
i izgubljenih ljubavi,
nestalih u očaju
i besanim mučninama
od cujza i lošeg vina;
da legende o njima nije
za čim bi žalile riječi,
ako bratovština skitničarska
Potepuhu ne nađe druga
za samoće na vješalima dnevnim,
pod kojima odmara druzba
umornih trubadura...

**

Traged jedan,
s usudom gnoma,
(možda je jednom sanak kratki
o ljubavi, slobodi i sreći
u Prokrusta genetičara
pogubnoj postelji snio,
prije negoli,
od Petrrice,
puntara i harlekina,
pri zadnjem ponoćnom susretu na Krvavom mostu,
izmoli gitaru promuklu, staru...)
na dan Hanuka-svetkovine,
glasom promrzla slavuja,
pjeva svoju podoknicu tihu
o ljubavi, slobodi i sreći,
za društvo s klupe

do nogu konjanika-kralja,
prvokrunjenika...
Osam je novčića nejake nade
u raspukloj kutiji od gitare –
premalo za njegovo dnevno praznovanje...
Ako nas ostavi same,
čija li će nas snažiti vjera
i tko će Tomislavu, Gradu i Domaji
promrzlim glasom slavuja,
(kom uginula je ljubovca),
opjevavati san o ljubavi, slobodi i sreći,
tolikih posječenih trubadura...

***

Ni to mlado tijelo,
što kraj njega sjedi,
zamamno i bijelo,
oteti se ne će
otkosu hitrom oštroga ocila;
čim crn se mačak slutnje
na Zdencu života pred zoru nađe,
(čuti sve čudne priče o sebi i sreći koju priječi),
kamo god da pogled padne
i misao se djene,
za skitnikom pojure tamne sjene,
a glas iz dubine noći krene:

- Nema mene, nema mene...
Nudim ti samo uspomene... -

Noć duga je,
maestru sviraču, muzi i pjesmi zajedničkoj
hladno je...
(Poneki je život
kao pasji urlik na mjesec,
pred strahom od krezubog ujeda mrzle tame.)

Tišina je ipak glazba,
jedina i prava,
za prevelike jade
beskućnika barda...

****

Cirkusanti dosad neviđeni
doći će u arenu,
predstaviti točke nove,
ali sve će uzaludno biti;
glavni će junaci umrijet na trapezu
u istoj ljubavi vratolomnoj.
Tragedija se izbjeći mogla,
da bilo je srca za promrzla trageda il' barda
i ljubavi neizmjerne za djevojku iz kvarta,
što sjedila je kraj njega na suncu jesenskom;
čekala da, odnekud opet, nabujaju sokovi života
i spase je iz priče o potopu strasnom,
o kojoj će, sred ustrgnutog cvijeća,
raspjevan Petrica, obješen Potepuh s vješala za svakog
i zbor posječenih trubadura
pjevati svoju već davno naučenu pjesmu:
- Nema mene... Nema mene...
Nudim ti samo uspomene... -

Zagreb, studeni, prosinac, 2008.

Ivane Krstitelju

Nisi ti trska
koju vjetar njiše,
ne nosiš mekušaste haljine
dok boraviš u gorama
hraneći se
divljim medom i skakavcima.

Nisi ti trska
koju vjetar njiše,
ne nosiš mekušaste haljine
dok govoriš o sjekiri
položenoj na korijen,
o vijači koja će odvojiti
pšenicu od pljeve.

Pokazuješ onoga koji dolazi
u ime Gospodnje,
ti, njegov glas,
umanjuješ se.

Kao prorok
ti stalno nosiš
glavu u torbi,
kad istinu
koja se ne smije čuti
govoriš moćnicima.

Ti nisi trska,
ne nosiš mekušaste haljine
Ti si stijena
kojoj se vrh gubi
u visinama.

Stjepan TOMIĆ

Recepcija Škarićeva prijevoda Biblije (1856. – 1861.)

Zaljubljen u prevođenje

Ivan Matej Škarić (1793. – 1871.) po vlastitoj tvrdnji u Bibliju se zaljubio već za bogoslovskih dana. Nije ni čudo, jer je u tom predmetu bio vrlo uspješan, i to toliko da mu je rektor bečkoga Bogoslovskog fakulteta Jakob Frint (1766. – 1834.), inače čuveni austrijski teolog prosvjetiteljskih vremena, a potom i biskup u St. Pöltenu (1827.), na nagovor vatikanskoga nuncija predložio da prevede Bibliju na svoj materinski jezik, što je Škarić nakon kraćeg razmišljanja i prihvatio zatraživši da mu se omogući adekvatno biblijsko obrazovanje. Po svemu se čini da se za prevođenje pripremao do 1828. godine i onda punih 28 godina prevodio. Prevođenje ga je toliko obuzelo da je (1836.) napustio i profesorski posao na zadarskoj bogosloviji, a poznata je događovština kako je u sobi imao neku ptičicu koja se zbog nedostatka zraka onesvijestila pa se Škarić tek tada dosjetio da bi sobu morao prozračiti.

Ta zgoda, dakako, miriše na legendu, ali postoji još niz detalja vezanih uz Škarićevo ime koji su vjerojatno dijelom i plod razigrane mašte, pa je danas poteže razlučiti stvarnost od fikcije. Takve su npr. priče o tome kako je u mladosti morao na poljske radove, gdje kopajući motikom nije uspio iskopati svoju nadnicu od gazde, pa se, odbacivši motiku i pobjegavši od kuće, prihvatio posla gradskoga sluge i to – kud će suza neg' na oko – baš u sjemeništu, gdje su poglavari i profesori u tom sluzi ipak otkrili izniman dar za učenje, a potom je, brzo svladavši cijelo gimnazijsko gradivo, otišao u bogosloviju, a da bi se sve što ljepše uklopilo u legendarnost, usprkos svim zakašnjenjima sa školovanjem, za svećenika je zaređen točno tri mjeseca nakon 24. rođendana, odnosno kanonske dobi.

Škarić je svoj prevodilački posao završio 1855. godine i odmah se dao na novi, lakši, ali ipak potežak: tiskanje. Po svemu sudeći bio je vrlo prodoran i snalažljiv, jer je uspio izboriti niz carskih povlastica, bez kojih bi vjerojatno i njegovo djelo ostalo rukopisnim ostvarenjem.

Prvu zagrebačku vijest o Škarićevoj namjeri da tiska prijevod Biblije objavile su Gajeve *Narodne novine*. U jednoj kratkoj notici doslovce stoji:

Kako upravo sada iz jednog privatnog pisma dobivenog iz Zadra doznajemo, naumio je učeni gospodin kanonik i namjestnik arcibiskupov u Zadru Ivan Škarić, svoj odavno obavljeni prevod Svetog pisma na hervatskom jeziku na svjetlo izdati, za što je ovih danas otišo u Beč, gdjeno se isto djelo u c.k. tiskarni tiska.[1]

Novinar potom napominje kako Škarić, koji se još uvijek nalazi u Beču, na povratku iz glavnoga grada neće ići direktno kući u Zadar nego će skrenuti do Zagreba kako bi i u njemu našao što više pretplatnika za svoju Bibliju, kao što je to bio slučaj i u Senju, gdje je, nakon vatrenog i domoljubnog zalaganja i nagovaranja senjskoga biskupa Mirka Ožegovića, uspio ugovoriti prodaju čak stotine primjeraka, od kojih je sam biskup za sebe rezervirao petnaest (tj. čak 180 knjiga). Eh, kliče novinar, kad bi nas bar sve pogodila sreća da slijedimo Ožegovićev primjer, ili makar da to učine svi hrvatski nadbiskupi, biskupi, kanonici, župnici i redovnici u svim krajevima "Slavonije, Hrvatske, Dalmacije, Istre, Bosne i Dubrovnika", te dodaje:

Ovaj prevod Sv. pisma nije samo puki prevod po primjeru drugih dojakošnjih prevodah, već je ujedno točno sravnjivanje s pratekstom hebrejskim, kojemu je gosp. prevoditelj podpunoma vješt, a veću stranu djela zauzimaju također potanka učena razjašnjivanja, koja uprav djelo zanimivim ali i ogromnim čine.

Nepoznati kroničar dodaje i jedan vrlo značajan podatak, naime da je Sveta stolica ne samo pohvalila, nego i odobrila Škarićev prijevod, što je značilo da može biti prihvaćen na cijelom području hrvatskoga jezika.

Zanimljivo je istaći da u trenutku početka svoga tiskarskoga pothvata Škarić već ima šezdeset i tri godine, što je starost vrijedna poštovanja, posebno ako se ima na umu nužnost brojnih putovanja u onodobnim prometnim uvjetima; posao će završiti u svojoj šezdeset i devetoj, a umrijeti deset godina kasnije. U Beč je vjerojatno putovao najprije brodom, pa možda kočijom i na kraju željeznicom. U svakom slučaju do Zagreba je mogao doprijeti samo kočijom; Željeznička pruga Zidani Most – Sisak bit će završena tek šest godina kasnije (1862). Npr. kad je Strossmayer kanio u Beč, prvo se morao od Đakova do Broda na Savi voziti kočijom, potom bi plovio brodom do Siska, a onda opet kočijom preko Zagreba do Graza i dalje. Zagreb je u to vrijeme u prometnom pogledu bio prilična provincija, za razliku od Zadra koji je morskim putem bio povezan s cijelim svijetom.

[1] Usp. *Narodne novine*, broj 170 od 24. VII. 1856.

Novinar *Narodnih novina* istakao je i ono što je tada u Zagrebu bilo od velikog interesa, čak i na vjerskom tlu, a to je pitanje pravopisa, s kojim je usko vezan i sâm jezik:

Što se jezika i pravopisa tiče, pristao je g.prevoditelj u najnovie vrieme sasvim k novomu načinu pisanja. Osim njekih malih iznimakah, koje će čitatelji iz oznanjenja (što ćemo ga sutra priobćiti) sami razabrati. Nu koje izvanrednosti g.prevoditelj takodjer izostavit neće biti protivan, ako se od veće strane pisacah i predbrojnikah želje protivno izjavi.[2]

Možda će se upravo zbog takvih tvrdnji o Škarićevom pristanku na novi način pravopisa, što se u Zagrebu automatski povezivalo i sa štokavskom ijekavštinom, kao i njegovoj otvorenosti prema prijedlozima zagrebačke kulturne javnosti, i roditi "zagrebačka očekivanja" zbog kojih će doći do gotovo šokantnog iznenađenja i prilično strastvenoga otpora kad se pojave prve tiskane stranice.

Škarićevo usmeno obećanje da će prihvatiti sve ispravne prijedloge dobrih (i zagrebačkih) pisaca, sigurno je ne samo ublažilo nego i ušutkalo negativno raspoloženje koje se javilo nakon što su sutradan *Narodne novine* donijele njegovo "oznanjenje". Šime Balenović, tada bogoslov druge studijske godine, zapisat će, no tek dvije godine kasnije, svoje tadašnje raspoloženje:

Željno smo očekivali prve svezke ovoga djela nadajući se da će prečastni gospodin uvažiti molbe i savjete svojih sunarodnikah. No sada se žalosni uvjerismo da su nam želje i nade ostale s te strane jalove. Onaj isti jezik, kojim je g.prevodilac izdao svoje žoznanjenje' nalazimo i u njegovu prievodu i u njegovih punovažnih primjetbah. Gospodin pisac izvinjuje se da je on kao Dalmatinac hotio svoje djelo najvećma namieniti svomu dalmatinskomu rodu pa se stoga i poslužio izključivo njegovim narečjem.[3]

Da bi se što bolje vidjelo o kakvom je problemu riječ, Škarićev oglas ovdje ću djelomično predočiti, jezično i pravopisno:

Za odgovoriti na nagovaranje koje bi doli podpisanomu od više pričastnih kipah učinjeno, i za uložiti svoju tkojumudrago podobnost na korist prisvete Vire, on je posli 28 godišć nepristajnoga nastojanja i truda doveo k svrhi prinesenje sviuh knjigah staroga i novoga zakona u hrvatski jezik, nakitivši ga s' prikladnim iztumačenjem. Polag ovoga, prvi put u slavjanskom jeziku posve svršenoga dila, stavljen-je ne samo hrvatski doli jošće svaki drugi slavjanski puk pod ovim obzirom upored s' drugima mudrovižbanima narodima Europe.

U složenju ove oprave dolije podpisani imao svejer za smirak duhovnu korist ne samo svitovničkih i redovničkih crkovnjakah doli jošće svakoga krstjanina, budući da svete knjige daju svakomu čoviku tkojegamudrago reda, stanja, spola i dobe nevarave uprave za pravedno i sveto življenje.

Pridstavivši dakle on svakoj prinesenoj knjigi opovidivo pridslovje on-ju-je izbistrio i s' povidjenjem pridavnih običajnostih, i sa svim onim opomenam koje-je on našao prikladnije i koristnije za steći onu svrhu, koju biaše odmah iz početka namislio.

Potom Škarić iznosi kako je prevođenje težak posao i to na jezik na kojemu još nema prijevoda Biblije (?),[4] ali još je teže takvo djelo tiskati, posebno njemu, jer potrošio je mnogo vremena i novaca, a htio bi da izdanje bude dostojno knjige nad knjigama, pa poziva na što brojniju pretplatu i u nastavku kaže:

"Za-da dakle ovo dilo, tojest sveto pismo u hervatski jezik prineseno, i s'opomenam, izbistrenjem i najvridnijim i prikladnijim tumačenjem nakitjeno, izajde na svitlost, zabiližuju-se slideći uviti pridbrojenja...[5]

Na prvi pogled upada u oči autorov potpis ispod "uvita": *Ivo-Matij Škarić*. Na latinskom njegovo ime glasi Joannes Mathaeus, na talijanskom Giovanni Matteo ili skraćeno Giammateo, što je u hrvatskom jezičnom sustavu redovito Ivan Matej, ili Ivo Mate i slično. Nikako Matij. Vjerojatno ga je Škarić preuzeo iz Vukova prijevoda Novoga zavjeta, koji je također imao na svome stolu.

Ali ni to nije sve glede njegova imena i prezimena. Škarići se i danas, kao i nekad, prezivaju Škarić, tj. početni im je konzonant „š„. Međutim, talijanizirani oblik njihova prezimena glasi: *Skarich, Scarić ili Scarich*. I tu počinju neobičnosti. Novine u sjevernoj Hrvatskoj pisale su *Škarić*, ali odmah poslije velikih polemika 1858. godine u cjelokupnom se tisku više ne piše Škarić nego *Skarić*. Ali priča time nije dovršena. Objavljujući nekrolog, talijanska *La Dalmazia cattolica* piše da je umro *Giammateo Škarić, preposito capitolare della Basilica metropolitana di Zara*. U cijelom tekstu dosljedno je proveden oblik Škarić. Međutim, na kraju, na sljedećoj stranici, otisnuta je pjesmica na latinskom posvećena "Joanni Mattheo *Scarich*". Štoviše, u novom broju Škarićeva je rodbina javno zahvalila svima koji su došli na ispraćaj, s potpisom: *I nipoti: Don Matteo Scarić, Tommaso Scarić, Matteo Scarić; i pronipoti: Vincenzo Scarić,*

[2] Usp. *Narodne novine*, isto.
[3] Usp. *Zagrebački katolički list* (dalje u tekstu – ZKL) 1858., br. 10.
[4] Neobična tvrdnja, jer je Škarić na stolu imao Katančićev cjeloviti prijevod Biblije a, čini se, ni Kašićeva mu rukopisna baština nije bila potpuno izvan ruke.
[5] Usp. *Narodne novine*, broj 171. od 25. VII. 1856. godine.

Matteo Scarić. Očito je ime Matej bilo omiljeno u porodici. No, jesmo li time riješili dileme? Hrvatski je Škarić, latinski Scarich, a talijanski Scarić. Ipak ostaje zagonetno zašto su sjevernohrvatske novine pisale Skarić? Ostaje činjenica da cijela ta zavrzlama s imenom i prezimenom upućuje na autorovo određeno nesnalaženje u *stvarima nacije, jezika i jezičnih pravila*.

U svakom slučaju, Škarićevo "oznanjenje" svojim će jezikom izazvati dosta nezadovoljstva u cijeloj sjevernoj Hrvatskoj, ali zbog osjetljivosti *Knjige* nije se odmah išlo s kritikama u javnost, osim ponekih primjedbi u *Nevenu*, nego su sve kritike usmeno prenosili samomu Škariću. O tome svjedoče svi polemički zapisi: od onih koje je pisao Ivan Črnčić pa do onih koje su pisali đakovački poznavatelji jezika.

Škarićevo oznanjenje u potpunosti je, osim *Narodnih novina,* objavio i *Zagrebački katolički list*.[6] Nejasno je, međutim, zašto je jedinom tadašnjem katoličkom listu na tlu hrvatskoga jezika trebalo više od dvadeset dana razmišljanja o tome hoće li ili neće oglas objaviti. Naime, parade oko Haulikova primanja kardinalskoga bireta iz ruke samoga cara i kralja Franje Josipa, te rasprava o tome je li zagrebački biskup Dmitar (što su prenijele i "NN"), koji se također okitio kardinalskim purpurom, postao stožernikom još dok je bio u Zagrebu, kao i diskusija o nemoćničkoj zakladi, ili osvrti Račkoga, u dva nastavka, na knjigu *Paberci po novijoj cerkvenoj književnosti*, nikako nisu valjan razlog za to otezanje, koje je moglo biti shvaćeno i kao oblik odbijanja ili podcjenjivanja djela. Nažalost, kako će se vidjeti iz kasnijih godišta, i jedno i drugo bilo je itekako prisutno u *Katoličkom listu*.

Iskustva mnogih Hrvata sa zagrebačkom kritikom devetnaestoga stoljeća bila su prilično negativna, zbog neprestanoga traženja dlake u jajetu. Poznat je, na primjer, slučaj Grge Martića, koji je, bojeći se zagrebačke kritike, samo desetak godina kasnije (1876.) pisao svome prijatelju Vilimu Korajcu:

Ako zadru zvedljivi Zagrebočani s kritikom ili s kritikarijom, nadam se da ćeš ih znati odgonetnuti jer si u tom vješt i valjan.

Još oštrije i podrugljivije izrazit će se, četrdesetak godina kasnije (1921.), branitelj Vlašićeva *Evanđelistara*:

Ne bi pak bilo pravo vele se ljutiti na priređivače: jer nije njima bilo lako ne obazrijeti se na prigovore ranketivijeh nekih ropotarah iz Zagreba, kojijem je i tako bilo preveć i ovo što su priređivači učinili bez obzira na njihov kajkavski areopag.[7]

No vratimo se našoj temi. *Katolički list* te je godine (1856.) o Škarićevu radu donio još samo jednu jedinu noticu:

Prije nekoliko danah došao je u Zagreb prečastni g. Ivan Mat. Škarić, kanonik zadarski i poznati jurve (već) našim čitateljem prevoditelj cieloga sv.pisma na jezik ilirski. Upravo u poslu izdavanja ovoga svoga prievoda svratio je rečeni prečastni gospodin ovamo, da svom velikom, dugotrajnom i težkim trudom pripravljenom poduzetju zadobije potrebitu zaštitu i podporu. Duhovničtvu nadbiskupije zagrebačke preporučit će se njegovo djelo putem običnih okružnicah. S toga samo u kratko opet preporučujemo ovo izdavanje učestvovanju i njegi svih onih, kojim su mile sv. knjige i narodna besjeda.[8]

Prve informacije

Škarićevo prevođenje Biblije već je od samih početaka bilo poznato široj hrvatskoj javnosti. Ipak, u tiskanim medijima prvi put je ta vijest osvanula u zadarskoj *Gazzetti* (1841., br.63), gdje se veli da je prečasni gospodin Ivan Matej Škarić, bivši profesor Svetoga pisma Staroga i Novoga zavjeta i istočnih jezika, naumio izdati na *ilirskom jeziku* (u to vrijeme ilirsko ime još nije bilo zabranjeno) cijelo Sveto pismo u 18 knjiga. Prijevod će biti popraćen vrlo opsežnim i stručnim komentarima.

Nadalje, zadarski nadbiskup Josip Franko dvaput je Škariću pisao iz Neuhausa u Češkoj da ga osokoli i potakne na taj posao. Prečasni gospodin Ivan Mischiatti, kanonik i kaptolski vikar u Dubrovniku, također je pisao Škariću i poticao ga da dovrši svoj prijevod. Mischiatto je pročitao neke dijelove prijevoda i ocijenio ih kao vrlo dobre. Kardinal Fransoni, prefekt Propagande, vidjevši prve sveske Škarićeva rukopisa, izrazio je želju da djelo bude što prije tiskano. Čak je bio voljan pomoći i besplatno je Škariću ponudio Propagandinu štampariju.[9] I Gajeva je *Danica*[10] zabilježila je tu činjenicu, nagovarajući Škarića da prihvati novi pravopis.

U prve informacije možemo ubrojiti i Sundečićevo pisanje iz 1855., kao i reakciju iz *Slovenskog prijatela* iste godine, što je prenio i *Katolički list*.[11] *Slo-*

[6] Usp. ZKL-1856., br. 33.

[7] Usp. J. FUĆAK: *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, Zagreb 1975., str. 304.
[8] Usp. ZKL-1856., br. 43.
[9] Usp. J. ŽUPIĆ: *Ivan Matija Škarić* (diplomska radnja na KBF-u u Zagrebu).
[10] Usp. *Danica*-1842., br. 52.
[11] Usp. ZKL-1955., br. 33.

venski prijatel je pisao kako će uskoro izaći prijevod Biblije za sve Slovence, *"a ne kao kod Hrvata koji su još uvijek dijalektalno podijeljeni"*. Drugim riječima, i prije izlaska iz štampe znalo se da Škarićeva Biblija neće biti za sve hrvatske vjernike, nego samo za jedan dio.

Osvrt u Nevenu

I dok je hrvatsko duhovništvo javno šutjelo o naumljenom izdavanju Biblije, književni krugovi ipak nisu ostali šutljivi i ravnodušni. Prvi nešto širi i kritičniji osvrt na Škarićev oglas, ali i prijevod, pojavio se u književnom časopisu *Neven*[12] iz pera Vinka Pacela,[13] koji je najprije zabugario kako je žalosno što se Južni Slaveni, u 1200 godina od krštenja, nisu pobrinuli za valjan prijevod Biblije na narodni jezik, te misli da je tome uzrok uporaba staroslavenskoga jezika u službi Božjoj, i to ne samo u Južnoj, nego i u Sjevernoj Hrvatskoj. Pacel veli da je pod utjecajem "tuđinske zlobe" staroslavenski tako iskvaren da ga narod više nije mogao razumjeti, čime očito aludira na Propagandino usvajanje rusifikacije u 17. stoljeću, upravo kad su Bartol Kašić (1640.), a potom i Stjepan Rusić (1750.) prevodili Sv. pismo na hrvatski. Spominje i Katančićev prijevod, te veli da nije bio prihvaćen jer je Katančić doslovce prenosio latinski red riječi, čime se sukobio s duhom hrvatskoga jezika, a uz to je bio tiskan i pravopisom koji je bio u upotrebi samo u Slavoniji.

Iskreno smo se dakle obradovali – veli on dalje – *kad nam je stigao glas da je g. kanonik Ivo Matija Škarić, zadarski kanonik, Sv.pismo na naš jezik preveo. No pročitav njegovo "oznanjenje" radost nam se znatno umanji, a još više nestade kad nam dodje rukuh i izgled novoga prievoda.*

Pacel se očito, kao i još neki (recimo Črnčić) u Rijeci i okolici, uspio dočepati Škarićeva rukopisa, i pročitavši vjerojatno jedan njegov dio zaključio:

Dvoje je što nadu valjanoga prievoda Biblije pobi: tvar ili materija i lik ili forma, tj. jezik i način pisanja. Da je g.pisac djelo svoje prije 50 godinah izdao, velike bi bio možebit pohvale stekao; nu sliep bi morao biti ako bi hotio nijekati da hrvatski jezik od onda nije napredovao, a napredka toga neima u djelu g. Škarića gotovo

[12] Usp. *Neven*-1856., br. 10.

[13] Vinko Pacel (1828. – 1869.), rodom Karlovčanin, radio je kao nastavnik na riječkoj gimnaziji (1851. – 1862.), potom na varaždinskoj (1862. – 1867.); pred smrt bijaše ravnateljem zagrebačke realke (1867. – 1869.). Uređivao je jedini književni časopis (*Neven*) iz vremena apsolutizma. Kraće vrijeme bio je pristaša Kurelčeve filološke škole. Napisao je nekoliko rasprava iz morfologije hrvatskih glagola te objavio knjige: *Slovnica hrvatskog ili srpskog jezika* (Zagreb 1860.), *Naše nazivlje u prirodoslovnih naukah* (Rijeka 1853.), *Oblici književe hrvaštine* (Karlovac 1868.) i *Logika* (Zagreb 1868.).

ni traga, on bo upotrebljava rieči onakve i onako kao što to činjahu pisci ne posve vješti narodnomu jeziku i za koje dan danas nitko više i nemari.

Tijekom 1856. godine bio je to jedini javni kritički glas o Škarićevom jeziku, za koji Pacel misli da podsjeća na poneke starije danas zaboravljene pisce koji nisu bili "posve vješti narodnom jeziku". Opaska je bila prilično oštra, ali kako je bila jedina, lako je zanemarena.

Kuloarska protivljenja

Škarić je prevođenje dovršio 1855. godine, tiskanje prijevoda javnosti obznanio u srpnju 1856. godine, no – kako smo već spomenuli – odmah po dovršetku prevođenja već se znalo da ta Biblija neće biti za sve hrvatske vjernike nego samo za jedan dio.[14] Očito su zainteresirani ljudi, ne samo u Dalmaciji, nego i oni između Rijeke i Trsta (Črnčić je npr. bogosloviju završio u Gorici), još i prije javne objave bili kako-tako upoznati s njegovim prijevodom, kad su ga mogli etiketirati dijalektalnim. Nažalost, raditi nešto takvo sredinom 19. stoljeća, kad je na mnogim hrvatskim stranama brujala ideja da se jedan narod mora okupiti oko jedinstvenog jezika, bio je ne samo riskantan nego i, gotovo bi se unaprijed moglo reći, promašen posao, koji će izazvati senzacionalan odjek u negativnom kontekstu.

I mada se pune dvije godine, od oglašavanja pa do pojavljivanja prvih tiskanih araka, u hrvatskoj pisanoj javnosti nije čula ni riječ o Škariću, ipak se može reći da je sve to vrijeme njegovo djelo bilo i te kako prisutno, izazivajući, posebno na hrvatskom sjeveru, različite, uglavnom negativne reakcije.

Razloge te prisutnosti nije teško odgonetnuti. S jedne strane prijevod Biblije dovoljno je velik i intrigantan događaj, a s druge i sâm je Škarić nakon dovršetka prijevoda dao da mu se Biblija učisto prepiše u sedam primjeraka – tako hoće legenda, no vjerojatno su pojedini dijelovi bili više puta prepisivani – pa su tako rukopisi, vjerojatno manjih cjelina, kolali po Hrvatskoj.

Uostalom, i on sâm poslao je na nekoliko adresa dijelove prijevoda želeći čuti mišljenje ljudi koje je cijenio (tko zna koga su sve pitali za mišljenje, ili kome su se sve tim rukopisom hvalili). U "oznanjenju" veli da je njihovim prosudbama *bio ukripljen s' potvrdjenjem od strane sviuh onih koji proštiše oli cile sklope oli različita poglavja ove njegove oprave*, tj. na tiskanje se formalno ipak odlučio tek

[14] Usp. ZKL-1855.,br.33.

nakon povoljnih kritika, mada je prevođenju i prišao s namjerom da prijevod bude objavljen, o čemu se javno govorilo i pisalo još i 1842. godine.

Mnogi su se digli protiv njegova neobičnog jezika. O tome svjedoči zapis Ivana Črnčića[15] u *Jadranskoj vili* (1858.), gdje odgovarajući na kritiku Andre Stazića između ostaloga veli:

Ja sam svjetovao g. Škarića i ne jedan put. Najprvo u Gorici g. 1856. pred vele učenim gos. professorom K. cielu uru ga moljah, da svoja liepa i učena tumačenja obuče u bolji i pravilniji jezik; nagovarah ga, dokazivah mu kako najbolje mogah. Za onu pravdu zna 80 bogoslovac. Drugoč sam išao k njemu god. 1858., te se opet onako namučih: ni tretji put ništa mi nije koristio. Što mi bješe jošće učiniti? I njeku gospodu sam prosio da ga nagovaraju.

Slično je zapisao i nepoznati slavonski svećenik u svom dopisu iz 1858. godine, gdje reče da Škarića već dvije godine mole da popravi svoj rukopis odnosno barem onaj još netiskani dio.[16] Ne treba sumnjati da je sličnih akcija bilo i iz Zagreba, jer su sve akcije iz Zagreba i Đakova bile prilično koordinirane.

Za svoje životno djelo Škarić je od prijatelja pobrao dosta pohvala, a za kritike očito nije previše mario smatrajući ih, vjerojatno s pravom, dijelom plodom srcâ punih zavisti, a dijelom pak izljevom kritici ionako sklonih mladih ljudi. Činjenica je da su ga, osim Đakovčana, uglavnom kritizirali mladi ljudi: Ivan Črnčić imao je tada dvadeset i četiri godine (tek je zaređen), Šime Balenović[17] tek dvadeset i jednu, a koje je dobi kritičar Fr. M. (možda Franjo Mance?), teško je reći. Jedini nešto stariji kritičari bili su vjerojatno Đakovčani. Objektivno, da bi dovršio svoj posao, a u njega se računao i tisak, Škarić je morao začepiti uši na kritiku, morao ju je obezvređivati, jer bi u protivnom malaksao pa vjerojatno ne bi ni dovršio ono što je započeo.

[15] Ivan Črnčić (1830. – 1897.) rodio se u Polju na Krku, gimnaziju pohađao u Rijeci i Senju, bogoslovske studije završio u Gorici, zaređen 1856. godine, kad je nastavio studij u Beču, gdje je 1861. stekao doktorat iz teologije i odmah postao tajnikom krčkoga biskupa I. J. Vitezića. Na želju J. J. Strossmayera 1862. imenovan je za svetojeronimskog kanonika kao nasljednik F. Račkog u Rimu, gdje je ostao do smrti. Vrlo se mnogo bavio povijesnim temama, ali i slavistikom. Jedan je od prvih i najuspješnijih čitača Bašćanske ploče. Svoje jezične poglede oblikovao je pod utjecajem svoga gimnazijskoga nastavnika Frana Kurelca, te Franca Miklošiča, kojega je slušao u Beču. Pisao je dosta teškim, nejasnim stilom slično kao i Kurelac. Škarićev prijevod kritizirao je slijedeći Kurelčeva prevladana jezična stanovišta.

[16] Usp. ZKL-1858., br. 24.

[17] Šime Balenović (1835. – 1872.), Ličanin iz kraja koji je dao četvoricu Starčevića (svećenika Šimu i tri političara), svećenik zagrebačke nadbiskupije, gimnaziju i teologiju završio u Zagrebu, zaređen 1859. godine, suradnik (od 1854.) i urednik (1867. – 1872.) *Katoličkog lista*. Bavio se prevođenjem, egzegezom, liturgikom, te općedruštvenom i posebno jezičnom problematikom. U svoje vrijeme bio je među svećenstvom neosporno najbolji poznavatelj štokavskog dijelekta, a sve se čini da je bio i pokretač kritike Škarićeva prijevoda (vjerojatno ipak s jačim zaledem). Umro prilično mlad. Možda mu je najveća zasluga sudjelovanje u kodifikaciji hrvatske teološke terminologije.

Treba, svakako, imati na umu i činjenicu da je objava tiskanja Biblije sigurno potakla na akciju i neka zlobna srca, te da se pod plaštem jezične brige kod nekih skrivala i, vjerojatno nesvjesna, namjera da miniraju cijeli projekt, pa je stoga i Škarićeva upornost u vlastitom djelu, a samim tim, nažalost, i u vlastitom jeziku, bila potpuno opravdana.

Iskustva s ranijim hrvatskim prijevodima Biblije govore da su napadi na njihovo tiskanje uvijek bili ne samo snažni nego i prikriveni brigom za Božje stado. Tako je Kašićev prijevod svjetlo dana ugledao tek 1999. godine, Rusićev još čami u policama, a Katančićev je tiskan jedanaest godina nakon njegove smrti, navodni Ivekovićev je spaljen, Čebušnikov je sasječen u početku, a Sovićev je morao pričekati bolja vremena. Kašićevom prijevodu usprotivila se Propaganda, Rusićevom nadbiskup Karaman, Katančićevom vjerojatno nestašica novca, Ivekovićevom nezainteresiranost mađaronskog nadbiskupa Mihalovića i njegova istog takvog Kaptola, Čebušnikov je sasjekao mladi profesor biblikuma Antun Sović, a njegov sveučilišni profesor Stjepan Ivšić.

Crkva s vidnikom

No prije nego što nastavimo s recepcijom, zavirimo malo i u svakodnevicu da saznamo u kakva se vremena odlučilo roditi to nebesko dijete. Zagreb je kao i Zadar nadbiskupija, u Zagrebu izlazi jedini crkveni list na hrvatskom jeziku. Pojavom hrvatskog narodnog preporoda Zagreb polako postaje kulturnim središtem svih Hrvata, no da se to i dogodi trebat će još godinâ. Politička je situacija relativno mirna. Upravo tada Dalmacijom šetaju dvojica baruna, ministar unutrašnjih poslova Alexander Bach i carski namjesnik general Lazar Mamula (NN 184-191).

Neki češki Nijemac napisao knjigu *Aus Dalmatien* gdje veli: *Zadar grad sadašnjosti, Dubrovnik prošlosti, a Split budućnosti. Zadrom gospodari Niemac, Splitom Talijan, a Dubrovnikom Slovin.* U Križevcima umro vladika Gabrijel Smičiklas, a u Zagrebu Haulik je, postavši kardinalom, pričestio 200 djece u župi sv. Marije. Stoos i Novotny ispjevaše mu nove ode.

U Bosni je situacija drugačija. U Sarajevu je na brzinu podignuta crkvica sv. Ante (NN 181), ali bez zvonika. Ima samo, kako vele novinari, *vidnik*, nešto kao dimnjak na krovu, i u njemu zvono. No i taj "dimnjak" strahovito smeta Turcima, kako ih imenuju *Narodne novine*, pa je vlast morala postaviti stražu da bijesna svjetina ne bi učinila štogod naopako. Upravo zbog svjetine zvono nikada i ne zvoni. Čak se ne udara ni u ploču.

Novine izvješćuju i da se već tri godine gradi crkva u Kreševu. Ljudi na leđima donose iz polja kamenje, bogumilske stećke. One velike nosi i po osamdesetak muškaraca. Na mnogim ima natpisâ ili urezanih križeva, konjâ, kopalja, obrnutih mjeseci, a na jednom stoji: *Ovdi leži Christo Ostoja.* Ispod toga stećka nađena je i lubanja.

Ukratko, u Bosni zbog velikih skupoća vlada priličan mir. Turci više nisu toliko narogušeni na kršćane, dopuštaju gradnju crkava, ali nikako ne mogu progutati zvonike, a još manje zvonjavu zvona. Čak se i neke fratre poštedjelo. Naime, trojica plehanskih fratara, braneći svoje živote od napada jednoga hodže, ubiše napadača. Odmah su uhapšeni. Jedan je umro u zatvoru, a drugu dvojicu osudiše na smrt vješanjem. Ipak, ne objesiše ih, jer je hodžina udovica pristala da ih otkupe za 500 cekina (NN 201).

Unatoč teškoćama koje je donosio Bachov apsolutizam, hrvatska se teološka literatura ubrzano razvija. Haulik 1849. godine naređuje izdavanje teološkoga lista pa se hrvatski naprosto moralo pisati. Preporoditeljske ideje o književnom jeziku prihvaća i ban Jelačić, te naređuje izdavanje jedinstvenoga štokavskoga katekizma za sve škole u banskoj Hrvatskoj. Sastavio ga je župnik Nikola Havliček (1855.), ujednačivši teološku terminologiju; na stranicama "KL-a" raspravlja se i o stvaranju filozofske. Ubrzo (1856.) i Đakovčanin Mato Topalović izdaje udžbenik iz biblijske povijesti. Franjo Rački iz Beča prenosi najnovija filozofiska i teološka razmišljanja (ginterijanizam), Stjepan Ilijašević piše i tiska prvu hrvatsku metodiku vjeronaučne nastave (1850.), Vilim Švelec prevodi Jirsikovu *Popularnu dogmatiku* (1852.), a Pavao Stoos tiska svoje nove kompozicije (1858.) crkvenih pjesama.

U takvoj relativno poletnoj teološkoj situaciji kao glas s neba slijeće vijest da je novi prijevod dovršen, te da ide u tisak. Tko ne bi bio oduševljen i tko se ne bi nadao da je i to djelo na liniji koja se pokazuje prodornom i produktivnom! Tko se ne bi radovao da napokon i hrvatski narod dobiva ono što drugi odavno već imaju!

Nažalost, jezični problem pokazao se (pre)tvrdim orahom. I to ne samo na relaciji Sjever-Jug nego i u samoj zagrebačkoj nadbiskupiji, čiji je kler bio dijalektalno podijeljen i gdje se rogoborilo protiv štokavštine kao "vlaškog" jezika, kojim se uništava naš lijepi "horvatski", tj. kajkavski. Jedan od najtežih problema, koji npr. Haulik nikada nije uspio prevladati, pa stoga nikada nije upotrijebio sintagmu hrvatski jezik, bila je hrvatska razdijeljenost. Ime Hrvat i Hrvatska u to vrijeme kod mnogih ima tek regionalno značenje, a ravnopravni su mu termini slavonski, dalmatinski, istarski, bosanski, dubrovački itd., ali ne i srpski. Kao nekakvo nadnacionalno ime preporoditelji su ponudili ilirsko, a kad

je na turski zahtjev (1843.) ono bilo zabranjeno, umjesto hrvatskog nametnulo se jugoslavensko ime, za koje Srbi nisu htjeli ni čuti. Čudna vremena!

I Škarić je na neki način "ratovao" s imenom i vlastitog naroda i vlastitog jezika. Za svoj jezik prihvatio je "posebno" ime; koje nije bilo ni ilirsko, ni hrvatsko nego "slavjansko-dalmatinsko", što je ideja koju je predlagao autonomaš Nikola Tommaseo, a usvojila državna vlast, uz koju se kler nažalost prilično lijepio, pa je već to upućivalo na skakanje u kulturološki ćorsokak. Nesnalaženje u imenu vlastitoga jezika možda je na neki način bio jedan od uzroka zbog kojih će ne samo odbiti da prihvati jezik koji je 1856. godine zahtijevala sjevernohrvatska javnost, nego u konačnici i višestoljetni razvoj toga jezika i njegove, posebno vjerske, prevodilačke produkcije. I dok je takav postupak još i oprostiv lingvistički ipak slabije obrazovanom teologu Škariću, kako ga minorizirati i previđati u djelu čuvenog lingvista i gramatičara Tome Maretića, koji je četrdesetak godina nakon Škarića svoju *Gramatiku hrvatskog ili srpskog jezika* sastavio isključivo na temelju djela Vuka Karadžića, zanijekavši cjelokupnu hrvatsku književnost, što mu je Jagić s pravom odmah i spočitnuo. Hrvatski su meridijani i paralele katkad doista mimo svijeta!

Reakcija iz Zagreba

Tek što su se pojavili prvi sveščići, koje je Škarić u svojoj težnji za jezičnom originalnosti, ali i izgubljenosti, nazivao *lepenkama* (jer ih je trebalo još slijepiti u knjigu), započeli su prigovori pa i napadi, koji su iz dana u dan bivali sve žešći. I više nisu kao dotad bili izricani samo usmeno, bilo direktno njemu, bilo pak preko posrednika, nego preko javnih glasila. I dolazili su iz novoga centra i, za hrvatske prilike sasvim prirodno, pomislilo se da su to Zagrepčani zavidni Zadranima ili – kako se onda govorilo – Horvati Dalmatincima. Da je Škariću, i ne samo njemu, nešto takvo moglo najprije pasti na pamet, donekle je bilo logično, jer se već dva desetljeća vodila jezična polemika između Zagreba i Zadra, u kojoj se Zadar predstavljao braniteljem hrvatstva i najčišćega hrvatskoga jezika, nasuprot jezičnim avanturistima u Zagrebu, koji su iz političkih razloga forsirali nekakav *umjetni* jezik, što ga sami zagrebački kajkavci, kao pravi Horvati, nazivahu vlaškim.

Prije stotinu pedesetak godina duhovi su bili osjetno agresivniji, a reakcije oštrije i u negativnom i u pozitivnom smislu. Tako je Škarićeva najava prijevoda bila ne samo pozitivno nego i srdačno, odnosno oduševljeno dočekana u cijeloj monarhiji, katkad srdačnije kod onih koji hrvatski nisu znali ni prosloviti, ali u tome nisu nimalo zaostajali ni naše gore listovi.

Šime Balenović, tada bogoslov četvrte godine, u svom prvom javljanju[18] spominje kako se među pretplatnicima nalaze imena šezdesetsedmorice biskupa (katoličkih, grkokatoličkih i pravoslavnih), te da među njima prednjače biskupi iz Ugarske. I to nije se upisivalo samo na po jedan primjerak. Rekorder je bio Strossmayer sa trideset kompleta (360 knjiga), Ožegović se zapisao za petnaest, Haulik deset, Godeassi pet itd. Od biskupâ nehrvatskoga govornoga područja istakao se ostrogonski kardinal Scitovsky s narudžbom od dvanaest kompleta, trnavski biskup Moyses, prvi urednik *Katoličkog lista*, sa šest, potom pšemislovski četiri, čanadski, đurski, gorički i tršćanski sa po tri itd. Škarić je uspio vrlo brzo osigurati onih potrebnih tisuću narudžbi i mogao je zadovoljno krenuti u dovršenje posla. Balenović pak dalje ističe:

K tomu je mnogo preč. gospode kanonikah, prem neznaju našega jezika, ipak predplatilo a njekoliko njih i na više iztisaka rečenoga djela samo da tim liepim činom zasvjedoče svoju privrženost i naklonost prama našoj knjizi. Ovo je za nas vrlo ugodan dokaz da su žice medjusobne ljubavi, štono se bjehu neugodnimi okolnostmi medju ova dva naroda razložile, počele opet skladnim i milozvučnim zamnievati glasom. Ruka ruku pere, a obraz obadvie.[19]

Škariću je na ruku išla i vlast odlukom da Bibliju može po carevini distribuirati poštom i to besplatno. Tisuće sitnica složile su se da čovjeku uljepšaju ne samo dan i posao, nego i sav život jer mu je njegov posao i sačinjavao život. A onda ta javna kritika raspojasane mladeži!

Možda je upravo zbog toga ponešto pretjeranog pozitivnog naboja stvorenog prije izlaska djela djelomice i uslijedio onako razočaravjući doček i kritički otpor. Možda? Tko zna što se sve skrivalo ispod žita? Bilo je to, uostalom, i vrijeme kad su se salijevali temelji i jezično jedinstvene hrvatske teologije pa je možda i to bio razlog što je i minimalno odmicanje od nekoga zamišljenoga pravca bilo doživljavano kao miniranje cijeloga projetka, tj. i teološkog ujedinjenja hrvatskog naroda. Škarićev je jezik u mnogim elementima nažalost bio tako golem odmak, čak i od najpesimističnijih očekivanja, da su nužno uslijedila prava tektonska podrhtavanja.

Kritika Šime Balenovića

Nakon pozdravnih riječi prigodom izlaska prvih dvaju svezaka (snopićâ) *Svetog pisma staroga i novoga uvita*,[20] prva se kritika, pod naslovom *Škarićevo hrvatsko Sv.pismo*, pojavljuje u sljedećem broju *Katoličkoga lista* iz pera Šime Balenovića, koji je taj svoj nepotpisani intervent po svoj prilici ipak napisao na poticaj neke uglednije ličnosti iz zagrebačkoga Kaptola, odnosno profesorskoga zbora. Nakon vrlo dugih (dvostupčanih) pohvala uslijedile su relativno blago formulirane primjedbe:

Jedino što je mnogom zamutilo ovu radost biaše to što je g. prevodilac bio primio u svoje djelo njekakovo dosad manje poznato i u novijih naših knjigah bolje ruke nerabljeno narečje. U prvi mah mu se to nije moglo toliko zamjeriti jer, kakono vidjesmo, njegovo Sv. pismo nije bio plod jedne ili dviuh godinah; on je stao raditi na ovom djelu kad je još vladala u nas podpuna jezikoslovna anarchia te nismo imali strogo opredieljenoga književnoga jezika. Ali vrijeme leti svojim hitrim tekom, a ljudi takodjer s njime. Kod nas se u ovo njekoliko godinah dogodiše ogromne promjene i to u mnogom obziru, a osobito glede jezika. Dugotrajna književna smjesa i smetnja, koja nemogaše drugčije no štetno djelovati na naš duševni napredak, jest hvala Bogu dokinuta, te odabran jedan književni jezik, uz koji pristadoše gotovo svi naši pisci, budući tvrdo uvjereni, da ovaj postupak nije ništa nečuvena ili neobična na ovome svietu, već da su time Jugoslaveni udarili putem povjestnice sviuh prosvietljenih narodah.[21]

Balenović je ovdje vrlo jezgrovito sažeo našu gotovo četrdesetogodišnju jezikoslovnu povijest, punu lutanja i dijalektalnih određenja, od 1820. godine kad je u Zadru odlukom vlasti utvrđen i pravopis i književni jezik za Dalmaciju, kao carsku pokrajinu koja formalno nije imala nikakve veze sa sjevernim dijelom Hrvatske, u kojem će se petnaestak godina kasnije (1836.) dogoditi ne samo hrvatski narodni preporod nego i pravopisna i jezična standardizacija, koju će u Dalmaciji zbog inercije stečenih navika prihvaćati ponešto sporijim tempom. Priznavši objektivne okolnosti Balenović još ističe:

To je bio uzrok zašto su mnogi domoljubi g. prevodioca Sv. pisma prosili i prijateljski svjetovali neka bi svoj prievod udesio po pravilih obćenito primljenoga jezika (...) Moglo se je pravedno i pouzdano očekivati od g. izdavatelja Sv. pisma, da će se on, ako ne već sebi, a ono bar mnogobrojnomu obćinstvu za volju povesti primjerom drugih naših vrstnijih pisacah, tim više, što mu je njeki dio obćinstva upravo pod tim uvjetom obreko svoju podporu. Željno smo dakle očekivali prve svezke ovoga djela nadajući se da će prečastni gospodin uvažiti molbe i savjete svojih sunarodnikah. No sada se žalosni uvjerismo da su nam želje i nade ostale

[18] Usp. ZKL-1858., br. 10.
[19] Usp. ZKL-1858., isto.
[20] Usp. ZKL-1858., br. 9.
[21] Usp. ZKL-1848., br. 10.

s te strane jalove. Onaj isti jezik, kojim je g. prevodilac izdao svoje žoznanjenje' nalazimo i u njegovu prievodu i u njegovih punovažnih primjetbah.[22]

Balenovićevi su prigovori na mjestu: hrvatski je narod prihvatio jedinstven književni standard, njime se koriste gotovo svi vredniji pisci, a prijevod Biblije na taj standard nije koristan samo zbog njegova utvrđivanja nego još više zbog ujedinjavanja pretjerano rascjepkanog hrvatskog posebno teološkog prostora. Ističući da su velikani štokavskoga standarda bili upravo ljudi iz Dalmacije, pri čemu misli ne samo na Dubrovčane, da su napisani brojni novi rječnici i gramatike, da duh vremena zahtijeva nacionalno jedinstvo, Balenović umjesto da kriči i urla od razočaranja ipak piše smirene rečenice, no iz njegovih riječi može se naslutiti osuda Škarića što je svojedobno davao obećanja, kojima je, sada je postalo očito, jedini cilj bio da primiri publiku, zaboravljajući pri tom da se upušta u opasan posao.

I ono najvažnije: ljutnja koja izbija iz Balenovićeva teksta što Škarić nije osjetio vrijeme i njegove nade i potrebe nego se na sve to oglušio tko zna u ime čega. Bila je to po svemu sudeći kap koja je prelila čašu.

Škarić je, međutim, svoj prijevod odbio prilagoditi štokavsko-ijekavskom standardu jer da je *on kao Dalmatinac hotio svoje djelo najvećma namieniti svomu dalmatinskomu rodu pa se stoga i poslužio izključivo njegovim narečjem*. I loš razlog bolji je od nikakvog, ali nevolja je u tome što je taj razlog izrečen u vrijeme drugačijih očekivanja, posebno na Sjeveru Hrvatske, a uz to je bio i lažan. Naime, malo dalje Škarić izriče krajnje zbunjujuću tvrdnju, te se čini kao da je izgubio kontakt s vlastitim riječima, i to onu tipičnu hrvatsku fantazmu o sveslavenstvu veleći da će *po njegovu osvjedočenju njegov jezik bolje i lasnije od književnoga razumjeti razmjerno sve grane slavenske*. Bilo bi to čak i smiješno da ipak nije besmisleno. Kao da je htio reći: e neću ja biti egoist pa prevoditi samo za svoj narod, nego kao altruist ja odmah hoću za sve Slavene.

Škarićeva tvrdnja da će ostali slavenski narodi bolje razumjeti njegov izmišljeni jezik negoli hrvatski standardni, toliko je besmislena da o njoj nema smisla ni raspravljati. Tome se blago podrugnuo i Balenović, napisavši da je onda bilo bolje Bibliju prevesti na kajkavski jer je ovaj ipak bliži ostalim slavenskim jezicima od čakavskoga.

Balenović je uputio još jedan značajan prigovor, koji najrječitije oslikava svu problematiku Škarićeva jezika:

[22] Usp. Isto.

Kad se već g. piscu svidilo da ne mareći za druge piše na svoju, onda se odanj pravedno zahtievalo da se bar toga svoga jezika dosljedno drži. Ali tkogod stane čitati njegovo sv. pismo, zamietit će odmah da on u jednoistih čestih govora piše sad ovako a sad onako, da u jednoistih padežih rabi sad ove sad one tvorke.[23]

Upravo na tom segmentu past će i najžešća kritika, koja će na kraju ipak uroditi plodom, jer će Haulik uzeti stvar u svoje ruke.

(*Nastavak u br. 4/2009.*)

[23] Usp. isto.

Uskoro objavljujemo:

Luka Perinić

IZ MOJE LADICE

Sjećanja i uspomene prvoga poratnoga ravnatelja HKD-a sv. Jeronima, čiji se rad 1945. privremeno ukida, ali nakon par mjeseci ipak dopušta, sada pod novim imenom HKD sv. Ćirila i Metoda

Jezik mog naroda

Jezikom moga naroda
Ne govore stotine milijuna
Ljudi na ovome svijetu
Na jeziku moga naroda
Ne ćete naći natpise
Na velikim reklamama
U bijelome svijetu
Niti na terminalima
Svjetskih zračnih luka
Niti će vas netko
Tjerati da učite
Jezik mog naroda
Ako progovorite
Jezikom moga naroda
Ne će vas razumjeti
U raskošnim metropolama Zapada
Niti na egzotičnom Istoku
Niti na samodopadnom
Hladnom Sjeveru
Niti na užurbanom Jugu
Što ga oplakuju oceani
Ako na jeziku moga naroda
Kažete tratinčica
Ako kažete: sjenica, sunce ili nebo
Ili ako kažete jednostavno: proljeće
Čudno će vas gledati
Stanovnici gradova mravinjaka
Iako nas ima tek toliko
Da ispunimo
Jedan veći svjetski grad
Ne od onih najvećih
Jezik mog naroda ipak živi
I izvan granica moje
Lijepe domovine
Od dalekog Göteborga na sjeveru

Do Punta Arenasa i Ognjene zemlje
Do živopisne Australije
Kamo su Hrvati odlazili
Kopati rudu i opale
Za bogatu gospodu i njihove supruge
Jezikom moga naroda
I ovoga časa
Netko nekoga zove imenom
U zlatnoj Kaliforniji
Na Bulevaru sumraka u sumrak
I u hladnoj Moskvi i
Na Nevskom prospektu
U bijelim noćima Sankt Peterburga
I u profinjenom Japanu
Na tečaju origamija
Netko se nekome obraća
Jezikom moga naroda
U Berlinu i Adelaideu neki
Govore hrvatski
To znam pouzdano
Možda i na Fidžiju
To ne znam
Uvijek netko negdje kaže jorgovan
Ili kaže sutra
Ne samo u proljeće
Ili kad je sjetan
I zato
Iako nas nema
Na stotine milijuna
Ali nas ima svuda po svijetu
I svi govorimo
Toplim jezikom moga naroda
Dakle
Jezik je moga naroda
Zauvijek
U tkanicu svijeta
Utkan

Stjepan PAULIĆ*

Udovica Jana Grbarova

Kad je prije godinu dana pao u postelju, Josipu Grbaru nije preostalo više od mjesec dana života. Dugo se nosio s teškom bolešću misleći to je vjerojatno zbog vremena, južina je, pa teško diše, a srce već godinama nije kakvo bi trebalo biti, no poteškoće je olako shvaćao i prešućivao obitelji. Doduše, nije si ni mogao priuštiti bolovanje, kako ne bi ostao bez posla, a u kući četvero djece i njegova dobra žena, vrijedna Jana. Skrbila je za djecu, spremala, prala i kuhala, a uz to još i čistila stubište u kući gdje su živjeli u malom podrumskom stanu. Njegova je plaća bila mala, jedva je dostajala za stanarinu i struju, a ono što bi preostalo, potrošilo se za par dana. Rano jutrom bi odlazio, još bi djeca spavala, u tišini, da ih ne probudi, pozdravio se sa ženom i izbivao do mraka kada bi se iscrpljen vraćao samo da prespava pa ujutro opet na posao, i tako iz dana u dan. Tog dana su ga pronašli kako leži na gradilištu gdje je radio kao zidarski pomoćnik kod nekog obrtnika zidara, putujućega sezonskog majstora. Nitko nije znao odakle je on došao, a rijetki su mu znali ime. Došao bi, ugovorio posao i vratio se kada bi sve bilo gotovo, naplatio, isplatio radnike i dao im adresu novog posla. Imao je svog čovjeka koji je vodio gradnju i pazio na radnike. Dakle, toga dana kada su ga našli kako leži bez svijesti, pozvaše poslovođu: "Jože se je onesvestil." Samo ga je pogledao i naredio da ga stave njemu u auto, a on će ga odvesti u bolnicu. Odvezao ga je nekoliko ulica dalje, izvukao iz auta, polegao na klupu i otišao. Nije se smjelo dogoditi da tko oboli ili se povrijedi na poslu jer nitko od njih nije imao nikakvo osiguranje pa bi tada gazda morao platiti liječenje, a da o drugim problemima i ne govorimo. Ubrzo se oko njega okupila grupa djece. Poslije su došla kola hitne pomoći, odvezla ga u bolnicu pa još brže vratila kući. Liječnik je kazao Jani neka se ne brine, nije ništa strašno, treba mu samo odmora i da se oporavi. To je normalno s obzirom na njegovu dob i posao kojim se bavi. Treba malo jaće hrane i odmora pa će brzo stati na noge. Dani su prolazili, dugi kao godine za njega koji je stalno radio i izbivao iz kuće, bio je sve slabiji, a bolest je uznapredovala. Najveća radost i sreća bila su djeca što su ga stalno okruživala i gugutala mu na uho: "Tato, ozdravit ćeš ti nama, je li da hoćeš?" Jana je dobila na još nekoliko mjesta posao tako da sada nje nije nikada bilo kod kuće pa se najstarija Jelica s nepunih devet godina najviše bavila ocem, prigrijala bi mu hranu što bi je majka s večeri skuhala, pa čak je sama jednom ispekla palačinke. Prepečene ili napola pečene bile su mu slasnije od najbolje svadbene torte ili kakvoga drugog kolača. Kada bi mogla, kupila je malo govedine, tek toliko za juhu koju bi on prisrknuo, a meso kriomice dao djeci. Nakon tjedan dana bol u grudima postala je jaka, gušilo ga je pa se počeo gubiti i nešto nesuvislo govoriti. Došao ga posjetiti liječnik, stariji gospodin, u mirovini. Pregledao ga, poslušao pluća i srce, pa šutke sklopio torbu, potapšao ga po leđima i rekao: "Još malo, Jožek, pa bute opet išli na posao!" Poslije je Jani kazao da hitno mora u bolnicu jer mu se doma ne može pomoći. Nije uzeo nikakav novac, nego je ostavio nekakve kapljice. - Ako bi biti veliki bolovi, stavite malo šećera na žlicu i nakapajte desetak kapi... I budite s njim. Neće dugo.

Govorili su joj susjedi da ode potražiti zidara kod kojeg je radio, neka mu kaže kako je bolestan, a nije ga ni isplatio za ove dane dok je radio, no ona nije htjela, ma koliko joj trebali novci nije ga htjela ostaviti samog, a i što će joj to bez njega. Tu večer djeca navalila spavati s ocem u krevetu i nije im htjela braniti, već je sjela kraj kreveta kada su pozaspali i, držeći Jožu za ruku, gledala ih kako spavaju. Mali Franjo u snu obgrlio oca rukama i nožicama kao da ga želi zadržati za sebe, dok su Ana i Marija legle ocu kraj nogu. Jelica je pak ležala kraj Franje ruku prebacivši preko jastuka dodirujući očevu glavu. Stisli su se kraj njega kao mali jaganjci i Jana, gledajući ih tako, zaplače, gorko, bez glasa. Pred djecom nije nikada zaplakala otkako je bolestan, već samo noću dok bi spavali. Znala je da ga bolest odnosi, bolest koja ne poznaje razlike, pa uzima kako sirotinju tako i bogate, ali svejedno si je spočitavala što je htjela da odu u grad i napuste dom s malim imanjem na selu. Mislila je lakše će živjeti, a ovako živješe kao stranci, uvijek je radio i rijetko su bili zajedno. I sada, gledajući djecu kako su se stisnula k njemu, srce joj se kida jer zna da ne budu više dugo zajedno.

---

* Stjepan Paulić rođen je 1950. godine na Trešnjevci u Zagrebu, gdje je išao u osnovnu, a potom i u srednju industrijsku školu. Zbog bolesti je ranije umirovljen. Od ranih dana pokazuje snažan interes i nadarenost u likovnom i književnom području. Još kao srednjoškolac piše krepkom zagrebačkom kajkavštinom svoje lirske doživljaje emotivno i sugestivno. To ostaje obilježje i njegovih proznih radova, osobito u pripovijetkama u kojima uz duhovnu komponentu dolazi do izražaja slikarski talent kojim oblikuje prostor radnje.

Vraćajući se stilskim obilježima nostalgičnog realizma, karakterističnog za Đalskog, dokazuje da povijesni stilovi nisu prošlost, već pogodan način izricanja duševnih stanja u svijetu koji nema vremena susretati se sa sobom i vrijednostima koje povezuju prošlost s budućnošću.

Sudjelovao je u raznim radio-emisijama, a u časopisu Hrvatsko zagorje objavljene su mu pripovijetke *Sam* i *Gost*. Ovdje pak objavljujemo početak njegove novele Udovica Jana Grbarova.

Treći tjedan bolesti nije pojeo koliko zdrav čovjek za jedan obrok. Većinu vremena bi prespavao, budeći se nakratko i to vrijeme proveo bi šutke prateći pogledom čas nju, čas djecu. Tada bi ga bolovi srušili u polusvjesno stanje. Bogu hvala da je još imala onih kapi što joj je liječnik ostavio, pa su mu olakšale muke. Znao bi se pridići iz postelje, pitao bi jesu li nahranili svinje i da kravi treba dati vode jer muče, žedna je... Poslije bi opet gledao djecu što su ga sada uplašeno gledala, plašeći se i pitajući se gdje li je njihov tato koji se uvijek znao našaliti i poigrati s njima. Što li se to događa? A što se trebalo dogoditi, dogodilo se. Josip Grbar umro je jednog predvečerja. Nekako baš u vrijeme kada je ranojesensko sunce zalazilo iza visokih zgrada na kraju ulice i kada su zlaćane zrake posljednji put zatitrale na zidu, duša je njegova polagano krenula za njima.

*

Prođoše tri mjeseca otkako je Josip umro, rane su duboke, svježe, stalno krvare, ali život nesmiljeno gura naprijed istim putem, no nekako tvrđim, kamenim, često se posrne, ostanu ožiljci, pa opet naprijed jer sutra brzo dolazi, a još se ni jučerašnje suze nisu osušile. Uvečer, kada spremi djecu na spavanje, prihvati se ili kuhanja za sljedeći dan, ili opere rublje za susjede pa i na taj način ponešto zaradi. Nerijetko u malome podrumskom stanu lampa gori do kasno u noć. Jednu večer nakon što je djecu stavila na spavanje, začuje kako se došaptavaju. Mali Franjo upita: Jelo, da li je točno da je naš tato sada kod dragoga Boga? Mama kaže da mu je tamo dobro i da je sretan. Kako može biti sretan, a ostavio nas je same? Jelica ga ukori: "Ne smiješ tako govoriti! Nije nas naš tato htio ostaviti, nego dragi Bog ga voli i pozvao ga je da bude s njim, a nas će čuvati naša mama." Mali Franjo promrmlja: "Zašto onda i nas nije pozvao k sebi?" Dugo je još poslije toga sjedila ne mogavši se prihvatiti nikakva posla. Nije ju mučilo to što rano ustaje da opere stubište u dvije zgrade i vrati se prije nego Jelica ode u školu, pa po njenom povratku ponovo ode raditi u dvorbu kod nekih starijih ljudi, već kako će djeca odrastati bez oca koga su neizmjerno voljela, kome će se uteći u kakvoj nevolji? (...)

*

Gospođa kojoj je odlazila u dvorbu imala je grubo lice, muških oštrih crta, i male pronicljive oči. Kada bi se, a bilo je to rijetko, nasmijala, bljesnula bi dva zlatna zuba, što je nekada bio mondeni zahvat, da se izvade zdravi, a ugrade zlatni zubi. Vjerojatno stoga što više na prstima nije bilo mjesta za prstenje. No srećom je to bio samo prvi, vanjski dojam. Zapravo je bila dobrodušna,

suosjećajna žena koja nije često pokazivala osjećaje, koja nije nikoga sažalijevala, ali je znala utješiti kada je bilo potrebno. Jana je ovamo dolazila svako poslijepodne nekako odmah poslije ručka, oprala bi posuđe, spremila kuhinju i očistila blagovaonicu. Gospođa je sama kuhala za sebe i supruga, sitnog gospodina blijede, skoro prozirne kože, nekadašnjeg profesora latinskog i grčkog jezika, svojedobno poznatog filologa i savjetnika u ministarstvu kulture. (...)

Danas je došla kao i svakoga dana, doduše vani je padao snijeg, a sjeverac je probijao kroz njezin kaput, pa je promrzla sjela u kuhinji da se malo ogrije. Zima je zaškrgutala svojim zubima! Prva zima bez njenog Jože. Tko zna, možda bi je uskoro ponijeli osjećaji, pa bi i zaplakala od tuge da je nije gospođa zazvala iz sobe:

- Janice, hoćete li, molim vas, skuhati kavu. Da, i donesite je u salon.

To ju je trglo iz letargije, brzo se presvukla i skuhala kavu.

- Izvolite, trebate li još štogod? - upita stavljajući tacnu s kavom na stol.

- Ne, hvala lijepa, nego molim vas sjednite, nas dvije ćemo danas piti kavu, a tebe, Laci, molim, bi li htio otići u svoj kabinet da nas dvije malo protračamo.

Gospodin Ladislav uzme svoje novine, sa smiješkom pogleda na Janu i nečujno nestane iza debelih vrata svoje radne sobe. Unutra nije nikada bila ni čistila, to je bilo njegovo carstvo i sam se brinuo za njega. Samo je jednom prilikom, noseći mu čaj, bila unutra i ostala očarana. Ta zidova nije bilo, svuda same knjige! Od poda do stropa! I na podu i na stolu pa čak i na stropu bi ih bilo da se moglo. Otkako je prekinula školovanje u drugom razredu srednje škole, nedostajale su joj knjige, voljela je učiti i čitati... ali život je imao druge planove za nju.

- No, sjednite molim vas, sada ste vi gošća, dapače draga gošća!

Janica sjedne ne znajući razlog za ovakav gospođin postupak. Iako nikad nije imala nikakvih primjedbi na odnose gospođe i gospodina prema njoj, još nikada nije sjedila u salonu i k tome uz kavu. Htjede natočiti, ali gospođa je zaustavi:

- Danas je to moj posao. Jeste li za kekse? Poslala mi je nećakinja iz Austrije - i, ne čekajući odgovor, donese pred nju tanjur s keksima.

Ta ona bi najradije te kekse djeci odnijela, a ne da ih tu pojede... nego u taj čas, kao da joj čita misli, gospođa nastavi:

- Imam tamo još jednu kutiju za dječicu. Prekrasna je, limena i lijepo oslikana. Mali Franjo će se radovati. - Otpije gutljaj kave i pogleda Janu: - Kako živite?

Jana je iznenađeno pogleda, međutim gospođa nastavi:

- Molim vas, nemojte me pogrešno shvatiti, mislim, teško je ovako. Puno radite, kažete da perete stubišta, poslije podne ste kod mene. Kako se dječica snalaze bez vas? Ostali su bez oca, a sada ni majku ne vide po cijele dane. Teško je to i njima, a i vama.

Janu to nitko nije do sada pitao, pa je sa zahvalnošću slušala i samo primijetila:

- Znate, moja Jelica ima već devet godina pa ona pripazi na brata i sestre, a već i skuha ponešto kada mene nema.

Gospođa je gledala Janu toplim pogledom, a Jani se njeno tvrdo, grubo lice sada činilo nekako mekše i puno toplije, ali zašto ona to njoj govori? Lijepo je sjediti u ovoj udobnoj stolici, piti kavu i pričati, ali kada će završiti posao i stići kući? Možda djeca uskoro neće imati drva u kući, a vani je hladno. Uvijek bi prije no što bi otišla raditi pripremila drva da djeca ne moraju izlaziti van u drvarnicu kako se ne bi prehladila. Samo joj to još nedostaje. Sada kada se i drva sjetila, osjeti nelagodu pa reče:

- Oprostite, ali moram oprati suđe od ručka, pa ako bih mogla...

- Stanite malo, - prekine je gospođa - nisam završila, a ne znam ni kako bih počela.

- Zar mi misli dati otkaz? - uplašeno pomisli Jana, a lice joj oblije hladni znoj.

- Vidite, Janice, - nastavi - mi smo se sjetili, odnosno moj Laci se sjetio kad smo malo pričali o vama i situaciji u kojoj se nalazite, kako bismo vam možda, ako i vi pristanete, olakšali život, a i kako biste mogli više biti s dječicom. Znate i sami da mi imamo vrlo široki krug prijatelja i familije, a kumova, ha, ha, punu vreću. E, pa baš o kumovima je riječ. Naši vjenčani kumovi, dragi ljudi, vidjeli ste ih kod nas zadnji put na dan Svih svetih, gospodin Emerik i supruga mu Antonija, ne žive ovdje, nego su veći dio godine u Švicarskoj, a samo ljeti i ovako kao sada, kada su došli obići grobove, dođu u Hrvatsku. Tu u blizini Zagreba imaju manje imanje sa starom grofovskom kurijom koju je gospodin Emerik dobio u nasljeđe od svojega strica. No dobro, vidite, oni imaju sina...

- Zar vi mislite da bih se ja udavala!? - skoči Jana kao da su je iglom uboli.

- Stanite, mila moja, ni nakraj pameti mi to nije, dopustite da završim. Rekoh, oni imaju sina, radi u Zagrebu, odvjetnik je i ima svoju kancelariju, a živi u toj kuriji. Priča o njemu bi bila predugačka da je sada ispričam pa samo ukratko. Živi u toj kuriji, kako se kaže, kao pas u pustom mlinu, sam, bez obitelji, pa smo mislili, a i razgovarali s našim kumovima, ako biste vi htjeli... ukratko, tamo treba gazdarica, žena marljiva i poštena koja bi vodila kućanstvo

i o svemu se brinula i, kao što vidite, zaključili smo da biste vi bili idealni za taj posao. Doduše ne znam kako ću ja bez vas, ali tamo biste imali stan pod ugovorom dokle vi želite i bili biste stalno uz djecu, kojoj je, budimo iskreni, sada najvažnija vaša blizina. Tamo je i škola blizu pa bi Jelica imala samo dvije autobusne stanice do škole. Plaća bi bila solidna i ja mislim... vi to morate prihvatiti!

Jana je sjedila ukočena od zaprepaštenja dok su joj misli ludovale glavom, mislila je, ovo je strahoviti obrat, nudi joj se posao o kojemu do prije pola sata nije smjela ni misliti, stalan posao i stan, ma kakav bio, samo da nije podrumski, vlažan i mračan. Djeci bi bilo dobro, predobro... zvuči da bi bilo uistinu tako dobro, nešto se krije iza svega, sada već sumnjičavo počne razmišljati i uplašeno ustukne – možda ta gospoda misle na kakvu prevaru? Da mi ne bi možda htjeli djecu uzeti! Ustane od stola i dok joj je srce u grudima uzbuđeno tuklo, reče:

- Zahvaljujem vam na vašoj brizi zbog djece i mene, ali... mislim da to ne bih mogla prihvatiti. Istina, teško živimo i djeca su sama kod kuće, no bojim se da ne bi mogla živjeti drugdje doli tamo gdje su živjela sa svojim ocem.

Gospođa ustade i primi je za ruku: - Ne brzajte s odlukama, promislite dobro pa ćemo razgovarati, a i kumovi će htjeti s vama se dogovoriti. Molim vas, dječice radi ne odbacujte tu priliku, a sada, sada idemo u kuhinju i zajedno ćemo oprati suđe i pospremiti što već treba.

*

Prošlo je tjedan dana od razgovora s gospođom. (...) Jana je u svojoj kuhinji dovršavala poslove koji su je dočekali po povratku kući, poslije još donese drva za jutro i može na počinak. Vani je vjetar kovitlao snijegom noseći ga u valovima poput neprozirne zavjese, sipao ga s krovova, zalijetao se u dimnjak, udarao u prozore. Ulična svjetiljka ljuljala se na vjetru kao da će se otkinuti od žice i pasti na cestu. Unutra mir. Tišinu jedino narušava pucketanje vatre u peći i uporno tiktakanje budilice. Sjedne za stol i nesvjesno prstom stade praviti krugove po stolnjaku. Sve ove dane je pokušavala potisnuti misli o ponuđenom poslu, ali nikako joj nisu izlazile iz glave. Privlačila ju je pomisao da bi mogla biti stalno s djecom, a istovremeno zarađivati, vjerojatno bolje nego do sada taj nesretni, ali prijeko potreban novac. Eto, stigla je zima ranije nego inače, a već sada je oštra i tko zna koliko će potrajati. Djeci treba topla odjeća, staru su učas prerasli, a tu je i Jeličina škola... I opet troškovi, stanarinu treba platiti i za hranu ako što ostane. Srećom, od gospođe vrlo često dobije hrane, pa i ponešto špeceraja. Za Sve svete dobila je domaću kokoš. Dobri su to ljudi, ne, u njima nema zloće! Pogleda sliku na zidu, njen Jože s djecom kao da je gleda

i sići će sa slike, sjesti kraj nje i dugo pričati kao nekada kada bi se vratio s posla. Gleda sliku kao da ga pita što da radi jer sama nije dovoljno pametna. Od nemoći zarine glavu u dlanove i zaplače. Osjetila se slaba, izgubljena i rastrzana između želja i prikrivenih strahova koji su je izjedali ne dopuštajući da mirno razmišlja i donese odluku.

(...)

Cijele je noći sniježilo, vjetar se primirio, a snijeg je padao polagano, dugo lepršajući zrakom prije no što će leći na tlo. Baš poput perja iz poderanog jastuka, lelujavo, tiho. Ukrasio je grane drvoreda na ulici kao da je netko preko noći ispleo čipku u krošnjama i cijeloj slici podao praznični ugođaj. Djevičansku bjelinu ulice jedino je narušavalo tijelo uginule ptice. Vjerojatno je malo prije pala jer je snijeg još nije prekrio. Ležala je tu ispod divljeg kestena poput dozrelog ploda, sićušna, krhka, tankih ispruženih nogu i glave napola skrivene ispod krila, beživotno opuštenog, i tko bi povjerovao koliko li je puta za života preletjela s kraja na kraj neba da bi sada završila izgladnjela i smrznuta u ledenoj čaroliji zimskog praskozorja. S jutrom je ralica projurila ulicom odnoseći snijeg i razbijenu uličnu lampu koju je vjerojatno vjetar ove noći otkinuo.

*

Kažu ljudi da je prosinac dobio ime po sirotinji, koja je nakon što se potrošila slaba ljetina kretala u prošnju, gdje bi kod bogatijih gospodara dobila mjericu-dvije žita ili kakve druge hrane. Išlo se od sela do sela, od kuće do kuće i često se dogodilo da ljudi bogatih punih ostava nisu bili i bogati srcem, a oni koji imahu malo, rado su od toga uzeli i podali prosjacima te bi ovi opet proživjeli par dana pa ponovo na put, u prošnju. Tako je bilo na selu. Gradski su pak prosjaci bili ljudi s ruba društva, zaboravljeni od svih i tako nevidljivi živjeli svoje dane. Nitko nije znao gdje obitavaju, niti je koga zanimalo gdje spavaju i kakve zaklone traže za pribježište pred surovim zimskim noćima. Snalazili su se kako bi znali, a neki su imali točno određeni plan prošnje, nešto poput dobro razrađene strategije u borbi za goli život. Imali su svoje dobrotvore, ljude što bi im podali tanjur tople juhe ili variva od svog objeda, pa su odlazili svaki dan kod drugoga. Tako je svake srijede nekako oko podneva na Janina vrata pokucao starac, bar je tako izgledao, jer malo tko je vidio mlade prosjake pošto i mladoga koja godina takvog života istroši, ureže duboke bore na licu i ubije svaki sjaj u očima. Uvijek bi ona našla nešto hrane da mu napuni tanjur, i makar ga svaki put zvala da uđe, pojede za stolom i ugrije se, on to nije htio nego bi sjeo u hodniku na stubište i tamo pojeo, prekriživši se, potom zahvalio i otišao. Opet do srijede...

Odlazak

Mirjani

Lik tvoj mili na prijestolju
Golgote tvoje.
Krik mnogi neizrecive boli,
snažni stisak slabašnih ti ruku.
Slutim,
odlaziš.

Tri dana u rukama
koje mogu blažit bol
ali tebe mi vratit neće!

U mome zagrljaju, život ti tek tinja,
primiče se Čas a čudesan mir
iz predanog ti bića
prelijeva se na me.
Otišla si.

Pratimo te zadnjim putem
grotlu strave – tami groba,
a ti u ruhu Uskrsa nade,
miluje te svjetlost sunca
i bjelina ruža unučića tvojih.

Za dušu tvoju
molitva Žrtve i Slave.
I gle, na samome kraju,
snijega pahuljice bijele
zadnje poljupce ti daju
i – nestaju.

Ruho, svjetlost i bjelina
znak su za me, znak i znamen!
Neba Kraljice, raduj se...
Aleluja. Amen.

Antun PETRUŠIĆ*

Kazališne veze Varaždina i Osijeka

(prigodom 100. obljetnice osnutka Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku)

Mnogo je povijesnih ne samo dodirnih točaka nego i poveznica u općekulturnom, posebno kazališnom životu gradova Varaždina i Osijeka u više nego dvostoljetnom protoku vremena. Međutim, bez ikakve dvojbe, ključna zasluga Varaždina u tim vezama jest u činjenici da je kao grad preko svojih istaknutih pojedinaca neposredno sudjelovao u stvaranju druge hrvatske pozornice pružajući u tom smislu konkretnu, punu i stvarnu potporu osječkim nastojanjima. Među istomišljenicima domoljubima u vrijeme strane dominacije, naročito u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća, kad je pod stegom snažne mađarizacije i germanizacije bila ne samo politika nego i sve druge djelatnosti, između Varaždina i Osijeka stvorena je idealna komunikacija puna uzajamnog poštovanja i razumijevanja. Da bi se u potpunosti shvatilo značenje događaja koji su krajem 1907. godine doveli do osnutka Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku, treba se ukratko vratiti u daleku prošlost kad su u naše krajeve stigli isusovci. Udarivši temelje školstvu i kulturi, odmah po svom dolasku osnivaju škole, na primjer Klasičnu gimnaziju u Zagrebu 1607. (preteću Zagrebačkog sveučilišta), u Varaždinu 1636., te nešto kasnije u Osijeku, što je bilo uvjetovano izgonom Turaka 1687. Te su škole bile ne samo nositeljice klasičnog obrazovanja u nas nego i žarišta kulturnih zbivanja, sa svojim učeničkim kazališnim skupinama, koje su prikazivale predstave uglavnom na latinskom jeziku. Najstarija osječka predstava iz tog doba, drama *Landelinus*, prema dostupnim podacima datira iz 1735. godine. U Osijeku su isusovci potakli i franjevce na sličnu djelatnost, pri čemu se posebno ističe uprizorenje latinske legende o tragediji Margarete Kortonske, iz 1770. godine, prvo u kojemu se u Osijeku uz latinsku i njemačku čula i hrvatska riječ. Prva predstava na hrvatskom jeziku u Varaždinu, koji je tada bio glavni hrvatski grad, zabilježena je 1771. godine, a Baltazar Krčelić u svojim *Annuama* bilježi da je tamošnja domaća i strana aristokracija redovito posjećivala interne kazališne predstave u velikaškim domovima i palačama. To je vjerojatno potaklo grofa Franju Patačića da 1768. kupi zemljište za gradnju kazališne zgrade, koju nikada nije podigao jer je upavši u financijske poteškoće morao zemljište ubrzo prodati.

U čitavu sljedećem razdoblju od oko 130 godina u kazališnom su životu Varaždina i Osijeka dominirala gostovanja njemačkih i mađarskih, a rjeđa su bila ona domaćih putujućih družina. Prijelomni je događaj iz tog doba osnutak Hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu 1860. i prve stalne Opere 1870., kao i izgradnja novih kazališnih zgrada u našim većim gradovima. Nova kazališna zgrada u Osijeku izgrađena je 1866. godine i do danas je doživjela nekoliko temeljitih obnova uključujući i onu nakon bombardiranja za vrijeme Domovinskog rata. Za povijest kazališta u Varaždinu izrazito je važna godina 1870., kad je u proljeće osnovano *Društvo za hrvatske kazališne predstave*, koje nakon nepuna dva mjeseca izvodi Nemčićevu komediju *Kvas bez kruha*, te do kraja godine još nekoliko dramskih djela. U isto vrijeme raspisuje se natječaj za izgradnju kazališne zgrade i na njemu pobjeđuje poznati bečki arhitekt Hermann Helmer, koji će zajedno s Ferdinandom Fellnerom izgraditi cio niz kazališnih zgrada u Zagrebu, Rijeci i mnogim europskim i prekomorskim gradovima. Varaždinsko kazalište svečano je otvoreno 25. rujna 1873. dramom *Poturica* Ivana Kukuljevića–Sakcinskog u izvedbi zagrebačkog ansambla uz svečani proslov varaždinskog pjesnika Vladislava Vežića, koji je izgovorio Adam Mandrović. U Zagrebu su konkretnije ideje o potrebi izgradnje nove kazališne zgrade učestale nakon potresa 1880., koji je znatno oštetio zgradu gornjogradskog kazališta.

*Autor se rodio 3. ožujka 1935. godine u Zagrebu, gdje je na Muzičkoj akademiji 1961. diplomirao dirigiranje u razredu prof. Slavka Zlatića. Još kao srednjoškolac 1952. osniva *Collegium musicum*, kasnije poznat kao *Opera u sobi*, koja je uspješno djelovala 10 godina. Za vrijeme studija vodi nekoliko amaterskih pjevačkih zborova; valja istaknuti trogodišnji rad sa studentskim zborom *Ivan Goran Kovačić*, zatim suradnju s muzičko-govornom redakcijom tadašnjeg Radio-Zagreba (urednik Branko Polić), te prvo stalno zaposlenje: korepetitor Baleta Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Od 1962. do 1989. dirigent je Opere HNK u Osijeku, s dirigiranih 80-ak djela i preko 1300 predstava: opera, opereta, mjuzikla i baleta, u širokom stilskom i žanrovskom rasponu, a među njima je 25 hrvatskih djela, od kojih se ističu praizvedbe opera *Scherzo* Dragutina Savina, *Močvara* i *Zvona* Bruna Bjelinskog, *Mozartova smrt* Vladimira Berse (režija) i *Kentervilski duh* Borisa Papandopula. Također je redatelj, skladatelj, preveo je 35 opernih libreta s talijanskog, njemačkog, engleskog i ruskog jezika te cjelovitu vokalnu liriku Dore Pejačević (album tiskan 1985. prigodom proslave 100. obljetnice skladateljičina rođenja u Našicama). Organizira, utemeljuje i 10 godina vodi Muzičku omladinu (današnju Glazbenu mladež) Osijeka i Slavonije i tajnik je i dugogodišnji predsjednik pododbora Društva hrvatskih glazbenih umjetnika. S dolaskom u Osijek postaje jednim od najbližih suradnika tadašnjeg direktora Opere, Dragutina Savina (uz redateljicu Nadu Murat i dirigenta Željka Milera), i sudjeluje u stvaranju nove fizionomije Osječke opere, s naglaskom na komornom glazbeno-scenskom repertoaru, što je rezultiralo utemeljenjem *Annala komorne opere i baleta*, koji je u svojih 14 izdanja od 1970. do 1983. stekao međunarodni ugled. Vrativši se u Zagreb postaje najprije zborovoda, a zatim i dirigent Opere HNK, a na Muzičkoj je akademiji docent na pjevačkom odsjeku za kolegij *Studij opernih uloga*. Godine 1994. prelazi u stalni radni odnos na Muzičkoj akademiji, biva unaprijeđen najprije u izvanrednog, a zatim i u redovitog profesora, osam i pol godina vodi pjevački odsjek kao pročelnik, u kojem je statusu i umirovljen krajem 2003. godine. Bio je gostujući profesor na Umjetničkim akademijama u Splitu i Osijeku. Godine 1992. osniva *Zagrebački operni studio* kao pomoć u usavršavanju i afirmaciji mladih pjevača; suutemeljitelj je i prvi predsjednik *Udruge poklonika Milke Trnine*, inicijator Dana Josipa Kašmana u Malom Lošinju i *Memorijala Ilme de Murske* u Ogulinu.

Akciju prikupljanja potrebnih sredstava vodio je predsjednik Kazališnog odbora Marijan Derenčin, a dugogodišnje rasprave i nesuglasice oko izbora lokacije prekinuo je ban Khuen-Hedervary koji je na prijedlog resornog predstojnika Isidora Kršnjavog odlučio da se nova kazališna zgrada podigne na prostoru bivšeg sajmišta (današnjeg Trga maršala Tita). Svečano otvorenje bilo je 14. listopada 1895. godine.

Usprkos negativnim stranama tadašnjeg kazališnog života kao što je dominacija stranih glumačkih družina, a time i stranih jezika, uz potpunu odsutnost djela hrvatskih autora, ne mogu se potpuno zanijekati ni izvjesne pozitivne strane poput, na primjer, postupnog stvaranja navike posjećivanja kazališnih predstava, uz razvijanje ukusa prema aktualnim umjetničkim repertoarnim kriterijima bliže i dalje europske scene (Beč, Budimpešta, Pariz). K tome treba naglasiti da tuđinski pritisci i nepovoljni političko-društveni odnosi nikad nisu uspjeli u Osijeku i Slavoniji do kraja potisnuti nacionalni ponos. A kad su učestala gostovanja Zagrebačkog i Novosadskog kazališta, prosvjedi protiv stranih gostovanja bili su sve češći i žešći.

Potkraj 19. stoljeća vijećnici u osječkom Magistratu sve žustrije raspravljaju o nužnosti osnivanja nacionalnog kazališta u Osijeku. U tim raspravama prednjači ugledni osječki građanin, općinski vijećnik, saborski zastupnik i predsjednik Hrvatskog sabora od 1897. do 1900. Vaso Đurđević, koji se usprotivio tome da grad i dalje subvencionira kazalište u kojem se govori stranim jezikom; ne osporavajući niti omalovažavajući pritom njemačku kulturu. Komentirajući burnu raspravu na jednoj od takvih sjednica osječki list *Die Drau* od 29. studenog 1899. piše da su se vijećnici na kraju ipak priklonili mišljenju gradonačelnika Konstantina Graffa da u toj, možda posljednjoj njemačkoj sezoni ne treba odstupiti od ugovorenih obveza, ali da istovremeno treba poduzeti konkretne mjere za osnivanje narodnog kazališta, te o tome posebnom peticijom zatražiti raspravu u Hrvatskom saboru. Na toj istoj sjednici grad je Osijek odobrio uplatu od 300 forinti u korist osnivanja *Hrvatske kazališne družine* u Varaždinu.

Iako otvorenje nove reprezentativne kazališne zgrade nije bitno promijenilo kazališnu praksu Varaždina, rodoljubni kazališni dobrovoljci i entuzijasti nisu se mirili s pretežnim gostovanjima njemačkih putujućih družina na štetu domaćih kazališnih ansambala. Već 1874. sastavljaju *Pravila narodnog hrvatskog dobrovoljnog kazališnog društva* i igraju Freudenreichovu dramu *Crna kraljica*. S povremenim predstavama na hrvatskom jeziku nastavljaju i sljedećih nekoliko godina, a onda prof. Ivan Milčetić, početkom 1898., osniva *Hrvatsko dramatsko društvo*, koje već krajem sljedeće godine pokreće prvo stalno varaždinsko

kazalište. Ravnateljstvo je povjereno zagrebačkom glumcu i redatelju Dragutinu Freudenreichu, koji je godinu dana ranije bezuspješno pokušao ustaliti djelatnost istorodnog društva u Splitu. Unatoč pomno izabranom i uravnoteženom repertoaru, varaždinsko se kazalište, zbog totalnog financijskog kraha, nije moglo dulje održati. Zatečeni i razočarani nemogućnošću održavanja vlastitog stalnog kazališta, a time i predstava na hrvatskom jeziku, varaždinski kazališni entuzijasti na čelu s prof. Ivanom Milčetićem zalažu se, naročito od godine 1904., za osnivanje pokrajinskog kazališta za nekoliko sjevernohrvatskih gradova, prvenstveno za Osijek i Varaždin. S obzirom na važnost i zasluge prof. Milčetića u ovoj akciji potrebno je malo opširnije osvjetliti njegov lik.

Profesor Ivan Milčetić bio je književni povjesničar, lingvist i etnograf, a iznad svega kazališni entuzijast. Urednik je prve knjige *Zbornika za narodni život i običaje* kao i *Građe za povijest hrvatske književnosti.* Jedan je od osnivača naše dijalektologije, sakupljač glagoljaških spomenika i pisac *Hrvatske glagoljaške bibliografije* (1911.). Osnivač je i organizator prvog hrvatskog stalnog kazališta u Varaždinu i glavni promicatelj ideje o osnutku pokrajinskog kazališta za sjeverni dio Hrvatske kao druge hrvatske pozornice, za što je imao široku podršku kulturnih djelatnika u cijeloj Hrvatskoj. Njegovom zaslugom, potporom i zalaganjem Hrvatsko je narodno kazalište u Osijeku, osnovano temeljem njegovih zamisli, otpočelo svoje djelovanje početkom listopada 1907. upravo u Varaždinu i time utemeljilo trajne i neraskidive veze između dva grada koje traju sve do danas.

Da bi se stekli potrebni uvjeti za početak rada osječkog kazališta trebalo je od 1904. do 1907. godine odraditi mukotrpan posao. Ambicioznim lobiranjem prof. Milčetić uspio je za svoje ideje pridobiti predstavnike gradova Karlovca, Bjelovara, Siska, Križevaca, Koprivnice, Kostajnice i nekih drugih, pa su svi zajedno, predvođeni varaždinskim gradskim vijećnikom Matom Frlanom, krenuli 7. prosinca 1905. na povijesni sastanak u Zagreb. U magistratskoj dvorani domaćin im je bio zagrebački gradonačelnik dr. Milan Amruš, uz nazočnost intendanta HNK Adama Mandrovića, dramskog prvaka Andrije Fijana, umirovljenog nadredatelja Nikole Milana i dr. Milivoja Dežmana. Dr. Stjepan Miletić, koji je, naravno, živo želio također prisustvovati, bio je spriječen bolešću. List *Narodna obrana* br. 285. od 10. prosinca 1905. detaljno izvješćuje s tog sastanka iako napominje da konkretni zaključci nisu doneseni, nego je dogovoreno *(...) da se najprije osnuje dramatska škola u Zagrebu pod upravom zemaljske vlade, pa kad bude stvoren glumački podmladak anda da se pređe na*

kreiranje tog kazališta. Iscrpno izvješće sa sastanka donio je i *Varaždinski vjesnik* br. 51. od 23. prosinca 1905.

Već sama vijest o mogućnosti osnivanja druge hrvatske pozornice uzburkala je duhove kod protivnika takvih ideja. Osječki list *Die Drau* izvrgava čitavu akciju ruglu nazivajući je *(...) običnom hrvatskom šmirom, jer su se u Zagrebu skupili ljudi, koji o kazalištu nemaju ni pojma.* Polemiku je odmah prihvatila *Narodna obrana*, koja u dva navrata, 15. i 22. prosinca 1905., vrlo odmjereno odgovara listu *Die Drau* pravilno pretpostavljajući da će u tom projektu *(...) Osijeku pripasti vodeća uloga. Ne radi se tu ni o kakvoj hrvatskoj šmiri nego o prosvjetnoj ustanovi, koja će koristiti čitavoj našoj domovini.* U istom članku pod naslovom *Pokrajinsko kazalište* između ostalog stoji i ovo:*(...) Pozdravljamo s velikom radošću pokret naših gradova, te se nadamo da će svoj lijepo započeti posao uspješno kraju privesti. Valjano pokrajinsko kazalište trebalo bi dakle u prvom redu biti ustuk tuđinskim društvima, da se tako malo po malo tim nemilim gostovanjima zatvore vrata.*

Unatoč svim nastojanjima gotovo je čitava 1906. godina protekla u stanovitom političkom odugovlačenju iako je ideologe nacionalne kazališne misli u Hrvata obilno potpomagao i poticao osječki i varaždinski dnevni tisak. Kad su uz to osječke gradske vlasti za čitav zimski dio tekuće sezone kazališnu zgradu iznajmili njemačkoj družini ne samo besplatno, nego i uz dodatnu subvenciju od 4.000 kruna, opći gnjev javnosti izrazio je list *Narodna obrana* u članku *Proti njemačkom kazalištu* , u kojemu se među ostalim kaže: *Dok se danas u Hrvatskoj njemačko kazališno društvo ne usuđuje nigdje ni zaviriti, u Osijeku ono udara slavodobitno svoj tabor i hoće ovdje zimovati kao u kakvoj koloniji njemačkog Reicha! A koliko je ironija sudbine da je rodni grad najvećeg Hrvata* (misli se na biskupa Josipa Jurja Strossmayera) *najveći tabor one kulture, koju je veliki rodoljub svom snagom nastojao odbijati. Gubitkom svog velikog zemljaka osječki Hrvati navješćuju s m r t tuđinskom n a m e t n i š t v u!* U tom ozračju Osječani su oduševljeno prvi put primili putujuću družinu Petra Čirića, ponajbolju među domaćima. Po njihovu odlasku pristalice njemačkog kazališta krenuli su u protunapad tražeći zgradu u najam za gotovo cijelu iduću sezonu kazališnu. Preduhitrio ih je potez gradskog vijećnika dr. Vase Muačevića, koji je uz pomoć većeg broja istomišljenika uspio ishoditi da se kazališna zgrada od 1. listopada do 31. prosinca 1907. izda Novosađanima.

U vrtlogu tih zbivanja ono što je za Varaždin značio prof. Ivan Milčetić za Osijek su, među većim brojem zaslužnih, značila dvojica koju ovom prigodom treba izdvojiti.

Radoslav Bačić (Plaški, 1875. – Zagreb, 1931.), po profesiji komercijalist, ponukan poslovima došao je potkraj 19. stoljeća u Kutjevo na imanje baruna Turkovića. Pod utjecajem biskupa Strossmayera osjetio je u sebi poriv i poticaj koji ga uskoro odvode u Osijek, gdje 1904. otkupljuje njemačku knjižaru Viktora Frischea i temeljito ju preuređuje. Ona ubrzo postaje pravom narodnom knjižarom gdje hrvatska knjiga ima apsolutnu prednost pred ostalima. Tu se uskoro počinju okupljati svi osječki intelektualci, posebno umjetnici, a redovito su se priređivale i izložbe naših slikara (Csikos-Sessia, Bukovac, Frangeš, Iveković, Krizman, Babić, Vanka, Becić, Kraljević i dr.). Kad se Bačić prihvatio predsjedanja Kazališnim odborom, njegova je knjižara postala kazališnom kancelarijom, u kojoj se konačno oblikovao prvi ansambl budućeg nacionalnog teatra. Među brojnim njegovim člancima o toj tematici posebno se ističe onaj karizmatski pod naslovom *Kazališno pitanje u Osijeku* iz lista *Novo doba* (br. 6. iz 1907.), koji je sam osnovao. Ne sumnjajući u mogućnost provedbe svojih ideja Bačić vizionarski predviđa: *Pretpostavljamo da se je uz promjenu duha uopće postepeno promijenio i lokalni duh u Osijeku. Pretpostavljamo da su naše srednje škole i zavodi usadili našoj mladeži pojam hrvatstva i ljubavi za naš jezik. Nedvojbeno je, da će što dalje to u jačoj potenciji taj duh u Osijeku i prevladati, pak je upravo izvan sumnje, da će jednom započeto sve više rasti i uspijevati.*

Dr. Nikola Andrić (Vukovar, 5. prosinca 1867. – Zagreb, 7. travnja 1942.) imenovan je 1894. dramaturgom Hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu. Na toj dužnosti ostaje do 1907., kad odlazi u Osijek, gdje sudjeluje u osnivanju kazališta i postaje njegovim prvim intendantom. Utemeljuje i sastavlja prvi dramski, operni i operetni ansambl Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku, te ima neprocjenjive zasluge za njegove prve uspjehe i afirmaciju. Nažalost, zbog nesuglasica s članovima Kazališnog odbora, ostaje u Osijeku kratko, te se vraća u Zagreb. Inače se zarana počeo baviti književnošću kao suradnik časopisa *Srijemski Hrvat, Vijenac i Prosvjeta* , a utemeljio je i vrlo popularnu *Zabavnu biblioteku*, čije je kontinuirano izlaženje velikim zalaganjem uspio održati za sve vrijeme trajanja I. svjetskog rata. Godine 1919. postao je intendant Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, a od 1925. do umirovljenja bio je pomoćnik ministra prosvjete.

I tako su se početkom jeseni 1907. stekli svi uvjeti za početak rada Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku osim jednog: kazališna zgrada bila je već unaprijed iznajmljena Novosadskom pozorištu sve do 31. prosinca. Kako su Novosađani kroz gotovo pola stoljeća bili stalni i uvijek rado viđeni i primljeni gosti u Osijeku, nikakvo drastično rješenje nije dolazilo u obzir, postojala su

samo dva moguća izbora: da se zamoli Novosađane da skrate svoj boravak u Osijeku, ili da Osječani započnu s radom u nekom drugom hrvatskom gradu. Zahvaljujući sretnoj okolnosti da se u to vrijeme upravo vodila završna rasprava o kazališnoj problematici u hrvatskoj pokrajini, dr. Andrić i prof. Milčetić postigli su dogovor da Hrvatsko narodno kazalište iz Osijeka započne s radom u Varaždinu. Osim toga, varaždinsko *Dramatsko društvo* odlučilo je svoju godišnju subvenciju za sezonu 1907./1908. predati osječkom narodnom kazalištu, što je dr. Andrić oduševljeno pozdravio kao poseban bratski rodoljubni čin Varaždinaca u korist napretka osječkog hrvatskog teatra, ujedno najavljujući da će 15. rujna otpočeti vježbanje personala. Izuzetno razumijevanje i susretljivost iskazali su Novosađani skraćenjem svog gostovanja u Osijeku za punih mjesec dana i time omogućili domaćinu da već početkom prosinca uđe u svoju zgradu i pripremi svečano otvorenje. S obzirom na potrebe opernog i operetnog repertoara dr. Andrić je u kratko vrijeme uspio skupiti respektabilni ansambl sastavljen od pjevača koji su već stekli priznanja i uspjehe na poznatim slavenskim pozornicama. O raznim aspektima prisutnih problema *Narodna obrana* br. 208. od 8. rujna 1907. piše: (...) *Uprava kazališta za koji dan će objaviti svoj program, te imena umjetnica i umjetnika. Za vrijeme gostovanja u Varaždinu sav će rad Kazališnog odbora u Osijeku biti usredotočen na nabavu novog dekora, namještaja i kostima, te uređenju trošne pozornice. Sve te investicije Društvo namiruje iz prinosa svojih zakladnika i utemeljitelja, pa se je nadati da će svi mogućnici u zemlji ukoliko to već nisu, pristupiti Društvu tako da predstave ne budu samo umjetnički dotjerane, već da i vanjska oprema bude dostojna hrvatske umjetnosti.*

U ponedjeljak, 16. rujna 1907., započeli su u Varaždinu pokusi za najavljene predstave. Bilo je predviđeno da se za plaće umjetničkog osoblja mjesečno potroši oko 10.000 kruna. Prihodi su se temeljili na donacijama osječkih zakladnika (danas bi ih se nazvalo sponzorima), koje su već tada dosizale svotu od oko 20.000 kruna. Zemaljska vlada dodijelila je kazalištu ohrabrujuću izvanrednu subvenciju od 4.000 kruna, a za 1908. obećala dati čak 20.000. Bila je predviđena dotacija od 10.000 kruna Od grada Osijeka, a i pozamašna svota od grada Varaždina. Osječki građani potvrdili su svoje veliko zanimanje za hrvatsko kazalište upisom dvostruke pretplate s više od 80 stalnih pretplatnika, što je i na stavci vlastitih prihoda donijelo pristojnu svotu novca. S pravom se očekivao veliki umjetnički, društveni i politički uspjeh, a list *Narodna obrana* pisao je tih dana o neopisivom oduševljenju koje u Varaždinu vlada za predstave osječkog hrvatskog kazališta. Pozitivno ozračje cijelom događaju podignulo je i pisanje varaždinskog lista *Naše pravice*, koji je svoje čitatelje redovito obavještavao o

sastavu ansambla, pripremama za predstave, te posebno o svečanoj sjednici varaždinskog *Dramatskog društva* održanoj uoči početka gostovanja osječkog HNK. Isti list u broju 38. od 19. rujna 1907. upućuje Varaždincima poziv: *Preporučamo našem občinstvu ovo novo naše Kazalište ustrojeno velikim žrtvama i pozivamo ga da što obilnijom predbrojkom i posjetom podupre zamjerno nastojanje osječkih i varaždinskih rodoljuba. Ujedno ga umoljavamo da sa kazališnim osobljem, u kojem ima zastupljenih raznih slavenskih naroda postupa lijepo, susretljivo i bratski.*

Prof. Milčetić osobno je tih dana pomagao dr. Andriću da se sve pripreme obave što uspješnije. Uoči prve predstave varaždinsko *Dramatsko društvo* izdalo je veliki plakat koji je počinjao riječima: *Nakon mnogogodišnjeg nastojanja uspjelo je Hrvatskom dramatskom društvu probuditi u našem narodu živo zanimanje oko ustrojenja drugog hrvatskog kazališta za provinciju, te ishoditi izjavu visoke Vlade i Sabora da će mu se doznačiti stalna zemaljska potpora. Zadovoljno tim uspjehom, Hrvatsko dramatsko društvo prepušta sada draga srca vodstvo u tom pitanju gradu Osijeku i tamošnjem Hrvatskom dramatskom društvu, jer grad Osijek nadilazi naš mali Varaždin većim brojem stanovništva i inteligencije, pa i znatnijim materijalnim sredstvima.*

S druge strane Radoslav Bačić u članku *Program hrvatskog kazališta u Osijeku (Narodna obrana* br. 208. od 4. kolovoza 1907.) zaključuje da je Uprava izvrsno odabrala djela za prvu sezonu, jer će samo na taj način opravdati povjerenje koje se u taj novi kazališni zavod polaže sa svih strana. To potvrđuje raspon dramskog programa od Eshila i Sofokla preko Shakespearea i Molièrea do Ibsena, Andrejeva, Giacose i Vojnovićeve *Dubrovačke trilogije*, uz potrebna djela *lakšeg* žanra, bez kojih nema uravnoteženog repertoara. U muzičkom programu ističu se opere *Prodana nevjesta* Bedřicha Smetane, *Ksenija* i *Caričine Amazonke* Viktora Parme, te operete *Momci na brod* Ivana pl. Zajca, *Barun Trenk* Srećka Albinija, *Lijepa Galateja* Franza Suppéa i *Vesela udovica* Franza Lehára. Popis umjetničkog osoblja brojio je 40 članova. Među njima se ističu domaće snage, hrvatski internacionalci glumica Vanda Lukšić–Bedeković, rođena Karlovčanka, te bariton Bogdan pl. Vulaković. Dramu je vodio redatelj M. D. Dimić, a glumci i pjevači u operi i opereti bili su Leposava Jovanović, Micika Hrvojić, Marija Kaleševa, Desanka Makušinska, Vlasta Humski, Zdenka pl. Poglies, Žanka Stokić, Anka Stipanović, Katja Rucović, Rudolf Durr, Saša Filipović, Aleksandar Gavrilović, Petar Jovanovioć, M. D. Milovanović, Rudolf Mlinarić, Josip Papić, Josip Pavić, Todor (Tošo) Stojković, Vinko Streljec, Milan Ventz, češka subreta Ružena Jindrova. basist Bohumil Vlček, plesni komičar i

operetni redatelj František Lier, Ljubljančani Vida Kočevarova i Velisav Zach pl. Zachov, a posebno važnim smatran je angažman čuvenog praškog dirigenta i skladatelja Vojtěcha Horáka, čije su se dvije opere u to vrijeme nalazile na repertoaru *Narodnog divadla.*

Vrlo precizan dnevnik predstava Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku vodio je od samog početka u Varaždinu do 31. prosinca 1913. glumac Tošo Stojković i njegova supruga Vilma. Podacima iz tog dnevnika koristio se i dr. Dragan Mucić u svojoj knjizi *Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku 1907.* (str. 79.) izdanoj 1967. prigodom proslave 60. obljetnice osnutka osječkog HNK. Uz minimalne korekture evo kronološkog pregleda boravka i predstava članova osječkog Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu :

– početak priprema i pokusa 16. rujna 1907.
– prva predstava održana 3. listopada 1907.
– posljednja predstava održana 31. listopada 1907.

Popis djela i izvedaba

1. Bedřich Smetana: *Prodana nevjesta*, komična opera u 3 čina – premijera 3. listopada 1907.; reprize 6. i 15. listopada 1907.;
2. Victorien Sardou: *Fedora*, drama u 4 čina – 5. listopada 1907.;
3. Ernest Blum i Raul Toche: *Nervozne žene*, komedija u 4 čina – 8. listopada 1907.;
4. Henrik Ibsen: *Neprijatelj puka*, drama u 4 čina – 10. listopada 1907.;
5. Alexander Dumas, ml.: *Gospodin Alphonse*, komedija u 4 čina – 12. listopada 1907.;
6. Victorien Sardou: *Dobri prijatelji,* šaljiva igra u 4 čina – 13. listopada 1907.;
7. Hermann Heyermans: *Nada*, drama u 4 čina – 17. listopada 1907.;
8. Alexander Bisson: *Kontrolor spavaćih vagona,* komedija u 3 čina – 20. listopada 1907.;
9. Eugene Brieux: *Crveni talar,* drama u 4 čina – 22. listopada 1907.;
10. Viktor Parma : *Ksenija* , opera u jednom činu – premijera 24. listopada 1907.;
11. Franz Suppé: *Lijepa Galateja* , opereta u jednom činu – repriza 27. listopada 1907.;
12. Alexander Bisson i Anthony Mars: *Madame Bonivard* komedija u 3 čina – 26. listopada 1907.

13. Franz Lehár: *Vesela udovica*, opereta u 3 čina, premijera 29. listopada 1907., reprize 30. i 31. listopada 1907.

Prema tome je u 17 večeri odigrano ukupno 13 djela i to 9 dramskih, 2 opere i 2 operete s tim da su u dva navrata, 24. i 27. listopada, prikazane po dvije jednočinke (*Ksenija* i *Lijepa Galateja)*. To sámo po sebi govori o uloženom trudu cjelokupnog, posebno umjetničkog osoblja, pa iako je većina glumaca i pjevača došla s već unaprijed pripremljenim ulogama, ipak je trebalo u kratkom vremenu uložiti maksimum napora i koncentracije da se izdrži vratolomni tempo prikazivanja i izmjenjivanja raznorodnih djela. Imena autora samo potvrđuju da je pretežno riječ o vrlo zahtjevnoj dramskoj i muzičkoj literaturi. Iz svih varaždinskih događaja treba posebno izdvojiti premijeru opere *Prodana nevjesta* 3. listopada 1907., ustvari pravi početak rada osječkoga HNK i njegova opernog ansambla, uz 7. prosinca, kad se ansambl prvi put pojavio pred domaćom publikom, u svom gradu i u svojoj matičnoj kući svečano obilježivši svoje osnivanje.

Uspjeh gostovanja bio je neočekivano velik, te je snažno odjeknuo u osječkom i varaždinskom tisku. *Naše pravice* u broju 44. od 31. listopada 1907. pišu: *Kazalište nas ostavlja. Tako smo se navikli na njega i toliko smo ga zavoljeli, da nam je čisto žao zbog njegova odlaska. Moramo iskreno reći da toliko od njega nismo očekivali. Užitak što nam ga je ovo mlado društvo kroz mjesec dana priredilo neće se tako brzo izbrisati. Svaka čast i prva zasluga idu svakako gospodinu dr. Andriću. Općinstvo je zanosno odobravalo i pljeskalo glumcima i od srca zahvaljivalo vrsnom ravnatelju. Neka gospodin ravnatelj bude uvjeren da njegov rad prati shvaćanje cijele varaždinske publike. Želimo da se ovo lijepo društvo što prije u našu sredinu vrati. Ono posjeduje sila, koje bi i na većim pozornicama brale pljeska i stjecale priznanja.* Osječka *Narodna obrana* br. 257. od 6.studenog 1907. na naslovnoj stranici donosi veliki prikaz gostovanja u Varaždinu, te između ostalog kaže: *Kad se danas osvrćemo na to gostovanje možemo reći da smo zadovoljni. Sada moramo već prilično sigurno reći da će naše poduzeće napredovati i da će odgovarati onome za što smo ga osnovali. Naša je javnost ideju o osnutku hrvatskog kazališta u Osijeku oduševljeno prihvatila. Nas to veseli, jer nam predstavlja moralnu zadovoljštinu, što vidimo da sva naša javnost shvaća onu višu i idealniju svrhu našeg kazališta, naime, da naše obćinstvo odgojimo u narodnom duhu. Predstave u Varaždinu bile su odlično posjećene. Djela pak, što su se davala, svojim su izborom i vrijednošću među prvima. Jedino bi tek požalili što se nije davao i neki slavenski komad, ali smo uvjereni da će se i tome ubrzo udovoljiti.*

Prve vijesti iz Varaždina o financijskom stanju nakon turneje govorile su o deficitu, na što su se odmah poveselili neprijatelji cijele akcije vjerujući u skoru propast hrvatskog kazališta u Osijeku. No podrobni izvještaj, koji *Narodna obrana* objavljuje u broju 261. od 10. studenog 1907., govori čak o suficitu od 300 kruna! To međutim nije spriječilo protivnike osječkih Hrvata da dignu glas, a priklonili su im se i neki zagrebački krugovi tvrdeći da će se zbog pomanjkanja novca hrvatsko kazalište u Osijeku vrlo brzo samo od sebe ugasiti. Ali vijesti o uspješnom gostovanju u Varaždinu, a zatim i u Karlovcu, pohvalne kritike i novinska izvješća o kvalitetnom umjetničkom ansamblu i znalačkom vodstvu dr. Nikole Andrića uznemirile su spomenute krugove. Kad je k tome varaždinsko Gradsko poglavarstvo dodijelilo osječkom Kazalištu 1.000, a karlovačko 1.200 kruna, uz subvenciju Zemaljske vlade i grada Osijeka, bilo je jasno da je Kazalištu budućnost osigurana. Ništa više nije moglo zaustaviti ne samo daljnji napredak Hrvatskog narodnog kazališta nego i intenzivno jačanje nacionalne svijesti, koja je u Osijeku dugo bila sputavana i potiskivana.

Literatura:

- Hrvatski biografski leksikon (Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* od 1983., sv. 1–5;
- Dragan Mucić: *Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku 1907.*, Osijek 1967.;
- Dnevnik Toše Stojkovića 1907. – 1913.;
- Antonija Bogner-Šaban: *Kazališni Osijek* (AGM , Zagreb 1997.);
- Branko Hećimović: Repertoari hrvatskih kazališta 1840/1860/1990 (*Globus*, Zagreb 1999.);
- 95. rođendan HNK Osijek (priredio Ljubomir Stanojević, Osijek 7. prosinca 2002.);
- Arhiv HNK Osijek;
- privatni arhiv Štefice i Antuna Petrušića;
- List *Kazalište* (HNK Osijek, urednik Ljubomir Stanojević);
- dnevni tisak : *Narodna obrana, Hrvatski list, Die Drau, Glas Slavonije* (Osijek) , *Vjesnik, Večernji list* (Zagreb), *Varaždinski vjesnik, Naše pravice* (Varaždin).

Marija KRPIĆ

Ne ostavljaj me

Srce i duša bili su mi ispunjeni
nekim čudnim zadovoljstvom i mirom.
U tom nepreglednu prostoru osjećala sam se
bez ikoga, no ipak nisam bila sama.

Ne ostavljaj me nikad samu,
anđele moj!

Osjećala sam
da si uz mene
i da me pratiš svugdje
na mom putu,
dragi moj anđele.

Velika ti hvala
što me čuvaš,
paziš i pratiš
na mom životnom putu.

Hvala ti na svemu
iz srca i duše,
molim te budi uvijek uz mene,
a i u posljednjem času mog života,

moj predragi
anđele čuvaru,
dragi kardinale, Alojzije Stepinče!

Ljubo KRMEK

Maran i Krstinka

Maran se bio stoprom zamomčio. Visok, koščat ali žilav da mu nije bilo para u selu. Na motici prvi, ako treba bacit kamena s ramena - nema mu ravna, pohrvat se sa svakim, kad se bećarac zapjeva – najgrlatiji, u kolu kolovođa a na sijelima očima seoskih cura najčešća meta. Svako jutro, čim zora zarudi, mlad čoban s pjesmom tjera stado Pavlovića na pašu. Cijelo selo je znalo da je to Maran. Prije dvadesetak dana, o Ivandanu, napunio je Maran 18 godina. Doduše, nije bio neki srećković kad bi se na sijelima igralo zaloga i prstena. Iako je puno viđenijih djevojačkih očiju plandovalo na njemu, zapala bi ga neka koja mu se nije sviđala. Te da se poljube, te zagrle, te u mrak, te ovo – te ono, on bi izvršavao pravila zaloga i prstena, ali pomalo stidljivo. Maran je bio lijep. Čist. Kršan. Miroljubiv. Iz očiju njegovih bljeskao je žar mladosti. Gledao je njima pametno na svijet. Sav na ćaću, Nikolu Džonušina. A Nikola je važio za zorli domaćina i čovjeka.

Jednog dana dok je Maran bio na paši, ponad Lišća nadvi se nekakav čudan oblak. Nije bio crn a ipak zatamni danje svjetlo. S oblakom se pojavi i jak vjetar pa uskovitla visoke drače što su se izvile iznad grčkih ploča kao spomenici. Maran osjeti laganu nelagodu s ovom promjenom i misleći da će to proći kao što je i došlo, spusti branzar na jednu ploču, sjede oslonivši se leđima na jedini križ koji je stajao malo nakrivljen od zuba vremena.

- Marane, Marane...

Pričini mu se da ga zovnu neki nježan ženski glasić, prenuvši se pogleda oko sebe pa ne vidjevši ništa uštinu se za obraz. Je li moguće da mu se pričinja da ga neko zove, da nije od gladi, ili možda od neispavanosti? Sinoć se rano pružio u gunjine ali je malu sestru Rujanu svu noć bolio zub, pa nije oka sklopio, sve dok je plač i bol nisu shrvali, pa i kad je zaspala i onda bi u snu povremeno jecala. A tad su već drugi pijevci pjevali, što je bio znak Maranu da svanjiva, te da treba potjerati ovce i koze put Lišća. "Ma nisam umoran, nisam neispavan, ta nije prvi put da nekog u kući od toliko čeljadi boli zub ili uho, ali dobro sam ogladnio", pomisli Maran. Rastvori branzar, zgrabi komad kokuruze i grumen ušćulog sira, prošaranog mnogobrojnim tunelima gagrice koja se davila u ramodro, sve dok mu ne zastade zalogaj u sred grla kad ponovno začu:

- Marane, Marane, ajde s nama u kolo!

Učini mu se da glas dolazi iza leđa, s ledine, pa se naglo okrenu, kad ima što vidjet: sedam djeva u bjelini, ne zna se koja je od koje ljepša, drže se za ruke i kolaju. Zlatnoplave kose vuku im se po zemlji, a blagim zelenim očima zanosno vabe Marana da im se pridruži. Maran se u mjestu skamenio, zalogaj stoji u grlu, ni tamo ni vamo, a sva mu se kosa na glavi pobila ko kad doma Šarov opuši Garu a ona nema kamo uteć. Stajao je Maran tako nekoliko trenutaka ko ukopan, njemu se to činilo da je cijela vječnost, dok se iz kola ne izdvoji jedna djeva, te priđe bliže Maranu

- Mi smo vile Zahumljanke Marane, odabrale smo tebe da pođeš s nama, želiš li, Marane? - zapita ga veselo i pri tom se šeretski osmjehnu.

- Žeelim, žeelim... - promuca Maran progutavši pritom zalogaj koji ga je već bio počeo davit, ne dajući zraku da dođe do pluća, na što je bio potpuno zaboravio zatečen prizorom.

Tek što proguta zalogaj i u pluća unese svježeg zraka zagrli ga vila, uze u naručje i baci. Letio je Maran kilometrima u sekundi dok ga ne preuze druga vila, pa ga baci trećoj, pa sve tako dok se sve ne izredaše. Maranu se činilo da mu je srce prestalo kucat. Letio je s brda na planine, s planina na brda kao ptica, ali kakva ptica, pa nema te ptice koja ovom brzinom može parat zrak kojom je on letio. Kako Maran pomisli na ptice, sjeti se svog stada i zapita što je s njim. Samo što završi misao već se nađe u rukama one prve vile i na istoj ploči gdje je sjedio kad ih je ugledao.

- Ne boj se, Marane, možeš se s nama uvijek družiti, igrati i pjevati, veseliti se, samo dobro upamti, ne smiješ doma nikome kazivati da si bio s nama. Ja sam Krstinka a ovo su moje sestre: Planinkinja, Povotkinja, Rodoljupka, Ljubovka, Tuđinka i Prigodnica. Toliko možeš da znaš o nama ovaj put, a drugi put možda i nešto više - reče zanosno se kikoćući i šireći ruke sve do iznad glave.

Kad sklopi ruke iznad glave, nestade je u trenu, nestade i njenih sestara, stade vjetar, razmakoše se oblaci, upeknu sunce a Maran u nevjerici protrlja oči. I začudo bi mu drago što ga ovo snađe. Pri tom pomisli, da je bar potrajalo malo duže. Takve ljepote još u svom životu ne vidje. Ali zašto su vile odabrale baš njega? Je li sretnik ili nesretnik što je baš on vila izabranik? Pogleda u stado koje je u tri-četiri skupine plandovalo u hladu visokih drača, ničim neuznemireno. Je li moguće da ovce i koze nisu ništa vidjele? Njihovu je mirnoću remetio samo Runje zvonar koji bi povremeno kao po kakvoj naredbi drmnuo glavom lijevo-desno.

Ne bivši sposoban o svemu trijeno razmisliti, zaključi da bi bilo najbolje da okupi stado i potjera domu.

- Prrššš o'ca, prrššš o'ca, abjabeee - galamio je Maran podižući glasom usnulu stoku i upućujući je dobro znanim putem.

Ovce su prednjačile, gurkajući se jedna pred drugu a ipak poštivajući zvonara Runju koji je stalno bio na čelu, i s njima Maran nije imao nikakvih problema, za razliku od koza, koje bi stalno zastajkivale i skretale s puta, da još nešto usput pregrizu, tako da se činilo da ne žele istim putem za ovcama, ali ih je Maran vješto okupljao i upućivao.

- Budi Bog s tobom Marane, kud ćeš ranije doma – zavika majka Ivana kad pomoli pred kuću sa stokom.

Maran joj ništa ne odgovori, nego ovce i koze smjesti u tor, pa se povrati u kuću, skidajući branzar s leđa i otpuhujući umorno da majka primijeti kako se umorio od pješačenja i čobanstva.

- Da se nije štogod zlog dogodilo sine?

- Nije majko, - otpuhnu Maran – samo sam se dobro umorio, pa kad stoka prestade pas i polijega u ladovinu, ja velju, da ne zaspem i ja, aj ti, Marane, poreni doma pa nek u toru leže, bolje neg na ovom zvjezdanu da zamantaju a i ja šnjima.

- Ajde, ajde, malo odmori, moj sine, pa ćeš kasnije otić gori u Gradinu ubrat breme-dva drva, kad je ljeto ovako vruće i bez kiše zima će bit rogata, pa trebamo pripremat na vrijeme prezimu - reče majka, gurajući pred Marana šoljicu prge ječmenice.

Godila mu je prga, okrepljivala ga i polako je ispijao kao da mu je žao da nestane tekućine u šoljici. Za to vrijeme majka ga je preko oka sumnjičavo promatrala, jer zna ona svog Marana, ovo što joj ispriča ne sliči na njega, nije to on, nešto joj muti ali, pripazit će ona njega.

Čuo je Maran već otprije za susrete s vilama. Ta eno u selu Tadije Bronzića, po cijeli dan samo se cereka i smije. Kažu da su mu vile mozak odnijele. Kad ga nesta, kućna čeljad ništa o njem nit su znala nit su čula cijelu heftu, pa kad mu majka Govorkuša pade pred kućnim pragom i zakuka: "Da mi je sad oće bar moj Tadija da mi ruku da" - u taj moment stvori se Tadija pred njom , pruži joj ruku smijući se njezinoj muci i od tada neprestano se smijulji, cereka i smije kao da ga neki đavo stalno škaklji.

Narod stalno govori između sebe da su to vile, da ga one škakljaju.

Ali zašto Marana ne zadržaše, zašto su ga vile pustile? Pa tek kad se sjeti Krstinke, Bože kako je lijepa - pomisli u sebi, ma da mi je onakvu oženit i da je imam cijeli život pokraj sebe, pa ko bi sretniji bio od mene, ne bih je nikad iznevjerio.

- Obećo si mi se, Marane - šapnu mu u uho njemu dobro poznati tanki glasić.

Ma možda samo umišljam, pomisli Maran, možda je sve plod moje mašte, pa zar ja da budem izabranik onakve ljepotice. Kako bismo mogli živjeti zajedno? Gdje bismo živjeli? Je li ona prava, je li od krvi i mesa, jede li što i mi, pije li vode? - nadirala su pitanja bez odgovora u Maranovoj glavi. Možda se ipak malo previše naslušao priča o vilama pa sad sve umišlja. S tim mislima usni. Sanjao je vilino kolo i on u kolu i sve mu se dive i sve ga oblijeću i s njima leti i bacaju ga u more i rijeke, a on ozbiljan kao da to nije ništa novo, kao da to treba da tako bude, kao normalno je da se to njemu događa. Izronivši iz mora, poleti prema vrhu planine gdje ga je čekala Krstinka raširenih ruku. Sletio je pred nju i rukama joj uzeo glavu gledajući je pravo u oči, a ona ga je obgrlila oko struka svojim rukama. Zelen iz očiju mamila je poljubac i Maran se nagnu da je poljubi.

- Marane, vrvi gori u Gradinu, evo ti kosora i užeta pred vratima, ajde, jadan ne bio, za viđela uberi malo drva - trgnu ga majka iz sanjarenja.

Išao je polako uz Gradinu, stalno se okrećući da ne bi odnekle iza neke stijene izvirila Krstinka, ali ništa. Sutra ujutro poranio je na Lišća sa svojim stadom stalno ih prozivajuć da otjera nelagodu koja mu se uvukla u kosti od mogućeg susreta.

- Čula vamo, Galica, Lisa, Ljuba, Parica, Roga, ajd Runje, a Šara, Vranka, Šuša onumo, Barane mali, ha Zela, ha Riđa, ha Bjelobara.....

Iako je očekivao da će se nešto dogoditi odmah u ranim jutarnjim satima, ništa se ne dogodi. Prošlo je i podne i već je sunce počelo padati, Maran se spremao za povratak domu kad u trenu poznati prizor. Oblaci, vjetar, Krstinka! Sjedi na mjestu gdje je Maran jučer sjedio!

- Marane, Marane, dragi Marane, posumnjao si da ću ti doći - reče maznim glasom Krstinka.

- Ma ne, nisam, negooo...

Pred njim je stajalo najljepše biće koje čovjek može zamisliti. Pa nije ju jučer dobro ni pogledao, valjda od straha, ali danas, danas uživa gledajući je! Visoka. Tanka. Duga zlatna kosa na valove obara se sve do zemlje, skupljena bijela krila bijele se poput labuđih, na njoj svilena haljina prozirna kao paučina. Sad mu je tek postalo jasno zašto ljudi za neku ljepoticu kažu: "Lijepa k'o nagorkinja vila." Htjede joj nešto reći ali uzbuđenje je bilo preveliko, pa bi samo povremeno zinuo, kao riba iz vode kad uzima zrak. Krstinka se smiješila njegovoj smušenosti, pa ustade, zagrli ga i poletješe preko brda i planina, preko polja i dolina, preko mora i mramora i doletješe u Vilingoru.

Vilingora, prepuna gorskih izvora, na svakom izvoru vile se kupaju i umivaju. Oko izvora njeguju gorske trave kojima liječe sve vrste bolesti, tovari zlata i dragog kamenja svuda uokolo, sve bliješti. Maran pomisli kako će svima pričati kakve je ljepote i bogatstva vidio. Pri tom zaboravi što mu je Krstinka rekla o šutnji. Krstinka naglo zaokrenu, te su u trenu bili na Lišćima. Spustivši ga reče mu:

- Nećeš nikom reći što si vidio, je l' tako, Marane? He-he-he-heeeee...

Kako se stvorila, tako je i nesta. Maran okupi stado pa pravac domu. Htio bi zazvati po imenu neku ovcu, neku kozu, ali usta nikako da se otvore. Tako je došao i pred kuću. Majka ga nešto upita a on ništa. Osto Maran bez havaza.

Ubrzo se skupilo cijelo selo da vide čudo, a Maran k'o Maran, samo ne priča, šuti.

- Onaki momak!

- Za ime Boga, ljudi čuda!

- Ovo su mu sigurno vile napravile ne bilo ih – kuka majka Ivana.

- Vuk, vile, vuk, u trn u kupinu, jami crno janje, pa s njim u planinu – čara Stana Moševićka.

- Ljudi, zovte Mandu Stravoslavku, možda je kakva strava ušla u njega!

- Zovte Lucu Pogančicu, možda se u njega uvuko džinovski vjetar!

- Traž'te lijeka, braćo - zapomagao je otac Nikola.

Muškarci, žene i djeca gledali su jedno u drugo smeteni, ne znajući što da učine i odakle da krenu, ne bi li mu kako mogli pomoći. Iz svjetine izdvoji se stara baba s jašmakom na glavi, kojim je i usta i nos prekrila, samo su joj oči virile. Dobro pogurena, sva u nekakvim dronjcima, sa štapom u ruci, izgledala je tako da bi je se prepao i zdrav čovjek a nekmoli bolesnik.

- Prućite ga potrbuške, ruke i noge mu raširite, takoo – veli Manda Stravoslavka, te uzme konac pa razvlači, s vrha desne noge na vrh glave, pa s lijeve noge na vrh glave, onda s vrha desne noge na vrh lijeve ruke i s vrha lijeve noge na vrh desne ruke, i na kraju s vrha jedne ruke na vrh druge ruke.

- Lijeva strana je malo dulja, čini mi se u priliku da je strava – onda na sredini leđa rastriže konce, sagnu još više svoju zamotanu već dobro pognutu glavu i poče:

- *Ja čin rašeko, učin prešeko!*

- *Ja čin rašeko, učin prešeko!*

- *Ja čin rašeko, učin prešeko!*

- Nešto nije u redu, ljudi ljudski i žene ženske, dajte olovo! - mumlja Manda sebi u bradu, jedva razgovijetno, s čuđenjem.

- Od šta si se prepo, Marane? Ne boj mi se, Marane, sad će nestat strave stravice, pokazat ću ti crnu mačku, bijelu kučku, i mrku svinju. Mačka zamjauka, kučka zalaja, svinja zarokta, a glas ode u visine, u planine, i odniješe stravu stravicu, a Maran osta zdravo i veselo....

Baja li Manda baja, a Maran ni da mrdne. Ni jednim znakom ne pokazuje da ide u bolje. Podiže Manda ruke u zrak sve dokle je mogla od svoje staračke pogrbljenosti, otpuhnu ljutito "Zovte lucu Pogančicu" - i otetura niz ulicu odmahujući nemoćno rukama iza sebe kao da je neko goni pa ga ona upire da je ne pretekne.

- Pogana poganice! Balava balavice! Neoprana neopranice! Kojim si putem došla, onim se i vrati! Jer, evo je došla Luca Pogančica, koja će te travom prebacit, riječima prebrojit i nožem preporit, i iglom zbosti, vatrom pregorit, pa će te bacit pod putinu, u jednu gustu kupinu, da te seto ižede. Pogana poganice, spremljena spremljenice! Ako te je spremila žena, ona te je namijenila da te u vodi popije, ja da te u vjetru dobije, ja da te u putu sretne. Ona te je svezala riđom dlakom od riđe ždrebice, pa te je s drugog nekog namijenila i na ovo jadno čeljade spremila! Bog te ubio, poganice! Hajde, pogana poganice, sa ovog jadnog čeljadeta! Tu ti više nije mjesto! Eno tebi tice rapca, pa nek te jami pod desno krilce, nek te nosi nebu pod oblake, nek te vjetar raznese na sve četiri strane, pa da padneš u duboke jame i u mutne vode, jer je došla Luca Pogančica, u nje nema šale, na da ti dalje! Bože ti pomozi i sv. Kuzma i Damjane, i sv. Ilija i Ivane! Kupinice, po Bogu sestrice, skupi svu muku i boles' i poganu poganicu! Muke mi nije poganica, tresajte se, ljudi, nek' proba Iva Travarica!

- Sad ću ti pokazat jednu koku sa sedam pijevaca, koka zakokota a pijevci otkokotaše, ode glas u visine, u planine i odnesoše bolu bolanu što se navali našem Maranu, a on osta zdravo i veselo. Sad ću ti pokazati sedam diva sa sedam divića. Divi povikaše, a divići odvikaše, svu bolu pokupiše i razniješe po visini, po planini a ti osta zdravo i veselo.

Tek što završi Iva Travarica svoje bajanje, sijevnu munja iz vedra neba, prosu se kiša samo po Maranu a on, sav pobijelio, pa poplavio, pa se skoči sa zemlje te zapišta okupljenima:

- Šta bajate po meni, ja, ja, ja sam Krstinkin...

Pošto je promucao te riječi, nasta žamor iz dotad zanijemjelih usta, strka, vrisak, zapomaganje, a Maran jurnu u kuću poput ranjena vuka kad vidi da se može gore dočepat. To što naglo progovori, zaskoči ih sve, pa se svjetina ponašala ko obezglavljena.

- Progovori Maran!

- Razveza mu se jezik!
- Ja ti velju, vile ga urekle!
- Iva travarka za sve ima lijeka.
- Đe pobježe u kuću?
- Koja Krstinka, ljudi?
- O Svevlade moćni, pomozi!
- O Svevide dragi, prosvijetli!
- Stinjajte se, ljudi, nek ide svak svome domu!

A unutra, u polutami, Maran plače. Izdo je tajnu, svima je kazo za Krstinku. Što li će mu ona učiniti za to? Oće li se svetiti? Oće li ga pustiti na miru? Najbolje bi bilo više i ne ići na Lišća, nego ih zaobilaziti u što većem luku.

Prištedjeli su Marana ukućani nekoliko dana, nisu ga slali ni na pašu, ni u drva, ni u polje. U kući je bio stalno pod budnim majčinim okom. Da mu se kakva stravina ne približi – savjetovala je Iva Travarica.

Jedne noći nasta strahovito nevrijeme. Munje su parale nebo. Gromovi su pucali neštedimice. Lilo je curkom. Cijelu noć su vijali vjetrovi da se u čovjeka jednostavno uvlačila nelagoda. U kući Pavlovića bilo je nemirno. Još se nije smirilo stanje od zadnjeg događaja koji je dobrano uzdrmao svu čeljad. Već je bila prošla ponoć, na ognjištu su se ugasili i posljednji znaci vatre, kad neko zalupa na vrata!

- Ko je – zagrmi stari Nikola.
- Marane, Marane, zar nećeš poći sa mnom, obećo si mi se, da ćeš biti moj i ničiji više - začu se piskutav i ružan glas, kao šištanje zmije otrovnice.

Sva su se čeljad zbila jedno uz drugo, a Marana su stavili u sredinu.

- Odlazi, nemaš ti ođe što tražit, dosta si nam ljuta jada zadala - vrisnu Nikola još jače nego maloprije, pa skoči, uze dva drenova koca, prisloni ih na vrata s jedne strane a drugu stranu zabode u rupe među kamenim pločama, tako da je učvrstio vrata ako bi nedajbože provalila bravu.

Zatutnji nešto u daljini, pa kao da je išlo prema kući, čulo se sve jače i jače tako da se sva kuća tresla. Majka Ivana držala je u ruci očenaše i kruničala, preporučivala je svog sina Bogu, da ga izbavi od svih zala, a ponajprije od ove strahote što im se nad kuću nadvila. Kroz pukotine u zidovima cijukali su tako vjetrovi da se Maranu činilo da ulaze nekakve duge ruke, da žele da ga ščepaju i da ga odnesu. Sve je izgledalo tako sablasno da su, htjeli ne htjeli, svi cvokotali zubima od straha. Kroz hukanje vjetra sve do zore čulo se isprekidano:

- Maaraaneeeee, Maaraaaneeeeee - sve dok se ne oglasiše prvi pijetli.

Svima odlanu, jer i nevrijeme se poče smirivati i zora poče ruditi. Duga je bila ta noć. Svima. Ali najduža Maranu. Tek začeta ljubav prema Krstinki zamirala je u njemu nepovratno. Samo da je više nikada ne sretnem – mislio je u sebi.

Nitko nije smio izaći na dvor dok se nije skroz razdanilo. Kad su sklonili drenove koce, otključali bravu, imali su šta vidjeti! Ispred kuće ogromna stijena, odlomila se od brda, sa samog vrha Gradine i dokotrljala se do samog kućnog praga. Svi Pavlovići zahvališe nebesima što su ostali zdravi i čitavi, što im se nije srušila na kuću, jer bi ih sve pognječila.

Kažu da i danas pred Pavlovića kućom stoji stijena s vrha gradine.

Uskoro objavljujemo:

Josip Pazman

ŽIVOT SV. JOSIPA

Premda je riječ o djelu prvotno objavljenom 1900. godine, uvjereni smo da će se brojni čitatelji obradovati pretisku!

Transplantacija duše

Milijuni godina već su na ovom svijetu prošli,
A naši zemaljski putnici nisu svijesti došli.
Ostali su tamo gdje su i prije milijuna bili.
Kad su ovaj planet dušom a i tijelom napučili.

Izašla je naša duša iz svoga zemaljskoga tijela,
Ne znam točno što je svojim postupkom baš htjela,
Ali je to našem mozgu bio znak i važna indicija
Da je ipak nastupila globalna strka i restrikcija.

Uvidjela ona da nam ovome Globusu nema više spasa,
Predugo je ona ostala bez akcije i izbornog glasa.
Bolje za nju da je ostala daleko od ljudskih laži,
Možda joj Bog odgovornost za ljudska djela ublaži.

Zašto joj je baš upravo sada na um palo,
Možda zato što joj doista do nas stalo.
Ili zato što smo već sada u velikoj „Komi".
Pa ne želi da se na njezinoj koži izlomi.

Ne tražim baš ništa za uzvrat, ni mirisavi cvijet.
Svojevoljno odlučih ostaviti ovaj pokvareni svijet,
Nema spasa ovom zlu, licemjernom i podmuklom puku
Kad je sebe i prirodnu ljepotu doveo u zadnju luku.

Tko bi se u ovome trenutku nešto drugo usudio,
Kad je naš Stvoritelj već tako davno presudio.
Previše se na svijetu izleglo ptica grabljivica,
Da nikakva repriza ne bi bila sebi ispričnica.

Stvoreni su ljudi i dobili slobodu misli i djela,
Vidiš ti kamo i kuda nas navodna sloboda dovela.
Od sjevere do juga kaos i nered svuda zavlada,
A od istoka do zapada svaki građanin nastrada.

Digla se velika i za nas nečuvena svjetska galama,
Došlo do krize i recesije, jao nama, spasi nas Obama!
Ni Obama-Afro-Amerikanac s dvjema čvrstim rukama.
Ne može ni On spasiti nas od sebi iskopanih jama.

Ne spasi On od zaleđivanja ni neposlušnu svjetsku masu,
Koja nije za ništa drugo kriva nego da je stave u kasu!
Ni Obama nema takvog hrabrog i vještog borca i tvorca
Da uhvati prefriganog, lukavoga i grabežljivoga lovca.

Svi smo mi bili jadni u početku i jeli u istom loncu,
Danas netko pliva u zlatu, a drugi nema palente u loncu.
Nakon ovog potopa, neće nas ni „Noeva Barka" spasiti.
Sve će živo do tada stvoreno naglo nestati i ugasiti.

„Ostvari li se ova strašna imaginacija
Nastupit će najstrašnija eliminacija."

Zaprešić 15. 5. 09.

Ivan ARMANDA

Fr. Markolin Padovan – svestrani i samozatajni profesor

Uvod

Budući da se ove godine navršila šezdeseta obljetnica smrti velolučkog dominikanca fr. Markolina Padovana, tom prigodom treba reći nekoliko riječi o čovjeku koji je, kao redovnik i svećenik, vršio brojne odgovorne službe u tadašnjoj Dalmatinskoj dominikanskoj provinciji. Kao starješina dubrovačkoga samostana, obnašatelj raznih administrativnih službi u tom samostanu i cijeloj provinciji, kao promicatelj Trećega dominikanskoga reda, propovjednik, duhovnik, ispovjednik, kateheta, profesor na gimnaziji i Generalnom studiju svoje provincije te kao odgajatelj mladih naraštaja dominikanaca, Padovan se koristio svim svojim intelektualnim, fizičkim i duhovnim sposobnostima kako bi što kvalitetnije obavljao povjerene mu službe. Samoprijegor, zauzetost, gorljivost i marljivost bile su mu glavne vrline, a pokazivao je iskrenu poniznost i samozatajnost, pa upravo te dvije osobine spadaju među glavne razloge zbog kojih je i danas uglavnom nepoznat. Ponizni redovnik život je proveo tiho, unutar zidina drevnoga samostana sv. Dominika u Dubrovniku, a poslije smrti djelo mu je ostalo uglavnom skriveno od očiju javnosti.

Od Vele Luke do Dubrovnika

Nekoć su dalmatinski otoci bili glavno izvorište zvanja redovničke zajednice koja se nazivala Dalmatinskom dominikanskom provincijom, pa su i dominikanci pustili duboko korijenje u brojnim otočkim gradovima i mjestima, uključujući i Velu Luku na Korčuli. Povezanost tog otočkog mjesta s Dominikanskim redom ima dugu tradiciju. Još 1589. poznata je korčulanska plemićka obitelj Ismaelli u Veloj Luci podigla crkvu u čast dominikanskoga sveca Vinka Fererskoga. Bila je to prva tamošnja crkvica. Osim toga, neki Velolučani bili su povezani i s dominikanskim samostanom sv. Nikole u Korčuli, što dokazuje i oporuka Marka Marinovića, s kraja 1605. godine. Kad je sredinom devetnaestoga stoljeća Vela Luka dobila vlastitu župu, povezanost s Dominikanskim redom dostizala

je vrhunac, zahvaljujući dominikancima koji su često navraćali onamo kao korizmeni propovjednici i pučki misionari. Godine 1884. prva dva Velolučanina stupila su u novicijat Dalmatinske dominikanske provincije. Bili su to fr. Josip Marija Oreb i fr. Ambroz Bačić. Poslije njih, Vela Luka će Dalmatinskoj dominikanskoj provinciji darovati još tri svoja sina: fr. Markolina Padovana, fr. Augustina Farčića i fr. Vladimira Borovinu, a od 1898., zahvaljujući fr. Anđelu Šoljanu OP, ondje djeluje i Treći dominikanski red. Konačno, godine 1928. u Velu Luku dolaze te, s prekidom kraćim od godina dana, do danas ostaju sestre dominikanke Kongregacije svetih anđela čuvara. Toj Kongregaciji pripadalo je više Velolučanki, a od njih je danas na životu još samo s. Ksaverija Oreb.[1]

Treći po redu velolučki dominikanac bio je fr. Markolin Padovan. Rođen je 11. ožujka 1884. od oca Petra i majke Kate, rođene Žuvela. Samo pet dana nakon rođenja, na krštenju je, 16. ožujka, dobio ime Marin.[2] U rodnom mjestu započeo je školovanje, koje će nastaviti u Korčuli i na Lokrumu, a dovršiti u Dubrovniku.[3] Danas je nemoguće utvrditi što je sve utjecalo na njegovu odluku da se pridruži dominikancima, no možemo pretpostaviti da se ugledao u svijetle i uzorne likove starijih sumještana, fr. Josipa Marije Oreba i fr. Ambroza Bačića. Na odluku je možda utjecao i fr. Anđeo Šoljan, tadašnji starješina samostana sv. Nikole u Korčuli, koji je često dolazio u Velu Luku, osobito otkako je ondje 1898. godine utemeljio ogranak Trećega dominikanskoga reda. Te je godine Padovan počeo pohađati dominikansku gimnaziju na Lokrumu.

Naime tada su dominikanci na Lokrumu otvorili *Apoštolsku školu Provincije Dalmacije Reda Propovjednika,* za odgoj i obrazovanje svoga pomlatka. Marin Padovan bio je među prvih petnaest đaka koji su, 10. listopada 1898., sjeli u klupe. No, kako su đaci dolazili iz raznih škola, s različitim predznanjem, prije početka nastave morali su pristupiti kvalifikacijskom ispitu, na temelju kojega su raspoređivani u razredna odjeljenja. Padovan je bio pripušten u treći razred gimnazije.[4]

Nakon što je godinu dana proveo na slikovitom otočiću Lokrumu, odlazi u Dubrovnik gdje je, pod vodstvom učitelja fr. Markolina Knega, trebao provesti

[1] Usp. BEŠLIĆ, Tješimira – MARIČIĆ, Alana, *Sedamdeset godina sestara dominikanki u Veloj Luci: 1928. – 1998.*, Samostan sestara dominikanki, Vela Luka, 1998.

[2] Usp. *Baptizzatorium ab anno 1848 – 1888.*, Arhiv Župnog ureda u Veloj Luci.

[3] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, u: *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum Ragusii anno Domini 1950.*, Zagreb, 1950., str. 18.

[4] Usp. *Liber Consiliorum et Adnotationum Conventus B. Mariae V. a Sacr. Rosario nuncupata fratrum Sac. Ord. Praedicatorum de Lacroma*, str. 1, 13, Arhiv dominikanskoga samostana u Dubrovniku.

godinu kušnje. 15. listopada 1899., sa šest kolega, u samostanskoj je crkvi primio habit iz ruku dubrovačkog priora, fra. Antonina Pisturića. Stupanjem u novicijat Dalmatinske dominikanske provincije, krsno ime zamijenio je redovničkim: fra. Markolin.[5]

Po isteku godine kušnje Padovan je 1. studenoga 1900., na blagdan Svih svetih, u kapitularnoj dvorani dubrovačkoga samostana pred priorom Pisturićem položio prve redovničke zavjete. Doživotne zavjete položio je 9. studenoga 1903. pred provincijalom fra Anđelom Marijom Miškovom, također u kapitularnoj dvorani dubrovačkoga samostana.[6]

Nakon novicijata fr. Markolin je nastavio s gimnazijskim školovanjem na Dominikanskoj višoj klasičnoj gimnaziji u Dubrovniku te je 23. srpnja 1903. stekao svjedodžbu zrelosti.[7] U međuvremenu je započeo i studij na Generalnom učilištu Dalmatinske dominikanske provincije, smještenom u dubrovačkom samostanu. Sukladno tadašnjim odredbama o studiju u Dominikanskom redu, dvije godine je, od akademske godine 1901/1902. do 1902/1903., studirao je filozofiju, a onda i dvije godine teologiju, do 1904/1905. Nakon toga je, do akademske godine 1908/1909., ukupno četiri godine studirao *Sumu teologije* sv. Tome Akvinskoga.[8]

Kao student, Padovan je imao zdravstvenih problema, pa ga je 29. svibnja 1904. provincijal Miškov poslao isprva u splitski, a potom u starigradski samostan. 26. rujna te godine provincijal ga ponovno zbog zdravstvenih problema šalje, na petnaest dana, poslao u Split.[9] 23. prosinca sljedeće godine dubrovački biskup Josip Marčelić podijelio je Padovanu red subđakonata u samostanskoj crkvi u Dubrovniku, a 9. lipnja 1906. zaredio ga je za đakona, također u dubrovačkoj samostanskoj crkvi.[10] Svećenički red Padovan je primio 11. kolovoza 1907.[11], a poslije nekoliko dana, 18. kolovoza, u rodnoj Veloj Luci svečano je proslavio mladu misu. Tom su prigodom na oltaru s njim bili dubrovački prior fr.

[5] Usp. *Testimoniales Professionum ab anno Dni 1888. ad 1916.* (dalje: TP), str. 51 – 52, Arhiv hrvatske dominikanske provincije u Zagrebu (dalje: AHDP).

[6] Usp. TP, str. 54, 73 – 74.

[7] Usp. *O. Markolin Padovan, Fond Markolin Padovan* (dalje: FMP), AHDP.

[8] Usp. *Collegium Theologico – Philosophicum S. Thomae Aq. in Conventu Ragusino Prov. Dalmatiae Ord. Praedicatorum: 1886. – 1965.* (dalje: CTFD), AHDP, str. 48, 50, 52, 54, 56, 58, 61, 64.

[9] Usp. *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1894. – 1916.*, (dalje: LP II), str. 77, 96, AHDP.

[10] Usp. LP II, str. 106, 108.

[11] Usp. *Catalogus conventuum et fratrum ac summarium fraternitatum Tertii Ordinis Provinciae Dalmatiae Ordinis Fratrum Praedicatorum anno Domini 1941.*, Zagreb, 1941., str. 31.

Markolin Knego, Velolučanin fr. Ambroz Bačić i fr. Vinko Bodlović, a prigodnu propovijed održao je poznati dominikanski propovjednik i pučki misionar fr. Hijacint Domić. Kao moto svog svećeničkog života Padovan je uzeo Kristove riječi: "Ovo je kruh koji silazi s neba." (Iv 6,50)[12]

Ugledni član dubrovačkoga samostana

Smješten na južnom ulasku u Dubrovnik, kod *vrata od ploča*, samostan sv. Dominika uspješno se odupirao povijesnim prilikama i neprilikama te je uspio sačuvati kontinuitet od utemeljenja do danas. Nekoć sjedište inkvizicije, Dubrovačke dominikanske kongregacije i Generalnog studija Dalmatinske dominikanske provincije, a danas jedan od samo četiri prioralna dominikanska samostana u Hrvatskoj, ubraja se među tri najstarija dominikanska samostana u svijetu. U tom drevnom zdanju fr. Markolin Padovan proveo je cijeli redovnički život. Nikada nije bio premješten u neki drugi samostan, premda je to u prosjačkim redovima uobičajeno.

15. siječnja 1911., nekoliko godina poslije svećeničkog ređenja, Provincijsko vijeće imenovalo ga je ekonomom provincije. Tu je službu vršio kroz dva mandata provincijala fr. Markolina Knega, do 1918. godine.[13] Za Prvog svjetskog rata vodio je brigu o samostanu na Lokrumu te je mnogo pridonio obnovi cijeloga otoka.[14] Sredinom lipnja 1918., kao *socius* dubrovačkoga priora, sudjelovao je u radu Kapitula Dalmatinske dominikanske provincije te je izabran za tajnika. Definitori Kapitula izabrali su ga i za ispitatelja knjiga.[15] Tu službu, koja je podrazumijevala kritičko pregledavanje i eventualno ispravljanje knjiga što su ih hrvatski dominikanci namjeravali objaviti, povjerio mu je i sljedeći Kapitul Provincije, održan sredinom 1922. Na tom Kapitulu definitori su ga izabrali i za ispitivača ređenika u Provinciji.[16] Od 4. do 10. rujna 1926. u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku ponovno je održan Kapitul provincije, u čijem je radu, kao *socius* dubrovačkoga priora Anđelka Posinkovića, sudjelovao i Padovan,

[12] Usp.: *Mlade Mise*, u: *Gospina Krunica*, XIII (1907) 9, str. 285; Spomen – sličica s Mlade mise, FMP, AHDP.

[13] Usp.: LP II, str. 157; Protokol Provincijalata Dalmatinske dominikanske provincije, (dalje: PP), br. 12/1949. od 15. I. 1911., AHDP; *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 19. Fr. Markolin Knego bio je provincijal od 1910. do 1918.

[14] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 19.

[15] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Ragusii, 1919., str. 1 – 2, 4.

[16] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Split, 1922., str. 3

kojemu su definitori ponovno povjerili službu ispitatelja knjiga i ispitivača ređenika Provincije.[17] U lipnju 1934. oci kapitularci izabrali su ga za *sociusa* definitoru pri idućem Vrhovnom zboru definitora Reda[18], a istu čast ukazao mu je i naredni Kapitul Provincije iz 1938. godine.[19] Kao dubrovački prior, Padovan je od 3. do 12. rujna 1942. posljednji put u životu sudjelovao u radu Kapitula provincije, koji je zasjedao u splitskom samostanu, te je izabran za vijećnika do idućeg Kapitula.[20]

Čak tri puta Padovan je kao prior upravljao dubrovačkim samostanom. Prvi put su ga subraća izabrala u studenome 1918. Pošto je izbor bio potvrđen u Provincijskome vijeću, Padovan je 25. studenoga započeo vršiti spomenutu službu.[21] Po isteku mandata bila mu je povjerena služba supriora samostana sv. Dominika u Dubrovniku[22], koja mu je povjerena i 24. svibnja 1927.[23]. Poslije nešto više od tri godine, 5. veljače 1931., subraća su ga opet izabrala za dubrovačkog priora. Odmah sutradan provincijal je potvrdio izbor, pa je Padovan 8. veljače položio ispovijest vjere i ponovno preuzeo upravu najstarijega dominikanskoga samostana u Hrvatskoj.[24] 22. listopada 1940., uz suglasnost Provincijskoga vijeća, provincijal Anđelko Posinković i treći put ga je postavio dubrovačkim priorom. Dva dana kasnije fr. Markolin je započeo vršiti tu službu.[25] Osim toga, u dubrovačkom je samostanu neko vrijeme vršio i službu sakristana, a dubrovački biskup imenovao ga je prosinodalnim ispitateljem u biskupiji.[26] Dana 16. studenoga 1936. bio je imenovan članom uprave Zakloništa Lopižić u Gružu.[27]

Kao dominikanac i svećenik, Padovan je bio tražen propovjednik. Za ilustraciju navodim samo nekoliko podataka koji to dokazuju. Godine 1927. držao je korizmene propovijedi u dubrovačkoj, a 1930. u sarajevskoj katedrali. Već

[17] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Split, 1926., str. 1 – 3.
[18] Usp. *Acta Capituli Provincialis Dalmatiae S. Ord. Praed.*, Zagreb, 1934., str. 5.
[19] Usp. *Acta Capituli Provincialis Dalmatiae S. Ord. Praed.*, Zagreb, 1938., str. 5.
[20] Usp. *Acta Capituli Provincialis Dalmatiae S. Ord. Praed.*, Zagreb, 1942., str. 3, 5.
[21] Usp. *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum:* 1916. – 1936., (dalje: LP III), str. 45, AHDP.
[22] Usp. isto, str. 75.
[23] Usp. *Catalogus conventuum et fratrum Provinciae Dalmatiae Ordinis fratrum Praedicatorum*, Zagreb, 1929., str. 9.
[24] Usp.: *Catalogus conventuum et fratrum Provinciae Dalmatiae Ordinis fratrum Praedicatorum*, Zagreb, 1933., str. 7; LP III, str. 141.
[25] Usp.: *Catalogus ... 1941., str. 8; Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1936. – 1942.*, (dalje: LP IV), str. 32, AHDP.
[26] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 18 – 19.
[27] Usp. PP, br. 349/1936. od 16. XI. 1936.

dvije godine kasnije, za vrijeme korizme propovijedao je u korčulanskoj katedrali, a 1935. u crkvi sv. Andrije, na dubrovačkim Pilama. Iste godine nastupio je kao adventski propovjednik u dubrovačkoj katedrali. Godine 1916. držao je propovijed na drugi dan trodnevlja sv. Vlaha u Dubrovniku, a 1932. cijelo trodnevlje. U listopadu 1930. propovijedao je u dominikanskoj crkvi u Splitu, a često je držao i propovijedi, tj. panegirike, u čast pojedinih svetaca i blaženika, poput sv. Tome Akvinskoga.[28] Padovanovu propovjedničku vještinu subraća su pohvalila i u nekrologu, gdje stoji da je postojano naviještao riječ Božju.[29]

Potkraj travnja 1934. Padovan se, s više od 400 hodočasnika, brodom iz Gruža uputio na grob bl. Ozane Kotorske. Stigavši s hodočasnicima u Kotor, predvodio je svečano misno slavlje i održao prigodnu propovijed.[30]

Budući da je bio osoba duboke i proživljene duhovnosti, Padovan je često nastupao kao voditelj duhovnih vježbi i obnova, osobito za časne sestre. Primjerice, zabilježeno je da je kroz akademsku godinu 1932./1933. održao duhovne vježbe braći dominikancima u dubrovačkom samostanu te sestrama dominikankama u Korčuli, na Lokrumu i u Gružu. Nekoliko godina kasnije održao je osmodnevne duhovne vježbe dominikankama u Zagrebu. Sestrama Anćelama održao je tri turnusa duhovnih vježbi u akademskoj godini 1941./1942., sljedeće akademske godine održao je dva, a u razdoblju 1943./1944. četiri turnusa duhovnih vježbi za redovnice.[31] Osim toga, više je godina bio redoviti ili izvanredni ispovjednik u nekoliko ženskih samostana u Dubrovniku, te duhovni vođa pojedinim redovnicama.[32] Osobito je bio na raspolaganju sestrama dominikankama Kongregacije sv. anđela čuvara.[33] Neko vrijeme bio je i upravitelj Društva kršćanskih majki u Dubrovniku.[34]

Fr. Markolin Padovan ostao je zapamćen i kao gorljiv promicatelj Trećeg dominikanskoga reda, kojemu je posvećivao mnogo vremena i snage. Još od 1909. dolazio je u Velu Luku zbog primanja njegovih novih kandidata i njiho-

[28] Usp.: CTFD, str. 120, 151, 159; FMP, varia; *Liber Provinciae: conspectus generalis*, str. 8 – 10, AHDP; LP III, str. 139.
[29] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 19.
[30] Usp. *Hodočašće na grob bl. Ozane Kotorske*, u: *List Dubrovačke Biskupije*, XXXIV (1934) 4 – 5., str. 38.
[31] Usp.: CTFD, str. 131, 159; Spisi Generalnoga studija Dalmatinske dominikanske provincije (dalje: SGSD), AHDP, izvještaj lektora primariusa dr. fr. Hijacinta Boškovića od 1. VII 1942., 1. VII. 1943. i 1. VII. 1944.
[32] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 19.
[33] Usp. isto, str. 20.
[34] Usp. *Catalogus conventuum et fratrum ac summarium fraternitatum Tertii Ordinis Provinciae Dalmatiae Ordinis fratrum Praedicatorum*, Zagreb, 1937., str. 9.

vih zavjetovanja[35], a značajnije je u svezi s tim redom počeo raditi 1932. godine, kad je imenovan njegovim upraviteljem u Dubrovniku. Poslije tri godine uspješnoga djelovanja u toj službi 12. veljače 1935. produžen mu je mandat za novo trogodište.[36] 7. veljače 1941. ponovno je imenovan upraviteljem.[37] Proučavajući statističke podatke o dubrovačkom Trećem redu, koje donose katalozi Dalmatinske dominikanske provincije, nije teško uočiti da se za vrijeme Padovanove uprave povećao broj trećoredaca i trećoretki, što ukazuje na njegovu predanost povjerenoj mu službi. Godinu dana nakon što je Padovan postavljen na čelo, Treći dominikanski red u Dubrovniku imao je 62 člana. Godine 1937. bilo ih je stotinu, a 1941. ukupno 115.[38]

Osim što je neko vrijeme bio upravitelj i duhovnik Trećega dominikanskoga reda u Dubrovniku, Padovan je više godina bio promicatelj Trećega reda za područje cijele Dalmatinske dominikanske provincije. Ta mu je služba prvi put povjerena u rujnu 1920. godine. Naime, pošto se dotadašnji promicatelj fr. Anđeo Marija Miškov zbog starosti i bolesti povukao iz službe, provincijal je Padovana imenovao novim provincijskim promicateljem Trećega reda i kruničarskih bratstava.[39] Kapitul provincije iz rujna 1926. ponovno ga je imenovao provincijskim promicateljem Trećega reda i svih laičkih bratstava na području Provincije. Četiri godine kasnije, novi Kapitul ga je u tome potvrdio, a poslije kraće pauze, Kapitul mu je, 1938. godine, ponovno povjerio tu službu.[40]

Svojim radom Padovan se svrstao među najrevnije promicatelje Trećega dominikanskoga reda u Hrvatskoj, u prvoj polovici 20. stoljeća. Kako bi pospješio njegovo širenje i kvalitetno djelovanje, nekoliko godina nakon što je postao provincijski promicatelj Trećega reda, s latinskoga je preveo i 1923. u Dubrovniku objavio knjižicu *Pravila braće i sestara Trećega svjetovnog reda Sv. Dominika i Skup Oprosta, Povlastica i Pogodnosti Istomu Podijeljenih*. Na početku je objavio pismo generala Dominikanskoga reda fra Ljudevita Theisslinga, upućeno dominikanskim trećoredcima i trećoretkama (str. 3 – 7). Slijede pravila Trećega reda (str. 8 – 26) te oprosti, povlastice i pogodnosti podijeljene njegovim članovima (str. 27 - 35). Na kraju je kalendar dominikanskih svetaca i blaženika. Zanimljivo

[35] Usp. BEŠLIĆ, T. – MARIČIĆ, A., nav. dj., str. 19.
[36] Usp. LP III, 178.
[37] Usp. *Catalogus ... 1941.*, str. 38.
[38] Usp.: *Catalogus ... 1933.*, str. 27; *Catalogus ... 1937.*, str. 33; *Catalogus ... 1941.*, str. 38.
[39] Usp. LP III, str. 62.
[40] Usp.: *Acta Capituli ...* 1926., str. 4; *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Split, 1930., str. 7; *Acta Capituli ... 1938.*, str. 7.

je da u knjižici nigdje ne piše da ju je preveo Padovan.[41] Na naslovnoj stranici stoji: "Preveo iz latinskoga O. P."[42] No, iz njegovog nekrologa saznajemo da se radilo o fr. Markolinu Padovanu.[43]

Odgojne i prosvjetne službe

Premda formalno još nije bio stekao uvjete za to[44], Padovanu su moderatori Generalnoga studija Dalmatinske dominikanske provincije u Dubrovniku, na čelu s tadašnjim provincijalom, te uz usmenu suglasnost generala Reda, već 1909. dopustili polaganje ispita za lektorat, vjerojatno stoga što je na Generalnom studiju trebalo lektorâ, ali uzeli su zacijelo u obzir i fra Markolinovu nadarenost i marljivost. Ispitu je pristupio već 19. srpnja iste godine te ga uspješno položio. Dan nakon ispita pred dubrovačkim priorom fr. Markolinom Knegom položio je ispovijest vjere i zakletvu o čuvanju nauka sv. Tome Akvinskoga.[45] Premda je time službeno okončao studij, Padovan je nastavio raditi na svom usavršavanju. Dobivši dopuštenje svoga provincijala i suglasnost generala Reda, sredinom 1913. zbog studija je na tri mjeseca otišao u Le Saulchoir u Belgiji[46], a kraće vrijeme proveo je i u Parizu.[47] 1920. godine, u ime svog provincijala, sudjelovao je na katoličkom kongresu u Mariboru, a 1923. putovao je u Rim kako bi sudjelovao na svečanoj proslavi šestote obljetnice smrti sv. Tome Akvinskoga.[48]

Vjerojatno su rijetki profesori među hrvatskim dominikancima predavali toliko različitih kolegija i disciplina kao fr. Markolin Padovan. Okušao se u svim područjima i disciplinama koje su bile obuhvaćene u filozofsko-teološkom studiju onoga doba. Odmah nakon postizanja lektorata, 1909./1910. predavao je povijest filozofije, a sljedeće godine i patrologiju. Akademske godine 1911./1912. predaje katehetiku i latinski jezik, a 1912./1913. latinski i hrvatski. Sljedeće akademske godine, uz hrvatski i latinski predavao je povijest filozofije i kolegij

[41] Usp. *Pravila braće i sestara Trećega svjetovnog reda Sv. Dominika i Skup Oprosta, Povlastica i Pogodnosti Istomu Podijeljenih*, Dubrovnik, 1923.
[42] Isto.
[43] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 20.
[44] Prema planu što ga je za dominikanska učilišta bio propisao general Reda, budući blaženik Hijacint Cormier, studij filozofije i propedeutike trebao je trajati tri godine, a teologije četiri godine. Kako bi se postigao lektorat bile su potrebne i dvije godine poučavanja. Prema tim propisima Padovanu je nedostajala godina dopunskoga studija, kako bi mogao pristupiti ispitu za lektorat.
[45] Usp. CTFD, str. 65.
[46] Usp. LP II, str. 172.
[47] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 20.
[48] Usp. LP III, str. 61, 95.

locus theologicus, a potom povijest filozofije, hrvatski i latinski. Akademske godine 1915./1916. predavao je samo povijest filozofije, ali je već sljedeće godine predavao logiku, kritiku, ontologiju, kozmologiju, psihologiju, i kolegij *theologia naturalis*. Iduće akademske godine ponovno predaje kozmologiju, psihologiju i disciplinu *theologia naturalis*, ali i etiku, naravno pravo (*ius naturalis*) i uvod u Novi Zavjet. Akademske godine 1918./1919. predavao je povijest filozofije i tumačio *Sumu teologije* sv. Tome Akvinskoga. Akvinčevu *Sumu* nastavio je tumačiti i iduće godine kada je također predavao etiku i naravno pravo.[49]

Godine 1920. Generalni studij Dalmatinske dominikanske provincije privremeno je prestao s radom, no neki su studenti nastavili polagati ispite na studiju, što znači da ni oci lektori nisu u potpunosti prestali sa svim aktivnostima. Sukladno tome, i Padovan je nastavio lektorsku službu.[50] Osim toga, nastavio je i poučavati na Dominikanskoj višoj gimnaziji u Dubrovniku, kojoj je bio ravnatelj od školske godine 1910./1911. do 1918./1919.[51] Godine 1921./1922. u Dubrovnik je, iz Staroga Grada na Hvaru, preselila i Dominikanska niža klasična gimnazija. Prve godine u školi je bilo samo osam đaka, a službu ravnatelja vršio je samostanski prior fr. Markolin Padovan. Ujedno je i predavao u toj školi, dok 1924. nije preselila u Bol na Braču.[52]

Akademske godine 1931./1932. u dubrovačkom samostanu ponovno se otvara generalni studij provincije pod nazivom Dominikansko filozofsko-teološko učilište. Padovanu je te godine bilo povjereno podučavanje francuskoga jezika i psihologije. Sljedeće je godine predavao francuski i povijest filozofije, a potom kanonsko pravo, moralnu teologiju i povijest filozofije. Akademske godine 1934./1935. predavao je socijalnu ekonomiju, a 1935./1936. moralnu teologiju, povijest filozofije i teološki traktat o objavi. Te je akademske godine u Društvu Bošković u Dubrovniku održao zapaženo predavanje na temu *Psihologija spolnosti*. Sljedeće akademske godine predavao je uvod u filozofiju, logiku, psihologiju, metodologiju i liturgiku. Nakon toga bilo mu je povjereno predavanje logike, kritike i povijesti filozofije te tumačenje Aristotelovih tekstova. Iduće, 1938./1939. godine pored Aristotelovih tumačio je i odabrane tekstove Tome Akvinskoga te predavao povijest filozofije, logiku, metodologiju i liturgiku.

[49] Usp. CTFD, str. 67 – 101.

[50] Usp. CTFD, str. 101 – 111.

[51] Usp. *O. Markolin Padovan*, FMP, AHDP.

[52] Usp. MARTINIĆ, Ivo, *Dominikanska gimnazija i sjemenište, u: Spomenica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu: 1475 – 1975.*, Provincijalat Hrvatske dominikanske provincije, Bol – Zagreb, 1976., str. 182.

Nakon toga je, uz tumačenja spomenutih tekstova, predavao uvod u filozofiju, povijest filozofije i logiku. Akademske godine 1940./1941. predavao je eksperimentalnu psihologiju, logiku i uvod u filozofiju te tumačio Aristotelovu *Metafiziku*.[53] Tijekom sljedeće tri godine polagano se smanjuje broj predmeta koje je Padovan predavao, sve dok se na kraju akademske godine 1943./1944. nije povukao u mirovinu. Mjesto redovitoga profesora na Dominikanskom filozofsko-teološkom učilištu u Dubrovniku, koje je do tada pripadalo Padovanu, početkom akademske godine 1944./1945. pripalo je mladom dominikancu dr. Dominiku Baraču, budućem mučeniku.[54]

U nekrologu stoji da je Padovan bio otvoren za nove ideje i strujanja.[55] Dakako, nije ih prihvaćao zdravo za gotovo, nego im je pristupao kritički i vrednovao ih. Kad bi se uvjerio da je riječ o zdravim i korisnim stvarima, rado ih je prihvaćao i promicao. Uočavajući znakove i potrebe vremena u kojemu je živio, i sam je znao predlagati ideje koje su za ono vrijeme bile poprilično napredne. Tako je početkom studenoga 1936. došao na ideju da bi mladi dominikanci na Visokoj filozofsko-teološkoj školi u Dubrovniku trebali učiti ruski jezik. Svoju ideju prvo je izložio samim studentima, a kada su je oni oduševljeno prihvatili predložio ju je i upravi studija. Padovanov prijedlog bio je prihvaćen te je ruski sveučilišni profesor i nekadašnji bibliotekar u Petrogradu Sergije Vladimirović Stein već 1. prosinca održao uvodno predavanje.[56]

Osim što je predavao dvadesetak različitih kolegija te tumačio Aristotelove i Akvinčeve tekstove na Generalnom studiju hrvatskih dominikanaca u Dubrovniku, Padovan je bio i član vijeća toga studija.[57] Tu mu je službu 21. rujna 1934. povjerio provincijal Posinković, koji ga je 10. listopada 1940. imenovao i tajnikom-vicerektorom studija.[58] No, odmah nakon imenovanja Padovan je provincijala zamolio da ga oslobodi te službe, što je provincijal i učinio, dopisom od 6. studenoga.[59]

[53] Usp. CTFD, str, 112 – 184.

[54] Usp. Fr. Anđelko Fazinić Odjelu za bogoštovlje Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, Zagreb, 10. VII. 1944., *Fond Dominik Barač*, AHDP.

[55] Usp. *R. P. Lect. Fr. Marcolinus Padovan*, str. 20.

[56] Usp.: CTFD, str. 161, 164; *Kronika*, u: *Akvinac*, V (1937) 6, str. 107 – 108.

[57] Usp. CTFD, str. 21. IX. 1934.

[58] Usp. Fr. Anđelko Posinković Dominikanskoj visokoj filozofsko – teološkoj školi, Split, 10. X. 1940., SGSD, br. 10/40.

[59] Usp. Fr. Anđelko Posinković Dominikanskoj visokoj filozofsko – teološkoj školi, Split, 6. XI. 1940., SGSD, br. 11b/40. Novim tajnikom – vicerektorom provincijal je imenovao dr. fr. Bernarda Dedića OP.

Osim što je predavao na studiju te nižoj i višoj klasičnoj gimnaziji Dalmatinske dominikanske provincije, Padovan je neko vrijeme bio kateheta na ženskoj preparandiji i na državnoj gimnaziji u Dubrovniku.[60]

Kao redovniku koji se isticao učenošću i uzornošću i vjernim obdržavanjem redovničkih pravila i konstitucija, fr. Markolinu Padovanu bila je povjerena i služba učitelja novakâ. No, 12. srpnja 1930. zamolio je Definitorij provincijskoga Kapitula da ga oslobodi te službe. U molbi, između ostaloga, piše: "Ne tražim to, kao da bih htio izbjeći radu, već uviđam, što sam bio odmah uvidio, kad me je tu postavio prošli Definitorij, da nijesam pripravan, niti dosljedno dorastao toj uzvišenoj i veoma delikatnoj zadaći. To velim ne samo tako da rečem ili da se izvučem ispod tog jarma, nego potpuno uvjeren i svjestan, jer znam što je uopće uzgoja, a posebno redovnička. Ja sam upotrijebio sve, da odgovorim toj povjerenoj misiji, ali sam uvidio, da to ne mogu, pak bi se ogriješio o svoju savjest proti Redu i proti povjerenoj mladosti, kad ne bi to izložio Definitoriju i od njega tražio rješenje."[61]

U tim Padovanovim riječima nije teško uočiti savjesnost i osjećaj odgovornosti, ali i iskrenu redovničku poniznost uzornoga dominikanca koji se smatra nedoraslim i neprikladnim za povjerenu mu službu. Definitorij je uvažio njegovu molbu i razriješio ga službe učitelja novaka te novim učiteljem imenovao dr. fr. Dominika Budrovića.[62]

Spisatelj i prevoditelj

Budući da je bio poprilično zaokupljen profesorskom i odgojnom djelatnošću te raznim administrativnim službama, Padovanu nije preostajalo odviše vremena za bavljenjem spisateljskom djelatnošću. Ipak, i na tom je području ostavio nekoliko značajnih ostvarenja. Gotovo sva njegova spisateljska i prevodilačka djelatnost usmjerena je promicanju Dominikanskoga reda u Hrvatskoj i upoznavanju javnosti s dominikanskom poviješću, duhovnošću i tradicijom. To je očito već iz njegovog prvog članka, objavljenoga 1912. godine u *Bogoslovskoj smotri,* pod naslovom *Neo-Tomist*.[63] U tom članku nastoji, kako sam kaže, iznijeti

[60] Usp. LP III, str. 73, 139.

[61] Fr. Markolin Padovan Definitoriju provincijskoga Kapitula, Dubrovnik, 12. VII. 1930., Spisi Kapitula provincije iz 1930., *Capitula et Congregationes intermediae Provinciae: 1835. – 1942.*, AHDP.

[62] Usp. *Acta Capituli ... 1930.*, str. 6. Padovan je neko vrijeme vršio i službu učitelja časne braće u dubrovačkom samostanu.

[63] Usp. PADOVAN, Markolin, *Neo-Tomist, u: Bogoslovska smotra*, III (1912) 3, str. 287 – 296.

"uvjete, koji se zahtijevaju, da netko postane neo-tomistom."[64] Prvi uvjet svakako je upoznavanje s Akvinčevom naukom i to čitanjem i proučavanjem njegovoga cjelokupnoga filozofsko-teološkog opusa, jer jedino "proučavanjem djela Sv. Tome, moći ćemo potpuno shvatiti njegovu nauku u svoj njezinoj kristalnoj čistoći"[65]. Potom treba usvojiti Tomin znanstveni duh i metodu.[66] Naglašavajući kako biti Tomin učenik ne znači ropski ga slijediti i ponavljati ono što je rekao, Padovan ističe i nužnost aktualnosti neotomističkog naučavanja, te kaže: "I Tomin učenik treba da bude aktualan, po primjeru učiteljevu. Ostavimo stare raspre na miru, ostavimo mrtve da počivaju, i radimo za probitak živih."[67]

Iz tog razmjerno kratkoga članka možemo zaključiti da je sam Padovan dobro poznavao Tominu nauku i proniknuo njezinu bit. Shvaćajući Tominu poruku i prenoseći je svom vremenu, fr. Markolin nipošto ne traži ropski tomizam, nego suvremeni i aktualni tomizam otvoren novim misaonim nastojanjima i zainteresiran za moderne probleme. Takav neotomizam zdravim kritičkim okom promatra sve pa i samoga sv. Tomu, budući da je upravo on ustvrdio kako je autoritet najslabiji argument u filozofiji. Zastupajući takav neotomizam, Padovan je za njega nastojao oduševiti mlade dominikance na provincijskom studiju u Dubrovniku i uliti im ljubav prema neumornomu kritičkomu traženju Istine.

Drugi Padovanov članak u tri je nastavka objavljen 1916. godine, također u *Bogoslovskoj smotri,* a naslovljen je *Cilj Dominikanskog Reda*.[68] Kako taj članak, od trideset i šest stranica, predstavlja i najveće Padovanovo samostalno djelo, potrebno je podrobnije se osvrnuti na njega. Nastao je povodom 700. obljetnice Dominikanskoga reda, a autor nastoji prikazati cilj Reda i sredstva koja su nužna za njegovo postizanje. Odmah na početku Padovan ističe kako je upravo zahvaljujući svome cilju, koji je uvijek jednako aktualan, Dominikanski red tijekom proteklih sedam stoljeća uspio sačuvati unutarnje jedinstvo. Ukratko definira "glavni cilj" Reda kao "poučavanje i propovijedanje, ili prosvjetljivanje i spas duša po nauci i propovijedanju"[69]. Dakle, zastupa tezu kako je njihova najvažnija zadaća spasenje duša, pa dodaje: "Premda je ovo zadnji cilj reda,

[64] Isto, str. 288.

[65] Isto, str. 291.

[66] Usp. isto, str. 292 – 295.

[67] Isto, str. 294.

[68] Usp. PADOVAN, Markolin, *Cilj Dominikanskog Reda, u: Bogoslovska smotra*, VII (1916): br. 2, str. 121 – 135; br. 3, str. 226 – 236; br. 4, str. 350 – 359.

[69] Isto, str. 122.

ipak njegov specifični cilj jest propovijedanje i poučavanje, dakle doktrinalna misija."[70]

U nastavku članka Padovan se osvrće na te dvije posebne zadaće, povezujući ih s utemeljiteljem Reda. Naime, kad govori o propovijedanju, ističe kako je već sv. Dominik uvidio nužnost i važnost te djelatnosti te joj se svim silama posvetio. S obzirom na to da je, u Dominikovo vrijeme, propovijedanje bilo pridržano biskupima, a u posebnim slučajevima određenim redovnicima i svećenicima, utemeljitelj Reda propovjednika unosi svježu novost u onodobnu crkvenu praksu, jer osniva redovničku zajednicu s ciljem propovijedanja po svem svijetu. Stoga Padovan piše kako je Dominik začetnik ideje "općega propovijedanja".[71]

No, Padovan naglašava kako propovijedanje braće dominikanaca ne smije biti "samo bogoljubno poticanje na ljubav prema Bogu i vršenje evanđeoskih kreposti"[72]. Pojašnjavajući taj stav, piše: "Ali propovijedanje Dominikanca, bilo kakvo bilo slušateljstvo, treba da bude naučno i apologetsko. Propovijedanju je zadaća, da razjašnjuje i brani razne članke vjere u svoj njihovoj punoći. (...) On treba da nastoji, da pobudi u dušama ljubav prema Bogu, ali putem uvjerenja. Istina! to je diviza njegovog Reda, to mora biti i diviza svega njegovog rada."[73]

Premda kaže kako trebamo "bez sumnje mnogo držati do dara Božjega u propovijedanju"[74], Padovan naglašava nužnost marljivoga i odgovornoga pripremanja za propovjedničku službu. Isto je i s poučavanjem i prosvjetljivanjem naroda, jer to je, prema Padovanu, samo drugo lice propovijedanja. Autor se ponovno vraća na početke Reda, tj. na njegova utemeljitelja, koji je također poučavao i predavao, a kako je i sam stekao dobru naobrazbu, visoko je cijenio studij, jer znao je da njegova subraća neće moći uspješno propovijedati ni poučavati, ako se prije toga kvalitetno ne pripreme. Stoga je svoju prvu subraću razaslao na onodobna prestižna učilišta, kako bi se pripremili za misiju koja ih čeka i postigli krajnji cilj svog Reda. Od utemeljitelja dominikanci su baštinili osjetljivost i ljubav prema učenju, kao sredstvu kojim će se pripremiti za propovijedanje i poučavanje. Kako bi to dokazao, Padovan nam pruža kratki povijesni pregled razvoja studija u Dominikanskom redu te ističe da je to prvo

[70] Isto, str. 122.
[71] Usp. isto, str. 122 – 125.
[72] Isto, str. 128.
[73] Isto, str. 128.
[74] Isto, str. 129.

od tri sredstva za postizanje glavnoga cilja Reda propovjednika. Studij, dakle, nije svrha sam sebi, nego služi za bolje postizanje glavne zadaće: spašavanje duša. Imajući to u vidu, dominikanci se, za razliku od prijašnjih redovničkih zajednica, posvećuju stalnom studiranju, kao sastavnom dijelu dominikanskog poziva i obvezi koju im nameću i konstitucije.[75]

Ustvrdivši da je studij važan kao prvo od tri glavna sredstva za postizanje konačnoga cilja Reda, Padovan prelazi na izlaganje o drugomu sredstvu: molitvi. Ukoliko želi biti pravi apostol Istine, dominikanac mora biti čovjek molitve. Sama pak molitva može biti javna (časoslov) i privatna (razmatranje). Padovan kaže kako molitva obogaćuje studij ljubavlju, a studiranje bez ljubavi uspoređuje s tijelom bez duše.[76]

Pošto je izložio ulogu i važnost javne i privatne molitve u životu svakoga dominikanca te prikazao pažnju koju je Red poklanjao molitvi još od vremena sv. Dominika, Padovan je prešao na izlaganje o trećem sredstvu za postizanje konačnoga cilja Dominikanskoga reda, a ono se sastoji u strogom redovničkom opsluživanju. Baš kao prije molitvu i studij, Padovan je i strogo redovničko opsluživanje doveo u vezu sa sv. Dominikom i pokazao kako su i tu odliku dominikanci baštinili od svoga utemeljitelja.[77]

Kao svojevrsni nastavak ili nadopunu toga članka, Padovan je iste godine u *Listu Dubrovačke biskupije* objavio kraći tekst pod naslovom *Karakter Dominikanskog Reda*.[78] U njemu odmah na početku naglašava da je, utemeljivši Red propovjednika, sv. Dominik darovao Crkvi nešto novo, ali nije odbacio stare vrijednosti, nego je staroj građi darovao novi oblik. Kako bi to dokazao, sveca i njegov red smješta u povijesni kontekst redovništva. Uočavajući kako su svi redovi prije sv. Dominika bili ili izrazito kontemplativnoga ili aktivnoga karaktera, pokazuje da su te dvije komponente skladno ujedinjene u Dominikanskomu redu.[79] Naglašavajući kako se upravo u tom skladnom jedinstvu djelatnosti i kontemplacije krije pravi značaj Dominikanskoga reda, Padovan kaže: "Dominik je svojom ustanovom doveo redovništvo do vrhunca, jer je uzeo iz prošlosti sve bitne i tradicionalne elemente kontemplativnoga života, ukoliko

[75] Usp. isto, str. 129 – 135; 226 – 231.
[76] Usp. isto, str. 350 – 351.
[77] Usp. isto, str. 352 – 359.
[78] Usp. PADOVAN, Markolin, *Karakter Dominikanskog Reda, u: List Dubrovačke biskupije*, XVI (1916) 9 – 10, str. 117 – 119.
[79] Usp. isto, str. 117 – 119.

se mogu slagati s klerikatom, a s druge strane opet uze apostolsku djelatnost, koja se, za modernih vremena razvi pod raznim formama."[80]

Kad čitamo ta tri Padovanova članka, uočavamo svu erudiciju njihova autora. Naime, Padovan je očito vrlo dobro poznavao povijest, tradiciju i duhovnost svoga reda, povijest Crkve i teologiju općenito. Njegov tekst utemeljen je na izvorima i stručnoj literaturi, a autor razvija vlastiti stil, koji se odlikuje znanstvenošću, ali i jednostavnošću. Padovan je posjedovao široko znanje, ali je isto tako bio u stanju na jednostavan način izložiti svoje spoznaje i prenijeti ih drugima. Stoga je prava šteta što nije više pisao.

Osim spomenuta tri članka, fr. Markolin je objavio i kraći napis pod naslovom *Dominikanska hrvatska literatura,* u kojemu je ukratko prikazao tri djela dominikanske tematike na hrvatskom jeziku. To su: prijevod Lacordaireovog životopisa sv. Dominika, poznati članak fr. Antonina Zaninovića pod naslovom *Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama* te djelo *Dominikanci,* kojemu je bio suautor.[81] Potonje Iweinsovo djelo Padovan je s francuskoga preveo na hrvatski te ga osobno upotpunio, obogatio dodatnim bilješkama i priredio za tisak. Budući da je sam i autor pojedinih dijelova knjige, objavio ju je kao zajedničko djelo dvojice autora: Iweins – Padovan.[82]

Osim tih djela, Padovan je s latinskoga preveo već spomenutu knjižicu *Pravila braće i sestara Trećega svjetovnog reda Sv. Dominika i Skup Oprosta, Povlastica i Pogodnosti Istomu Podijeljenih* te kraći odlomak iz Tomine *Sume teologije*[83]. Zajedno s fr. Anđelkom Posinkovićem s francuskoga je preveo spomenuti Lacordaireov životopis sv. Dominika, koji je svjetlo dana ugledao 1921. godine.[84]

Zaključak

Skromni i samozatajni, ali svestrani i slobodoumni velolučki dominikanac fr. Markolin Padovan bio je čovjek renesansnoga duha. Cijeli svoj redovnički život proveo je u drevnom samostanu sv. Dominika u Dubrovniku, posvetivši se prosvjetnoj, odgojnoj, propovjedničkoj i duhovničkoj službi. Bio je čovjek

[80] Isto, str. 119.
[81] Usp. PADOVAN, Markolin, *Dominikanska hrvatska literatura,* u: *Duhovni život,* I (1929) 4, str. 246 – 247.
[82] Usp. IWEINS – PADOVAN, *Dominikanci,* Dubrovnik, 1921.
[83] Usp. TOMA AKVINSKI, *Utjelovljenje Boga,* u: *Duhovni život,* VIII (1936) 6, str. 369 – 372.
[84] Usp. LACORDAIRE, Henri Dominique, *Sveti Dominik,* Dubrovnik, 1921.

širokoga znanja i kulture te isto tako širokih pogleda na svijet. Otvorenost novim idejama nije zagušila njegovu ljubav prema tradiciji i poštivanje povijesnoga nasljeđa. Dapače, iznimno je cijenio povijest i tradiciju, što je vidljivo ponajprije u njegovim člancima, u kojima se uvijek vraćao na izvore te nastojao naći poveznicu s utemeljiteljem svoga reda. Nasljedujući Dominikov primjer do konca svoga života, preminuo je 7. svibnja 1949. u dubrovačkom samostanu, u 66. godini života, 49. redovništva i 43. svećeništva. Bio je pokopan u dominikanskoj grobnici na Dančama. Premda to u svojoj skromnosti ne bi priznao, Padovan je ostvario dominikanski ideal *contemplare et contemplata aliis tradere*. Uistinu je iz obilja svog duhovnog i intelektualnog bogatstva rado dijelio drugima i time pridonosio spasenju njihovih duša. Tako je ostvario krajnji cilj svoga Reda, kako ga je sâm opisao u spomenutu članku.

Uskoro objavljujemo:

Ivan Armanda

DE VIRIS ILLUSTRIBUS

Knjiga o dominikancima XIX. i XX. stoljeća čiji je intelektualni i pastoralni doprinos nezaobilazan.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **JEZIK, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 3/2009,** Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu
2. **REPUBLIKA, mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo, 4/2009,** DHK i Školska knjiga d.d., Zagreb
3. **KAJ, časopis za književnost, unjetnost i kulturu, 1-2/2009,** Kajkavsko spravišče, Zagreb
4. **ZADARSKA SMOTRA, časopis za kulturu, znanost i umjetnost, 1-2/2007,** Matica hrvatska Zadar
5. **MOTRIŠTA, glasilo Matice hrvatske Mostar, siječanj – travanj 2009.**
6. **APOKALIPSA, revija za preboj v živo kulturo, 129/130,** Društvo Apokalipsa, Ljubljana 2009.
7. **NAPREDAK, časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 1/2009,** Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb
8. **ŽIVO VRELO, liturgijsko-pastoralni list, 6/2009,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri HBK, Zagreb
9. **GLASNIK SRCAISUSOVA I MARIJINA, 6/2009,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove Zagreb
10. **SLUŽBA BOŽJA, liturgijsko-pastoralna revija, 1/2009,** Split
11. **VERITAS, lipanj 2009.,** Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
12. **KANA, lipanj 2009.,** Kršćanska sadašnjost, Zagreb
13. **SVJETLO RIJEČI, lipanj 2009.,** FMC Svjetlo riječi d.o.o., Sarajevo
14. **ZVONIK, katolički mjesečnik, 6/2009,** Rimokatolički župniured sv. Roka, Subotica
15. **BLAGOVIJEST, list Beogradske nadbiskupije, 6/2009.,** Beograd
16. **OGNJIŠČE 6/2009,** Ljubljana

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Dva provokativna prijevoda na temu holokausta

U rasponu od otprilike mjesec dana u Italiji su prevedene dvije knjige istaknutih izraelskih autora koje su svojim odnosom prema holokaustu izazvale mahom ogorčene reakcije Židova kako u samom Izraelu tako i u dijaspori – posebno američkoj. Sudeći prema reakcijama čak se može reći da su autori preko noći stekli status kakav, primjerice, u Srbiji već odavno uživaju Sonja Biserko, Nataša Kondić i Svetlana Slapšak, koje – između ostalog – hrabro istražuju i zločine počinjene nad Hrvatima u Domovinskom ratu.

Poznajući samo recenzije tih djela koje ovdje donosimo u prijevodu, prevoditelj nema osobni stav prema problematici koju ona izlažu, jer mu nije dovoljno poznata. Ipak, sjetimo li se da je o židovskom "monopolu na patnju" svojevremeno pisao i, npr., Alain Finkielkraut, dozvoljena je barem sumnja da u svemu tome ima i nešto istine.

Prijevodi su doneseni bez nepotrebno opširnih naslova u izvorniku i uredničkih podnaslova. – Prev.

Francesco Perfetti – Libero, 24. rujna 2008.

Židovi u dijaspori izmislili su tzv. "virtualni judaizam", koji u prvom redu sadrži aureolu svetosti: to je judaizam koji se sastoji od bespomoćnih žrtava i nevinih svetaca, judaizam beživotan i mekušan. Takav je "virtualni judaizam" zamijenio "realnu sliku etničke populacije ljudi od krvi i mesa, koja je, usprkos mnogim proturječnostima i pogreškama, herojstvu i niskosti, uspjela preživjeti, ostavljajući neizbrisiv trag u povijesti svijeta". Takav "judaizam – bez mrlje, ali s mnogo straha", plod je jedne vrste "kompleksa krivnje", koji pothranjuju Židovi iz dijaspore u odnosu na državu Izrael, "a da se nisu suočili s neugodnom i opasnom alternativom realizacije cionizma". Ova teza, prividno provokativna i uznemirujuća, polazište je inteligentne i intrigantne knjige pod naslovom "Virtualni judaizam" (izd. Rizzoli), koju je napisao Ariel Toaff, izraelski profesor i publicist.

Autor značajnih djela o židovskoj kulturi, povijesti i tradiciji, Toaff je izazvao pravi političko-izdavački skandal kad je prošle godine iz tiska izišla njegova knjiga "Krvavi Uskrs", koja se bavila šokantnom temom mogućih ritualnih ubojstava kršćanske djece u izvjesnim ekstremnim židovskim krugovima, u razdoblju između srednjeg vijeka i modernog doba. Ta je knjiga doslovno otvorila pandemonij u mnogim dijelovima svijeta. Osporavana je vjerodostojnost izvora kojima se autor koristio, počevši od dokumenata s inkvizicijskih procesa, jer se radi o priznanjima iznuđenima mučenjem – ali se najviše osporavala opravdanost pribjegavanja argumentima koji navode vodu na mlin antisemitizma.

Reakcije su išle tako daleko da se tražilo povlačenje knjige iz knjižara i knjižnica, pa je bilo čak i sugestija da knessetsko povjerenstvo za obrazovanje razmotri mogućnost pokretanja postupka protiv autora zbog antisemitizma, kao i da ga se prokaže kao "drskog manipulatora" židovskom poviješću. Toaff je u drugom izdanju svoje knjige unio neke preinake koje su trebale objasniti njegov stav i podastrijeti njegovim kritičarima određene odgovore, prije svega metodološke naravi.

Bez obzira na prijepore što ih je knjiga izazvala, njezin je sadržaj sam po sebi intrigantan. Ne samo da se, dakle, radi o problemu slobode istraživanja i o samoj ulozi povjesničara, nego je tema potaknula Toaffa na razmišljanje koje se očitovalo u izvrsno i inteligentno napisanim i duboko proživljenim stranicama knjige "Virtualni judaizam". To razmišljanje propituje osjetljivost historiografije koja se bavi judaizmom, a napose njezino inzistiranje na *Šoi* kao ključnome mjestu židovske povijesti. A prijepor oko tog pitanja u osnovi je ostracizma nametnutog knjizi "Krvavi Uskrs".

Prema Toaffu, opsesivni strah od antisemitizma i od njegova mogućeg povratka, strah koji posebno pothranjuju Židovi u dijaspori i koji je vezan uz njihov "kompleks krivnje" u odnosu na Izrael i uz njihovu "dvostruku lojalnost" u odnosu na Izrael i države u kojima žive, doveo je do historiografije apologetskog i kičastog tipa koja se gotovo isključivo bavi antisemitizmom. Toaff drži da je takva historiografija danas svedena na "povijesnu fresku jedinstvenog židovskog naroda, predvidljivu i uvijek sebi jednaku", autoreferencijalnu i nepouzdanu, koja povijest židovskog naroda svodi na propisani mit. Po takvoj "fresci" reklo bi se da povijest židovstva nije zapravo postojala ni prije ni poslije *Šoe*.

Toaff nadalje tvrdi da je sjećanje na *Šou* "preuveličano, sveprisutno i bučno", te da je naposljetku paraliziralo "bilo kakvu raspravu u židovskom svijetu" i time pretvorilo "židovsku povijest u odgojni mit u kojem granice između neba i zemlje postaju nevažne a kronološke razdiobe ne postoje". Time se, po

Toaffu, ne daje nikakav doprinos borbi protiv antisemitizma, koji, naravno, postoji, jer "antisemitizmu nikad nisu trebale povijesne studije da potkrijepi svoja uvjerenja".

Povijesna znanost zasnovana na kultu žrtve prevladava, prema našem autoru, u krugovima zapadnjačke židovske dijaspore, ali je sve više osporavana u samom Izraelu, gdje nova strujanja ne oklijevaju kritički preispitivati proturječnosti vezane uz judaizam, cionizam i samu izraelsku državu. Takva strujanja odbacuju ideju o povijesti odgojiteljici i "učiteljici života" – ona iskreno pokušavaju rekonstruirati prošlost da bi se bolje razumjela sadašnjost.

"Virtualni judaizam" nije nikakav pamflet, a još je manje samoobrana. Knjiga je plod dubokog razmišljanja i iskrene ljubavi učena Židova prema istinitoj povijesti židovskoga naroda. Konačno, to je prava himna slobodi istraživanja, poziv na historiografiju oslobođenu predrasuda. Jasno to pokazuju autorove riječi: "Plaše me oni povjesničari koji misle da uvijek imaju pravo i koji žele staviti zakračunati, a zatim i pečatnim voskom zapečatiti istraživanje tabu-tema, iako bi rezultati takvih istraživanja mogli već danas biti svima od koristi."

Sergio Romano – Corriere della Sera, 30. listopada 2008.

Prema izraelskom autoru čija se knjiga nedavno pojavila u talijanskom prijevodu, danas postoji "poduzeće *Šoa*", koje je izazvalo pravu pervertiranu pomamu u javnosti. Osim toga, ono se uporno uvlači u diskurs o nacionalnom pitanju, te oblikuje život Židovâ u zemlji i u dijaspori. "Ne prođe ni dan", kaže taj autor, "a da ne naiđemo u bilo kojem mediju na nešto što je vezano uz *Šou* – na neku novu studiju, zanimljivu knjigu, osebujan intervju, vrijedno svjedočenje..." Školski izleti u Auschwitz postali su neizostavan dio programa u izraelskim školama, a posjet memorijalnom centru Yad Vashem postao je, s druge strane, obvezatan dio službenog putovanja u Izrael za strane političare.

Ovaj fenomen ne bi, prema autoru, zavređivao veću pozornost da ne sadrži i neke uznemirujuće čimbenike. Sveobuhvatan i beskrajan kult *Šoe* preinačio je političku kulturu u izraelskoj državi. On je postao javno opravdanje za policijsko "treniranje strogoće" Izraela na okupiranom teritoriju, a također je militarizirao izraelsko društvo. On je, nadalje, generirao pojavu ekstremne desnice, fanatične i brutalne, koja autora, paradoksalno, podsjeća na nacizam. Taj je kult stvorio uvjerenje, kako kod izraelskih Židova tako i kod onih u Americi, da je *Šoa* događaj neusporediv s bilo čim drugim, pa se zato ne smije povijesno propitivati, za razliku od sličnih tragičnih događaja u svjetskoj povijesti, u rasponu

od davnog pokolja u Armeniji do onog u Ruandi, uključujući i teror u SSSR-u i Kini. Na taj je način ovaj kult stvorio i svog stalnog neprijatelja, antisemitizam, protiv kojeg se judaizam mora stalno mobilizirati, pa i naoružavati. Tijekom jedne sjednice u izraelskom parlamentu, posvećene borbi protiv antisemitizma, autor knjige s gorčinom je rekao: "Iako je zapravo sav svijet solidaran s nama, mi stalno govorimo: sav svijet je protiv nas..." Ali, nastavlja autor, "najbolnije posljedice kulta *Šoe* one su koje se tiču morala. Zaslijepljen sjećanjem na genocid, judaizam se, po svemu sudeći, odrekao vlastite humanosti, vlastite univerzalne misije, suosjećanja i za neke druge žrtve progona i ugnjetavanja – odrekao se, konačno, i neupitnih vrednota naslijeđenih od vlastite filozofske i religijske baštine.

Neke od takvih objekcija već su iznijeli neki drugi autori, a one zbilja mogu izgledati potencijalno antisemitske. Ipak, autor knjige o kojoj govorimo, "Poraziti Hitlera" (*Hitler besiegen*), zove se Avraham Burg i potječe iz izraelske aristokracije. Njegova majka potomak je stare cionističke obitelji iz Hebrona, a preživjela je pokolj 1929. godine zahvaljujući arapskim susjedima. Otac, Yossel Burg, bio je njemački Židov, sveučilišni profesor i vođa religijskog cionizma. U vrijeme procesa protiv Eichmanna bio je ministar u vladi Davida Ben Guriona (samo su on i Levi Eshkol glasovali protiv smrtne kazne), a zatim i ministar unutarnjih poslova u vladi Menachema Begina – na tom je položaju bio i u vrijeme rata protiv Libanona.

Karijera Avrahama Burga briljantna je. Bio je član pacifističkog pokreta *Peace Now* i član Laburističke stranke, predsjednik Židovske agencije i Svjetske cionističke organizacije, kao i predsjednik Knesseta od 1999. do 2003. godine. Kad je Dalaj Lama posjetio Izrael i zatražio susret s predstavnicima države, ministar vanjskih poslova preporučio je Burgu da ne učini ništa što bi moglo izazvati bijes Kineza. Burg mu je odlučno odgovorio da je prijam Dalaj Lame nužan i izvršio je svoju obvezu.

Avrahamova je knjiga inače zbirka obiteljskih sjećanja, autobiografskih bilježaka, dugih introspektivnih solilokvija i analiza tekuće politike. Najzanimljivije političke stranice one su u kojima Burg propituje razloge važnosti *Šoe* u izraelskom političkom životu. Po njemu, sve je započelo procesom Eichmannu 1960. godine. Ben Gurion je već bio iziritiran jednim prethodnim procesom, koji je izazvao polemike u kojima se govorilo o kontaktima cionističkog vodstva, preko tzv. Židovske agencije, s nacističkim režimom. Do tih navodnih kontakata došlo je 30-ih godina prošlog stoljeća da bi se olakšao odlazak nekoliko desetaka tisuća Židova iz Njemačke. Iznesene činjenice, koje i nisu bile sporne,

izazvale su prijepor o "čvrstoći" cionističkih motiva, koji je pogađao i samoga Guriona. Hvatanje Eichmanna i njegovo suđenje u Izraelu trebali su, prema Burgu, poslužiti osnivaču izraelske države kao najbolji odgovor na optužbe, čime bi se prijepor okončao a pozornost izraelske javnosti usredotočila na *Šou*. Rezultat je na neki način nadišao očekivanja, tako da je, kako piše Burg, "Eichmannova smrt, koja je trebala zatvoriti stranicu *Šoe* i otvoriti onu 'nakon *Šoe*', proizvela sasvim drukčiji ishod".

To je zanimljivo i prihvatljivo objašnjenje. U 60-im godinama Izrael je postao povlašteni saveznik Washingtona, a židovska zajednica u SAD-u počela je sve jače utjecati na američku politiku. Na jednoj od najoštrijih stranica u knjizi napisanih protiv američkih Židova Burg kaže: "Vrlo je teško biti u Americi izabran bez pomoći židovskoga izbornog tijela. Financiranje, organizacija, javna potpora i legitimacija, ali i moć da se naškodi nepoćudnim kandidatima – sve to učinilo je sudjelovanje židovske zajednice u američkom političkom životu čimbenikom od međunarodne strateške važnosti..." Burgova je knjiga razjarila mnoge Izraelce i time je, kako kaže Elena Loewenthal, "dobro došla onima koji su jedva dočekali nešto takvo da mogu optuživati, negirati..." Knjiga je, s druge strane, demonstracija slobode i hrabrosti, pa i nepristranosti – konačno, i sposobnosti izvjesnih ljudi u okvirima judaizma "da sruše kako bi gradili, da provociraju kako bi inspirirali i nove poglede..."

Tekstove s talijanskog i njemačkog
preveo i komentirao
Ante Gradiška

Sjećanje na kardinala Kuharića

HKD sv. Jeronima u Zagrebu održalo je 16. travnja ove godine tribinu posvećenu uspomeni na kard. Franju Kuharića, prigodom 90-godišnjice njegova rođenja 15. travnja 1919. u Pribiću. Na tribini su o njemu govorili Petar Grgec i Matija Maša Vekić.

Grgec je, pozvavši se na riječi Grgura Velikoga: *Neka pastir bude blizak svome podložniku, zaboravljajući na svoje dostojanstvo. Neka uvijek ima na pameti: dok oni koji su mu povjereni do neba uzdižu ono što je učinio dobro, nitko se ne usuđuje prekoriti ono što je učinio zlo...*, rekao da ni sam, kao član uredništva Jeronimskog društva, neće kritizirati, nego će hvaliti, premda ne baš i do neba uzdizati, jer: u odnosima između Franje Kuharića i Jeronimskog društva nije uvijek sve bilo idilično, bilo je uspona i padova, zahladnjenja i otopljavanja, ali kad se Društvo našlo u teškoj situaciji, nadbiskup Kuharić nije oklijevao da pruži konkretnu pomoć. Tako je bilo i krajem 1979. i početkom 1980. godine, kada su, nakon što je HKD sv. Jeronima (tada sv. Ćirila i Metoda) u Maruliću 5/1979. objavilo iz pera Vojmila Rabadana kritiku filma *Okupacija u 26 slika*, neka jeronimska izdanja bila oporezovana kao šund, a Goran Babić u dvotjedniku *Oko* od 24. I. 1980. napao HKD proglasivši ga "društvancem od zla oca i gore matere", sposobnim samo za izricanje smrtnih presuda. U toj teškoj situaciji glavni je urednik HKD-a zamolio za pomoć nadbiskupa Kuharića, koji je odmah poslao prosvjedno pismo Komisiji Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske za odnose s vjerskim zajednicama.

Kakav je bio Franjo Kuharić, pokazao je Grgec na još jednom primjeru – istaknuvši iz Vjesnika od 7. V. 1980., među pretjeranim iskazima poštovanja nekih predstavnika Crkve u Hrvatskoj prema netom preminulom Josipu Brozu, brzojav sućuti Franje Kuharića, sasvim pristojan i iskren, ali i dovoljno suzdržan da se nad njim jedan čitatelj, u *Vjesniku* od 9. V. 1980., u ime "milijunâ građana" samoupravne socijalističke zajednice zgrozi i zapita što uopće znače nadbiskupu zagrebačkom život i djelo Josipa Broza i kamen temeljac njegove ostavštine: Jugoslavija.

Matija Maša Vekić potom je prikazala život i djelo Franje Kuharića od rođenja u Pribiću, preko svećeničkog ređenja i odlaska, kako je to rekao njegov zaredite lj Alojzije Stepinac, "u krvavu kupelj", i preko župnikovanja te obnašanja nadbiskupske i kardinalske službe do obrane prava hrvatskog naroda u vrijeme Domovinskoga rata i do dirljive oporuke.

U razgovoru nakon predavanja Ivan Kurtović prisjetio se posebno Kuharićeve dobrote, a Marija Kuharić poniznosti i evanđeoskog siromaštva svoga strica, dok je razliku između njega i nadbiskupa Šepera usporedila s onom između pape Ivana Pavla II. i njegova nasljednika te konstatirala da su njihove različite karizme Crkvi jednako potrebne.

Pr.

Preporučujemo:
naručite, pročitajte, preporučite:

O. Honorije Marijan Herman

(hrvatski svećenički robijaški "rekorder")

Krajem prošle godine Matica hrvatska, Ogranak Novska, objavila je u novopokrenutoj biblioteci *Zavičajne dodirnice* knjigu o. Honorija Marijana Hermana *Razmatranja uz evanđelja*. Knjiga je polovicom prosinca predstavljena u Pastoralnom centru župe sv. Luke evanđelista u Novskoj. Predstavili su je Franjo Horvat, profesor povijesti i povijesti umjetnosti na novljanskoj Srednjoj školi, koji je ujedno bio i recenzent knjige, te o. Bonaventura Duda, pisac *Pogovora*. Knjigu je uredio i priredio potpisnik ovih redaka, koji u privatnom vlasništvu posjeduje originalni Hermanov rukopis.

U recenziji, a i prilikom predstavljanja knjige, profesor Horvat ističe:

»Nadahnuće tekstovima je riječ evanđelja, ali to nije tumačenje, a još manje prepričavanje evanđelja. Natuknuti citati daju tek impuls iznenađujućim asocijacijama sa svagdanjim, realnim životom. Mnogoput to nije dosta jednom pročitati. Tekst traži da mu brižnim razmišljanjem omogućimo zametnuti klicu i pružiti korijen u njivi našeg dana, a pritom, ako treba, posegnemo i za kontekstom izvađenih citata, za samim evanđeljem. To su duhovni tekstovi koji imaju svoju vlastitu boju, svoje vlastito mjesto, svoju vlastitu poruku i opravdanje. Riječi su to prijatelja koji iznutra poznaje naš život te nam, koliko na neobičan, toliko na simpatičan način, bez okolišanja kaže što bismo sebi često prešutjeli. Nisu to umješno sročeni mudri savjeti već izričaji vjere, dozrele u molitvi i iskustvu. Blizak i do kraja razumljiv, a nikad banalan, autorov tekst svojom toplinom suživljeno i najkraćim putem dopire ravno do srca čitatelja. Upravo zato nam ova knjiga može biti pratilac u svakodnevnim pokušajima da vjerom očovječimo svoj život. (...)

Ona je i zbirka duhovnih tekstova koji oblikom meditativnih priča nizom poticajnih misli upućuju čitatelja na razmišljanje o Bogu i duhovnosti, milosrđu, životu, sreći, pravednosti, o odnosu prema Bogu, sebi i drugim ljudima – o svim svakodnevnim egzistencijalnim pitanjima. Tekstovi su često potaknuti i protkani različitim mudrim crticama, mislima, izrekama i prispodobama poznatih mislilaca, kao i autorovim životnim iskustvom (...).

Ako ovi tekstovi postanu predmetom meditacije i strpljive analize, predmetom promicanja i suživljavanja s autorom, onda su pravi biseri. Ispod ponekad tvrde lupine krije se zdrava i nadahnuta jezgra koja zahvati svakog molitelja. Tako ova knjiga, u stvari, postaje svojevrsni molitvenik, jer je napisanim tekstovima htjela obogatiti molitvu.«

Pater Bonaventura Duda, obnavljajući svoje uspomene na o. Honorija Marijana Hermana, kazao je:

»Honorija Hermana, franjevca, upoznao sam kao klerik u Varaždinu, u sedmom razredu gimnazije. Zapazio sam da vrlo lijepo propovijeda, a nekoliko nam je puta održao tjedni nagovor, *egzortu*, i upućivao nas u franjevačku duhovnost. Kako je studirao u Schwazu u Austriji, bio je nadahnut predavanjima p. Jakoba Heerinckxa. Tako sam već kao osamnaestogodišnji mladić slušao o njemu koji je tada već bio vrstan profesor duhovnosti na Antonianumu u Rimu. Godine 1937. pomagao sam, kao đak, tada još fra Časlavu Husnjaku, koji je još bio klerik, okititi franjevački refektorij u Varaždinu za proslavu ređenja četvorice mladomisnika od kojih je jedan bio o. Honorije. Kod mlade mise mu je propovijedao njegov rođeni brat o. Hermenegildo (čije smo djelo *Kristov borac* o sv. Ivanu Kapistranu nedavno i tiskom izdali, a željeli bismo naći i njegov rukopis o sv. Bernardinu, *Sienski orao).*

Oba su Hermana rođena u Varaždinu, blizu našega samostana. Obitelj im je bila brojna, još četiri sestre, a roditelji su ih odgajali u izvornom kršćanskom duhu. I u Zagrebu, kao klerik prve godine studija, sjećam se o. Honorija. Bio je voditelj ministranata, od kojih su neki još živi. Sjećaju ga se kao dobrog patra. Bio je vješt majstor u svemu, a osobito su s njim napravili lijepe jaslice. Kroz cijeli život sam ga pratio i rado se s njim susretao.

Rado smo ga zvali hrvatskim imenom o. Častimir. Rodio se u Varaždinu 17. veljače 1914., a umro je 9. travnja 1990. u Landauu u Njemačkoj, gdje naša Provincija ima svoj samostan i župu. Dva dana nakon toga tu je i sahranjen. Kod sprovoda su održana dva nadgrobna govora, prvi je progovorio dugogodišnji gvardijan i župnik o. Amat Lotspeich, rodom iz Apatina, a sada je u Samoboru, a drugi je govorio naš provincijal o. dr. Mirko Mataušić. Oba su govora otisnuta u našim *Obavijestima* 1990. i poslužit ću se i njihovim riječima.

O. Mataušić ga ocrtava kao "vrlo susretljiva, komunikativnog i razgovorljivog čovjeka". Bio je "osobito živahne prirode. Vrlo se lako oduševljavao za mnoge stvari u životu i to je pokazivao. Bio je čovjek dobrog i širokog srca, volio je ljude i sva stvorenja Božja... dobar i plemenit čovjek... zračio je franjevačkim veseljem, otvorenošću i pažnjom prema ljudima... Napose

je bio pažljiv prema patnicima. Kao svećenik, već kao mladomisnik, rado je pohađao bolesnike i služio ih svetim sakramentima i riječima utjehe."

No Bog ga je vodio teškim putovima. Za vrijeme Dragoga svjetskog rata bio je vojni kapelan, i odmah nakon rata osuđen je najprije na devet godina, do 1954., a ubrzo nakon toga najprije na smrt, a onda je pomilovan na dvadeset godina strogog zatvora, dok nije amnestiran 1967. godine. Tako je proveo u zatvoru domalo 22 godine. Provincijal je nad grobom spomenuo: "Ideološka i revolucionarna načela jugoslavenskih vlasti prema o. Honoriju bila su nemilosrdna. Na njegovoj psihi su ostale teške posljedice. Nakon zatvora nije mu mir donio ni život u franjevačkom bratstvu."

O. Amat pak u misi zadušnici najprije navodi glasovit Pavlov tekst: "Tko će nas rastaviti od ljubavi Kristove? Nevolja? Tjeskoba? Progonstvo? ... Mač?" itd. pa dodaje: "Sve je to o. Honorije morao proći u svom uzburkanom, teškom životu. Pri tome nije pokazivao zamorenosti. Svoju ljubav prema Bogu dokazivao je sve do posljednjeg dana radošću u trenutku pričešćivanja. Kad bih mu, nakon nekoliko dana što bi ostao bez svete pričesti, donio opet Tijelo Kristovo, znao je zadrhtati od sreće čitavim bićem." I nastavlja: "U našoj zajednici poznajemo ga kao onoga koji je bio otvoren prema vjernicima, za svakog je našao pokoju riječ, i ljudi su ga zavoljeli upravo zbog njegova prijateljskog načina ophođenja... Često je znao ponavljati da se, otkad je u tuđini, u ovoj našoj landauškoj kući po prvi puta osjeća 'kak doma, kak pri svojoj hiži'."

I pri kraju, o. Amat svjedoči: "Božić je proživljavao gotovo neshvatljivom djetinjom radošću. Svake je godine on držao uvod u polnoćku. Pripravljao ga je i za ovaj posljednji Badnjak, ali je još prije polnoćke morao u bolnicu. S najnužnijim stvarima ponio je sa sobom i retke pripremljene za uvod u polnoćku." Naime, 1989. na sam Badnjak poslije podne o. Honorije je doživio moždani udar, te su ga braća otpremila u bolnicu. Poslije je bio smješten u dom kod časnih sestara, gdje mu se na Cvjetnicu ujutro stanje naglo pogoršalo te je sljedeći dan umro.

O. provincijal nam kratko naznačuje kako je došao u Landau. Već je o. Amat rekao: "Do kraja života nosio je posljedice rata – i dugih godina svoga zatvora – koje su se izražavale u često neshvatljivom strahu." O. provincijal govori kako je najprije "odlučio 1971. napustiti svoju Hrvatsku i potražiti mir u drugoj domovini. Prebjegao je najprije u Austriju, a onda devet godina živi i djeluje kao neumorni ispovjednik u franjevačkoj crkvi i katedrali. Godine 1980. dolazi u Landau gdje nalazi svoju novu domovinu, i uz pažnju svoje franjevačke subraće i vjernika katolika, svoje unutarnje zadovoljstvo i mir."

I na kraju, provincijal zaključuje molitvom: "Gospodine, tvojoj dobroti izručujemo ovog našeg brata, nestašnog i nemirnog, ali dobra srca, dosljednog franjevca i revnog svećenika. Oprosti mu slabosti i podari život vječni." A o. Amat završava: "Nad njegovim radnim stolom već nekoliko godina visi slika koja prikazuje sv. Franju kako pruža ruke sestrici smrti. Vjerujem da je to bio i njegov duhovni stav prema smrti. Zato se nadam da i on s Franjom može reći: Hvaljen budi, Gospodine moj, po sestri nam tjelesnoj smrti kojoj nijedan smrtnik umaći neće!"

Ova knjiga pod naslovom *Razmatranja uz evanđelja* potječe iz onog kratkog razdoblja koje je o. Honorije proboravio u Požegi između dva svoja duga zatvora. To su kratka i vrlo doživljena duhovna razmatranja koja – svako – završavaju s nekoliko vrlo spasonosnih i izvornih misli. Čitajte i osjetit ćete dušu našega o. Honorija – dušu dobra i Bogu odanu, a u isto vrijeme ljubitelju dobra života koji ne prestaje sa smrću nego se nastavlja u vječni život s Bogom i sa svima svetima.«

Kao urednik i priređivač knjige nastojao sam tijekom prošle godine sakupiti što više dokumenata i informacija o o. Honoriju Marijanu Hermanu, i to prvenstveno kod franjevaca na Kaptolu, Požegi i u osobnom razgovoru s o. Amatom Lotspeihom u Samoboru, te sam napisao tekst iz kojega ovdje, za kraj, navodim početne riječi:

»Razmatranja uz evanđelja o. Honorija Marijana Hermana, člana Franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, nastala su najvjerojatnije u Požegi nakon što je 1967. godine pušten iz zatvora Stara Gradiška, izdržavši dvadesetdvogodišnju kaznu na koju ga je osudio Vojni sud Komande grada Zagreba 14. srpnja 1945. Ili, da budemo precizniji: Vojni sud Komande grada Zagreba pod predsjedanjem poručnika Žarka Kovačevića, osudio ga je toga datuma "na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom kroz 9 godina i na gubitak svih političkih i vršenja javnih dužnosti kroz 5 godina". Presuda je postala izvršna odmah te je tu kaznu o. Honorije izdržao u Lepoglavi. Prema toj presudi Marijan Herman bio je kriv "što je u studenom 1941. dobrovoljno stupio kao dušobrižnik u domobranstvo pa je kasnije služio u 384. puku 'Tiger divizije' u III. gorskom sdrugu i ostao sve do 18. 5. 1945., postigavši čin satnika, i što je podizao moral kod vojnika, pa je time počinio krivično djelo narodnih neprijatelja...". Nedugo po izlasku iz lepoglavskoga zatvora ponovno je uhićen, osuđen na smrt vješanjem, zatim pomilovan na kaznu smrti strijeljanjem te naposljetku pomilovan na 20 godina teške robije u Staroj Gradiški. Ukupno je izdržao 22 godine robije, potpuno nedužan. O. Honorije Marijan Herman hrvatski je svećenički robijaš rekorder!«

Željko Voborski

Put života

(Mirko Ivanjek, *Put svjetlosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.)

Iako je djelo književnika Mirka *Ivanjka* naslovljeno "Put svjetlosti", čitatelju njegovu prozu predstavljam naslovom "Put života" jer tih devetnaest pripovijesti osvjetljava i naš životni put, svaka od njih obasjava put na kojem bismo se trebali naći. A kad se na njem nađemo, sigurno će i nas obasjati Njegovo svjetlo. Evo, kako to kaže autor: "Svjetlo Tvoje ljekovite zjenice sada je stiglo na Deneb. Kada se združeno s misijom sadašnjeg svjetla zvijezde ponovno vrati na Zemlju, hoće li još ikoga biti da, stojeći na Zemlji u znaku križa, pogleda uprta u nebo, postane svjestan cijene kojom je plaćen naš put u bessmrtnost?!"

Što nas još značajno zove da se s likovima iz knjige nađemo na putu svjetlosti našega života? Nije jednostavno primjerima potkrijepiti sve što će privući čitatelja, jer je izbor velik, pa izdvajam dvije pripovijesti: *Odgovoran za svoje čine* i *Vrt*. Ljepota izričaja, izvanredni opisi i doživljaji prirode, sjedinjuju nas s ljepotom. Kad se u toj prirodi nađe i On, ili oni koji su pratili Njegov životni put, obasjaju nas svjetlost i radost. Upravo ta ljepota doživljaja prirode ponajbolje je prikazana u pripovijesti "Vrt".

"U mudrosti me poučilo pravedno srce, a pravednom srcu nikad ne nedostaje mudrosti." Tim riječima počinje pripovijest *Odgovoran za svoje čine. I* dok smo prvu prozu promatrali ponajprije kao prekrasnu, gotovo rajsku *sliku prirode, u* "pravednom srcu" otkrivamo nešto još ljepše. To je put svjetlosti i našega života. Na tom putu prepoznajemo Njega, Njegovo srce i ljubav, svu snagu Njegove razboritosti i mudrosti. Upravo te dvije pripovijesti ponajbolje objašnjavaju naše želje, htijenja, misli i molitve, ali nam mnogo govore i o autoru. Prije negošto ovdje kažemo nešto o njemu, recimo da je knjigu uspješno ilustrirao slikar Drago Jančić, vjerno prateći prozu na njezinu putu k svjetlosti. Moramo požaliti da u knjizi nema podataka o ilustratoru, pa je potrebno reći štogod i o njemu. Drago Jančić je cijeli radni vijek proveo u školi i mladim naraštajima otvarao put u slikarski svijet. Na čelu likovnih grupa, kod učenika je razvijao ljubav prema slikarstvu, a istodobno je svojim umjetničkim ostvarenjima dao značajan doprinos hrvatskom slikarstvu.

Mirko Ivanjek rođen je 2. srpnja 1950. u Slivonja Jarku, kod Krapinskih Toplica. Profesor je, a radi u osnovnoj školi "Ivana Brlić-Mažuranić" u Prigorju Brdovečkom. Autor je romana "Vrata", "Razielove ploče" i priča "Čuvari blaga". Surađuje u brojnim časopisima. Posebno područje, uz već spomenutu literaturu, njegov je doprinos kajkavskoj književnoj riječi, a i ovo novelističko djelo potvrđuje Mirka Ivanjka kao književnika od kojega se mogu očekivati nova uspjela književna djela.

Zašto čitati "Put svjetlosti", više je razloga i odgovora. Svaka od ovih proza, umjetnički dojmljiva, ujedno na jednostavan način proširuje čitateljevo znanje posebno kad je riječ o vjeri; svakome čitatelju ona postavlja pitanja o čitanju, poznavanju i prihvaćanju Biblije, na specifičan nas način vraćajući, iz stranice u stranicu, u biblijsko vrijeme i namećući nam potrebu da se stalno vraćamo Knjizi nad knjigama.

Branko Pilaš

Domisliti tajnu

(Vlado Vladić: *Teret smrtnoga života*, Vlastita naklada, Zagreb, 2008.)

Pred svakim se čovjekom, a osobito pred onim kojemu su teologija i filozofija struka, kao što to Vladi Vladiću jesu, neminovno otvara pitanje smisla čovjekova postojanja, prolaska kroz život i nestajanja koje je, za vjernika, i opet postajanje. Uz teologiju i filozofiju, odgovore na zamršena životna pitanja, zbog posebnosti svoje metodologije istraživanja i zbog neograničenosti u načinima izražavanja, može dati i poezija, ili ih bar može naslutiti kao što ih i znanosti tek naslućuju jer i znanje znanstvenikâ u usporedbi s veličinom svemirskoga sveznanja zaista je maleno (koliko god nam se činilo da je veliko).

U poetskoj zbirci naslovljenoj „Teret smrtnoga života" Vlado se Vladić poezijom prožetim mislima upućuje u istraživanje najveće tajne ljudskoga postojanja, a to je nestajanje, to je prolaznost. On shvaća da je svaki trenutak ljudskoga života protkan prolaznošću, smrtnošću, a smrt na kraju dolazi kao svršetak toga životnoga prolaženja i kao prijelaz u onostranost, u novu dimenziju, u istinsku nepoznanicu koju teologija naziva vječnim životom, a filozofija ju nastoji domisliti vlastitom znanstvenom aparaturom. Vlado Vladić, budući da je i književnik, i teolog, i filozof, u svojemu pjesništvu želi ujediniti ove tri komponente pa u njegovoj poeziji književnost i filozofija stoje u čvrstoj vezi, postoje svaka zasebno (kao i ljudi u braku) ali i djeluju zajedno da bi postale jedinstvom u pokušaju da se dosegne ona tajna koja tinja u mislima ljudi, valjda, od postanka svijeta, a u poeziji plamsa od kada je i nje na svijetu.

Kada misao o postojanju zaluta u nedođije, jer sigurnih odgovora nema, čovjeku se izlazom može učiniti pjesma. Roditi se iz niza prethodnih rađanja i uživati svoj životni trenutak pa prepustiti novim naraštajima taj isti užitak, to isto rađanje novih života

koje će biti produžetkom i nas samih, to je smisao života koji se, pretočen u pjesmu, proteže bjelinama budućnosti koju će ispuniti novi ljudi, a u stihovima pjesnik će se s njima susresti. *Nadvladati bjelinu papira pjesmom, / prazninu postojanja životom... / Dok pokušavaš spasiti pjesmu, / spašavaš samoga sebe – / sve što se spasiti da!*, kaže Vladić u prvoj pjesmi svoje zbirke, naslovljenoj „Nepostojanost pjesme", i upravo u toj nepostojanosti nastoji pronaći postojanost koja će jamčiti buduće postojanje misli i onda kada ga, i onda kada nas, ne bude.

U Vladićevim pjesmama, usprkos tome što govore o smrtnosti kao trajnom procesu kojim je obilježen svaki život, nema patetike; izraz je čvrst i siguran te točno, cjelovito i postojano iznosi misao koja stoji u njegovoj pozadini. Kompozicijski gledano, zbirka „Teret smrtnoga života" jedna je cjelina, nema podjele na cikluse, jer i život je cjelina, nepodijeljeni teret koji od početka do kraja valja nositi, ali i oblikovati i, ako je moguće, preoblikovati kako bi bio lakši.

Koji je smisao / života / – kada je svaki život tek u umiranju predah?, pita se u pjesmi „Besmisao". Vladić nam takvo stanje prikazuje u pjesmama u kojima na primjeru ponašanja vlastite djece („Teret iščekivanja", „Moj sin, ono što će biti", „Djeca Svemoći") progovara o odnosu djeteta-čovjeka spram roditelja-Boga. Došavši u svojoj poetskoj misli do Boga, pjesnik zapravo dolazi do smisla, do Istine, ali se ni tada ne može odreći svojih sumnji i strahova koji ga potiču na novo stvaranje kako bi mišlju dosegnuo beskraj, kako bi u njemu pronašao tajnu.

Zaključno, može se reći da poezija Vlade Vladića, napunjena filozofskom mišlju, odjekuje ponekad religioznim tonovima u pokušaju da domisli tajnu postojanja i, još više, tajnu nestajanja.

Mato Nedić

Vijesti

U časopisu "Gordogan", 11–14/2007, objavljena je radna verzija (dovršena 29. kolovoza 2005.) prijevoda Knjige o Tobiji koji će biti dio novoga hrvatskog prijevoda Biblije što ga priprema Hrvatsko biblijsko društvo. Knjigu o Tobiji prevodi *Mato Zovkić*, koji u uvodu kaže da će rad na projektu novog prijevoda Biblije trajati petnaestak godina.

* * *

Katoličko glasilo "Mi", ožujak 2009., donosi, pod naslovom "Duh, ideali i prodavači magle", članak *Zdravka Gavrana* o duhovnim izazovima modernoga društva, uopćenu jadikovku nad nedjelotvornošću i nedoraslošću katoličkih ustanova, društava i udruga zahtjevima modernih vremena, pri čemu se autor ipak, to mu treba priznati, potrudio da izrijekom spomene usput jedno konkretno ime, ono HKD-a sv. Jeronima, u tobožnju potkrepu svojih apstraktnih teza.

* * *

U kršćanskoj obiteljskoj reviji "Kana", 4/2009, objavljen je intervju s književnikom *Zvonimirom Mrkonjićem*, jednim od suradnika Zagrebačke Biblije, koji u intervjuu kaže da pripada bogotražiteljima, i da stalno očekuje Božju objavu. Tuži se na "neki novi prijevod Biblije iz kojega su izbrisana sva povijesna glagolska vremena: aorist, imperfekt i pluskvamperfekt" te pita s kojim pravom "netko briše zapis povijesnog iskustva umjesto da shvati kako je u tom oporom zapisu vremenitog sadržana memorija koja je bit Biblije".

* * *

Krajem protekle, 2008. godine objavljeno je "Bibliografsko kazalo MLADIKE" autorice *Magdalene Pahor*, kojim se obilježava zlatni jubilej revije Mladika (1957. – 2006.), slovenskoga književnog časopisa u kojemu su objavljivani i prilozi mnogih sadašnjih i bivših suradnika "Marulića" i "Danice": *Radovan Toljanić, Tomislav Dorotić, Vinko Juzbašić, Mato Marčinko, Tomislav Maretić, Iva Čuvalo, Nevenka Kauzlarić, Josip Jakov Planinić, Andro Vid Mihičić* i dr.

* * *

Na španjolskom Katoličkom sveučilištu "Cardenal Herrera" u Valenciji održani su od 2. do 7. travnja ove godine Prvi međunarodni dani o suvremenoj laičkoj svetosti. Tema skupa, prvoga takve vrste, bila je "Dje-

ca, adolescenti, mladi: sveci". U šest dana održana su brojna predavanja, manifestacije i okrugli stolovi, a jedna od tema bio je i bl. *Ivan Merz*, kao predstavnik mladih Božjih ugodnika iz Istočne Europe. O Merzu je govorio postulator za njegovu kanonizaciju o. *Božidar Nagy*.

* * *

Na Radio-Vatikanu *Boris Rotar* je 14. 4. 2009. prikazao knjigu "Nebo i zagrobni život" četvorice autora: *Josepha Ratzingera, Jerryja Wallsa, Jeffreyja Burtona Russella* i *Mladena Jurčića*, u izdanju HKD-a sv. Jeronima, a dva tjedna kasnije (28. 4. 2009) govorio je o nekim prilozima iz "Marulića" 2/2009.

* * *

Tjednik Gradišćanskih Hrvata "Hrvatske novine", 19/2009, objavljuje članak "U spomen Zrinskomu i Frankopanu", u kojemu se čitateljima svrće pozornost na 338. obljetnicu pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, obilježenu 26. travnja ove godine na groblju u Bečkome Novom Mjestu. Iz Karlovca je doputovao cijeli autobus članova Braće hrvatskog zmaja, pod stručnim vodstvom povjesničara *Milana Kruheka*, a delegacije su pristigle i iz Čakovca i Ogulina. U ime hrvatskog veleposlanstva u Beču okupljenima se obratio veleposlanikov zamjenik *Josip Špoljarić*.

* * *

Američki katolički biskupi potaknuli su 21. 4. 2009., povodom Dana planeta Zemlje, vjernike neka pomognu u usporavanju klimatskih promjena. Izabirući organski uzgojenu hranu i proizvode iz "poštene razmjene", potrošači mogu iskazati konkretnu solidarnost s proizvođačima hrane i pomoći u očuvanju okoliša, istaknuo je *Jefferson Shriver*, voditelj ureda Catholic releif service, agencije američke BK za međunarodnu pomoć i razvoj.

* * *

Francuski mjesečnik "Etudes – revue de culture contemporaine" (svibanj 2009.) donosi esej *Oliviera Abela* "Pourquoi *Calvin*, aujourd'hui?" (Čemu Calvin, danas?), u kojemu se autor, povodom 500-godišnjice rođenja ženevskoga reformatora, osvrće na značenje njegova djela. Abel ističe amblematsko značenje Jeana Calvina za modernitet, koji da je on započeo, otvorivši, velikim raskidima, put *Montaigneu, Descartesu* i cjelokupnoj modernoj političkoj filozofiji. Naglašava se također kako je Calvin bio i ostao latinski protestant koji se formirao unutar granica rimskoga prava, mislilac institucije i mjere; u svakom slučaju, osoba čije ideje zaslužuju danas biti otrgnute prisilnom zaboravu.

* * *

U rubrici "Il fatto & le opinioni" (Činjenice i mišljenja) talijanske revije "Famiglia cristiana", 18/2009, pisac *Valerio Massimo Manfredi* i književni kritičar *Piero Dorfles* govore o fenomenu klasika za koje samo malobrojni imaju snage priznati da ih nisu pročitali. Prema Manfredijevu su mišljenju najnepročitanija književna djela Joyceov *Uliks*, Homerova *Ilijada* i *Odiseja* i Sveto pismo, dok Dorfles smatra da gotovo nitko nije pročitao Musilova *Čovjeka bez osobina*, a da je Joyceovo *Finneganovo bdjenje* dočitao samo Umberto Eco, ali ni za njega nije potpuno siguran.

* * *

Kršćanska obiteljska revija "Kana", svibanj 2009., donosi članak *Vladimira Pavlinića* "Inflacija poruka s neba", u kojemu autor, pozivajući se na autoritet *Benedikta XVI.*, govori o pripremi novih smjernica biskupima kako bi bili u stanju razlikovati istinite od lažnih tvrdnji o viđenjima *Isusa* i *Marije*. U tekstu se naglašava da će, po papinskoj uputi koja se čeka, biskupi u svakom takvom slučaju morati sastaviti povjerenstvo stručnjakâ (psihijatara, psihologâ, teologâ, demonologâ, egzorcistâ), koji će onda do najsitnijih detalja pretresati tvrdnje navodnih vidjelaca.

* * *

Mjesečna revija Hrvatske matice iseljenika, "Matica", 5/2009, donosi razgovor s prof. dr. *Vladom Šakićem*, ravnateljem Instituta Ivo Pilar i voditeljem projekta stvaranja Leksikona hrvatskog iseljeništva i manjina, koji bi trebao biti dovršen sljedećeg ljeta.

* * *

"Famiglia cristiana", 19/2009, objavljuje, pod naslovom "Quando gli artisti dipingevano Dio" (Kada su umjetnici slikali Boga) intervju s *Antoniom Paoluccijem*, upraviteljem Vatikanskih muzeja, o utjecaju Svetoga pisma na likovnu umjetnost. Paolucci ističe kako su biblijske knjige, a pogotovo evanđelja, promijenili povijest umjetnosti, pri čemu zaslugu ne treba pripisivati samo umjetnicima nego i Katoličkoj crkvi što im je ostavila slobodu izražavanja, iz čega je proizašao širok spektar značajnih umjetničkih djela, od *Caravaggiovih* svetih slika, preko *Goyina* "Trećeg svibnja" sve do Picassove *Guernice*.

* * *

Glasilo Vrhbosanske biskupije "Katolički tjednik" od 17. svibnja 2009. donosi članak *Brane Vrbića* "Braniti neobranjivo", u kojemu autor govori o dijelovima povijesti koji su nedovoljno istraženi, prekriveni neistinama i ideologiziranjem od strane diktatorskih režima, a posebno se osvrće na činjenicu da svakoga travnja i svibnja

u Hrvatskoj ožive sjećanja na Jasenovac i na Bleiburg. Kritizira hrvatskoga predsjednika *Stjepana Mesića* zbog relativiziranja komunističkih zločina, ističući, na kraju svoga teksta, da bi slušajući poruke hrvatskih biskupa izrečene na misama u Bleiburgu, mnogi mogli naučiti kako se istinito i objektivno govori i srcem i razumom.

* * *

"Glas Koncila", 21/2009, donosi, pod naslovom "Lijekovi ili priča o obmani", tekst o istoimenoj knjizi *Lidije Gajski* (Pergamena, 2009.) u kojoj se kritizira moderna medicina i njezin "divlji brak" s farmaceutskom industrijom. Članak potpisuje Kršćanska inicijativa "Pro scientia", a u njemu možemo pročitati i to kako autorica u svojem djelu bez dlake na jeziku proziva one liječnike, farmaceute, znanstvenike, političare i novinare koji sudjeluju u sustavnoj transformaciji medicine u tržišno institucionalno nasilje nad ljudskim zdravljem.

* * *

"Famiglia cristiana", 20/2009, donosi intervju s talijanskim režiserom *Marcom Bellocchiom* povodom njegova posljednjeg filma "Vincere" (Pobijediti), u kojemu se bavi odnosom *Mussolinija* i njegove prve žene, *Ide Dalser*. Bellocchio kaže da se na ekranizaciju te teme odlučio ne zato da bi prikazao strahote fašističkog režima, nego jer ga je silno privukla ličnost Ide Dalser, koja je pošto-poto nastojala ostati s voljenim čovjekom, dok se Mussolini stare ljubavi želio riješiti, između ostaloga i zato da ne pokvari odnose s Katoličkom crkvom, uoči potpisivanja Lateranskih ugovora.

* * *

U pastoralno-informativnom listu hercegovačkih biskupija "Crkva na kamenu", 5/2009, dr. *Ivica Šarac* piše, pod naslovom "Ante i Josip", o dvojici hrvatskih diktatora. Zaključuje kako postoji stanovita razlika između *Pavelića* i *Broza*, i to ona koja se najviše cijeni u našem vremenu industrije zabave: Ante Pavelić samo je diktator i zločinac, a Josip Broz je popularan diktator i zločinac. Autor također ističe kako se takvo sparivanje zločinačkih umova samo onome tko je još uvijek svjesno ili nesvjesno ideološki zaražen može činiti neprimjerenim, jer Pavelić i Broz uistinu su parnjaci, poput, recimo, Scile i Haridbe, Sodome i Gomore, ili pak – logora i jame.

* * *

"Glasnik Srca Isusova i Marijina", svibanj 2009, objavljuje iz pera p. *Antona Cveka* i *Andreje Ćakić* apel za pružanje pomoći zagrebačkoj obitelji *Matoš*, čija mjesečna primanja ne premašuju 1500 kuna. U kratkome tekstu, naslovljenom "Neko čudno

doba", autori pišu kako živimo u vremenu u kojemu je siromašnih sve više, javnih kuhinja i slobodnih kontejnera premalo, ali i u vremenu ležernog trošenja našeg novca, na primjer na izgradnju javnih toaleta od kojih jedan stoji kao dva dobra stana, odn. milijun i pol kuna, što je iznos od koje bi obitelj Matoš mogla živjeti 85 godina.

* * *

U Hrvatskoj matici iseljenika održana je 6. svibnja ove godine tribina povodom izlaska zbirke pjesama *Malkice Dugeč* "Tragovima bezdomnosti". O knjizi su, 16. po redu autoričinoj, govorili ravnateljica HMI *Danira Bilić*, književni kritičar *Božidar Petrač* i autorica, koja već dugi niz godina objavljuje svoje pjesme i u časopisu "Marulić".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 15. svibnja 2009. donosi iscrpan izvještaj o tribini "Hrvatsko slovo – danas i sutra" održanoj u prostorijama Hrvatske kulturne zaklade i Hrvatskoga slova 7. svibnja. Na tribini su sudjelovali *Hrvoje Hitrec, Igor Mrduljaš, Benjamin Tolić, Nenad Piskač, Mile Pešorda* i mnogi drugi, a njihova zabrinutost glede budućnosti toga književnopolitičkog tjednika očituje se npr. u riječima njegova glavnog urednika Nenada Piskača koji kaže da HS spada u malobrojne tiskane medije u Hrvatskoj koji zagovaraju tradicionalni vrijednosni sustav, zbog čega ne može računati gotovo ni na kakvu podršku današnjih državnih struktura.

* * *

Časopis Matice hrvatske "Hrvatska revija", 1/2009, donosi članak *Tvrtka Andrije Mursala* "Hrvatska mladež zagrebačkih gimnazija u Titovoj Jugoslaviji". Autor, bivši hrvatski veleposlanik, i sam je bio žrtva progona koje ovdje opisuje. U jednome dijelu teksta prikazuje i djelovanje TOHO-a (Tajne organizacije hrvatske omladine), čiji su istaknuti članovi, poput *Anđelka Capeka, Radovana Grgeca* i dr., u tim tegobnim poratnim godinama bili osuđeni na velike zatvorske kazne.

* * *

Katolički mjesečnik "Svjetlo riječi", 6/2009, objavljuje razgovor *Ivana Šarčevića* s *Martinom Lutherom Kingom III.* (sinom glasovitoga baptističkog pastora) prilikom njegova posjeta Sarajevu.

* * *

U književnom mjesečniku "Republika", 4/2009, *Nikica Mihaljević* piše o *Ladanovoj* knjizi "Život riječi" i o njezinu autoru, *Zvjezdana Timet* o "pitomu i ljupku" uprizorenju *Calderónove* drame "Život je san" u režiji *Renea Medvešeka*, a *Antun Pavešković* o autobiografskoj knjzi *Igora Mandića*

"U zadnji čas" i o njegovu autoru kao o "majstoru kaosa" u nacionalnoj kulturi koja nema kritike pa zato ima Kritičare.

* * *

Katolički mjesečnik "Veritas", 6/2009, objavljuje, između ostaloga, članak *Hrvoja Cirkvenca* "Što Barack Obama zapravo misli o pobačaju?" te intervju glavnog urednika *Ivana Bradarića* s kantautorom *Zrinkom Tutićem*.

* * *

U "Kani" za mjesec lipanj *Krsto Cviić* piše o *Nedu Flandersu*, liku iz crtića "Simpsonovi", popularnijem u američkim školama i na sveučilištima od, primjerice, pape ili Majke Terezije, kao predstavniku evangelističkoga – "komfornog, neeshatološkog" – tipa religioznosti koji, izlazeći ususret potrazi ljudi za zajedništvom u globaliziranom a atomiziranom svijetu, buja ne samo u Americi nego i u Africi, Latinskoj Americi i u drugim zemljama u razvoju, ali i, npr., u Kini. Cviić smatra da tradicionalne Crkve moraju Neda Flandersa shvatiti kao ozbiljnog igrača u globalnoj utakmici ideja, koji ispunjava prostor ispražnjen njihovim propustima.

U istom broju objavljeno je i predavanje *Darka Gašparovića* u Riječkoj nadbiskupiji 10. ožujka ove godine o sv. *Pavlu* kao nadahnuću piscima: bilo ničeanskim kritičarima sv. Pavla kao što su *Gide* i *Džubran*, bilo kritičarima *Petra* u ime Pavla kao što je *Dmitrij Sergejevič Merežkovski*, ili npr., *Pieru Paolu Pasoliniju* koji u svojem nikada neekraniziranom scenariju o sv. Pavlu premješta sveca u konformističko društvo 70-ih godina 20. st., te suprotstavlja Pavla sveca Pavlu svećeniku, u istoj osobi, pri čemu se *Luku* kao autora Djela apostolskih naziva Sotoninim mandatarom.

Ispravci u *Maruliću* 2/2009.

Na str. 242, pjesma *Our God Reigns* pripisana je Johnu Michaelu Talbotu, a njezin je autor Leonard E. Smith Jr.

Pripovijest Stefana Zweiga *Dvadeset i četiri sata iz života jedne žene* (str. 286 i slj.) nije objavljena do kraja, a izostala je napomena da će nastavak biti objavljen u jednom od sljedećih brojeva.

Ispričavamo se čitaocima.

Sadržaj

Biblija nevjernikâ (prijevod i uvodna bilješka: Jerko Grgec) ... 377
Enzo Bianchi: Predgovor ... 378
Francesco Antonioli: Uvod ... 380
Marcello Veneziani: Naša zlatna telad ... 385
Silvia Ronchey: Password ... 386
Folco Quilici: Jona i more ... 388
Alessandro Barbero: Blagoslovljene hijene ... 389
Marco Boglione: Biserje, svinje i softver ... 391
Fulvio Scaparro: Djeca, Pinokio i Petar Pan ... 393
Goffredo Fofi: Zakej i intelektualci ... 394
Massimo Cacciari: Nikodem i naše nesigurnosti ... 396
* **Ljerka Schiffler:** *Hortulus animae* ... *398*
Stjepan Krasić: Sjećanje na dominikanca o. Karla Žanića (1918. – 1993.) ... 400
* **s. Marija od Presvetog Srca:** *Česma* ... 409
Živko Prodanović: Mobitelka; Obala u magli; Ružno jutro; Nepoznati nitko, zauvijek ... 410
* **Ljerka Mikić:** Istina; Rijeke života; Put; Zatvoren krug ... 412
Vladimir Devidé: Za tigra koji želi umrijeti – pomoći nema ... 414
* **Tomislav Maretić:** Kišobrani, čajnik, šturci… (*haiku*) ... 423
Stjepan Tomić: Pregled rađanja sustavne dogmatske misli na hrvatskom jeziku u *Katoličkom listu* (1849. – 1870.) s posebnim osvrtom na polemike o papinoj nezabludivosti (*nastavak IV.*) ... 425
* **Živko Prodanović:** *iza zatvorenih očiju; listajući nenapisano; ponavljam zapisano* ... 441
Dubravko Krstić: Tibor Mali ... 444
* **Adolf Polegubić:** Banjevački visovi ... 448
Jerko Grgec: Areligija na krilima tupe stvarnosti ... 449
* **Rajko Glibo:** Valovi bajke; Postrojbe svetog Franje ... 467
Josip Planinić: Od velikog praska svemira do velikog odskoka ... 469
* **Marija Udiković Matek:** *Bratu mati* ... 474
Zdenko Kremer: A.D.0x824 (ili osamdesetčetvrta) ... 475
* **Jozo Mršić:** Povratak; Himna u ponoć; Posječeni trubaduri ... 492

Stjepan Tomić: Recepcija Škarićeva prijevoda Biblije (1856. – 1861.) 498
* **Slavica Sarkotić:** Jezik mog naroda 514
Stjepan Paulić: Udovica Jana Grbarova 516
* **Joško Pinjatela:** *Odlazak* 523
Antun Petrušić: Kazališne veze Varaždina i Osijeka 524
* **Marija Krpić:** Ne ostavljaj me 535
Ljubo Krmek: Maran i Krstinka 536
* **Mijo Miće Ušić:** Transplantacija duše 544
Ivan Armanda: Fr. Markolin Padovan – svestrani i samozatajni profesor 546
Nove publikacije 562

Mišljenja i reagiranja

Ante Gradiška: Dva provokativna prijevoda na temu holokausta (o njima pišu: Francesco Perfetti i Sergio Romano) 563

Mozaik

Pr.: Sjećanje na kardinala Kuharića 568

Knjige

Željko Voborski: O. Honorije Marijan Herman (hrvatski svećenički robijaški "rekorder") 570
Branko Pilaš: Put života (Mirko Ivanjek, *Put svjetlosti,* izd. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.) 574
Mato Nedić: Domisliti tajnu (Vlado Vladić: *Teret smrtnoga života,* vlastita naklada, Zagreb, 2008.) 575

Vijesti

Iz domovine i svijeta 577
Ispravci u Maruliću 2/2009. 582

MARULIĆ - hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje uredrički odbor.

Autori priloga u ovom broju:

Francesco Antonioli
Ivan Armanda
Alessandro Barbero
Enzo Bianchi
Marco Boglione
Massimo Cacciari
Vladmir Devidé
Goffredo Fofi
Rajko Glibo
Ante Gradiška
Jerko Grgec
Stjepan Krasić
Zdenko Kremer
Ljubo Krmek
Marija Krpić
Dubravko Krstić
Tomislav Maretić
Ljerka Mikić
Jozo Mršić
Mato Nedić
Stjepan Paulić
Francesco Perfetti
Antun Petrušić
Branko Pilaš
Joško Pinjataela
Josip Planinić
Adolf Polegubić
Živko Prodanović
Folco Quilici
Sergio Romano
Silvia Ronchey
Slavica Sarkotić
Fulvio Scaparro
Ljerka Schiffler
S. Marija od Presvetog Srca
Stjepan Tomić
Marija Udiković Matek
Mijo Miće Ušić
Marcello Veneziani
Željko Voborski

ISSN 0350-4220
9 770350 422005